

YU ISSN 0350 — 7769

Б О К а

21 - 22

**зборник радова
из науке, културе и умјетности**

БОКА

21 - 22

ЗБОРНИК РАДОВА
ИЗ НАУКЕ, КУЛТУРЕ И УМЈЕТНОСТИ

(A COLLECTION OF WORKS IN SCIENCE,
CULTURE AND ART)

Изданачки савјет:
(Publishing Council)

Драган Лепетић, председник, мр Глиго Одаловић, замјеник, др Василије Илић, Мило Вујовић, Невенка Митровић, Биљана Ивановић, др Дарко Антоновић, Душан Достинић, др Горан Комар, Милан Сијерковић, Душан Мандић, Борис Дабовић, Милан Вуксановић

Редакција:
(Editorial Staff)

Милан Сијерковић, главни и одговорни уредник, Веселин Песторић, замјеник, др Горан Комар, др Мирослав Лукетић, др Дарко Антоновић, др Рајко Вујачић, Оливера Доклестић, Невенка Митровић, Душанка Мошков

Главни и одговорни уредник:
(Editor in Chief)
Милан Сијерковић

Замјеник гл. и одг. уредника
(Assistant Editor)
Веселин Песторић

Власник и издавач:
(Owner and Publisher)
Градска библиотека и читаоница

За издавача:
Веселин Песторић

Адреса редакције:
(Editorial offices)
Градска библиотека и читаоница, Херцег-Нови

Од броја 20. зборника "Бока" (1988) до изласка овог броја преминула су четири члана издавачког савјета и редакције зборника "Бока":

Андрија Саулачић
Мр Велимир Радовић
Мр Јелисавета Суботић
Максим Злоковић

Наша је обавеза да у наредним бројевима зборника објавимо сваком од њих *curriculum vitae* и коначне био-библиографије

Редакција

САДРЖАЈ

страна

0	Опште	5
001	Наука и знање уопште	5
01	Библиографија	10
02	Библиотекарство	12
050	Периодика	12
06	Организација и други типови кооперације. Удружења. Музеји. Изложбе	13
09	Рукописи. Ријетка и значајна дјела	14
2	Религија. Теологија	15
28	Хришћанске цркве	15
3	Друштвене науке	15
31	Демографија. Социологија. Статистика	15
32	Политика	16
323.1	Национални Покрети. Национално питање	17
325	Миграције	19
328	Парламенти. Владе	20
329	Политичке партије и покрети	20
33	Привреда	21
339	Трговина	22
34	Право. Правна наука	22
35	Јавна управа. Ратна вјештина. Војне науке	25
37	Васпитање. образовање. Настава. Употреба слободног времена	28
379.85	Туризам	30
39	Етнологија. Етнографија	31
5	Математика. Природне науке	32
502	Природа. Изучавање и заштита природе	32
55	Геологија. Метсорологија. Хидрологија	33
58	Ботаника	35
6	Примјењене науке. Медицина. Техника	37
61	Медицина	37
62	Инжињерство. Техника уопште	39
63	Пољопривреда и шумарство. Ратарство. Лов. Риболов.	40
64	Домаћинство	42
656	Саобраћај	42
656.61	Поморски саобраћај	42
658	Пословно руковођење. Администрација	43
66	Хемијска технологија	43
67	Разне индустрије. Занати и умјетнички занати	44
7	Умјетност. Рекреација. Забава. Спорт	44

71	Просторно планирање	44
72	Архитектура	45
73	Вајарство. Нумизматика. Умјетничка обрада метала	50
74	Примјењена умјетност. Умјетнички занати	51
75	Сликарство	51
78	Музика	52
79	Забава. Игре. Спорт	52
8	Језик. Лингвистика. Књижевност	53
801	Општа лингвистика и филологија	53
802/809	Појединачни језици	56
82	Књижевност уопште	58
820/899	Књижевност појединих народа	58
886.1	Српска књижевност	59
9	Географија. Биографија. Историја	64
902	Археологија	64
904	Остаци култура (антиквитети, старине)	65
908	Познавање завичаја	66
91	Географија	67
929	Биографски и сродни радови	67
93/99	Историја	77
930.85	Архивистика	77
940.53/.54	Историја другог свјетског рата	78
940.53/.54(497.1)	НОБ Југославије	78
949.716.1	Историја Бокe Которске	80
Регистри:		
-	Регистар аутора	83
-	Предметни регистар	87
Др Дарко АНТОНИЋ		
	<i>Крајњак преглед резултата исцрпљивања архивске грађе о кошорском позоришту у XIX вијеку</i>	95
	<i>Прилог познавању зидног сликарства у катедрали св. Тријуна у Кошору</i>	104
Борђе РАДИВОВИЋ		
	<i>Ведуће Херцеџ-Новоџ до краја XVII века</i>	135
Васо Ј. ИВОШЕВИЋ		
	<i>Библиотека манастира Савина</i>	157
Весна ВИЧЕВИЋ		
	<i>Habent sua fata libelli rukopisi Dionezija de Sarna konačno u istorijskom arhivu Kotora</i>	185
Др Јелисавета СУБОТИЋ		
	<i>Прилози Вељка Радојевића тумачењу "Горског вијенца"</i>	193
Веско КОСТИЋ		
	<i>Амерички херој Јоко Мешићковић</i>	205

Др Меланија ОБРАДОВИЋ	
<i>Ендеми Цинарида у флори Херцег-Новоџ и шире околине</i>	233
Боро ДАБОВИЋ	
<i>Испражни радови на синоменичком комплексу цркве Риза</i>	
<i>Боџородице у Бијелој</i>	241
Небојша ДРАШКОВИЋ	
<i>Рисанско залеђе с њочейка XX вијека</i>	259
Марко ЈАЧОВА	
<i>Црква Св. Луке кроз векове (пoлемичка нoиџа)</i>	275
<i>La chiesa di s. Luca di Cattaro attraverso i secoli Nota polemica</i>	281
Руско грoбље у Херцег-Новом	283
Осамдесет година др Косте Милутиновића	293

Невенка Мишировић
Веселин Пешорић

БОКА : ЗБОРНИК РАДОВА ИЗ НАУКЕ, КУЛТУРЕ И
УМЈЕТНОСТИ : 1969-1988

Библиографија

Увод

CATALOGUS CLERI IN DIOECESI CATHARENSI : *Inventio anno MDCCCXLI*, на латинском језику, и *ШЕМАТИЗАМ ПРАВОСЛАВНЕ ЕПАРХИЈЕ БОКОКОТОРСКО-ДУБРОВАЧКЕ* : за 1874. годину, на српском језику, су прве серијске публикације у Боки Которској. До сада је излазило више од сто педесет наслова серијских публикација, међу којима значајно мјесто има БОКА : зборник радова из науке, културе и умјетности.

Послије, неопростиво дуго паузе од, његово десет година појављује се 21. број Зборника. То је прилика да подсетимо на елементарне податке везане за његово излажење. Покрећач Зборника је био Завичајни музеј Херцег-Новог, а његов први уредник археолог Илија Пушић. Први број је објављен 1969. године. Од двоброја 6-7 издавач је Самоуправна интересна заједница културе и науке Херцег-Нови, а уредник историјар умјетности Лазар Сеферовић. Број 10 обухвата двије свеске, а 1982. године излази као двоброј 13-14. Од двоброја 15-16/1984. године уређивање Зборника преузима етнолог Марија Црнић-Пејовић. Издавач је ипак оже Самоуправна интересна заједница културе и науке Херцег-Нови. Број 20 је изашао 1988. године, уредник је био архивиста Милан Сијерковић, а издавач установе културе Херцег-Новог: Архив, Градска библиотека и читалоница и Завичајни музеј. Не смијемо заборавити чланове редакција Зборника, који су без сумње, дали велики допринос његовом реномеу у домаћој научној периодици. То су: Др Славко Мијушковић, Др Срђан Мусић, Велимир Радовић, Илија Пушић, Марија Црнић-Пејовић, Лазар Сеферовић, Др Мирослав Лукевић, Максим Злоковић, Милан Сијерковић,

Др Рајко Вујичић, Мр Глиго Одаловић, Бољдан Муховић, Др Јелисавета Суботић и Веселин Песторић.

У првом броју Редакциони одбор је изложио свој концепт Зборника "Бока Кошорска, као географска одређеност, због више феномена који је одређују, пружа данашњој науци неисцрпан мајдан за њено истраживање и проучавање и то у областима више научних грана и дисциплина. Насељена још у прва времена, она је као географска историја постала арена на којој су се смјенивале цивилизације и културе, те је у ономе што је зуб времена очувао подарила науци изванредне могућности да своја открића потврди, као и да са неких подигне вео индустријалности. У корак са техником и све савременијим методама истраживања њена ће неисцрпност и значај све више расти.

Из овог разлога, а из оног другог - да се покаже да Бока Кошорска није само историјски бисер због својих природних лепота, већ и због своје богатне културне прошлости, радни колегиив Завичајног музеја у Херцег-Новом осећало је као неопходност да поткрепе ову своју едисију, како би необавештенима пружио могућност да Боку Кошорску свестраније упознају, а научнике подстицао на сарадњу, размекну мишљења и полемику*.

Зборник обухвата 366 научних и стручних радова на преко 6000 странаца текста, а сарађивало је 139 аутора. О квалитету објављених радова довољно говори чињеница да се велики број појављује у библиографијама и фуснојима многих истраживача Боке Кошорске. Режија Боке Кошорске је мултидисциплинарно истраживана, па је Зборник у потпуности одговорио постављеним захтевима.

Библиографију Зборника од броја 1-10/II урадила је Фериде Пејаковић, и објављена је у бр. 12/1982 год. Смањали смо за потребно да у 21. броју објавимо библиографију чланака Зборника свих двадесет бројева. Библиографија садржи 366 библиографских јединица обрађених по међународним правилима библиографске обраде, а класификација је по систему универзалне децималне класификације. Унутар UDK је примјењен азбучни ред. Библиографија садржи ауторски и предметни регистар, који омогућавају корисницима прецизну информацију. Једина недоумица у раду на библиографији је коришћење шире броја за мјесто (497.161) за Боку Кошорску, која је предмет тогово свих заснујених радова. Други разлог, који је пресудно утицао, да се одлучимо за ово рјешење је чињеница да је ова библиографија само семен протекти "Регионална библиографија Боке Кошорске".

0 Ойшїе

001 Наука и знање уойшїе

001.85

БОЈОВИЋ, Јован Р.

ПРИЛИКОМ ПРОМОЦИЈЕ КЊИГЕ "РАДНИЧКИ ПОКРЕТ, НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКИ РАТ И РЕВОЛУЦИЈА У ВОКИ КОТОРСКОЈ" (Зборник радова), књ. I и II, Херцег-Нови . 1983. / Јован Р. Бојовић. - бр. 15-16 /1984, стр. 495-499

1

001.85

БОЉЕВИЋ-ВУЛЕКОВИЋ, Војислав

ГОДИШЊАК ПОМОРСКОГ МУЗЕЈА У КОТОРУ : (поводом 25-годишњице излажења 1952-1977) / Војислав Бољевић-Вулековић. - бр. 9 /1977, стр. 394-398. - (Прикази)

Резиме

2

001.85

ВУЧКОВИЋ, Никола

КЊИГА ДРУГА "БУДВАНСКИХ АНАЛА" КРСТА ИВАНОВИЋА / Никола Вучковић. - бр. 10 /1978, стр. 287-307

Објашњења у фуснотама

3

001.85

ЗЛОКОВИЋ, Игњатије

DON NIKO LUKOVIĆ, LJETOVALIŠTE PRČANJ - ВОКА КОТОРСКА, PRAG 1928. / Ignjatije Zloković. - бр. 19 /1987, стр. 347-349

4

001.85

ЗЛОКОВИЋ, Игњатије

ТРАГОМ РАДОВА ПАВЛА МИЈОВИЋА / Игњатије Злоковић. - бр. 10 /1978, стр. 319-326

Summary: Tracing the works of Pavle Mijović

5

001.85

ЗЛОКОВИЋ, Максим

ВИДА МАТЈАН, ИГРЕ И ПЕСМЕ ДОБРОТЕ И ШКАЉАРА / Максим Злоковић. - бр. 17 /1985, стр. 471-474. - (Прикази)

6

- 001.85
ЗЛОКОВИЋ, Максим
SREDNJOVJEKOVNI STATUT GRADA BUDVE / Maksim Zloković. - бр. 3/1971, стр. 251-253. - (Prikazi, osvrti, mišljenja) 7
- 001.85
ЗЛОКОВИЋ, Максим
HERCEG-NOVI - U SLICI I RIJEČI / Maksim Zloković. - бр. 15-16 /1984, стр. 501-504 8
- 001.85
ИВОШЕВИЋ, Васо Ј.
NAUČNO TUMAČENJE ARHITEKTURE I IKONOPISA U VELIKOJ CRKVI MANASTRA SAVINE / Vaso Ivošević. - бр. 11 /1979, стр. 357-362
Литература и објашњења у фуснотама 9
- 001.85
ЈОВАНОВИЋ, Јован
ATANASIJE VASILJEV O KNJIZI RISTA KOVAČIĆA "PRILOZI ZA ROVJESNICU VOKE KOTORSKE" / Jovan Jovanović. - бр. 17/ 1985, стр. 427-436
Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Atanasije Vasiljev about the book of Risto Kovačić "Contributions to the chronicle of the Bay of Kotor" 10
- 001.85
ЈУРКОВИЋ, Љубо Д. ...
УТИЦАЈ ВОЈВОЂАНСКИХ СРБА НА ДРУШТВЕНИ ЖИВОТ ДАЛМАТИНСКИХ СРБА : (Др Коста Милутиновић, Војводина и Далмација 1760-1914, стр. 394 / Љубо Д. Јурковић. - бр. 8 /1976, стр. 239-261 11
- 001.85
ЛУКЕТИЋ, Мирослав
Е. Р. NAUMOV: VLADAJUĆA KLASA I DRŽAVNA VLAST U SRBIJI XIII-XV VJEKA : Dinamika socijalnog i političkog sistema srpskog feudalizma. - Akademija nauka SSSR, Institut slavjanovedenija i balkanistike, Moskva 1975, str. 336 (na ruskom) / Miroslav Luketić. - бр. 9 /1977, стр. 404-405. - (Прикази) 12
- 001.85
ЛУКЕТИЋ, Мирослав
ETEROVIĆ, АДАМ: JUGOSLAVENI U NEVADI 1859-1900. : Hrvati, Dalmatinci, Crnogorci i Hercegovci. - San Francisco, Istraživačko društvo,

1973, str. 263. (na engleskom) / Miroslav Luketić. - бр. 9 /1977, стр. 399-403. -
(Прикази)

13

001.85

ЛУКЕТИЋ, Мирослав

CASNO - CRNOGORSKA ANTIFAŠISTIČKA SKUPŠTINA NAROD-
NOG OSLOBOĐENJA 1944-1945 ; Zbirka dokumenata, odabrao i pripremio
dr Zoran Lakić, Titograd, Istorijski institut SR Crne Gore, 1975, str. 624 / Miro-
slav Luketić. - бр. 9 /1977, стр. 391-393. - (Прикази)

14

001.85

МАРКОВИЋ, Мирко

MILENA ŠOTRA-GAČINOVIĆ, RAD ZA NARODNOOSLOBODILA-
ČKI POKRET ISELJENIKA IZ BOKE KOTOR-SKE U AMERICI, Zbornik
"Radnički pokret, narodnooslobodilački rat i revolucija u Boki Kotorskoj",
knjiga druga, Herceg-Novi, 1983. / Mirko Marković. - бр. 17 /1985, стр. 475-
479. - (Прикази)

15

001.85

МАРТИНОВИЋ, Марија

PETAR II PETROVIĆ NJEGOŠ : građa 1830-1851, Knjiga 4 (1845-1847).
Titograd 1986; 722 str. Tiraž 1000 primjeraka. Priredio Jevto M. Milović / Mari-
ja Martinović. - бр. 19 /1987, стр. 351-353

16

001.85

МИЈУШКОВИЋ, Славко

NEKE PRIMJEDBE NA BANAIŠEVIĆEVU KNJIGU "LETOPIS POPA
DUKLJANINA" / Slavko Mijušković. - бр. 3 /1971, стр. 255-265. - (Прикази,
осврти, мишљења)
Литература и објашњења у фуснотама

17

001.85

Н-а

GODIŠNJAK XX POMORSKOG MUZEJA U KOTORU - za 1972. godinu
/ N-a. - бр. 4 /1972, стр. 227-232
У потпису Н-а (неразријешено)

18

001.85

СУБОТИЋ, Јелисавета

JEDAN VOKELJSKI PROUČAVALAC JEZIKA S KRAJA XIX VJEKA
O VUKOVOM SRPSKOM RJEČNIKU / Jelisaveta Subotić. - бр. 12 /1980,
стр. 243-256

Literatura i skraćeniце: стр. 255. - Објашњења у фуснотама. - Summary: The study of Vuk's dictionary by a student of language in Voka in the late 19 th century

19

001.85

СУБОТИЋ, Јелисавета

РАСПРАВА Л. ТОМАНОВИЋА О ОБОДСКО-ЦЕТИЊСКОЈ ШТАМПАРИЈИ / Јелисавета Суботић. - бр. 17 /1985, стр. 339-350

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The treatise L. Tomanović on the Obod - Cetinje printing-works

20

001.85

ЂУПИЋ, Драго

DVA ZNAČAJNA DOKUMENTA IZ PROŠLOSTI BOKE : Gligor Stanojević, Katastri Herceg-Novog i Risna iz 1704. godine, SANU Beograd, Spomenik CXXV, Odjeljenje istorijskih nauka, knj. 4, Beograd, I-XI+1-160 / Drago Ćurčić. - бр. 17 /1985, стр. 467-470. - (Прикази)

21

001.85

ЦРНИЋ- ПЕЈОВИЋ, Марија

ГОДИШЊАК XIX ПОМОРСКОГ МУЗЕЈА - КОТОР ЗА 1971. ГОД. / Марија Црнић. - бр. 3 /1971, стр. 277-279. - (Прикази, осврти, мишљења)

22

001.85

ЦРНИЋ- ПЕЈОВИЋ, Марија

НАД ЈЕДНОМ КЊИГОМ О НОР-у / Марија Црнић. - бр. 3 /1971, стр. 267-275. - (Прикази, осврти, мишљења)

23

01 Библиографија

012 РАДОЈЕВИЋ, Вељко

ЗЛОКОВИЋ, Максим

БИБЛИОГРАФИЈА ВЕЉКА РАДОЈЕВИЋА : (хронологија) / Максим Злоковић. - бр. 12 /1980, стр. 349-360. - (Прилози)

24

012 ТОМАНОВИЋ, Лазар

ЗОГОВИЋ, Мирка

ДОПУНЕ МИЉАНИЋЕВОЈ БИБЛИОГРАФИЈИ РАДОВА ДР Л. А. ТОМАНОВИЋА / Мирка Зоговић. - бр. 9 /1977, стр. 379-380

25

- 012 ТОМАНОВИЋ, Лазар
МИЉАНИЋ, Новак Р.
БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА ДР ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА / Новак Р. Миљанић. - бр. 5 /1973, стр. 123-140
26
- 012 ЦАР, Марко
ЗЛОКОВИЋ, Максим
BIBLIOGRAFIЈА МАРКА САРА / Maksim Zloković. - бр. 9 /1977, стр. 351-377
27
- 015:[725.94+726 (497.161)
ЗЛОКОВИЋ, Максим
BIBLIOGRAFIЈА KULTURNO-ISTORIJSKIH SPOMENIKA ВОКЕ KOTORSKE / Maksim Zloković. - бр. 18 /1986, стр. 237-269
28
- 016:050 (497.16)
ЛУКЕТИЋ, Мирослав
ВОКА KOTORSKA NA STRANICAMA ZAPISA I ISTORIJSKIH ZAPISA : 1927-1977 / Miroslav Luketić. - бр. 10 /1978, стр. 309-317
Литература и објашњења у фуснотама
29
- 016:050 (497.16)
ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија
РАДНИЧКИ ПОКРЕТ И НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКА БОРБА У БОКИ КОТОРСКОЈ НА СТРАНИЦАМА ИСТОРИЈСКИХ ЗАПИСА / Марија Црнић-Пејовић. - бр. 10 /1978, стр. 333-340
30
- 016:050 (497.161)
ПЕЈАКОВИЋ, Фериде
BIBLIOGRAFIЈА "ВОКЕ" - ZBORNICA RADOVA IZ NAUKE, KULTURE I UMJETNOSTI : 1969-1979 / Ferida Pejaković. - бр. 12 /1980, стр. 299-324. - (Prilozi)
31
- 016:050 (497.161) "1844/1984"
ЛУКЕТИЋ, Мирослав
PERIODIKA ВОКЕ KOTORSKE : 1844-1984. / Miroslav Luketić. - бр. 15-16 /1984, стр. 327-407 : илустр.
Садржи и: Библиографија [периодике Боке Которске] 1844-1984. - Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Periodicals published in the Bay of Kotor (1844-1984)
32

016:929 ЗЛОКОВИЋ, Максим

ЗЛОКОВИЋ, Максим

MAKSIM ZLOKOVIĆ : (bio-bibliografija povodom 75-godišnjice rođenja i 50-godišnjice naučnog rada) / Maksim Zloković. - бр. 17 /1985, стр. 5-20

33

02 Библиотекарство

027.9 (497.161) "1894"

СУБОТИЋ, Јелисавета

PRAVILNIK DRUŠTVA "SRPSKE ČITAONICE" U HERCEG-NOVOM IZ 1894. GODINE / Jelisaveta Subotić. - бр. 13-14 /1982, стр. 421-430

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The book of regulations of the society the "Serbian reading room" in Herceg-Noví of 1894

34

050 Периодика

050.8 (497.18)

ИВОШЕВИЋ, Васо Ј.

САРАДЊА БОКЕЉА У СРПСКО-ДАЛМАТИНСКОМ МАГАЗИНУ / Васо Ј. Ивошевић. - бр. 15-16 /1984, стр. 289-315 : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The contribution of the authors from the Bay of Kotor to the Serbian-Dalmatian Magazine

Сарадници из Боке Которске су били: Јоаникије Аврамовић, Никола Берберовић, Димитрије Васиљевић, Вук Врчевић, Вук Појовић, Ристио Ковачић, Лазар Косић, Андрија Лазаревић, Христиофор Лумбардић, Стефан М. Љубишиа, Пејтар Миџор, Јаков Појовић и Лазар Томановић.

35

050.8:82 (497.161)

ИВОШЕВИЋ, Васо Ј.

ПРВИ КЊИЖЕВНИ ЧАСОПИС МЕЂУ БОКЕЉИМА / Васо Ј. Ивошевић. - бр. 12 /1980, стр. 223-242, [3] листа с таблама : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The first literary magazine of Вока. - Садржи и: Библиографија часописа "Српски магазин: стр. 236-241". - Литература о "Српском магазину": стр. 241

36

050.9 (497.161)

ИВОШЕВИЋ, Васо Ј.

VELIKI ILUSTROVANI KALENDAR "VOKA" I NJEGOVA MISIJA / Vaso Ivošević. - бр. 10 /1978, стр. 81-93, [2] листа с таблама : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The large illustrated calendar "Boka" and its mission

37

06 *Организације и други ишћови кооперације.
Удружења. Музеји. Изложбе*

061.235 (497.161) "1875"

НАКИЋЕНОВИЋ, Јован С.

ХЕРЦЕГНОВСКИ ОДБОР ЗА "СТРАДАЈУЋЕ ХЕРЦЕГОВЦЕ"
1875. / Јован Накићеновић. - бр. 13-14 /1982, стр. 211-240 : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Herceg-Noví committee
for the help to suffering people of Herzegovina in 1875

38

061.4 (497.161) "1970"

ЂУРИШИЋ, Дарко

ХЕРЦЕГНОВСКИ ЗИМСКИ САЛОН / Дарко Ђуришић. - бр. 2 /1970,
стр. 281-282. - (Прикази, осврти, мишљења)

39

061.75 (497.161) "1383/1983"

ИЗВЈЕШТАЈ О ИЗВРШЕЊУ ПРОГРАМА ПРОСЛАВЕ 600-ГОДИ-
ШЊИЦЕ ОСНИВАЊА ХЕРЦЕГ-НОВОГ : (усвојен на заједничкој сје-
дници сва три вијећа Скупштине општине 30. јуна 1983. године). - бр. 15-
16 /1984, стр. 477-493

40

069 (497.161)

ПУШИЋ, Илија

ZAVIČAJNI MUZEJ U HERCEG-NOVOM : (nova postava) / Пија Пушић. -
бр. 5 /1973, стр. 141-145, [12] стр. с таблама : илустр.

41

069 (497.161) (047) "1969"

ПУШИЋ, Илија

RAD ZAVIČAJNOG MUZEJA U 1969. GODINI / Пија Пушић. - бр. 2
/1970, стр. 277-280. - (Прикази, осврти, мишљења)

42

069 (497.161) (047) "1970"

ПУШИЋ, Илија

ZAVIČAJNI MUZEJ U HERCEG-NOVOME U 1970. GODINI / Или-
ја Пушић. - бр. 3 /1971, стр. 280-285. - (Прикази, осврти, мишљења)

43

069 (497.161) (047) "1971"
ПУШИЋ, Илија
ZAVIČAJNI MUZEJ U HERCEG-NOVOME U 1971 GODINI / Ilija Pu-
šić. - бр. 4 /1972, стр. 233-239

44

069 (497.161) (047) "1972"
БУРИШИЋ, Дарко
ЗАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ У ХЕРЦЕГ-НОВОМЕ У 1972. ГОДИНИ / Дар-
ко Буришић. - бр. 5 /1973, стр. 147-151

45

069:23/28]:379.85 (497.161)
СБУТЕГА, Бранко
VALORIZACIJA CRKVENIH RIZNICA VOKE U TURISTIČKOJ PO-
NUDI / Branko Sbutega. - бр. 18 /1986, стр. 93-98

46

09 *Рукописи. Ријейка и значајна дјела*

091.3 "1670" (497.161)
РАДУЛОВИЋ, Огњен
ИЛУСТРАЦИЈЕ ЗМАЈЕВИЋЕВОГ ЛЈЕТОПИСА / Огњен Радуло-
вић. - бр. 19 /1987, стр. 157-175 : илустр.
Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Illustrations of Zmajе-
vić's chronicle

47

091/094 (497.161)
НИКЧЕВИЋ, Војислав П.
KNJIŽEVNE STARINE VOKE I MOGUĆNOSTI NJIHOVE VALORI-
ZACIJE / Vojislav P. Nikčević. - бр. 18 /1986, стр. 63-84
Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Literary antiquities of
the Bay of Kotor and the feasibilities of their evaluation

48

2 *Религија. Теологија*

262.16:281.961 (497.161) (093) "1809"
БЕРИЋ-ЋУКИЋ, Весна
ЈЕДНА СИНЂЕЛИЈА ПЕТРА I ПЕТРОВИЋА-ЊЕГОША : (прилог
за историјску грађу Грбља у XIX веку) / Весна Берић-Ћукић. - бр. 15-16
/1984, стр. 409-414
Литература и објашњења у фуснотама

49

28 Хришћанске цркве

281.961 (497.161) "1869"

РОТКОВИЋ, Радослав

ЉУБИШИН РАД НА ОСНИВАЊУ БОКОКОТОРСКЕ ЕПАРХИЈЕ
/ Радослав Ротковић. - бр. 8 /1976, стр. 143-160

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Le travail de Stefan Mitrov Ljubiša pour l'institution de l'éparchie de Boka Kotorska

50

3 Друшћивене науке

31 Демографија. Социологија. Статистика

312.92 (497.161) "17"

МИЛОВИЋ, Ђорђе Д.

СТАНОВНИШТВО БИЈЕЛЕ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ ХВИИ ВИЈЕ-
КА / Ђорђе Миловић. - бр. 17 /1985, стр. 147-157

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The population of Bijela in the second half of the 18 th century

51

312.92 (497.161) "17"

МИЛОВИЋ, Ђорђе Д.

СТАНОВНИШТВО МОДЖЕЖА У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ ХВИИ ВИ-
ЈЕКА / Ђорђе Миловић. - бр. 9 /1977, стр. 235-260

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: L'écrivain Niko Vučetić

52

312.92 (497.161) "17"

МИЛОВИЋ, Ђорђе Д.

СТАНОВНИШТВО САСОВИЋА У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ ХВИИ
ВИЈЕКА / Ђорђе Миловић. - бр. 12 /1980, стр. 281-290

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The population of Sasovići in the second half of the 18 th century

53

312.92 (497.161) "17"

МИЛОВИЋ, Ђорђе Д.

СТАНОВНИШТВО ТОПЛЕ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ ХВИИ ВИЈЕ-
КА / Ђорђе Миловић. - бр. 4 /1972, стр. 69-91

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: La population de Topla dans la second moitié du XVIII siècle

54

312.92 (497.161) "1808"

ТОМИЋ, Антун

POPIS KUĆA DOBROTE IZ 1808. GODINE / Antun Tomić. - бр. 8 /1976, стр. 329-337

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Liste de maisons enregistrées à Dobrota en 1808.

55

32 *Полиџика*

323 (497.161) "1861/1870"

ЗЛОКОВИЋ, Игњатије

КНЕЗЛАШКИ МИР И ПОБЈЕДА НАРОДНЕ СТРАНКЕ У ДАЛМАЦИЈИ / Игњатије Злоковић. - бр. 3 /1971, стр. 87-93

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: La paix de Knezlaz et la victoire du Parti national en Dalmatie

56

323+338 (497.161) "19"

РАДОВИЋ, Велимир

RIJEČI I DJELA : (Boka na početku dvadesetog vijeka) / Velimir Radović. - бр. 6-7 /1975, стр. 251-261

Résumé: Paroles et actes (Boka au début du vingtième siècle)

57

323.1 *Национални покретни. Национално постојање*

323.1 (497.161) "1848"

ЛУКЕТИЋ, Мирослав

KONCEPT PISMA BOKELJSKIH GLAVARA HRVATSKO-SLAVONSKOM SABORU 1848. GODINE / Miroslav Luketić. - бр. 9 /1977, стр. 147-155

Литература и објашњења у фуснотама. - Резюме: Черновик писма бокелских главарей Хорватско-славонском сабору 1848. года

58

323.1 (497.161) "19"

ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија

ПРИЛОЗИ БОРБИ ЗА НАЦИОНАЛНУ СЛОБОДУ КРАЈЕМ 19. ВИЈЕКА У ХЕРЦЕГНОВСКОЈ ОПШТИНИ / Марија Црнић-Пејовић. - бр. 9 /1977, стр. 19-39, [1] лист с таблом : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Détails au sujet de la lutte pour la liberté nationale à la fin du XIXème siècle dans la commune de Herceg- Novi

59

323.1 (497.18) "1861/1870"

РОТКОВИЋ, Радослав

ЉУБИША И ДАЛМАТИНСКА НАРОДНА СТРАНКА : (1861-1870) / Радослав Ротковић. - бр. 10 /1978, стр. 191-217

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Ljubiša and the Dalmatian People's Party

60

323.269.6 (497.161) "1869"

ИВОШЕВИЋ, Васо

БОКЕЉСКИ УСТАНАК 1869. ГОД. ПО РУКОПИСУ ЈЕДНОГ УЧЕСНИКА : (из необјављене аутобиографије црногорског митрополита Митрофана Бана) / Васо Ивошевић. - бр. 3 /1971, стр. 95-102

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: La révolte de Voka en 1869 d'après le manuscrit

61

323.269.6 (497.161) "1869"

МИЛУТИНОВИЋ, Коста

ОДЈЕСИ ВОКЕЉСКОГ УСТАНАКА У ВОЈВОДИНИ / Kosta Milutinović. - бр. 5 /1973, стр. 69-94

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Echos de l'insurrection de Voka à Vojvodina

62

323.269.6 (497.161) "1869/1870"

КОВАЧЕВИЋ, Предраг В.

БОКЕЉСКИ УСТАНАК 1869/70. ГОДИНЕ : (поводом стогодишњице) / Предраг Ковачевић. - бр. 2 /1970, стр. 121-149

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The Bokelian uprising in 1869/70

63

323.269.6 (497.161) "1869/1870"

МИЛУТИНОВИЋ, Коста

БОКЕЉСКИ УСТАНАК И АУСТРИЈА / Коста Милутиновић. - бр. 20 /1988, стр. 211-220

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The Voka Kotorska insurrection and Austria

64

323.269.6 (497.161) "1869/1870" "1881/1882"

КОВАЧЕВИЋ, Предраг В.

УСТАНАЦИ У ЈУЖНОЈ ДАЛМАЦИЈИ У ГОДИНАМА 1869/70. И 1881/82. : прилог за истраживање војне историје према аутентичним изворима / Predrag V. Kovačević. - бр. 17 /1985, стр. 221-257

65

323.269.6:656.071.2 (497.161) "1918"

ГРГУРЕВИЋ, Томислав

POSLEDICE REVOLUCIONARNOG NEISKUSTVA I KLASNO OBI-
LJEŽJE USTANKA : (povodom šezdeset godina ustanka mornara u Boki) /
Tomislav Grgurević. - бр. 10 /1978, стр. 269-286

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The consequences of the
lack of revolutionary experience and the class traits of the rising (on the
occasion of the 60 th anniversary of the Sailor's rising in Boka)

66

323/327 (497.161) "18"

РАДОВИЋ, Велимир

ПОД ТУЋИНСКИМ ИГОМ : (један поглед на Боку у XIX вијеку) /
Велимир Радовић. - бр. 6-7 /1975, стр. 109-123

Résumé: Sous le joug étranger (un regard sur Boka au XIXème siècle)

67

325 Миџрације

325.14 (497.161) "17"

РАДОВИЋ, Велимир

PRILOG O DOSELJENICIMA HERCEGNOVSKOG KRAJA : (XVIII
stoljeća) / Velimir Radović. - бр. 10 /1978, стр. 165-189

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: A contribution about the
immigrants to the region of Herceg-Noví (eighteenth century)

68

325.2 (497.161) "18/19"

ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија

PRILOG O EKONOMSKO-MIGRACIONIM KRETANJIMA IZ LUŠTI-
ČKE OPŠTINE / Marija Crnić-Pejiović. - бр. 8 /1976, стр. 233-238

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Supplément au sujet des
mouvements économiques et migratoires des la commune de Luštica

69

325.25 (497.161) "16/17"

РАДОВИЋ, Велимир

PRILOG O MIGRACIONOM FAKTORU U ISTORIJI BOKE / Velimir
Radović. - бр. 9 1977, стр. 305-323, [1] лист с таблом : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Détails au sujet du facteur
de la migration dans l'histoire de Boka

70

328 *Парламентни Владе*

328.131 (497.16+497.161) "1813"

МИЈУШКОВИЋ, Славко

"ЦЕНТРАЛНА КОМИСИЈА" - ЗАЈЕДНИЧКА ВЛАДА ЦРНЕ ГОРЕ И БОКЕ / Славко Мијушковић. - бр. 11 /1979, стр. 267-279

Summary: The Central Commission

71

329 *Политичке партије и покрети*

329.15 (497.161)

КАПОВИЋ, Мато

SURADNJA I VEZE DUBROVAŠKIH, BOKOKOTORSKIH I CRNOGORSKIH KOMUNISTA / Мато Каровић. - бр. 12 /1980, стр. 169-180

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The cooperation and connections among the communists of Dubrovnik, Boka Kotorska and Montenegro

72

329.15 (497.161) "1919/1921"

ПЕЈОВИЋ, Чедомир

НЕКИ ФРАГМЕНТИ ИЗ РАДА ПАРТИЈСКИХ ОРГАНИЗАЦИЈА У БОКИ КОТОРСКОЈ 1919-1921 / Чедомир Пејовић. - бр. 3 /1971, стр. 123-153

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Quelques fragments du travail des organisations du Parti communiste Yougoslave à Boka Kotorska 1919-1921

73

329.71 (497.161) "1938/1941"

РАДОВИЋ, Велимир

REVOLUCIONARNI RADNIČKI POKRET I PROBLEM MASOVNOG POLITIČKOG RADА I АКЦИЈЕ S OSVRTOM NA HERCEGNOVSKI KRAJ U PERIODU 1938-1941 / Velimir Radović. - бр. 1 /1969, стр. 159-167 ; илустр.

Izvori i literatura: стр. 167

74

329.71+329.15 (497.161) "1919/1921"

КАПОВИЋ, Мато

DOKUMENTI ZA POVIJEST RADNIČKOG POKRETA I KPJ NA PODRUČJU ПИВТА I КОТОРА : (1919-1921) / Мато Каровић. - бр. 11 /1979, стр. 5-52

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary

75

329.78 (497.161) "1866"

ЗЛОКОВИЋ, Максим

ИЛЕГАЛНА БАЧКА ДРУЖИНА "БРАНКО РАДИЧЕВИЋ" У КОТОРУ / Максим Злоковић. - бр. 6-7 /1975, стр. 241-240

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Journaliste et écrivain Stevan Vrčević

76

33 Привреда. Економске науке

330.34+316.734 (497.161) "19"

МИЛУТИНОВИЋ, Коста

PRIOLOG PROUČAVANJU POKRETA ZA EKONOMSKU I KULTURNU OBNOVU VOKE KOTORSKE / Kosta Milutinović. - бр. 10 /1978, стр. 121-133

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Supplement to the study of the movement for the economic and cultural renewal of Boka Kotorska

77

338 (497.161) "18"

ПЕРИЧИЋ, Шиме

PRIOLOG POZNAVANJU EKONOMSKIH PRILIKA VOKE KOTORSKE U XIX STOLJEĆU / Šime Perićić. - бр. 20 /1988, стр. 221-236

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: A contribution to the understanding of economic affairs in the 19th century of Boka Kotorska Bay

78

339 Трговина

339 (497.161) "16/17"

МИЛОШЕВИЋ, Милош И.

PRILOZI PROBLEMATICI KOPNENE TRGOVINE POSLIJE OSVAJANJA HERCEG-NOVOGA I OKOLINE OD TURAKA 1687. GODINE / Miloš Milošević. - бр. 2 /1970, стр. 83-119

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Les suppléments des problèmes du commerce continental après la prise de Herceg-Nowi en 1687

79

339+664.41 (497.161) "1482/1538"

ХРАБАК, Богумил

PROIZVODNJA I PRODAJA SOLI U HERCEG-NOVOM I ODNOSI S DUBROVNIKOM U VEZI S TIM : (1482-1538) / Bogumil Hrabak. - бр. 8 /1976, стр. 63-109

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Production et vente du sel à

- Herceg-Novi et rapports à ce sujet avec Dubrovnik (1482-1538) 80
- 339.5 (497.161) "13/16"
 ХРАБАК, Богумил
 PRISUSTVO VOKELJA U SAJAMSKIM GRADOVIMA ANKONSKE MARKE I U LANČANU : (do 1600. godine) / Bogumil Hrabak. - бр. 19 /1987, стр. 39-78
 Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Activities of the Bay-of-Kotor people in the fair-cities of Ancona Mark and Lanciano (to 1600) 81
- 339.5 (497.161) "1480/1700"
 ХРАБАК, Богумил
 VOKELJI KAO NABAVLJAČI ALBANAŠKIH ŽITARICA : (1480-1700) / Bogumil Hrabak. - бр. 20 /1988, стр. 77-159
 Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Voka people as purchasing-agents for [Albanian wheat] 82
- 34 Право. Правна наука*
- 343.137.3 "1768" (093.2)
 МУСИЋ, Срђан
 JEDNA ZANIMLJIVA POTERNICA IZ XVIII VEKA U ARHIVU HERCEG-NOVOG / Srđan Musić. - бр. 10 /1978, стр. 151-154
 Riassunto: Un interessante mandato di cattura del secolo XVIII trovato nell'archivio di Herceg-Novi 83
- 343.193 (497.161) "17"
 МИЛОВИЋ, Ђорђе Д.
 О НЕКИМ PROCESUALNIM INTERESANTNOSTIMA KRIVIČNIH SUDOVA DOBRIH LJUDI U HERCEGNOVSKOM KRAJU / Đorđe Milo-
 vić. - бр. 13-14 /1982, стр. 241-256
 Literatura: стр. 255. - Summary: Some interesting data about the trial procedures at criminal law Courts of the Good people in Herceg-Novi region in the 18th century (also treating some material law problems) 84
- 343.193 (497.161) "18"
 РАДОЈИЧИЋ, Драгана
 ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ СУДОВА ДОБРИХ ЉУДИ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ 19. ВИЈЕКА У ХЕРЦЕГНОВСКОЈ ОПШТИНИ / Драгана Радојичић. - бр. 17 /1985, стр. 287-290

343.712 (497.161) "1600/1667"

ХРАБАК, Богумил

"ZLIĆI" IZ HERCEG-NOVOG I ZULUMČARENJE NA UŠTRB DUBROVAČKE TRGOVINE 1600-1667. GODINE / Bogumil Hrabak. - бр. 12 /1980, стр. 81-119

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: "Zlići" of Herceg-Novi and the oppression of Dubrovnik trade 1600-1667

86

347.65 (497.161) "18/19"

СТОЈАНОВИЋ, Петар

О НАСЉЕДНОМ ПРАВУ У БОКИ : (осврти на прилике у XIX и на почетку XX вијека) / Петар Стојановић. - бр. 11 /1979, стр. 241-257

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The inheritance law in Boka (a review of the situation in the 19th century and the beginning of the 20th century)

87

347.67 (497.161) "18"

МИЈУШКОВИЋ, Славко

ЊЕГОШ И ПРЕВЛАКА - САДА "ОСТРВО ЦВИЈЕЋА" - У БОКИ КОТОРСКОЈ / Славко Мијушковић. - бр. 2 /1970, стр. 9-39, [1] лист с таблом : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Njegoš et Prevlaka - "Île des fleurs" dans les Bouches de Kotor

88

347.939 (093.2) (497.161) "1761"

ВУКАСОВИЋ, Мирко

SASLUŠANJE KAPETANA PETRA ŽELAIĆA IZ BIJELE U HERCEG-NOVOM 11. SEPTEMBRA 1761. GODINE / Mirko Vukasović. - бр. 12 /1980, стр. 329-338. - (Прилози)

89

347.95:343.193 (497.161) "17"

МИЛОВИЋ, Ђорђе Д.

О ЈЕДНОЈ INTERESANTNOJ PRESUDI SUDA DOBRIH LJUDI U KRTOLIMA IZ SREDINE 18. VJEKA ZBOG NEHATNOG UBISTVA I TJELESNE POVREDE / Đorđe Milović. - бр. 19 /1987, стр. 203-214

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: An interesting verdict of the Good-people tribunal at Krtoli reached in a case of involuntary manslaughter and corporal injury in the middle of the 18th century

90

347.95:343.193 (497.161) "1799"

ВИЧЕВИЋ, Весна

ЈЕДНА АРБИТРАЖНА ПРЕСУДА ИЗ ВРЕМЕНА ПРВЕ АУСТРИЈСКЕ ВЛАДАВИНЕ / Весна Вичевић. - бр. 15-16 /1984, стр. 419-422

Литература и објашњења у фуснотама

91

347.95:343.193 (497.161) "1848"

ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија

"ВОКЕШКА SETENSA" : donešena na Prčanju 1848. god. / Marija Crnić. - br. 1 /1969, стр. 99-107

92

35 Јавна управа. Рајона вјештина. Војне науке

351.751 (436) "1880/1882"

ПЕДЕРИН, Иван

ODNOS AUSTRIJSKE VLASTI PREMA TALIJANSKOM, HRVATSKOM, SRPSKOM I CRNOGORSKOM NOVINSTVU U DOBA BOKELJSKO-HERCEGOVAČKOG USTANKA : (1880-1882) / Ivan Pederin. - бр. 20 /1988, стр. 185-209

Литература и објашњења у фуснотама. - Zusammenfassung: Die Beziehungen der österreichischen Presspolizei zur kroatischen, serbischen, montenegrinischen und italienischen Press zu den zeiten des Boccheser Aufstandes (1880-1882)

93

351.77 (497.161) "14"

МИЈУШКОВИЋ, Славко

OSNIVANJE I REORGANIZOVANJE JEDNE SREDNJOVJEKOVNE BOKELJSKE ZDRAVSTVENO-PREVENTIVNE INSTITUCIJE / Slavko Mijušković. - бр. 5 /1973, стр. 23-34

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: La fondation et la réorganisation d'une institution sanitaire et préventive du moyen âge

94

351.824.5 (093.2) (497.161) "17"

МИЛОВИЋ, Ђорђе Д.

TRAGOVİ TUŽBI "ACCIONES POPULARES" PROTIV PREKRŠILACA NAREĐAVA ĐUSTICIJERA I PROVIDURA U DOMENI CIJENA U HERCEG-NOVOM TOKOM XVIII VIJEKA / Đorđe Milović. - бр. 11 /1979, стр. 259-266

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The traces of "Acciones populares" against the offenders of the orders of giustiziere and providure in the domain of prices during the 18th century

95

351.824.5 (497.161) "17"

МИЛОВИЋ, Ђорђе Д.

NEKI PODACI O KONTROLI MJERA MLETAČKIH VLASTI U HERCEG-NOVOM SREDINOM XVIII VIJEKA / Đorđe Milović. - бр. 5 /1973, стр. 95-99

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Quelques détails du contrôle des mesures par les autorités vénitienes à Herceg-Noví au milieu du XVIIIème siècle

96

352 (497.161) "15/16" (093.2)

СТАНОЈЕВИЋ, Глигор

DOKUMENTI ZA PROUČAVANJE DRUŠTAVA KOTORA, BUDVE I RAŠTROVIĆA / Gligor Stanojević. - бр. 17 /1985, стр. 159-201

Литература и објашњења у фуснотама. - Rezime dokumenata na srpskohrvatskom jeziku

97

352 (497.161) "1807/1814"

ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија

НЕКИ ПОДАЦИ О РАДУ ОПШТИНСКЕ УПРАВЕ ХЕРЦЕГ-НОВОГА ЗА ВРИЈЕМЕ ФРАНЦУСКЕ ВЛАДАВИНЕ : (1807-1814. год.) / Марија Црнић-Пејовић. - бр. 20 /1988, стр. 171-183

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Some particularities of the Herceg-Noví community authorities during the French rule from 1807 to 1814

98

352 (497.161) "1870/1940"

ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија

ОРГАНИЗАЦИЈА И РАД ОПШТИНСКЕ УПРАВЕ ХЕРЦЕГ-НОВОГА : (1870-1940) / Марија Црнић-Пејовић. - бр. 12 /1980, стр. 35-80, 2 листа с таблама : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The organization and activities of the Community authorities of Herceg-Noví (1870-1940)

99

352 (497.161) "1912/1933"

ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија

ORGANIZACIJA I RAD UPRAVE LUŠTIČKE OPŠTINE 1912-1933. GODINE / Marija Crnić-Pejević. - бр. 17 /1985, стр. 127-145

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Activity and organization of the Community authorities of Luštica (1912-1933)

100

352-057.3 (497.161) "1719/1759"

ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија

POPIS KAPETANA, SUĐA I KANCELIJERA TOPALJSKE OPŠTINE ZA PERIOD 1719-1759. GODINA / Marija Crnić-Pejić. - бр. 9 /1977, стр. 381-388, [1] лист са таблом : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Listes de capitaines, des juges et des "kancelijeres" (chanciers) de la mairie de Topla pour la période de 1719 à 1759.

101

353 (497.161) "04/14" (091)

ЗЛОКОВИЋ, Максим

СЛОВЕНСКА ЖУПА ДРАЧЕВИЦА / Максим Злоковић. - бр. 1 /1969, стр. 53-72

Литература и објашњења у фуснотама

102

355.02 (497.161) "15/17"

МИЛОШЕВИЋ, Милош И.

ВОЈНА ОРГАНИЗАЦИЈА У БОКИ КОТОРСКОЈ ЗА ВРИЈЕМЕ МЛЕТАЧКЕ ВЛАДАВИНЕ / Милош Милошевић. - бр. 10 /1978, стр. 95-120

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Military organization in Boka Kotorska during the Venetian rule

103

355.291.5 (497.161) "18"

БАТРИЋЕВИЋ, Ђуро

ВОЈНИ ОБВЕЗНИЦИ ИЗ ВОКЕ КОТОРСКЕ У МАРИБОРСКОМ ЗАТВОРУ / Ђуро Batričević. - бр. 12 /1980, стр. 339-344. - (Prilozi)

Садржи списак 48 војних обвезника из Бокe Которске којима су аустријске власти изрекле казне због избјегавања војне обавезе. Подаци према архивској зраци Покријинског архива у Марибору.

104

355.404 "1687" (047)

МУСИЋ, Срђан

БОГАТСТВО И ЛЕПОТА ХЕРЦЕГНОВСКОГ КРАЈА У МЛЕТАЧКИМ ИЗВЕШТАЈИМА ИЗ 1687. ГОДИНЕ / Срђан Мусић. - бр. 18 /1986, стр. 133-137

Литература и објашњења у фуснотама

105

355.49 (393) "1570/1573"

МИЛОШЕВИЋ, Милош И.

ВОКА КОТОРСКА, ВАР I ULCINJ U КИПАРСКОМ РАТУ : (1570-1573) / Miloš I. Milošević. - бр. 4 / 1972, стр. 17-32

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Boka Kotorska, Bar et Ulcinj dans guerre de Churc (1570-1573)

106

37 *Васишиање. Образовање. Насијава. Уиошреба слободног времена*

371.15 (497.16)

ЛУКИЋ, Василије

SPOR NASTAVNIKA GRAĐANSKE ŠKOLE U KOTORU DRAGA MILOVIĆA SA DIREKTOROM ISTE ŠKOLE ŠĆEPANOM MILIĆEM / Vasilije Lukić. - бр. 5 /1973, стр. 101-108

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Différend entre les enseignants de l'école civile à Kotor Drago Milović et le directeur de la même école Šćepan Milić

107

373.3 (497.161) "1803/1918"

СТОЈАНОВИЋ- СТАНОЈЛОВИЋ, Неђељка

ОСНОВНА ШКОЛА У МОРИЊУ НА НАРОДНОМ ЈЕЗИКУ 1803-1918. / Неђељка Стојановић. - бр. 17 /1985, стр. 303-338 : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The [elementary] school with national language instruction at Morinj (1803-1918)

108

373.3 (497.161) (091)

МАНДИЋ, Душан

СТО ПЕТНАЕСТ ГОДИНА ШКОЛЕ У ПОКРИВЕНИКУ / Душан Мандић. - бр. 20 /1988, стр. 237-257 : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: A hundred and fifteen years of Pokrivenik school

109

373.3.058 (497.161) "19"

НАКИЋЕНОВИЋ, Јован С.

ПРИВАТНА ОСНОВНА ШКОЛА (1903-1941) И ПРИВАТНА ЖЕНСКА ГРАЂАНСКА ШКОЛА (1921-1941) ПРИ ЗАВОДУ СВ. КРИЖА У ХЕРЦЕГ-НОВОМЕ / Јован Накићеновић. - бр. 13-14 /1982, стр. 281-289 : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The private elementary school (1903-1941) and the private girls' school (1921-1941) at the holy cross institute in Herceg-Novi, both public

110

373.54 (497.161) "1919/1923"

НАКИЋЕНОВИЋ, Јован С.

ПРВА ГЕНЕРАЦИЈА ДРЖАВНЕ НИЖЕ РЕАЛНЕ ГИМНАЗИЈЕ У ХЕРЦЕГ-НОВОМЕ : (1919-1923) / Јован Накићеновић. - бр. 13-14 /1982, стр. 431-436 : илустр.

Summary: The first generation of the lower secondary school in Herceg- Novi (1919-1923)

111

373.6:656.61 (497.161) "18/19"

МАНДИЋ, Душан

СТО ДВАДЕСЕТ ПЕТА ГОДИНА ОД ОСНИВАЊА ХЕРЦЕГНОВСКЕ ПОМОРСКЕ ЗАКЛАДНЕ ШКОЛЕ У СРБИНИ / Душан Мандић. - бр. 13-14 /1982, стр. 185-210 : илустр.

Литература: стр. 209. - Summary: The 125th anniversary of the endowment nautical school at Srbina

112

373.6:656.61 (497.161) (091)

НАКИЋЕНОВИЋ, Јован С.

НЕКОЛИКО ДЕТАЉА О ОСНИВАЊУ И РАДУ ПОМОРСКЕ ЗАКЛАДНЕ ШКОЛЕ У ХЕРЦЕГ-НОВОМЕ / Накићеновић Јован С. - бр. 4 /1972, стр. 203-212

Литература: стр. 210. - Résumé: Quelques détails sur la fondation et le travail de l'école navale - léguée - à Herceg- Novi

113

377.8 (497.161) (091)

ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија

ПЕДЕСЕТ ГОДИНА ОД ОСНИВАЊА УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ У ХЕРЦЕГ-НОВОМЕ / Марија Црнић. - бр. 6-7 /1975, стр. 179-195

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: 50 ans de la fondation de l'école de instituteurs à Herceg- Novi

114

379.85 Туризам

379.85 (497.161)

МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.

PERAST I NJEGOVE TURISTIČKE MOGUĆNOSTI / Dušan J. Martipović. - бр. 2 /1970, стр. 257-269

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Perast et ses possibilités touristiques

115

379.85 (497.161)

МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.

ПРЧАЊ И ЊЕГОВЕ ТУРИСТИЧКЕ МОГУЋНОСТИ / Душан Ј. Мартиновић. - бр. 3 /1971, стр. 229-249

Литература: стр. 248. - Résumé: Prčanj et ses possibilités touristiques. - Објашњења у фуснотама

116

379.85 (497.161)

МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.

FUNKCIONALNO-URBANI RAZVOJ I TURISTIČKE MOGUĆNOSTI RISNA / Dušan Martinović. - бр. 6-7 /1975, стр. 155-177, [6] листова с таблама : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Développement architecturo-urbain et possibilités touristiques de Risan

117

379.85 (497.161)

ОДАЛОВИЋ, Глиго

МОГУЋНОСТИ ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА НА ПОЛУОСТРВУ ЛУШТИЦИ У БОКИ КОТОРСКОЈ / Глиго Одаловић. - бр. 9 /1977, стр. 269-304, [6] листова с таблама : илустр.

Литература: стр. 303. - Résumé: Possibilités de développement du tourisme sur la presqu'île de Luštica à Boka Kotorska

118

379.857 (497.161)

ОДАЛОВИЋ, Глиго

HERCEGNOVSKA IZLETIŠTA NA POLUOSTRVU LUŠTICI / Gligo Odalović. - бр. 10/II /1979, стр. 365-[376], [3] стр. с таблама : илустр.

Литература: стр. 372. - Summary: Excursion centres of peninsula Luštica accessible from Herceg-Novi

119

379.85:332.158

ПАСИНОВИЋ, Миленко

KULTURNO-ISTORIJSKI SPOMENICI KAO MOTIV TURISTIČKIH KRETANJA / Milenko Pasinović. - бр. 18 /1986, стр. 9-20

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Cultural-historical monuments as a motive of tourist trends

120

379.85:332.158

СЕФЕРОВИЋ, Лазар

КУЛТУРА И ТУРИЗАМ / Лазар Сеферовић. - бр. 18 /1986, стр. 21-25

121

379.85:332.158 (497.161)

ЗЛОКОВИЋ, Максим

KRTOLJSKI ARHIPELAG I NJEGOVE TURISTIČKE POGODNOSTI /
Maksim Zloković. - бр. 18 /1986, стр. 139-151

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The archipelago of Krto-
li and its tourist potentialities

122

39 *Етнологија. Етнографија*

392.7 (497.161)

СТОЈАНОВИЋ, Петар

ГОСТОПРИМСТВО И ЊЕГОВИ ИСТОРИЈСКИ ОКВИРИ : (осврти
на прилике у Црној Гори, сјеверној Албанији и Боки) / Петар Стојано-
вић. - бр. 8 /1976, стр. 111-141

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: L'hospitalité et son cadre hi-
storique (Détails des anciennes habitudes au Monténégro, au Nord de l'Albanie et à
Boka)

123

394.25:379.85 (497.161)

ПАСИНОВИЋ, Миленко

MANIFESTACIONI MOTIVI - NJHOVI EFEKTI I FUNKCIJE U VA-
LORIZACIJI FLORISTIČKOG BOGATSTVA BOKE NA PRIMJERU
"PRAZNIKA MIMOZE" / Milenko Pasinović. - бр. 10/11 /1979, стр. 287-296 :
илустр.

Summary: Manifestative motives - their effects and functions in valorization the
floristic richness of Boka Kotorska bay through the example of the "Mimosa ho-
liday"

124

394.4 (497.161)

ГРГУРЕВИЋ, Томислав

БОРАВЦИ ДРУГА ЈОСИПА БРОЗА ТИТА У БОКИ У ОКВИРУ
ПОСЈЕТА НАШОЈ РЕПУБЛИЦИ / Томислав Гргуровић. - бр. 12 /1980,
стр. 5-33 : илустр.

Литература: стр. 31. - Summary: Comrade Tito in Boka Kotorska during his
visits to the Socialist Republic of Montenegro

125

394.92

ЛУКЕТИЋ, Мирослав

PISMO PAVLA ROVINSKOG ROKSANDI TOMANOVIĆ / Miroslav Lu-
ketić. - бр. 10 /1978, стр. 327-332

5 *Мајемајика. Природне науке*502 *Природа. Изучавање и заштитна природе*

502.4 (497.161)

ВУЧКОВИЋ, Михаило

ORJEN - POTENCIJALNI NACIONALNI PARK / Mihailo Vučković. - бр. 10/II /1979, стр. 189-195

Summary: Orjen - a potential national park

127

502.6:379.85 (497.161)

РОГЛИЋ, Јосип

PEJZAŽNE SPECIFIČNOSTI I RAZNOLIKOSTI - PREDNOST I BOGATSTVO ВОКЕ КОТОРСКЕ / Josip Roglić. - бр. 10/II /1979, стр. 29-39

Литература: стр. 38. - Summary: Specific qualities and variety of landscape - an advantage and wealth of Boka Kotorska

128

502.6:379.85 (497.161)

ШИШИЋ, Бруно

NEKE PEJZAŽNE ZNAČAJKE ВОКЕ КОТОРСКЕ U SVJETLU TURIZMA / Bruno Šišić. - бр. 10/II /1979, стр. 57-[67]

Литература у фуснотама. - Summary: Some landscape features of the Bay of Kotor in the light of tourism

129

504.06:379.85 (497.161)

СТАНКОВИЋ, Стеван М.

ZAŠTIĆENA ВОКА - OSNOVA RAZVOJA TURIZMA / Stevan M. Stanković. - бр. 10/II /1979, стр. 297-307

Литература: стр. 304. - Summary: Protected Bay of Kotor - basis of the development of tourism

130

504.42 (262.3)

ЛЕПЕТИЋ, Владимир

VALORIZACIJA NEKIH BIOEKOLOŠKIH KARAKTERISTIKA ВОКОКОТОРСКОГ ЗАЛИВА / Vladimir Lepetić. - бр. 10/II /1979, стр. 93-106

Литература: стр. 105. - Summary: The valorization of certain bio-ecological characteristics of the gulf of Boka Kotorska

131

504.54:379.85 (497.161)

ВАСОВИЋ, Милорад

PLANINSKO ZALEĐE BOKE KOTORSKE KAO NJENA KOMPLEMENTARNA TURISTIČKA VREDNOST / Milorad Vasović. - бр. 10/П /1979, стр. 81-92

Литература: стр. 90. - Summary: The mountainous hinterland of Boka Kotorska as its complementary touristic value

132

55 Геолозија. Меџеоролозија. Хидролозија

551.4 (497.161)

БЕШИЋ, Зарија...

GEOLOŠKI SASTAV BOKE KOTORSKE I NJENA GEOMORFOLOGIJA / Zarija Bešić, Andrija Pavić. - бр. 10/П /1979, стр. 9-20, [1] пресав. лист : илустр.

Литература: стр. 19. - Summary: Geologic structure of Boka Kotorska and its geomorphology

133

551.435.84:379.85 (497.161)

ПЕТРОВИЋ, Јован

TURISTIČKI ZNAČAJ BOKOKOTORSKIH PEĆINA / Jovan Petrović. - бр. 10/П /1979, стр. 51-55

Summary: Touristic importance of the caves in Boka Kotorska

134

551.46 (262.3) (497.161)

ЛЕПЕТИЋ, Владимир

NEKE GEOFIZIČKE I BIOEKOLOŠKE KARAKTERISTIKE BOKOKOTORSKOG ZALIVA / Vladimir Lepetić. - бр. 2/1970, стр. 191-212, [10] стр. с таблама : илустр.

Литература: стр. 209-210. - Summary: [Some Geological and Biological characteristics of Boka Kotorska Bay] Ichthyobenthos (bottom fish populations) in Boka Kotorska Bay

135

551.588 (497.161)

ПЕНЗАР, Бранка...

UTJECAJ MORA I TOPOGRAFIJE U PREDJELU BOKE KOTORSKE NA NISKE TEMPERATURE ZRAKA / Branka Penzar, Ivan Penzar, Božena Volarić. - бр. 10/П /1979, стр. 41-50

Литература: стр. 49. - Summary: Influence of sea and topography on low air temperature around Boka Kotorska

136

551.588:379.85 (497.161)

БОГОСАВЉЕВИЋ, Момчило

HELIOTERMICKI USLOVI VOKE KOTORSKE OD ZNAČAJA ZA
TURIZAM / Momčilo Bogosavljević. - бр. 10/II /1979, стр. 241-256

Литература: стр. 254. - Summary: Heliothermic conditions in Boka Kotorska,
significant for tourism

137

58 *Ботаника*

581.9 (497.161)

ЈОВАНОВИЋ, Б. ...

ISTRAŽIVANJE AKTUELNE I POTENCIJALNE PRIRODNE VEGETACIJE PRI VALORIZACIJI PREDELA : prethodni rezultati u delu Bokokotorskog zaliva / B. Jovanović, E. Vukičević, F. Đakonović. - бр. 10/II /1979, стр. 149-[172] : илустр.

Литература: стр. 164. - Summary: Exploration of current and potential natural vegetation in the evaluation of countryside

138

581.9 (497.161)

ОБРАДОВИЋ, Меланија

O FLORI HERCEG-NOVOG I OKOLINE ENDEMSKE BILJKE RODA
CAMPANULA L. (ZVONČICI) / Melanija Obradović. - бр. 17 /1985, стр.
437-444 : илустр.

Literatura: стр. 443. - Summary: Endemic plants of genus campanula l. (bluebell) in the flora of Herceg-Novi and its surrounding

139

581.9 (497.161)

ОБРАДОВИЋ, Меланија

PRILOG ADVENTIVNOJ FLORI OKOLINE HERCEG-NOVOG / Melanija
Obradović. - бр. 12 /1980, стр. 203-212 : илустр.

Литература: стр. 210-211. - Summary: Contribution to adventive flora of the surroundings of Herceg-Novi

140

581.9 (497.161)

ОБРАДОВИЋ, Меланија

PRILOG FLORI OKOLINE HERCEG-NOVOG / Melanija Obradović, Vera
Budak. - бр. 10/II 1979, стр. 107-123 : илустр.

Литература: стр. 120-121. - Summary: Contribution to flora of the surroundings of Herceg-Novi

141

581.9 (497.161)
ОБРАДОВИЋ, Меланија
TRI MERIDIONALNE BILJKE U FLORI OKOLINE HERCEG-NOVOG
/ Melaniја Obradović. - бр. 13-14 /1982, стр. 437-444 : илустр.
Литература: стр. 443. - Summary: The three meridional plant species in the
surroundings of Herceg-Novi

142

581.9 (497.161)
ПУЛЕВИЋ, Вукић
O FLORI I VEGETACIJI BOKE KOTORSKE I POTREBI NJIHOVE
ZAŠTITE / Vukić Pulević. - бр. 10/II /1979, стр. 209-220
Преглед литературе о флори и вегетацији Боке Которске: стр. 213-219. -
Summary: On flora and vegetation of Boka Kotorska and the necessity of their
protection

143

581.92 (497.161)
ОБРАДОВИЋ, Меланија
ENDEMI JUGOSLAVIJE U FLORI ŠIRE OKOLINE HERCEG-NOVOG
/ Melaniја Obradović. - бр. 20 /1988, стр. 361-369 : илустр.
Literatura: стр. 368. - Summary: The Yugoslav endemic plants in flora of the
Herceg-Novi region

144

581.92 (497.161)
ОБРАДОВИЋ, Меланија
O ILIRSKO-MEDITERANSKIM ENDEMIМА У ФЛОРИ ОКО-
ЛИНЕ ХЕРЦЕГ-НОВОГ / Меланија Обрадовић. - бр. 19 /1987, стр. 261-
275 : илустр.
Литература: стр. 272-273. - Summary: On the Illyrian-Mediterranean endemic
plants in flora of the Herceg-Novi surroundings

145

6 Примијењене науке. Медицина. Техника

61 Медицина

614.2 (497.161) (091)
НИКОЛИЋ, Илија
ZDRAVSTVENI PROFIL BOKE KOTORSKE / Илија Nikolić. - бр. 10/II
/1979, стр. 417-422
Литература: стр. 421. - Summary: The medical feature of Boka Kotorska

146

614.253.5 (497.161) "18"

БЕРИЋ, Берислав М. ...

ПРВЕ ШКОЛОВАНЕ БАБИЦЕ У БОКИ КОТОРСКОЈ / Берислав М. Берић, Василије М. Кусовац. - бр. 20 /1988, стр. 371-374

Summary: First graduated midwives in Boka Kotorska

147

614.46 (497.161) "16/17"

ЗЛОКОВИЋ, Максим

ZDRAVSTVENE USTANOVE U HERCEGNOVSKOM KRAJU ZA VRIJEME MLETAČKE REPUBLIKE / Maksim Zloković. - бр. 13-14 /1982, стр. 155-172 : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Medical institution in the region of Herceg- Novi in the time of the Republic of Venice

148

614.46 (497.161) "16/17"

МИЈУШКОВИЋ, Славко

HERCEGNOVSKI LAZARET I ZDRAVSTVENI KOLEGIJ / Slavko Mi-jušković. - бр. 4 /1972, стр. 5-15

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Le lazaret de Herceg- Novi et le collectif sanitaire

149

614.46 (497.161) "1766"

ВИЧЕВИЋ, Весна

AKTIVNOSTI HERCEGNOVSKOG LAZARETA I ZDRAVSTVENOG KOLEGIJA 1766. GODINE / Vesna Vičević. - бр. 13-14 /1982, стр. 175-184 : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Activities of Herceg- Novi quarantine and medical staff in 1766.

150

614.885 (497.161) (091)

НАКИЋЕНОВИЋ, Јован С.

НЕКОЛИКО ПОДАТАКА О ЗАЧЕЦИМА ОСНИВАЊА ЦРВЕНОГ КРСТА КОД НАС / Јован Накићеновић. - бр. 20 /1988, стр. 383-395

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Several data about the early days of the red cross society with us

151

615.327 (497.161)

ОБРАДОВИЋ, Милан

MINERALNA VODA "IGALJKA" / Milan Obradović. - бр. 10/II /1979, стр. 423-425

Summary: "Igaljka" mineral water

152

615.834 (497.16)

ВУКСАНОВИЋ, Јулијана...

MOGUĆNOSTI KLIMATSKOG LJEČENJA U JUŽNOM DIJELU CRNOGORSKOG PRIMORJA / Julijana Vuksanović, Petar Vuksanović. - бр. 10/II /1979, стр. 389-395

Литература; стр. 394. - Summary: Feasibilities of climatic treatment in the south of the Montenegro coast

153

615.834 (497.161)

ЖИВКОВИЋ, Милутин

PRIRODNI LJEKOVITI FAKTORI BOKE KOTORSKE I NJIHOVA PRIMENA U PREVENCIJI, LJEČENJU I REHABILITACIJI / Milutin Živković. - бр. 10/II /1979, стр. 397-403

Summary: The natural factors of Boka Kotorska and their application in prevention, treatment and rehabilitation

154

615.834:551.582 (497.161)

ДАНИЛОВИЋ, Војислав...

KLIMATSKI FAKTORI BOKE KOTORSKE I BRONHIJALNA ASTMA / Vojislav Danilović, Milutin Živković. - бр. 10/II /1979, стр. 427-432

Литература; стр. 431. - Summary: The climate of Boka Kotorska and bronchial asthma

155

615.838.7 (497.161)

МИХАЈЛОВИЋ, Вукашин

FIZIČKO-HEMIJSKA SVOJSTVA I TERAPIJSKA PRIMENA IGALSKOG LEKOVITOG MULJA / Vukašin Mihajlović. - бр. 10/II /1979, стр. 405-409, [1] лст с таблом : илустр.

Литература; стр. 407. - Summary: Physical-chemical characteristics and therapeutic application of the medicinal sea mud of Igalo

156

616.12-008.331.1:551.582 (497.161)

МРЂЕН, Даница

HIPERTENZIJA I KLIMATSKI FAKTORI BOKE KOTORSKE / Danica Mrđen. - бр. 10/II /1979, стр. 411-415

Литература; стр. 414. - Summary: Hypertension and climatic agents of Boka Kotorska

157

616.981.45 (497.161) "15/17"

ХРАБАК, Богумил

ČUMA U HERCEG-NOVOM I NA CRNOGORSKOM PRIMORJU U XVI, XVII I XVIII VEKU / Bogumil Hrabak. - бр. 15-16 /1984, стр. 115-129

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Plague in Herceg-Novi and on the Montenegro coast in the 16th, 17th and 18th century

158

62 *Инжењерство. Техника уопште*

628.1.033 (497.161)

ВЛАХОВИЋ, Владислав

PRIRODNE MOGUĆNOSTI VODOSNABDIJEVANJA BOKE KOTORSKE / Vladislav Vlahović. - бр. 10/II /1979, стр. 69-80

Литература: стр. 79. - Summary: Natural possibilities supplying with water of Boka Kotorska

159

63 *Пољопривреда и шумарство. Райарство. Лов. Риболов*

630*9 (497.161)

КИТИЋ, Даринка

SAVREMENE METODE POŠUMLJAVANJA OGOLJELIH I DEGRADIRANIH ŠUMSKIH TERENA / Darinka Kitić. - бр. 10/II /1979, стр. 221-240

Литература: стр. 236. - Summary: On flora and vegetation of Boka Kotorska and the necessity of their protection

160

633.852.73 (497.161)

МАЖИБРАДА, Драгана

МАСЛИНАРСТВО У БОКИ КОТОРСКОЈ / Драгана Мажибрада. - бр. 12 /1980, стр. 121-167 : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Olivegrowing in Boka Kotorska

161

633.875 (497.161)

СТЕРНИША, Анте

MOGUĆNOSTI KORIŠĆENJA AUSTRALIJSKIH AKACIJA KAO HORTIKULTURNOG POTENCIJALA HERCEGNOVSKOG PODRUČJA / Ante Sterniša. - бр. 10/II /1979, стр. 197-207

Литература: стр. 206. - Summary: Feasibility of using Australian acacia as a horticultural potential of Herceg-Novi region

162

634.7 (497.161)

ЛАЗАРЕВИЋ, Саво

ПЛАНКА I NJEN PRIVREDNI ZNAČAJ U USLOVIMA PRIMORSKOG KRŠA / Savo Lazarević. - бр. 10/II /1979, стр. 377-388

Литература: стр. 387. - Summary: Some observation on biologic and technologic value of strawberry-tree in the conditions of seaside karst

163

635.95 (497.161)

МИЈАНОВИЋ, Олга

СВЕЋЕ U VERTIKALNOM ZELENILU NASELJA U ВОКИ КОТОРСКОЈ / Олга Мијановић. - бр. 10/II /1979, стр. 173-[188] : илустр.

Литература: стр. 181. - Summary: Flowers in vertical greens of the Boka Kotorska settlement

164

635.95:379.85 (497.161)

ДЕКОРАТИВНЕ БИЛЈКЕ ВОКОКОТОРСКОГ ЗАЛИВА I NJИHOV ZNAČAJ U TURIZMU / T. Bunuševac, E. Vukićević, O. Mijanović, A. Sterpiša, F. Đakonović. - бр. 10/II /1979, стр. 125-[148] : илустр.

Литература: стр. 138. - Summary: Decorative plans of the Boka Kotorska gulf and their importance in tourism

165

639.1:379.85 (497.161)

ЧОМИЋ, Ратко

VALORIZACIJA LOVNOTURISTIČКИH MOGUĆNOSTI ВОКЕ КОТОРСКЕ / Ratko Čomić. - бр. 10/II /1979, стр. 323-333

Литература: стр. 332. - Summary: The valorization of the potentialities of hunting tourism in Boka Kotorska

166

639.2 (497.161) "1770"

МИЛОВИЋ, Борђе Д.

ПОДАЦИ О УЛОВУ РИБЕ ТРОЈИЦЕ РИБАРА У БАОШИЋИМА У ТОКУ ЈЕДНОГ "ШКУРА" У ЈУНУ 1770. ГОДИНЕ / Борђе Миловић. - бр. 6-7 /1975, стр. 263-265

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Détails de la prise de poisson par trois pêcheurs de Baobić au cours d'une pêche appelée "škura" (sombre) au mois de juin 1770.

167

639.2.000.39 (497.161) "18/19"

РАДОЈИЧИЋ, Драгана

РИБАРСТВО У БОКИ КОТОРСКОЈ ОД XIX ВИЈЕКА ДО НАШИХ ДАНА / Драгана Радојичић. - бр. 15-16 /1984, стр. 193-235 : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Fishing in the Bay of Kotor from the 19th century to the present day

168

639.2.081.000.39 (091) (497.161)

РАДОЈИЧИЋ, Драгана

МУЗЕОЛОШКА ВАЛОРИЗАЦИЈА ТРАДИЦИОНАЛНЕ РИБАРСКЕ ОПРЕМЕ У БОКИ КОТОРСКОЈ / Драгана Радојичић. - бр. 18 /1986, стр. 85-92

169

64 Домаћинство

640.41 (497.161) "1902/1960"

МАЂАР, Золтан

HOTEL "PLAŽA" - ZELENIKA OD 1902. DO 1960. GODINE / Zoltan Magyar. - бр. 6-7 /1975, стр. 197-208, [2] листа с таблама : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Hotel "Strand" - Zelenika

170

656 Саобраћај

656.086.2 (497.161) "1482/1687"

ХРАБАК, Богумил

HERCEG-NOVI KAO TурсКА POMORSKA BAZA I GUSARSKO GNEZDO / Bogumil Hrabak. - бр. 9 /1977, стр. 41-84

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Herceg-Novii comme base navale turque et nid de pirates

171

656.086.2 (497.161) "1571/1687"

ХРАБАК, Богумил

НОВЉАНИ И УЛЦИЊСКИ ГУСАРИ : (1571-1687) / Богумил Храбак. - бр. 13-14 /1982, стр. 73-104

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Herceg-Novii and the pirates of Ulcinj

172

656.1 (497.161) (091)

ЗЛОКОВИЋ, Игњатије

PRVI POKUŠAJ UVOĐENJA REDOVNOG KOLSKOG SAOBRAĆAJA NA RELACIJI KAMENARI HERCEG-NOVI / Ignjatije Zloković. - бр. 1 /1969, стр. 129-135 : илустр

Литература и објашњења у фуснотама

173

656.61 Поморски саобраћај

656.61(497.161) "1566/1650"

ЛУЕТИЋ, Јосип

О МЕЂУНАРОДНОЈ ДЈЕЛАТНОСТИ МОРЕПЛОВАЦА, ТРГОВАЦА И БРОДОВА ИЗ ХЕРЦЕГ-НОВОГ, ПЕРАСТА, КОТОРА, БУДВЕ И БАРА У ПОМОРСКОЈ ПРИВРЕДИ ДУБРОВАЧКЕ РЕПУБЛИКЕ 1566-1650. / Josip Luetić. - бр. 17 /1985, стр. 31-60

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: On international activities of seamen, merchants and vessels of Herceg-Novi, Perast, Kotor, Budva and Bar in the maritime economy of the Republic of Dubrovnik

174

656.61 (497.161) (091)

КОВАЧЕВИЋ, Предраг В.

ПОМОРСТВО ХЕРЦЕГ-НОВОГА / Предраг Ковачевић/. - бр. 1 /1969, стр. 137-157

175

656.61+339.5 (497.161) "15"

ЛУЕТИЋ, Јосип

О БРОДАРСТВУ И ПОМОРСКОЈ ТРГОВИНИ НОВЛЈАНА У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ 16. СТОЛЈЕЋА / Josip Luetić. - бр. 15-16 /1984, стр. 105-114 : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: On shipping and naval trade of the people of Herceg-Novi in the second half of the 16th century

176

658 Пословно руковођење. Администирација

658.218.000.34 (497.161)

ЛЕПЕТИЋ, Драган

ПРОБЛЕМАТИКА ГРАЂЕВИНСКОГ ЗЕМЉИШТА У ОПШТИНИ ХЕРЦЕГ-НОВИ И ПРИМОРСКОМ ПОЈАСУ СР ЦРНЕ ГОРЕ СА АСПЕКТА СУДСКЕ И УПРАВНЕ ПРАКСЕ / Драган Лепетић. - бр. 20 /1988, стр. 351-360

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Building-site issues in the community of Herceg-Novi and on the Montenegro coast belt from the aspect of the court and administrative practice

177

66 Хемијска технологија

663.67 (497.161)

ЦРНИЋ- ПЕЈОВИЋ, Марија

КАМЕНСКИ ЛЕДАРИ / Марија Црнић. - бр. 3 /1971, стр. 221-228

Résumé: Les vendeurs de glace à Kameno

178

664.7 (497.161)

ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија

ИШЧЕЗАВА ЈОШ ЈЕДНО ЗАНИМАЊЕ - МЛИНАРСТВО / Марија

Црнић. - бр. 4 /1972, стр. 173-188

Summary: Disparition d'un autre métier encore - meunerie

179

67 Разне индустрије. Занатли и умјетнички занатли

67 (497.161) "13/15"

ЗЛОКОВИЋ, Максим

RAZVOJ ZANATSTVA NA TERITORJI DANAŠNJE TIVATSKE
OPŠTINE I LUŠTIČKOG POLUOSTRVA : (od XIV-XVI vijeka) / Maksim

Zloković. - бр. 20 /1988, стр. 161-169

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Development of handicraf trades on the territory of the present Tivat community and the Luštica peninsula (from the 14th to the 16th century)

180

7 Умјетности. Рекреација. Забава. Сјорн

71 Просјорно планирање

711.27 (497.161)

БОЖОВИЋ, Горан

ОБНОВА КУЛТУРНОГ ПРЕДЕЛА У ОКОЛИНИ ТИВАТСКОГ
ЗАЛИВА / Горан Божовић. - бр. 18 /1986, стр. 191-208

Литература: стр. 207-208

181

711.523-168 (497.161)

ВУЧЕНОВИЋ, Светислав

ISTRAŽIVANJA I ZAŠTITA STAROG GRADA U HERCEG-NOVOM /

Svetislav Vučenović. - бр. 20 /1988, стр. 7-61 : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама

182

711.523-168+379.85 (497.161)
МАНДИЋ, Власта
TURIZAM KAO MOGUĆNOST REVITALIZACIJE URBANOG JEZ-
GRA KOTORA / Vlasta Mandić. - бр. 18 /1986, стр. 183-190

183

712.2 (497.161)
ПОПОВИЋ, Душан
SLAVINSKA DUBRAVA KAO PRIRODNI RESURS HERCEG-NOVO-
GA / Dušan Popović. - бр. 10/II /1979, стр. 309-[323], [5] стр. с таблама :
илустр.
Литература: стр. 316. - Summary: The valorization of the potentialities of hun-
ting tourism in Boka Kotorska

184

712.3 (497.161)
СТЕРНИША, Анте
ХОРТИКУЛТУРНО-ПЕЈЗАЖНЕ ВРИЈЕДНОСТИ БОКЕ КОТОР-
СКЕ / Анте Стерниша. - бр. 18 /1986, стр. 115-120
Литература у фуснотама

185

712.3:379.85 (497.161)
БУНУШЕВАЦ, Тома
PEJSAŽNA ARHITEKTURA I TURIZAM ВОКОКОТОРСКОГ РЕГИ-
ОНА / Тома Бунушевац. - бр. 10/II /1979, стр. 335-[351], [5] стр. с таблама :
илустр.
Литература: стр. 346. - Summary: Landscape architecture and tourism in the
region of Boka Kotorska

186

72 Архитектура

72 (497.161) (091)
МАЂАР, Золтан
НАЈСТАРИЈА АРХИТЕКТУРА У БОКИ КОТОРСКОЈ / Золтан Ма-
ђар. - бр. 1 /1969, стр. 23-32
Литература и објашњења у фуснотама

187

72.016.033.41 (497.161)
ПУШИЋ, Илија
PREROMANSKA DEKORATIVNA PLASTIKA U KOTORU / Ilija Pušić
. - бр. 3 /1971, стр. 39-52, [13] листова с таблама : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Decoration plastique pro-
tomane à Kotor

188

725.94:940.53/.54 (497.161)

МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.

СПОМЕНИЦИ И СПОМЕН-ОБИЉЕЖЈА ИЗ НОБ НА ТЕРИТО-
РИЈИ ОПШТИНЕ БУДВА / Душан Ј. Мартиновић. - бр. 4 /1972, стр. 137-
151, [3] листа с таблама : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Monuments et marques
commémoratives de la lutte de libération nationale sur le territoire de la commune
de Budva

189

725.94:940.53/.54 (497.161)

ПЕДИШИЋ, Томо

СПОМЕНИЦИ И СПОМЕН ОБИЉЕЖЈА НОБ СА ПОДРУЧЈА БО-
КЕ КОТОРСКЕ / Томо Педишић. - бр. 3 /1971, стр. 165-196 : илустр.

Résumé: Monuments et marques de commémoration de la guerre pour la libération
nationale dans la région de Boka Kotorska

190

725.94:940.53/.54:379.85 (497.161)

ГРГУРЕВИЋ, Томислав

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА СПОМЕНИКА ИЗ РАДНИ-
ЧКОГ ПОКРЕТА И НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ РАТА У АК-
ВАТОРИЈУМУ БОКОКОТОРСКОГ ЗАЛИВА / Томислав Гргуљевић. -
бр. 18 /1986, стр. 99-105

191

725.96 (497.161) "15"

ХРАБАК, Богумил

ТУРСКЕ ГРАДЊЕ И ДОГРАДЊЕ У ФОРТИФИКАЦИЈАМА
ХЕРЦЕГ-НОВОГ / Богумил Храбак. - бр. 17 /1985, стр. 71-86

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Turkish building and
adding in the fortification of Herceg-Novi

192

725.96 (497.161) "1703" (047)

МУСИЋ, Срђан

IZVJEŠTAJ IZ 1703. GODINE O STANJU HERCEGNOVSKIH TVR-
ĐAVA / Srđan Musić. - бр. 17 /1985, стр. 87-[100] : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама

193

- 725.96-168 (497.161)
 ДАБОВИЋ, Борис
 PROGRAM OBNOVE I REVITALIZACIJE TVRĐAVE "ŠPANJOLA" /
 Boris Dabović. - бр. 18 /1986, стр. 209-224
 194
- 726.54+75.052]:281.961 (497.161)
 ВУЈИЧИЋ, Рајко
 PRILOG PROUČAVANJU SPOMENIKA KULTURE NA LUŠTICI /
 Rajko Vujičić. - бр. 13-14 /1982, стр. 399-420 : илустр.
 Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: A contribution to the
 study of the cultural monuments of Luštica
 195
- 726.54:23/28 (497.161)
 ЛУКЕТИЋ, Мирослав
 STATUS SAKRALNIH SPOMENIKA NA PODRUČJU BUDVE / Miro-
 slav Luketić. - бр. 18 /1986, стр. 171-174
 196
- 726.54:23/28 (497.161) "16/19"
 ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија
 НЕКИ ПОДАЦИ О САКРАЛНИМ СПОМЕНИЦИМА КУЛТУРЕ У
 ХЕРЦЕГНОВСКОЈ ОПШТИНИ ОД КРАЈА XVII ВИЈЕКА ДО ДА-
 НАС / Марија Црнић-Пејовић. - бр. 18 /1986, стр. 153-170
 Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Some data about the
 sacral cultural monuments in the community of Herceg-Novi from the end of
 the 18th century to the present day
 197
- 726.54:281.961 (497.161)
 ДАБОВИЋ, Борис
 CRKVA SV. GEORGIJA U RADOVANIĆIMA / Boris Dabović. - бр. 20
 /1988, стр. 71-77 : илустр.
 Литература и објашњења у фуснотама
 198
- 726.54:281.961 (497.161)
 ЧУБРОВИЋ, Зорица
 НЕКА ЗАПАЖАЊА О АРХИТЕКТУРИ CRKVE SV. ĐORĐA U ORA-
 NOVCU / Zorica Čubrović. - бр. 15-16 /1984, стр. 449-453 : илустр.
 Литература и објашњењ у фуснотама
 199
- 726.54:282 (497.161)
 КОСТИЋ, Васко
 ОТОК ГОСПЕ ОД МИЛОСТИ / Васко Костић. - бр. 15-16 /1984, стр.
 455-468 : илустр.

- Литература и објашњења у фуснотама 200
- 726.71/.74+75.052]:281.961 (497.161)
- БУРИЋ, Војислав Ј.
- МАНАСТИР САВИНА / Војислав Ј. Бурић. - бр. 5 /1973, стр. 7-22, [31] стр. с таблама : илустр.
- Библиографија: стр. 21. - Résumé: Le monastère Savina 201
- 726.71/.74+75.052]:281.961 (497.161)
- ЧУБРОВИЋ, Зорица
- МАНАСТИРСКИ КОМПЛЕКС НА ОСТРВУ ЖАЊИЦЕ У ЛУШТИЦИ / Зорица Чубровић. - бр. 20 /1988, стр. 63-70 : илустр.
- Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Monastery complex on Žanjić island, Luštica 202
- 726.71/.74:281.961 (497.161)
- ДАБОВИЋ, Борис
- МАНАСТИР САВИНА : нови подаци о градњи / Борис Дабовић. - бр. 15-16 /1984, стр. 437-447 : илустр. 203
- 726.71/.74:281.961 (497.161)
- СИЈЕРКОВИЋ-МОШКОВ, Душанка
- MANASTIR SAVINA - VELIKA CRKVA : arhitektura i ikonostas / Dušanka Sijerković-Moškov. - бр. 6-7 /1975, стр. 125-154, [7] листова с таблама : илустр.
- Литература и објашњења у фуснотама. - Le monastère Savina - la grande église architecture et iconostase 204
- 726.71/.74:281.961 (497.161) "1777"
- НИКОЛИЋ, Марко С.
- МАНАСТИР САВИНА : поводом двјестогодишњице почетка градње Велике цркве / Марко С. Николић. - бр. 9 /1977, стр. 261-267, [1] лист с таблом : илустр.
- Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: A l'occasion du deuxième centenaire du début de la construction de la grande église 205
- 726.71/.74:282 (497.161)
- МИЈУШКОВИЋ, Славко
- О ЈЕДНОМ НЕОПРОСТИВО ЗАНемаленом SREDNJOVJEKOVNOM ZNAČAJNOM KULTURNO-ISTORIJSKOM SPOMENIKU U KOTORU / Slavko Mijušković. - бр. 18 /1986, стр. 121-132

728.5 (497.161) (091)

БУРАШИН, Марин...

АРХИТЕКТОНСКО-ИСТОРИЈСКА АНАЛИЗА ПАНСИОНА НА
ЗЕЛЕНОЈ ПЛАЖИ У ЗЕЛЕНИЦИ / Марин Бурашин, Ђаба Мађар. -
бр. 18 /1986, стр. 225-236, [4] листа с таблама : илустр.

Литература:стр.235. - Summary:Architectural-historic analysis of the "Pansion
na Зеленој плажи" at Zelenika

207

728.6 (497.16)

ВУКМАНОВИЋ, Саво

ЊЕГОШЕВА РОДНА КУЋА / Саво Вукмановић. - бр. 1 /1969, стр.
117-123

208

73 Вајарство. Нумизмајика. Умјетничка обрада метала

739.1 (497.161) "13/14"

КОВИЈАНИЋ, Ристо

КОТОРСКИ ЗЛАТАР МИЛКО ИЗ НОВОГ БРДА : (савременик Но-
вака Ковача) : по подацима из Которског архива / Ристо Ковијанић. - бр.
1 /1969, стр. 81-88

Литература и објашњења у фуснотама

209

739.1 (497.161) "17"

ПЕТРОВИЋ, Ђурђица

ХЕРЦЕГНОВСКИ ЗЛАТАРИ У ХVIII ВИЈЕКУ / Ђурђица Петровић.
- бр. 15-16 /1984, стр. 7-104, [2] листа с таблама : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The goldsmiths of
Herceg-Novi in the 18th century

210

739.7 (497.161)

ПЕТРОВИЋ, Ђурђица

БОКОКОТОРСКО ОРУЖАРСТВО У ПРОШЛИМ ВЕКОВИМА /
Ђурђица Петровић. - бр. 18 /1986, стр. 43-49

211

739.7 (497.161) "18"

ПЕТРОВИЋ, Ђурђица

ПОРЕКЛО И КАРАКТЕРИСТИКЕ ПИШТОЉА ЗВАНИХ ЛЕДЕНИЦЕ / Ђурђица Петровић. - бр. 2 /1970, стр. 151-169, [16] стр. с таблама : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Origine et caractéristique des pistolets nommés "ledenice"

212

74 Примјењена умјетност. Умјетнички занати

745.51:281.961 (497.161) "16/18"

ВУЈИЧИЋ, Рајко

О DUBOREZNOJ DJELATNOSTI ВОКОКОТОРСКИХ ИКОНОПИСАЧА / Рајко Вујић. - бр. 19 /1987, стр. 143-156 : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Carving works of the Bay-of-Kotor icon-painters

213

746.33 (497.1)

ПЕТРОВИЋ, Ђурђица

КА ПРОУЧАВАЊУ ФОЛКЛОРНЕ ВЕЗИЛАЧКЕ ТЕХНИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ БЕЛИ ВЕЗ / Ђурђица Петровић. - бр. 19 /1987, стр. 177-202 : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: An approach to the study of the folklore embroidery heritage - white embroidery

214

75 Сликарство

75.03 "14/18" (497.161)

ПРИЈАТЕЉ, Круно

SLIKARSTVO ZAPADNOEVROPSKIH STILOVA U BOKI KOTORSKOJ OD РОСЕТКА 15. ДО ПОТКРАЈ 19. STOLJEĆA / Kruno Prijatelj. - бр. 18 /1986, стр. 27-41, [8] листова с таблама : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Riassunto: La pittura degli stili dell'Europa occidentale nelle Bocche di Kotor dagli inizi del quattrocento alla fine dell'ottocento

215

75.052 (497.161)

ВУЈИЧИЋ, Рајко

ZIDNO SLIKARSTVO U BOKI KOTORSKOJ I NEKI ASPEKTI NJEGOVE PREZENTACIJE / Raјko Vuјićić. - бр. 18 /1986, стр. 51-61

75.052:28 (497.161)

ВУЈИЧИЋ, Рајко

О FRESKAMA U CRKVI SV. MIHAILA U KOTORU / Rajko Vujičić. - бр. 17 /1985, стр. 291-301 : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: On the frescoes in st Michael's church of Kotor

217

75.052:281.961 (497.161) "16/18"

ПЕТРОВИЋ, Радомир Д.

ПРИЛОГ ПИТАЊУ ОДНОСА СЛИКАРА РАДУЛА И БОКОКОТОРСКЕ СЛИКАРСКЕ ШКОЛЕ / Радомир Д. Петровић. - бр. 10 /1978, стр. 155-164, [6] листова с таблама : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: A contribution to the question of the relation between Radule the painter and the Painting school of Boka

218

75.052:282 (497.161)

ВУЈИЧИЋ, Рајко

О NOVOOTKRIVENIM FRESKAMA U CRKVI SV. ANE U KOTORU / Rajko Vujičić. - бр. 15-16 /1984, стр. 423-435 : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Newly discovered frescos in st. Ana's church of Kotor

219

78 *Музика*

784:398 (497.161)

СЕФЕРОВИЋ, Лазар

UVODNA RAZMATRANJA O RAZVOJU BOKELJSKE POPJEVKE / Lazar Seferović. - бр. 2 /1970, стр. 231-234

Résumé: Quelques réflexions du développement de la chanson populaire des Bouches de Kotor

220

79 *Забава. Игре. Сјорџи*

792 (497.161) "18"

АНТОВИЋ, Дарко

POZORIŠNA DJELATNOST U KOTORU SA POSEBNIM OSVRTOM NA XIX VIJEK / Darko Antović. - бр. 8 /1976, стр. 291-297, [2] листа с таблама : илустр.

Литература и објашњења у фускотима. - Résumé: Activité théâtrale à Kotor avec un regard particulier sur le XIX siècle

221

796 (497.161) (091)

ЈОВАНОВИЋ, Новак

СПОРТСКЕ АКТИВНОСТИ У ХЕРЦЕГ-НОВОМ И ОКОЛИНИ ДО 1941. ГОДИНЕ / Новак Јовановић. - бр. 13-14/1982, стр. 257-279 : илустр. Литература: стр. 277. - Summary: Sports activities in Herceg-Novi and the surrounding area till 1941.

222

796 (497.161) (091)

ЈОВАНОВИЋ, Новак

СПОРТСКИ ПОКРЕТ У БОКИ У ДОБА ОБНОВЕ / Новак Јовановић. - бр. 15-16/1984, стр. 257-273
Summary: Sports in the Bay of Kotor in the revival period of the post-war years

223

797.5 (497.161)

МАЂАР, Ђаба

RAZVOJNE MOGUĆNOSTI SPORTSKOG VAZDUHOPLOVSTVA U BOKI KOTORSKOJ / Ђаба Мађар, Zoltan Мађар. - бр. 10/II/1979, стр. 271-286], [4] стр. с таблама : илустр.
Литература:стр.280. - Summary:Possibilities of sport aeronautics' development in Boka Kotorska

224

797:379.85 (497.161)

АПОЛОНИО, Александар

RAZVOJNE MOGUĆNOSTI NAUTIČKOG TURIZMA I SPORTOVA NA VODI U BOKI KOTORSKOJ / Aleksandar Apolonio. - бр. 10/II/1979, стр. 257-269
Summary: The feasibilities of developing nautical tourism and water sports in Boka Kotorska

225

8 Језик. Лингвистика. Књижевност

801 Општа лингвистика и филологија

801.311 (497.161)

МУСИЋ, Срђан

PRILOG IZUČAVANJU TOPONOMASTIKE SJEVEROZAPADNE BOKE KOTORSKE / Srđan Musić. - бр. 3/1971, стр. 211-219
Литература и објашњења у фускотима. - Résumé: Supplément des études

- approfondies des toponymies de la partie occidentale de Boka Kotorska 226
- 801.311 (497.161)
 СТАНИЋ, Цјелимир
 ТОРОНИМИ БОГДАШИЋА, МРЉЕВЦА I КАВЉА / Cjelimir Stanić. - бр. 19 /1987, стр. 247-260
 Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Toponyms of Bogdašići, Mrčevac and Kavač 227
- 801.311 (497.161)
 ТОМАНОВИЋ, Васо
 ИЗ ТОРОНОМАСТИКЕ ВОКЕ КОТОРСКЕ / Vaso Tomanović. - бр. 2 /1970, стр. 213-224
 Résumé: De la toponymie des Bouches de Kotor 228
- 801.311 (497.161)
 ТОМАНОВИЋ, Васо
 О ТОРОНИМИМА ТРОВА: ЛЕПЕТАНЕ, КАМЕНАРЕ, БАОШИЋЕ / Vaso Tomanović. - бр. 11 /1979, стр. 281-286
 Резоуме 229
- 801.311 (497.161)
 ТОМАНОВИЋ, Васо
 О ТОПОНИМУ ХЕРЦЕГ-НОВИ / Vaso Tomanović. - бр. 13-14 /1982, стр. 173-174 230
- 801.316.3=40 (497.161)
 ТОМАНОВИЋ, Васо
 О РОМАНСКИМ ЕЛЕМЕНТИМА У БОКЕЛЈСКИМ ГОВОРИМА I НИЈИНОМ ОДНОСУ ПРЕМА ДОМАЋИМ / Vaso Tomanović. - бр. 4 /1972, стр. 159-172
 Résumé: Elements romans dans le langage de Boka Kotorska et leur rapport avec ceux du pays 231
- 801.316.3=40 (497.161)
 ТОМАНОВИЋ, Васо
 О ФОНЕТИЦИ РЕЌИ РОМАНСКОГ ПОРЕКЛА У ГОВОРИМА ВОКЕ КОТОРСКЕ / Vaso Tomanović. - бр. 3 /1971, стр. 203-210
 Résumé: De la phonétique des mots d'origine romane dans le langage de Boka Kotorska 232

801.316.3=40: j0:886.1

МУСИЋ, Срђан

ROMANIZMI U JEZIKU STEFANA MITROVA LJUBIŠE / Srđan Musić.
- бр. 8 /1976, стр. 161-176

Литература и објашњења у фуснотама. - Riassunto

233

801:929 КАРАЏИЋ, Вук Стефановић

ЗЛОКОВИЋ, Максим

ВУК КАРАЏИЋ У БОКИ КОТОРСКОЈ / Максим Злоковић. - бр. 19
/1987, стр. 5-27

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Vuk Karadžić in the Bay
of Kotor

234

801:929 МУСИЋ, Срђан

ДР СРЂАН МУСИЋ. - бр. 20 /1988, стр. 397. - (In memoriam)

235

801:929 ТОМАНОВИЋ, Васо

ЗЛОКОВИЋ, Максим

DR VASO TOMANOVIĆ PROF. UNIVERZITETA I НАУЧНИК : (Povo-
dom 90-godišnjice rođenja i 60-godišnjice naučno-pedagoškog rada) / Maksim
Zloković. - бр. 19 /1987, стр. 305-322 : илустр.

Bibliografija radova: стр. 318-321. - Литература и објашњења у фуснотама. -
Summary: Vaso Tomanović Ph. D., prof.

236

801: j050 (497.161)

БЕРИЋ, Весна

DOPRINOS "BOKE" (ZBORNIKA RADOVA IZ NAUKE, KULTURE I
UMJETNOSTI (1969-1987) I GODIŠNJAKA POMORSKOG MUZEJA U
KOTORU (1952-1984) IZUČAVANJU JEZIKA / Vesna Berić. - бр. 20 /1988,
стр. 313-319

Литература и објашњења у фуснотама. - Zusammenfassung: Beitrag der
"Boka" and "Annual of Maritime museum at Kotor" (1952-1984) der erfor-
schung der sprache

237

802/809 Поједини језици

808.61-087.2 (497.161)

ТОМАНОВИЋ, Васо

О ВОКЕЛЈСКИМ ГОВОРИМА / Vaso Tomanović. - бр. 2 /1970, стр. 225-
229

808.61-1 (497.16) "18"

СУБОТИЋ, Јелисавета

ПОГЛЕДИ ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА НА ЈЕЗИЧКУ И ПРАВОПИСНУ ПРАКСУ У ЦРНОЈ ГОРИ КРАЈЕМ XIX ВИЈЕКА : поводом 30-годишњице смрти / Јелисавета Суботић. - бр. 15-16 /1984, стр. 317-325

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The attitude of Lazar Tomajović to the language and orthographic practice in Montenegro in the 19th century

239

808.61-3 (497.161)

СУБОТИЋ, Јелисавета

РИБАРСКА ЛЕКСИКА У ЈЕЗИКУ ВУКА ПОПОВИЋА / Јелисавета Суботић. - бр. 9 /1977, стр. 325-333

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Le lexique des pêcheurs dans le langage de Vuk Popović

240

808.61-3 (497.161)

ТОМАНОВИЋ, Васо

ИЗ ЛЕКСИКЕ ГОВОРА БОКЕ КОТОРСКЕ / Васо Томановић. - бр. 1 /1969, стр. 89-97

241

808.61-3 (497.161)

ТОМАНОВИЋ, Васо

ИЗ ЛЕКСИКЕ СЕЛА ЛЕПЕТАНА / Васо Томановић. - бр. 19 /1987, стр. 243-246

242

808.61-3 (497.161):[0:886.1

СУБОТИЋ, Јелисавета

ЛЕКСЕМЕ ИЗ ПОМОРСТВА РАШТРОВИЋА У ЈЕЗИКУ СТЕФАНА МИТРОВА ЉУБИШЕ / Јелисавета Суботић. - бр. 9 /1977, стр. 335-342

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Lexèmes de la marine de Paštrovići dans le langage de Stefan Ljubiša

243

808.61-3:[0:886.1

СУБОТИЋ, Јелисавета

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКЕ ВРИЈЕДНОСТИ НЕКИХ РИЈЕЧИ СТЕФАНА МИТРОВА ЉУБИШЕ / Јелисавета Суботић. - бр. 8 /1976, стр. 177-182

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: La valeur lexicographique

808.61:373 (497.161) "18"

СУБОТИЋ, Јелисавета

MATERNJI JEZIK TRIDESETIH-PEDESETIH GODINA XIX VJEKA U ŠKOLAMA KOTORSKOG OKRUGA / Jelisaveta Subotić. - бр. 19 /1987, стр. 233-241

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Use of mother tongue in the schools of the Kotor district between the thirties and fifties of the 19th century

245

82 Књижевности уопште

82-34:398

МАЂАР, Таба

ОТОК ŽIVIH I ОТОК MRTVIH KOD PERASTA / Таба Magyar. - бр. 1 /1969, стр. 125-128 : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама

246

82-992

IZ PUTOPISA KOJI SE ČUVAJU U BIBLIOTECI ARHIVA HERCEG-NOVOG / prevela i priredila Sonja Rakić. - бр. 19 /1987, стр. 277-289

Literatura: стр. 288. - Summary: From the travel books kept in the Herceg-
Novi archives

247

82-992

МАРТИНОВИЋ, Јован Ј.

DVA SVJEDOČANSTVA O BOKI KOTORSKOJ S POČETKA XIX VI-JEKA / Jovan J. Martinović. - бр. 3 /1971, стр. 103-121

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Deux témoignages de la région de Boka Kotorska au commencement du XIXe siècle

"Popolazione della Dalmazia ed Albania" (манускрипти на италијанском језику) заведен је у библиотеци Museo Storico Navale под бројем А-114, није датирани ни индексан. Садржи опис становништва Боче Которске с Будвом и Паулировићима. "Tableau de la Dalmatie, de Raguse et de Cattaro" (манускрипти на француском језику) заведен у библиотеци Museo Storico Navale под бројем А-115, није датирани ни индексан. Садржи сажет и интересант опис наших земаља као и опис догађаја из времена руске војне интервенције у Бочи 1806-1807. год.

248

82.03-92

СУБОТИЋ, Јелисавета

ФИЛОЛОШКИ АСПЕКТИ ЈЕДНЕ ПОЛЕМИКЕ Л. ТОМАНОВИ-
ЋА / Јелисавета Суботић. - бр. 11 /1979, стр. 345-354

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Phylogical aspects of
L. Tomanić's polemics

Полемика са Спјејаном Бузолићем поводом превода Лизира Томановића
Фосколове њесме "О гробовима" у "Славинцу" 1884. године

249

820/899 *Књижевности на појединим језицима*

820-992

ИСТОЧНЕ ОБАЛЕ ЈАДРАНА 1863. ГОДИНЕ / превео и приредио
Предраг Ковачевић. - бр. 19 /1987, стр. 291-303

Литература и објашњења у фуснотама

250

850-992

МУЉАЧИЋ, Жарко

БОРАВАК АЛБЕРТА ФОРТИСА У БОКИ КОТОРСКОЈ / Жарко
Муљачић. - бр. 8 /1976, стр. 287-290

Литература и објашњења у фуснотама

251

850.03=861

МУСИЋ, Срђан

НЕКОЛИКО ЦРНОГОРСКО-БОКЕЉСКИХ ПРЕВОДИЛАЦА
ЛЕОПАРДИЈА У XIX ВИЈЕКУ / Срђан Мусић. - бр. 12 /1980, стр. 257-
262

Литератури и објашњења у фуснотама. - Riassunto: Alcuni traduttori Mon-
tenegrini e Vocchesi del Leopardi nel secolo XIX

252

886.1 *Књижевности на српском језику*

886.1-92

ШОТРА ГАЋИНОВИЋ, Милена

ODGOVOR MILENE ŠOTRE-GAČINOVIĆ NA PISANJE MIRKA
MARKOVIĆA I NIKOLE DRENOVCA U "ВОКТ" 17. - бр. 19 /1987, стр.
355-369

Објашњења у фуснотама

253

886.1-94

СУБОТИЋ, Буро

ЈЕДНА ЕПИЗОДА ИЗ ЖИВОТА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ РЕВОЛУЦИОНАРНЕ ОМЛАДИНЕ ПРЕД ПРВИ СВЈЕТСКИ РАТ / Буро Суботић. - бр. 4 /1972, стр. 153-158

Résumé: Une épisode de la vie de la jeunesse révolutionnaire yougoslave avant la première guerre mondiale

254

886.1.09-1

ИВОШЕВИЋ, Васо Ј.

ПОЕЗИЈА НИКОЛЕ БЕРБЕРОВИЋА / Васо Ј. Ивошевић. - бр. 17 /1985, стр. 369-403

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Poetry of Nikola Berberović

255

886.1.09-1

МИЉАНИЋ, Новак Р.

ПЈЕСНИЦИ БРАЋА ТРОЈАНОВИЋ ИЗ РОСА / Новак Р. Миљанић. - бр. 4 /1972, стр. 189-201

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Les frères Trojanović poètes de Rose

256

886.1.09-1

СУБОТИЋ, Јелисавета

ПРИЛОЗИ Л. ТОМАНОВИЋА ТУМАЧЕЊУ "ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА" / Јелисавета Суботић. - бр. 20 /1988, стр. 321-332

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Contribution of L. Tomanović to the reading of "The Mountain Wreath"

257

886.1.09-1:398

ТОМАНОВИЋ, Васо

IZ NARODNE POEZIJE / Vaso Tomanović. - бр. 15-16 /1984, стр. 415-418

258

886.1.09-1:398

ТОМАНОВИЋ, Васо

О ВАРИЈАНТАМА ЈЕДНЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ / Васо Томановић. - бр. 12 /1980, стр. 293-298. - (Прилози)

Резоме: О вариантах одной народной песни

259

886.1.09-3

ЗЛОКОВИЋ, Максим

ДУШАН КОСТИЋ: ИМПРЕСИЈЕ ВИЂЕЊА ХЕРЦЕГ-НОВОГ /
Максим Злоковић. - бр. 9 1977, стр. 401-403

260

886.1.09-3

ИВОШЕВИЋ, Васо Ј.

МАТАВУЉЕВИ ЗАПИСИ О БОКЕЉИМА / Васо Ивошевић. - бр. 11
/1979, стр. 329-343

Литература и објашњења у фуснотама

261

886.1.09-32

ТОМАНОВИЋ, Васо

О БОРАВКУ СИМА МАТАВУЉА У ЛЕПЕТАНАМА И О ЈЕДНОЈ
ЊЕГОВОЈ ПРИПОВИЈЕТЦИ / Васо Томановић. - бр. 17 /1985, стр. 421-
425

262

886.1.09-822

ИВОШЕВИЋ, Васо Ј.

ХЕРЦЕГ-НОВИ У ДОМАЋОЈ БЕЛЕТРИСТИЦИ 19. И 20. ВИЈЕКА /
Васо Ј. Ивошевић. - бр. 13-14 /1982, стр. 7-29

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Herzeg-Nowi in the
[domestic] fiction of the 19th and 20th century

263

886.1.09-94

МИЈУШКОВИЋ, Славко

БОКЕЉСКИ УСТАНАК 1869. У ЈОШ НЕОБЈАВЉЕНОЈ И СТИХО-
ВАНОЈ НАРАЦИЈИ ЈЕДНОГ УЧЕСНИКА / Славко Мијушковић. - бр.
10 /1978, стр. 135-149

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The rising of the people
of Voka in 1869 according to a still unpublished prose and verse narration of a
participant

264

886.1/2.09-94

ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија

ХЕРЦЕГ-НОВИ ПОСЛИЈЕ ПРВОГ СВЈЕТСКОГ РАТА ПО ЗАПИ-
СИМА ТОМА К. ПОПОВИЋА / Марија Црнић-Пејовић. - бр. 15-16
/1984, стр. 131-159 : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Herzeg-Nowi after the
world war I according to the records of Tomo K. Popović

265

886.1/2.09-992

САГЕР, Петар

КОМЕНТАР I DOPUNA OPISU HERCEG-NOVOGA I BOKE PO EV-
LIJI ČELEBIJI 1664. GODINE / Petar Sager. - бр. 4 /1972, стр. 213-225

Литература: стр. 225. - Résumé: Le commentaire et les compléments de la descrip-
tion de Herceg-Noví et Boka d'Evlíja Čelebija 1664

266

886.1/2:929 НЕНАДИЋ, Иван Антун

БРАЈКОВИЋ, Грација

IVAN ANTUN NENADIĆ NIJE AUTOR NEGO PREVODILAC DR-
ME O KRISTOVOJ MUCI / Gracija Brajković. - бр. 20 /1988, стр. 333-350

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Ivan Antun Nenadić is
not the author but the translator of the drama on Christ's passion

267

886.1:929 ЉУБИША, Стефан Митров

МИЛУТИНОВИЋ, Коста

ПОЛИТИЧКИ ЛИК СТЕФЛАНА МИТРОВА ЉУБИШЕ / Коста Ми-
лутиновић. - бр. 6-7 /1975, стр. 7-75

Литература и објашњења у фуснотама. - Zusammenfassung: Das politische
portát des Stefan Mitrov Ljubiša

268

886.1:929 (092.1)

МИЉАНИЋ, Новак Р.

КЊИЖЕВНИЦИ БРАЋА ИВЕЛИЋИ / Новак Р. Миљанић. - бр. 8
/1976, стр. 299-309

Библиографија стваралаштва Митра Ивелића: стр. 307-308. - Литература
и објашњења у фуснотама. - Résumé: Les écrivains frères Ivelić

269

886.1:929 ВРЧЕВИЋ, Стеван

МИЉАНИЋ, Новак

NOVINAR I KNJIŽEVNIK STEVAN VRČEVIĆ / Novak Miljanić. - бр. 6-
7 /1975, стр. 221-240

Литература и објашњења у фуснотама. - Bibliografija radova S. Vrčevića:
стр. 235-239. - Résumé: Journaliste et écrivain Stevan Vrčević

270

886.1:929 ВУЧЕТИЋ, Нико

МИЉАНИЋ, Новак Р.

КЊИЖЕВНИК НИКО ВУЧЕТИЋ / Новак Р. Миљанић. - бр. 9 /1977,
стр. 253-260

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: L'écrivain Niko Vučetić

271

- 886.1:929 ИВЕЛИЋ, Митар
МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.
ŽIVOT I RAD MITRA IVELIĆA : (1865-1892) / Dušan Martinović. - бр. 17 /1985, стр. 405-419
Bibliografija: стр. 413-418. - Литература и објашњења у фуснотама. - Резоме: Митар Ивелич (1865-1892) 272
- 886.1:929 ЉУБИША, Никола Ст.
ВУКМАНОВИЋ, Саво
NIKOLA ST. LJUBIŠA / Savo Vukmanović. - бр. 10 /1978, стр. 233-243, [1] лист с таблом : илустр.
Литература и објашњења у фуснотама 273
- 886.1:929 ЉУБИША, Стефан Митров
СУБОТИЋ, Јелисавета
ПРИЛОГ БИОГРАФИЈИ СТЕФЛА МИТРОВА ЉУБИШЕ / Јелисавета Суботић. - бр. 10 /1978, стр. 219-232
Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: A contribution to the biography of Stefan Mitrov Ljubiša 274
- 886.1:929 МАТАВУЉ, Симо
ЗЛОКОВИЋ, Максим
ХЕРЦЕГНОВСКИ ДАНИ СИМА МАТАВУЉА : (пригодом седамдесетогодишњице пишчеве смрти) / Максим Злоковић. - бр. 10 /1978, стр. 245-266
Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Simo Matavulj in Herseg Novi 275
- 886.1:929 ПОПОВИЋ, Томо Крстов
ЗЛОКОВИЋ, Максим
ТОМО КРСТОВ ПОПОВИЋ - КЊИЖЕВНИК И ИСТОРИЧАР : (поводом четрдесетпетогодишњице смрти) / Максим Злоковић. бр. 8 /1976, стр. 271-285
Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Tomo de père Krsto Popović écrivain et historien 276
- 886.1:929 РАДОЈЕВИЋ, Вељко
ЗЛОКОВИЋ, Максим
ВЕЉКО РАДОЈЕВИЋ, КЊИЖЕВНИК И ФОЛКЛОРИСТ / Максим Злоковић. - бр. 11 /1979, стр. 301-323

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Veljko Radojević a writer and folklorist

277

886.1:929 ЦАР, Марко

МИЛУТИНОВИЋ, Коста

КЊИЖЕВНИ ЛИК МАРКА ЦАРА / Коста Милутиновић. - бр. 9 /1977, стр. 157-217, [4] листа с таблама : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Zusammenfassung Das literarische portrait Marko Car's

278

9 Географија. Биографија. Историја

902 Археологија

902.01 (497.161)

ПУШИЋ, Илија

ARHEOLOŠKI LOKALITETI I STANJE ARHEOLOŠKE NAUKE U BOKI KOTORSKOJ / Илија Pušić. - бр. 1 /1969, стр. 7-21, [8] листова с таблама : илустр.

Литература у фуснотама

279

902.2 (497.161) "1979"

МАРТИНОВИЋ, Јован Ј.

НОВА НАУЧНА САЗНАЊА О ПОСЛИЈЕПОТРЕСНОЈ ОБНОВИ КОТОРА / Јован Мартиновић. - бр. 18 /1986, стр. 175-181

280

904 *Остаци култура (антиквистици, старине)*

904 "-" (497.16)

МАРКОВИЋ, Чедомир

TRI ANTIČKA GROBA IZ SUTOMORA / Čedomir Marković. - бр. 3 /1971, стр. 53-57, [4] листа с таблама : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Trois tombeaux antiques à Sutomore

281

904 (497.161)

МИЈОВИЋ, Павле

О КАСНОАНТИЧКИМ I SREDNJOVJEKOVNIM GROBLJIMA KOTORA / Pavle Mijović. - бр. 15-16 /1984, стр. 161-191 : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Late ancient and medie-

904 (497.161)

ПУШИЋ, Илија

SLOVENSKA NEKROPOLA U KAMENOM / Ilija Pušić. - бр. 4 /1972, стр. 61-68, [6] листова с таблама : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: La nécropole slovène à Камено

283

904 (497.161) "01/07"

МАРКОВИЋ, Чедомир

НЕКОЛИКО НОВИХ ГРОБОВА ИЗ БУДВЕ / Чедомир Марковић. - бр. 2 /1970, стр. 41-53, [6] стр. с таблама : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Quelques trouvailles nouvelles des tombeaux à Budva

284

904 (497.161) "12"

МИЈУШКОВИЋ, Славко

О ОСТАЦИМА ЈЕДНОГ КОТОРСКОГ ИСТОРИЈСКОГ СПОМЕНИКА ИЗ XIII ВЈЕКА / Slavko Mijušković. - бр. 8 /1976, стр. 183-213

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Les restes d'un monument du XVIIème siècle à Kotor

285

904 : 625.7 (497.161) "03"

МИЈУШКОВИЋ, Славко

О RIMSKOЈ CESTI KROZ BOKU KOTORSKU / Slavko Mijušković. - бр. 1 /1969, стр. 33-51

Литература и објашњења у фуснотама

286

908 Познавање завичаја

908 (497.161)

АНТОЉАК, Стјепан

ОРАНОВАС (ВОКА КОТОРСКА) / Stjepan Antoljak. - бр. 11 /1979, стр. 53-199

Литература и објашњења у фуснотама

287

908 (497.161) (093.2) "17"

ОДАЛОВИЋ, Глиго

НЕКИ ПОДАЦИ О СЕЛУ ЂЕНОВИЋУ СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА АРХИВСКЕ ИЗВОРЕ ИЗ ХVIII ВИЈЕКА / Глиго Одаловић. - бр. 17 /1985, стр. 101-126 : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Some data about the village of Đenović with a special review of the archives sources from the 18th century

288

908 (497.161) (093.2) "17"

ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија

ЈЕДНО НАСЕЉЕ ХЕРЦЕГНОВСКЕ ОПШТИНЕ У ХVIII ВИЈЕКУ : Мојдеж по документима Архива Херцег-Новога / Марија Црнић-Пејовић. - бр. 10 /1978, стр. 33-79. [2] листа с таблама : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: A settlement in the region of Herceg-Novi in the eighteenth century - Mojdež according to the document of Herceg-Novi archives

289

91 Географија

911.2 (497.161)

СТАНКОВИЋ, Стеван М...

PRIOLOG PROUČAVANJU HORIZONTALNE I VERTIKALNE RAZUĐENOSTI ВОКЕ КОТОРСКЕ / Stevan M. Stanković, Milivoje M. Maćejka, Tomislav Mladenović. - бр. 10/II /1979, стр. 21-28

Литература: стр. 27. - Summary: The horizontal and vertical dessection Boka Kotorska gulf

290

911.2:556]:379.85 (497.161)

РИЂАНОВИЋ, Јосип

HIDROGEOGRAFSKE ZNAČAJKE U FUNKCIJI TURIZMA ВОКЕ КОТОРСКЕ / Josip Riđanović. - бр. 10/II /1979, стр. 353-364

Литература: стр. 363. - Summary: Hydrogeographic characteristics in the function of the tourism of Boka Kotorska

291

929 Биографски и сродни радови

929 (092.1)

МИЈУШКОВИЋ, Славко

VUK KARADŽIĆ I VUK POPOVIĆ U SPISIMA ЕРАРHIЈСКОГ АРХИВА У КОТОРУ / Slavko Mijušković. - бр. 6-7 /1975, стр. 77-108

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Vuk Karadžić et Vuk Popović dans les documents du Diocèse de Kotor

292

929.52

УНГЕР, Емил...

LETOPIS JEDNE PEŠTANSKE GRAĐANSKE PORODICE DOSELJENE U ZELENIKU PRE JEDNOG VEKA / Emil Unger, Zoltan Mađar. - бр. 15-16 /1984, стр. 469-474

Literatura: стр. 473-474

293

929.52 (497.161) ЈАНКОВИЋИ

НАКИЋЕНОВИЋ, Јован С.

ИГАЉСКИ ЈАНКОВИЋИ И ЊИХОВ ДОПРИНОС РАЗВОЈУ ОВОГ КРАЈА / Јован Накићеновић. - бр. 19 /1987, стр. 215-232 : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The Jankoviés of Igalo and their contribution to the development of their native region

294

929.55 "10/11"

ФАРЧИЋ, Антоније

ТРИ БАРСКА ЕПИТАФА / Антоније Фарчић. - бр. 2 /1970, стр. 171-190

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Trois épitaphes de Bar

295

929.55:003.344 (497.161) "04/14"

КОВАЧЕВИЋ, Јован

SREDNJEVEKOVNI LATINSKI NATPISI U BOKI KOTORSKOJ / Јован Ковачевић. - бр. 5 /1973, стр. 35-52 : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Les épiques latines du moyen âge à Boka Kotorska

296

929.651 (497.161) "1442/1797"

БРАЈКОВИЋ, Грација

РЕЏАТЊАК И РЕЏАТ BUDVANSKE KOMUNE U DOBA MLETAČKE VLADAVINE / Грација Брајковић. - бр. 20 /1988, стр. 375-378, [3] стр. с таблама : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама

297

929.653

ШЕКУЛАРАЦ, Божићар

KOTORSKA POVELJA STEFANA PRVOVENČANOG / Božidar Šekularac. - бр. 19 /1987, стр. 29-37

- Литература и објашњења у фуснотама. - Резоме: Которская грамота Стефана Первовенчаного
298
- 929.653 "1382"
ПОВЕЉА КРАЉА ТВРТКА I ДУБРОВАЧКОЈ РЕПУБЛИЦИ / пре-
вео Радојица Р. Јовићевић. - бр. 15-16 /1984, стр. 475-476, [1] лист са
таблом : илустр.
299
- 929.653 "1439"
ШЕКУЛАРАЦ, Божидар
ОСНИВАЧКА ПОВЕЉА БАЛШЕ III МАНАСТИРУ ПРАСКВИЦИ
/ Божидар Шекуларац. - бр. 17 /1985, стр. 203-219
Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The foundation charter
of Balša III to monastery Praskvica
*Ријеч је о преводу повеље из 1439. год. Предисципавља се да оригинал по-
веље пошине из 1413. год.*
300
- 929.731 (=861) "09"
ФАРЧИЋ, Антоније
ŽITJE SV. KRALJA VLADIMIRA / Антоније Farčić. - бр. 1 /1969, стр. 73-
79
Литература и објашњења у фуснотама
301
- 929:23/28 БРОЗ, Мавро
МАМУЗИЋ, Илија
MAVRO BROZ U BOKI SA BOKELJIMA / Илија Mamuzić. - бр. 8 /1976,
стр. 263-269
Zusammenfassung: Mavro Broz in Boka mit den Bokeljen
302
- 929:23/28 ЛУКОВИЋ, Нико
ЗЛОКОВИЋ, Игњатије
DON NIKO LUKOVIĆ : In memoriam / Ignjatije Zloković. - бр. 2 /1970,
стр. 5-7
303
- 929:23/28 МИКОВИЋ, Дионисије
ИВОШЕВИЋ, Васо Ј.
ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ИДЕЈЕ ДИОНИСИЈА МИКОВИЋА / Васо Иво-
шевић. - бр. 2 /1970, стр. 241-256
Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Les idées yougoslaves de
Dionisije Miković
304

- 929:23/28 **НАКИЋЕНОВИЋ, Јован**
МИЉАНИЋ, Новак Р.
ЈОВАН НАКИЋЕНОВИЋ И ЊЕГОВО ДЕЛО / Новак Р. Миљанић.
 - бр. 13-14 /1982, стр. 349-357
 Библиографија: стр. 355-356. - Објашњења у фуснотама. - Summary: Jovan
 Nakićenović and his work
305
- 929:23/28 **ТРОПОВИЋ, Јосиф**
ВУКМАНОВИЋ, Саво
JOSIF TROPOVIĆ I PETAR II PETROVIĆ NJEGOŠ UČITELJ I UČE-
NIK / Savo Vukmanović. - бр. 12/1980, стр. 263-280
 Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Josif Tropović et Pierre II
 Petrović Njegoš maître et élève
306
- 929:23/28 **УЋЕЛИНИ-ТИЦЕ, Франо**
ЗЛОКОВИЋ, Игњатије
KOTORSKI BISKUP FRANO UČELINI-TICE : (povodom 50-godišnjice
smrti 1937-1987) / Ignjatije Zloković. - бр. 20 /1988, стр. 273-275
 Literatura: стр. 275
307
- 929:32 **КОМНЕНОВИЋ, Мирко**
ЗЛОКОВИЋ, Игњатије
МИРКО КОМНЕНОВИЋ / Игњатије Злоковић. - бр. 13-14 /1982, стр.
 105-127, [1] лист с таблом : илустр.
 Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Mirko Komnenović
308
- 929:321.61 **ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ, Петар II**
ВУКМАНОВИЋ, Саво
ПЕТАР II ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ У ХЕРЦЕГ-НОВОМ / Саво Вукма-
новић. - бр. 13-14 /1982, стр. 327-348 : илустр.
 Литература и објашњења у фуснотама
309
- 929:321.61 **ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ, Петар II**
НИКОЛИЋ, Марко С.
ЊЕГОШ У МНАСТИРУ САВИНИ И ТОПЛОЈ / Марко С. Николић.
 - бр. 3 /1971, стр. 79-85
 Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Njegoš au monastère Savina
 et à Topla près de Herceg-Noví
310

929:321.728/.74 ТИТО, Јосип Броз

БОЈОВИЋ, Јован Р.

ТИТОВИ СУСРЕТИ СА ЦРНОГОРСКИМ КОМУНИСТИМА И ЊЕГОВ ПРВИ ДОЛАЗАК У ЦРНУ ГОРУ / Јован Р. Бојовић. - бр. 9 /1977, стр. 7-17

Résumé: Les rencontres de Tito avec les communistes au Monténégro et son arrivée au Monténégro

311

929:323.27 БУРКОВИЋ, Никола

РАДОВИЋ, Велимир

NIKOLA ĐURKOVIĆ - ZNAMENITI VOKELJ : (biografsko-istorijski ogled) / Velimir Radović. - бр. 4/1972, стр. 93-116 : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Nikola Đurković - révolutionnaire genoté

312

929:323.27 РАДАНОВИЋ, Божидар

БОЈОВИЋ, Јован Р.

O REVOLUCIONARNOM RADU BOŽIDARA-BOŠKA RADANOVIĆA DO 1921. GODINE / Јован Р. Војовић. - бр. 15-16 /1984, стр. 237-256

313

929:329.15 МУК, Адолф

БОЈОВИЋ, Јован Р.

SUĐENJE ADOLFU MUKU 1923. GODINE / Јован Р. Војовић. - бр. 4 /1972, стр. 117-135

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Le jugement d'Adolf Much en 1923

314

929:329.15 МУК, Адолф

РАДОВИЋ, Велимир

JEDNO NAPŠENJE I NJEGOVI ODJECI / Velimir Radović. - бр. 3 /1971, стр. 155-164

Résumé: Un emprisonnement et ses échos

315

929:34 БОГИШИЋ, Валтазар

БОЈОВИЋ, Јован Р.

VALTAZAR BOGIŠIĆ KAO IZUČAVALAC OBIČAJNOG PRAVA NA BALKANU / Јован Р. Војовић. - бр. 17 /1985, стр. 277-275

Литература и објашњења у фуснотама

316

- 929:34 БРАЈКОВИЋ, Владислав
 ЗЛОКОВИЋ, Игњатије
 VLADISLAV - VLADO BRAJKOVIĆ : (povodom 75-godišnjice) / Ignjatije Zloковић. - бр. 12 /1980, стр. 325-328, [2] листа с таблама : илустр. - (Prilozi)
 Литература и објашњења у фуснотама
 317
- 929:34 МИТРОВИЋ, Александар
 МИЈУШКОВИЋ, Славко
 HERCEGNOVLJANIN ALEKSANDAR MITROVIĆ - BRANILAC OP-
 TUŽENIH IZ USTANKA MORNARA U BOKI FEBRUARA 1918. / Slavko Mijušković. - бр. 9 /1977, стр. 249-252
 Résumé: Aleksandar Mitrović habitant de Herceg-Noví - défenseur des accusés de l'insurrection des marins à Boka en février 1918.
 318
- 929:34 СУБОТИЋ, Ђуро
 ЗЛОКОВИЋ, Максим
 БУРО СУБОТИЋ, СУДИЈА, АДВОКАТ И ПИСАЦ : (Поводом 15-
 годишњице смрти) / Максим Злоковић. - бр. 20 /1988, стр. 259-272 : илустр.
 Библиографија радова Ђура Суботића: стр. 268-271. - Објашњења у
 фуснотама. - Summary: Đuro Subotić judge, attorney and author
 319
- 929:34 ТОМАНОВИЋ, Лазар
 ЗОГОВИЋ, Мирка
 PRILOG BIOGRAFIJI LAZARA TOMANOVIĆA / Mirka Zogović. - бр.
 12 /1980, стр. 345-347. - (Prilozi)
 Литература и објашњења у фуснотама
 320
- 929:34 ТОМАНОВИЋ, Лазар
 МИЉАНИЋ, Новак Р.
 PORJEKLO I ŽIVOT LAZARA TOMANOVIĆA / Novak R. Miljanić. -
 бр. 9 /1977, стр. 219-234
 Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: L'origine et la vie de Lazar
 Tomanović
 321
- 929:355 МАРМОН, А. Ф. Л.
 МАЂАР, Золтан
 NAPOLEONOV VOJSKOVOĐA MARMON U BOKI : (Auguste Frederic
 Louis Viesse de Marmont duc de Raguse) / Zoltan Mađar. - бр. 19 /1987, стр.
 79-116

- Литература и објашњења у фуснотама. - Zusammenfassung: Napoleons feldherr Marmont in Voka 322
- 929:37 ЗОРЕ, Луко
ВУКМАНОВИЋ, Саво
ЛУКО ЗОРЕ КАО ДИРЕКТОР КОТОРСКЕ ГИМНАЗИЈЕ / Саво Вукмановић. - бр. 9 /1977, стр. 343-349
Литература и објашњења у фуснотама. - Резоме: Луко Зоре 323
- 929:37 ТРИПКОВИЋ, Вицко
ЗЛОКОВИЋ, Игњатије
ПРОФ. ВИЦКО ТРИПКОВИЋ : (поводом 100-годишњице рођења) / Игњатије Злоковић. - бр. 2 /1970, стр. 235-240
Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Professeur Vicko Tripković 324
- 929:37 ЂИРКОВИЋ, Петар
ВУКМАНОВИЋ, Саво
ПЕТАР ЂИРКОВИЋ, УЧИТЕЉ ЊЕГОШЕВЕ ШКОЛЕ НА ЦЕТИЊУ / Саво Вукмановић. - бр. 11 /1979, стр. 287-299
Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Petar Ćirković, instituteur à l'école de Njegoš à Cetinje
Остивање Његошеве школе везује се за долазак на Цетиње Петра Ђирковића, марта или априла 1834. године. 325
- 929:39 НАКИЋЕНОВИЋ, Саво
ИВОШЕВИЋ, Васо Ј.
ПРОТА САВО НАКИЋЕНОВИЋ БОКЕЉСКИ ИСТОРИЧАР И ЕТНОГРАФ : (1882-1926) / Васо Ј. Ивошевић. - бр. 13-14 /1982, стр. 129-153 : илустр.
Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Archpriest Savo Nakićenović, historian and ethnographer (1882-1926) 326
- 929:39 ПОПОВИЋ, Вук
ИВОШЕВИЋ, Васо Ј.
ПРИЛОЗИ ЗА МОНОГРАФИЈУ О ВУКУ ПОПОВИЋУ РИШЊАНИНУ / Васо Ј. Ивошевић. - бр. 9 /1977, стр. 127-146
Литература: стр. 144-145. - Објашњења у фуснотама. - Résumé: Les suppléments à la monographie de Vuk Popović - Rišnjaniin 327

- 929:39 ПОПОВИЋ, Вук
РАДОВАНОВИЋ, Миљана
ВУК ПОПОВИЋ И ФОЛКЛОР БОКЕ КОТОРСКЕ / Миљана Радова-
новић. - бр. 1/1969, стр. 109-115
Литература и објашњења у фуснотама 328
- 929:656.61 ЗМАЈЕВИЋ, Матија
САГЕР, Петар
ПРОДАЈА МАЌА PЕТРА VELIKOG / Petar Sager. - бр. 6-7 /1975, стр.
267-275, [2] листа с таблама : илустр.
Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: La vente de l'épée de Pierre
le Grand
У Свеучилишној библиотеци у Загребу налази се фасцикл под бр. R. 4543
с насловом: BUROVIĆ obitelj Documenti dell' autenticità della spada di Pietro il
Grande (1719-1866) о мачу које је продала Бузећина Буровић-Змајевић
од Фиорини у Венецији 1865. год. 329
- 929:656.61 ПАВКОВИЋ, Александар Лесо
ЗЛОКОВИЋ, Игњатије
КАПЕТАН АЛЕКСАНДАР (ЛЕСО) ПАВКОВИЋ / Игњатије Злоко-
вић. - бр. 6-7 /1975, стр. 209-219
Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Le capitaine Aleksandar
Pavković 1814-1885 330
- 929:656.61 ПОЗНАНОВИЋ, Шпиро
ОДАЛОВИЋ, Глиго
ХЕРЦЕГНОВЉАНИН ШПИРО ПОЗНАНОВИЋ / Глиго Одаловић. -
бр. 20 /1988, стр. 277-282 : илустр.
Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Špiro Roznanović of
Herceg-Noví 331
- 929:73/75 ОРАОВАЦ, Ђорђе
РАЈЧЕВИЋ, Угљеша
БОРБЕ С. ОРАОВАЦ : (1891-1955) / Угљеша Рајчевић. - бр. 13-14
/1982, стр. 359-397 : илустр.
Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Đorđe Oraovac 332
- 929:73/75 ОРАОВАЦ, Ђорђе С.
РАЈЧЕВИЋ, Угљеша
PRILOG ZA UMJETNIČKU BIOGRAFIJU SKULPTORA ĐORĐA S.
ORAOVCA / Uglješa Rajčević. - бр. 20 /1988, стр. 283-292 : илустр.

929:75 ЛИПОВАЦ, Васко
МИЛОШЕВИЋ, Милош И.

ВАСКО ЛИПОВАЦ : (поводом изложбе слика у Будви, отворене 26. маја 1985. године и 30 которских бронзаних рељефа, насталих послје земљотреса) / Милош Милошевић. - бр. 17 /1985, стр. 445-464

334

929:75.052 ДИМИТРИЈЕ ДАСКАЛ
ВУЈИЧИЋ, Рајко

ИКОНОПИСНА ДЈЕЛА ДИМИТРИЈА ДАСКАЛА У РИСНУ / Рајко Вујичић. - бр. 12 /1980, стр. 213-221, 3 листа с таблама : илустр.
Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Icon-paintings of Dimitrije the Daskal in Risan

335

929:75.052 ТУЈКОВИЋ, Максим
ВУЈИЧИЋ, Рајко

НЕКОЛИКО НЕРОЗНАТИХ ДЈЕЛА ВОКОКОТОРСКОГ ИКОНОПИСА МАКСИМА ТУЈКОВИЋА / Рајко Вујичић. - бр. 11 /1979, стр. 325-328, [3] ли-ста с таблама : илустр.
Литература и објашњења у фуснотама

336

929:93/99 ЗЛОКОВИЋ, Игњатије

ИГЊАТИЈЕ ЗЛОКОВИЋ : (уз 60-годишњицу рада). - бр. 15-16 /1984, стр. 5-6

337

929:93/99 ЗЛОКОВИЋ, Игњатије
КОВИЈАНИЋ, Ристо

IGNJATJE (IGNJO) ZLOKOVIĆ : povodom 80-godišnjice života / Risto Kovičanić. - бр. 10 /1978, стр. 341-346, [1] лист с таблом : илустр.
Литература: стр. 346

338

929:93/99 КОВАЧИЋ, Ристо
ЗЛОКОВИЋ, Максим

RISTO KOVAČIĆ - RIŠNJANIN ISTORIČAR I KNJIŽEVNIK / Maksim Zloković. - бр. 17 /1985, стр. 351-368
Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Risto Kovačić of Risan, historian and author

339

- 929:93/99 КОВИЈАНИЋ, Ристо
ИВОШЕВИЋ, Васо Ј.
БОКА У СТВАРАЊУ РИСТА КОВИЈАНИЋА / Васо Ј. Ивошевић. - бр. 19 /1987, стр. 323-344
Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The Bay-of-Kotor portraits and landscapes in the scientific and poetic work of Risto Kovijanić
340
- 929:93/99 ШЕРОВИЋ, Петар
ИВОШЕВИЋ, Васо Ј.
БОКЕЉСКЕ ТЕМЕ ПЕТРА ШЕРОВИЋА / Васо Ј. Ивошевић. - бр. 20 /1988, стр. 293-311
Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Petar Šerović's Boka Kotorska themes
341
- 929:93/99 ШЕРОВИЋ, Петар
ИВОШЕВИЋ, Васо Ј.
У СПОМЕН ПЕТРА ШЕРОВИЋА : (поводом десетогодишњице смрти) / Васо Ивошевић. - бр. 10 /1978, стр. 347-357, [1] лист с таблом : илустр.
Литература и објашњења у фуснотама
342
- 93/99 *Историја*
930.25 *Архивистика*
- 930.25 (093.2):379.85 (497.161)
ВИЧЕВИЋ, Весна
ARHIVSKI DOKUMENTI - PISANI SPOMENICI KULTURE I NJIHOVO UKLJUČIVANJE U TURISTIČKU PONUDU / Vesna Vičević. - бр. 18 /1986, стр. 107-113
Summary: Archival document's - written cultural monuments and the feasibility of their integration in tourist offer
343
- 930.25+027.52 (497.161)
РАДОВИЋ, Велимир
ПОГЛЕД НА АРХИВСКУ И БИБЛИОТЕЧКУ СЛУЖБУ У ХЕРЦЕГНОВСКОЈ ОПШТИНИ / Велимир Радовић. - бр. 2 /1970, стр. 271-275. - ((Прикази, осврти, мишљења)
344

940.53/.54(497.1) *Историја НОБ-а Југославије*

940.53/.54 (497.161)

ГРГУРЕВИЋ, Томислав

ВОКА APRILА 1941. / Tomislav Grgurević. - бр. 9 /1977, стр. 85-126

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Voka en avril 1941.

345

940.53/.54 (497.161)

РАДОВИЋ, Велимир

ПЕТ ОСОБЕНОСТИ УСТАНИЧКЕ 1941. ГОДИНЕ У БОКИ / Велимир Радовић. - бр. 8 /1976, стр. 5-61, [10] листова с таблама : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Cinq particularités de l'insurrection à Voka en 1941.

346

940.53/.54 (497.161)

РАДОВИЋ, Велимир

HERCEGNOVSKI KRAJ U ISTORIOGRAFIJI RADNIČKOG POKRETA I NOV-e / Velimir Radović. - бр. 5 /1973, стр. 109-121. - (Прикази, осврти, мишљења)

347

940.53/.54 (497.161) "1943"

ГРГУРЕВИЋ, Томислав

СИТУАЦИЈА У БОКОКОТОРСКОМ ЗАЛИВУ ЉЕТА 1943. ГОДИНЕ СА ОСВРТОМ НА ЊЕМАЧКА ДОКУМЕНТА / Томислав Гргуревић. - бр. 19 /1987, стр. 117-142

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Circumstances in the Bay of Kotor in the Summer of 1943 with a review of German documents

348

940.540.56 (497.161) "1941"

РАДОВИЋ, Велимир

[ŠESNAESTI] 16. NOVEMBAR 1941. GODINE : (o jednom zločinu italijanskih okupatora u Boki Kotorskoj) / Velimir Radović. - бр. 11 /1979, стр. 227-240, [1] лист с таблом : илустр.

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Novembar 16th 1941

349

940.541.1+785.12 (497.161)

ГРГУРЕВИЋ, Томислав

БЛЕХ МУЗИКА БОКЕЉСКЕ БРИГАДЕ / Томислав Гргуревић. - бр. 12 /1980, стр. 181-202

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The Boka brigade brassband

350

940.545 (497.1) "1941"

ГРГУРЕВИЋ, Томислав

BEZ ISPALJENOG METKA : podmornička flotila ratne mornarice predratne Jugoslavije u drugom svjetskom ratu / Tomislav Grgurević. - бр. 8 /1976, стр. 311-327

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Sans un seul coup de feu

351

940.545 (497.161)

ГРГУРЕВИЋ, Томислав

PARTIZANSKA DJELOVANJA U AKVATORIJUMU BOKOKOTORSKOG ZALIVA (PODRUČJE MK KP HERCEG-NOVI) U VRIJEME ITALIJANSKE OKUPACIJE / Tomislav Grgurević. - бр. 13-14 /1982, стр. 291-326

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Partisan naval actions in the Bay of Kotor during Italian occupation

352

940.547.2 (450) "1941/1943"

ЗЛОКОВИЋ, Игњатије

БОКЕЉИ У ЛОГОРУ НА ОСТРВУ ЛИПАРИ : (1941-1943) / Игњатије Злоковић. - бр. 17 /1985, стр. 259-275

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: The people of the Bay of Kotor in the camp on the island of Lipari

353

940.547.2 (497.11) "1941"

ЛУКАТЕЛИ, Антон

НЕКА DOKUMENTA IZ LOGORA SMEDEREVSKA PALANKA / Anton Lukateli. - бр. 3 /1971, стр. 197-202 : илустр.

Résumé: Quelques documents du camp de concentration à Smederevska Palanka en 1941

354

949.716.1 *Историја Боке Коџорске*

949.161.1 "13/14"

БОНДОВИЋ, Божидар

HERCEG-NOVI U SREDNJEM VJEKU / Božidar Đondović. - бр. 13-14 /1982, стр. 31-53

Izvori i literatura: стр. 52. - Објашњења у фуснотама. - Summary: Herceg-
Novi in the middle ages

355

949.716.1

ЗЛОКОВИЋ, Максим

PRILOZI ZA ISTORIJU HERCEGNOVSKOG KRAJA / Maksim Zloko-
vić. - бр. 15-16 /1984, стр. 275-287

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Contributions to the his-
tory of Herceg-Noví area

356

949.716.1

МИЈУШКОВИЋ, Славко

ИСТОРИЈСКЕ ВЕЗЕ ЦРНЕ ГОРЕ И БОКЕ КОТОРСКЕ / Славко
Мијушковић. - бр. 17 /1985, стр. 21-30

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Historical connections
between Montenegro and the Bay of Kotor

357

949.716.1 "13/14"

ХРАБАК, Богумил

ВЕНЕЦИЈА И САНДАЉ ХРАНИЋ У ЊЕГОВОМ ШИРЕЊУ ПО
ПРИМОРЈУ ПОЧЕВ ОД ХЕРЦЕГ-НОВОГ / Богумил Храбак. - бр. 11
/1979, стр. 199-225

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Venice and Sandalj Hra-
nić in his expansion along the coast with Herceg-Noví as a starting point

358

949.716.1 "1382/1482"

ХРАБАК, Богумил

HERCEG-NOVI U DOBA BOSANSKONHERCEGOVAČKE VLASTI :
(1382-1482) / Bogumil Hrabak. - бр. 10 /1978, стр. 7-31

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Herceg-Noví during the
rule of Bosnia-Herzegovina (1382-1482)

359

949.716.1 "14/16"

ЗЛОКОВИЋ, Максим

ТУРЦИ У ХЕРЦЕГ НОВОМЕ / Максим Злоковић. - бр. 2 /1970, стр.
55-81

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Les Turcs à Herceg-Noví

360

949.716.1 "16/17"

ЗЛОКОВИЋ, Максим

МЛЕТАЌКА УПРАВА У ХЕРЦЕГ-НОВОМЕ / Maksim Zloковић. - бр.
3 /1971, стр. 5-37

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Administration vénitienne à
Herceg-Noví

361

949.716.1 "1797/1815"

ЗЛОКОВИЋ, Максим

ХЕРЦЕГ-НОВИ ОД ПАДА МЛЕТАЧКЕ РЕПУБЛИКЕ ДО БЕЧКОГ КОНГРЕСА : (1797-1815) / Максим Злоковић. - бр. 4 /1972, стр. 33-59

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Herceg-Novi depuis la chute de la République vénitienne jusqu'au congrès de Vienne (1797-1815)

362

949.716.1 "1797/1815"

МИЛУТИНОВИЋ, Коста

БОКА КОТОРСКА : (1797-1815) / Коста Милутиновић. - бр. 8 /1976, стр. 215-231

Литература и објашњења у фуснотама. - Résumé: Boka Kotorska 1797-1815

363

949.716.1 "1806/1807"

КОВАЧЕВИЋ, Предраг

ФЛОТА АДМИРАЛА СЕЊАВИНА У НАШИМ ВОДАМА - РУСКА УПРАВА У БОКИ : (од 28. фебруара 1806. до 14. августа 1807. год) / Предраг Ковачевић. - бр. 3 /1971, стр. 59-78

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Russian fleet in Yugoslav waters

364

949.716.1 "1815/1830"

ЗЛОКОВИЋ, Максим

ХЕРЦЕГ-НОВИ ОД БЕЧКОГ КОНГРЕСА ДО 1830 ГОД. / Максим Злоковић. - бр. 5 /1973, стр. 53-67

Литература и објашњења у фуснотима. - Résumé: Herceg-Novi du congrès de Vienne jusqu'en 1830

365

949.716.1 (093.2)

ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија

HERCEG-NOVI U DUBROVAČKOM ARHIVU / Marija Crnić-Pejić. - бр. 13-14 /1982, стр. 55-71

Литература и објашњења у фуснотама. - Summary: Herceg-Novi in the archive of Dubrovnik

366

АУТОРСКИ РЕГИСТАР

- АНТОВИЋ, Дарко 221
 АНГОЉАК, Стјепан 287
 АПОЛОНИО, Александар 225
 БАТРИЋЕВИЋ, Ђуро 104
 БЕРИЋ, Берислав М. 147
 БЕРИЋ-БУКИЋ, Весна 49, 237
 БЕШИЋ, Зарија 133
 БОГОСАВЉЕВИЋ, Момчило 137
 БОЖОВИЋ, Горан 181
 БОЈОВИЋ, Јован Р. 1, 311, 313, 314, 316
 БОЉЕВИЋ-ВУЛЕКОВИЋ, Војислав 2
 БРАЈКОВИЋ, Грација 267, 297
 БУДАК, Вера 141
 БУНУШЕВАЦ, Тома 186, 165
 ВАСОВИЋ, Милорад 132
 ВИЧЕВИЋ, Весна 91, 150, 343
 ВЛАХОВИЋ, Владислав 159
 ВОЈЛАРИЋ, Бојена 136
 ВУЛИЧИЋ, Рајко 195, 213, 216, 217, 219, 335, 336
 ВУКАСОВИЋ, Мирко 89
 ВУКИЋЕВИЋ, Е. 138, 165
 ВУКМАНОВИЋ, Саво 208, 273, 306, 309, 323, 325
 ВУКСАНОВИЋ, Јулијана 153
 ВУКСАНОВИЋ, Петар 153
 ВУЧЕНОВИЋ, Светислав 182
 ВУЧКОВИЋ, Михаило 127
 ВУЧКОВИЋ, Никола 3
 ГРГУРЕВИЋ, Томислав 66, 125, 191, 345, 348, 350, 351, 352
 ДАБОВИЋ, Борис 194, 198, 203
 ДАНИЛОВИЋ, Војислав 155
 БАКОНОВИЋ, Ф. 138, 165
 БОНДОВИЋ, Божидар 355
 БУРАШИН, Марин 207
 БУРИЋ, Војислав Ј. 201
 БУРИШИЋ, Дарко 39, 45
 ЖИВКОВИЋ, Милутин 154, 155
 ЗЛОКОВИЋ, Игњатије 4, 5, 56, 173, 303, 307, 308, 317, 324, 330, 353

- ЗЛОКОВИЋ, Максим 6, 7, 8, 24, 27, 28, 33, 76, 102, 122, 148, 180, 234, 236,
 260, 275, 276, 277, 319, 339, 356, 360, 361, 362, 365
 ЗОГОВИЋ, Мирка 25, 320
 ИВОШЕВИЋ, Васо Ј. 9, 35, 36, 37, 61, 255, 261, 263, 304, 326, 327, 340,
 341, 342
 ЈОВАНОВИЋ, Б. 138
 ЈОВАНОВИЋ, Јован 10
 ЈОВАНОВИЋ, Новак 222, 223
 ЈУРКОВИЋ, Љубо Д. 11
 КАПОВИЋ, Маго 72, 75
 КИТИЋ, Даринка 160
 КОВАЧЕВИЋ, Јован 296
 КОВАЧЕВИЋ, Предраг В. 63, 65, 175, 250, 364
 КОВИЈАНИЋ, Ристо 209, 338
 КОСТИЋ, Васко 200
 КУСОВАЦ, Василије М. 147
 ЛАЗАРЕВИЋ, Саво 163
 ЛЕПЕТИЋ, Владимир 131, 135
 ЛЕПЕТИЋ, Драган 177
 ЛУЕТИЋ, Јосип 174, 176
 ЛУКАЧЕВИЋ, Антон 354
 ЛУКЕТИЋ, Мирослав 12, 13, 14, 29, 32, 58, 126, 196
 ЛУКИЋ, Василије 107
 МАЂАР, Золтан 170, 187, 224, 293, 322
 МАЂАР, Ђаба 207, 224, 246
 МАЖИЊРАДА, Драгана 161
 МАМУЗИЋ, Илија 302
 МАНДИЋ, Власта 183
 МАНДИЋ, Душан 109, 112
 МАРКОВИЋ, Мирко 15
 МАРКОВИЋ, Чедомир 281, 284
 МАРТИНОВИЋ, Душан Ј. 115, 116, 117, 189, 272
 МАРТИНОВИЋ, Јован Ј. 248, 280
 МАРТИНОВИЋ, Марија 16
 МАЂЕЈКА, Миливоје 290
 МИЈАНОВИЋ, Олга 164, 165
 МИЈОВИЋ, Павле 282
 МИЈУШКОВИЋ, Славко 17, 71, 88, 94, 149, 206, 264, 285, 286, 292, 318,
 357
 МИЛОВИЋ, Ђорђе Д. 51, 52, 53, 54, 84, 90, 95, 96, 167
 МИЛОШЕВИЋ, Милош И. 79, 103, 106, 334

МИЛУТИНОВИЋ, Коста 62, 64, 77, 268, 278, 363
 МИЉАНИЋ, Новак Р. 26, 256, 269, 270, 271, 305, 321
 МИХАЈЛОВИЋ, Вукашин 156
 МЛАДЕНОВИЋ, Томислав 290
 МРЂЕН, Даница 157
 МУЉАЧИЋ, Жарко 251
 МУСИЋ, Срђан 83, 105, 193, 226, 233, 252
 Н-а 18
 НАКИЋЕНОВИЋ, Јован С. 38, 110, 111, 113, 151, 294
 НИКОЛИЋ, Илија 146
 НИКОЛИЋ, Марко С. 205, 310
 НИКЧЕВИЋ, Војислав П. 48
 ОБРАДОВИЋ, Меланија 139, 140, 141, 142, 144, 145
 ОБРАДОВИЋ, Милан 152
 ОДАЛОВИЋ, Глиго 118, 119, 288, 331
 ПАВИЋ, Андрија 133
 ПАСИНОВИЋ, Миленко 120, 124
 ПЕДЕРИЋ, Иван 93
 ПЕДИШИЋ, Томо 190
 ПЕЈАКОВИЋ, Фериди 31
 ПЕЈОВИЋ, Чedomир 73
 ПЕНЗАР, Бранка 136
 ПЕНЗАР, Иван 136
 ПЕРИЧИЋ, Шиме 78
 ПЕТРОВИЋ, Ђурђица 210, 211, 212, 214
 ПЕТРОВИЋ, Јован 134
 ПЕТРОВИЋ, Радомир Д. 218
 ПОПОВИЋ, Душан 184
 ПРИЈАТЕЉ, Круно 215
 ПУЛЕВИЋ, Вукић 143
 ПУШИЋ, Илија 41, 42, 43, 44, 188, 279, 283
 РАДОВАНОВИЋ, Милана 328
 РАДОВИЋ, Велимир 57, 67, 68, 70, 74, 312, 315, 344, 346, 347, 349
 РАДОЈИЧИЋ, Драгана 85, 168, 169
 РАДУЛОВИЋ, Огњен 47
 РАЧЕВИЋ, Угљеша 332, 333
 РАКИЋ, Соња 247
 РИЂАНОВИЋ, Јосип 291
 РОГЛИЋ, Јосип 128
 РОТКОВИЋ, Радомир 50, 60

- САГЕР, Петар 266, 329
 СБУТЕГА, Бранко 46
 СЕФЕРОВИЋ, Лазар 121, 220
 СИЈЕРКОВИЋ-МОШКОВ, Душанка 204
 СТАНИЋ, Џељмир 227
 СТАНКОВИЋ, Стеван М. 130, 290
 СТАНОЈЕВИЋ, Глигор 97
 СТЕРНИША, Анте 162, 165, 185
 СТОЈАНОВИЋ-СТАНОЈЛОВИЋ, Неђељка 108
 СТОЈАНОВИЋ, Петар 87, 123
 СУБОТИЋ, Ђуро 254
 СУБОТИЋ, Јелисавета 19, 20, 34, 239, 240, 243, 244, 245, 249, 257, 274
 ТОМАНОВИЋ, Васо 228, 229, 230, 231, 232, 238, 241, 242, 258, 259, 262
 ТОМИЋ, Антун 55
 ТУПИЋ, Драго 21
 УНГЕР, Емил 293
 ФАРЧИЋ, Антоније 295, 301
 ХРАБАК, Богумил 80, 81, 82, 86, 158, 171, 172, 192, 358, 359
 ЦРНИЋ-ПЕЈОВИЋ, Марија 22, 23, 30, 59, 69, 92, 98, 99, 100, 101, 114,
 178, 179, 197, 265, 289, 366
 ЧОМИЋ, Ратко 166
 ЧУБРОВИЋ, Зорџа 199, 202
 ШЕКУЛАРАЦ, Божидар 298, 300
 ШИШИЋ, Бруно 129
 ШОТРА-ГАЋИНОВИЋ, Милена 253

ПРЕДМЕТНИ РЕГИСТАР

- АВРАМОВИЋ, Јово (златар, 18 в.) 210
 АКЦИЈА (украшна биљка) - Гајане - Херцег-Нови 162
 АНЂЕЛИ, Франческо - Потјерница - 1768. год. 83
 АРХЕОЛОГИЈА - Стање - Бока Которска 279
 АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА - Котор - 1979. год. 280
 АРХЕОЛОШКА НАЛАЗИШТА - Бока Которска 279
 - Котор 282
 - Рани средњи вијек - Будва 284
 - Црква св. Фрање (Котор) 285
 АРХЕОЛОШКА НАЛАЗИШТА, антички - Сутоморе 281

- АРХЕОЛОШКА НАЛАЗИШТА, словенска - Камено (село) 283
- АРХИВ ХЕРЦЕГ-НОВОГ - Дјелатност и проблеми 344
- АРХИВСКА ГРАБА - Бока Которска - У туристичкој понуди 343
- АРХИТЕКТУРА - до 5 в. - Одлике - Бока Которска 187
- АРХИТЕКТУРА, преромански - Котор 188
- БАБИЦЕ (медицинско особље) - Бока Которска - 19 в. 147
- БАЛША П (1403-1421) 300
- БАН, Митрофан (1841-1920) 61
- БНАШЕВИЋ, Никола - "Летопис попа Дукљанина и народна предаја" - Прикази 17
- БАРИ, Ј. П. : "На капији истока" - Путопис 247
- БАОШИЋИ - Топоними 229
- БЕРБЕРОВИЋ, Никола (1820-1877) 255
- БИБЛИОГРАФИЈЕ - Серијске публикације - Бока Которска - 1844-1984. год. 32
- БИБЛИОГРАФИЈЕ, специјалне - Споменници културе - Бока Которска 28
- БИЈЕЛА - Становништво - 18 в. 51
- БИЈЕЛИ ВЕЗ - Југославија 214
- БИЉКЕ, украсне - Бока Которска 164
- БИЉКЕ, украсне - Туристички значај - Бока Которска 165
- БОГДАШИЋИ (село) - Топоними 227
- БОГИШИЋ, Валтазар (1834-1908) - Биографија 316
- "БОГОЉУБНО ПРИКАЗАЊЕ МУКЕ ЈЕЗУСОВЕ" - Ауторство 267
- "БОКА" : велики илустровани календар (часопис) - Значај 37
- "БОКА" : зборник радова из науке, културе и умјетности - 1969-1979. 31
- БОКА КОТОРСКА - 1848. год. 58
- Војно-политичке прилике - 1941. год. 345
 - Геологија 133
 - Геоморфологија 133
 - Историја - 1797-1815. год. 363
 - Историја - 1806-1807. год. 364
 - Историја - 1807-1814. год. 322
 - Одбрамбена политика - 16-18. в. 103
 - Политика - 1797-1815. год. 363
 - Политика - 1861-1870. год. 56
 - Политика - 19 в. 67
 - Политика - 20 в. 57
 - Топоними 226, 228
 - У дјелима странаца 248

- БОКА КОТОРСКА - У литератури 261, 247, 250, 251, 302, 322
 - У часопису "Записи" 29
 - У часопису "Историјски Записи" 29
 - Уједињење са Црном Гором - 1813. год. 71
 - Хидрогеографија 291
- БОКЕЉСКИ УСТАНАК, 1869-1870. год. 62, 63, 65
 - И Аустрија 64
 - У литератури 61, 264
 - Кнезлашки мир 56
- БОКЕЉСКИ УСТАНАК, 1881-1882. год. 65
 - У штампи 93
- "БОКЕШКА СЕТЕНЦА" - 1848. год. - Пресуде 92
- БОКОКОТОРСКА ЕПАРХИЈА - 1869. год. 50
- БОКОКОТОРСКА СЛИКАРСКА ШКОЛА в. ДИМИТРИЈЕВИЋИ-
 РАФАИЛОВИЋИ, (зографи, 17-19 в.)
- БОКОКОТОРСКИ АКВАТОРИЈУМ - Биоекологија 131
- БОКОКОТОРСКИ ЗАЛИВ - Биосколошке одлике 135
 - Геофизичке одлике 135
 - Обала 290
- БОСАНСКО-ХЕРЦЕГОВАЧКИ УСТАНАК, 1875. год. 38
- БРАЈКОВИЋ, Владислав (1905-1989) - Биографија 317
- "БРАНКО РАДИЧЕВИЋ" (Котор) (илегална ђачка дружина) - 1866.
 год. 76
- БРОДАРСТВО - Херцег-Нови - 16 в. 176
- БРОЗ, Мавро (1815-1878) - У Боки Которској 302
- БРОНХИЈАЛНА АСТМА - И климатски услови - Бока Которска 155
- БУДВА - Општинска управа - 16-17 в. - Архивска грађа 97
- ВЕРУША, Константин (златар, 18 в.) 210
- ВИНКЕЛМАН, Јохан (1717-1768) 83
- ВЛАСТЕЛИНОВИЋ, Катарина (? -1847) - Тестамент 88
- ВОДОСНАБДИЈЕВАЊЕ - Бока Которска 159
- ВОЈНА ОБАВЕЗА - Избјегавање - Бока Которска - 19 в. 104
- ВОЈНА ОРГАНИЗАЦИЈА - Одбрана - Бока Которска - 16-18 в. 103
- ВРЧЕВИЋ, Стеван (1847-1907) - Биографија 270
- ВУЧЕТИЋ, Ђуро (1843-1919) - "Корабљица" 264
- ВУЧЕТИЋ, Нико (1884-1918) - Биографија 271
- ГЛАЗБЕНО ПРОСВЈЕТНО ДРУШТВО (Тиват) - Дјеловање КП 350
- ГОДИШЊАК ПОМОРСКОГ МУЗЕЈА (Котор) - 1971. - Прикази 22
 - 20/1972 - Прикази 18
 - Прикази 2

- ГОЛКОВИЋ, Петар (златар, 18 в.) 210
- ГОЛКОВИЋ, Цвјетко (златар, 18 в.) 210
- ГОРАКУЋА, Марко (златар, 18 в.) 210
- ГОСПА ОД МИЛОСТИ (црква у Тинту) - Архитектура 200
- ГОСТОПРИМСТВО - Бока Которска 123
- ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА И ЧИТАОНИЦА ХЕРЦЕГ-НОВИ -
Дјелатност и проблеми 344
- ГРАЂЕВИНСКО ЗЕМЉИШТЕ - Правни аспект - Херцег-Нови 177
- ГРБАЉ - Историја - 19 в. 49
- ГРОБОВИ И ГРОБЉА - Рани средњи вијек - Будва 284
- Средњи вијек - Котор 282
- ГРОБОВИ И ГРОБЉА, античка - Котор 282
- Сутоморе 281
- ГРОБОВИ И ГРОБЉА, словенска - Камено (село) 283
- ГУСАРЕЊЕ - Херцег-Нови - 1482-1687. год. 171
- 1571-1687. год. 172
- ДЕКОРАТИВНА ПЛАСТИКА, прероманска - Котор 188
- ДИМИТРИЈЕ ДАСКАЛ (иконописац, 17 в.) 335
- ДИМИТРИЈЕВУЋИ-РАФАИЛОВИЋИ (зографи, 17-19 в.) 213
- Утицај сликара Радула 218
- ДОБРОТА - Становништво - 1808. год. 55
- ДОСЕЉАВАЊЕ - Херцег-Нови - 18 в. 68
- ДРЖАВНА НИЖА РЕАЛНА ГИМНАЗИЈА (Херцег-Нови) - 1919-
1923. год. 111
- ДУБОРЕЗИ - Православна црква - Бока Которска 213
- ДУКОВИЋ, Саво (златар, 18 в.) 210
- БЕНОВИЋИ - 18 в. - У архивској грађи 288
- БУКИЋ, Георгије (свештеник) - Рукоположење 49
- БУРКОВИЋ, Никола (1908-1943) - Биографија 312
- БУСТИЦИЈЕРИ (службеници) - Дјеловање - Херцег-Нови - 18 в. 95
- ЕВЛИЈА ЧЕЛЕБИ (1611-1682) 266
- ЕНДЕМСКЕ ВРСТЕ - Херцег-Нови 144, 145
- ЕПИТАФИ - Бар - 11-12 в. 295
- ЕТЕРОВИЋ, Адам - "Југословени у Невади 1859-1900" - Прикази 13
- ЖЕЛАЛИЋ, Петар (1727-1811) - Саслушање 89
- ЖИВОТНА СРЕДИНА - Заштита - Бока Которска 130
- ЖУПА ДРАЧЕВИЦА - Средњи вијек - Историја 102
- ЗАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ (Херцег-Нови) - Извјештаји - 1969. год. 42
- Извјештаји - 1970. год. 43

- ЗЛАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ (Херцег-Нови) - Извјештаји - 1971. год. 44
 - Извјештаји - 1972. год. 45
 - Нова постави 41
- ЗНАТСТВО - Луштица - 14-16 в. 180
 - Тиват - 14-16 в. 180
- ЗДРАВСТВЕНИ КОЛЕГИЈ - Херцег-Нови - 1766. год. 149, 150
- ЗДРАВСТВО - Бока Которска - Историја 146
 - Херцег-Нови - 17-18 в. 148, 149
 - Херцег-Нови - 1766. год. 150
- ЗЛАТАРСТВО - Бока Которска - 14-15 в. 209
 - Херцег-Нови - 18 в. 210
- ЗЛИЋИ (хајдуци) - Херцег-Нови - 1600-1667. год. 86
- ЗЛОКОВИЋ, Игњатије (1897-1997) - Биографија 337, 338
- ЗЛОКОВИЋ, Максим (1910-1996) - Био-библиографија 33
- ЗЛОЧИНИ, ратни - Камено (село) - 1941. год. 349
- ЗМАЈЕВИЋ, Андрија (1624-1694) 47
- ЗМАЈЕВИЋ, Андрија : "Љетопис црковни". 1675. год. - Илустрације 47
- ЗМАЈЕВИЋ, Матија (1680-1736) 329
- ЗОРЕ, Луко (1846-1906) - Биографија 323
- ИВАНКОВИЋ, Јоко Л. (златар, 18 в.) 210
- ИВАНКОВИЋ, Лазар (златар, 18 в.) 210
- ИВАНОВИЋ, Крсто - "Будвански анали", књ. 2 - Прикази 3
- ИВАНОВИЋ, Петар (златар, 18 в.) 210
- ИВЕЛИЋ, Владимир (1855-1940) - Биографија 269
- ИВЕЛИЋ, Митар (1865-1892) - Биографија 269, 272
- "ИГАЉКА" (минерална вода) - Љековитост 152
- ИЗЛЕТИШТА - Луштица 119
- ИКОНОСТАСИ - Православна црква - Бока Которска 213
- ИНКУНАБУЛЕ - Бока Которска 48
- ИСЕЉАВАЊЕ - Бока Которска - 17-18 в. 70
 - Луштица - 19-20 в. 69
- ЈАНКОВИЋИ (породица) 294
- ЈЕЛИЋ, Лука (златар, 18 в.) 210
- ЈОВАН ВЛАДИМИР, дукљански (зетски) кнез (?-1016) - Краљевска
 тула 301
- ЈОВАНОВИЋ ТЕЛЕМБАК, Илија (златар, 18 в.) 210
- ЈОВОВИЋ, Андрија (златар, 18 в.) 210
- ЈОВОВИЋ, Јефто А. (златар, 18 в.) 210
- ЈОВОВИЋ, Никола (златар, 18 в.) 210
- ЈОВОВИЋ, Саво И. (златар, 18 в.) 210

- КАВАЧ (село) - Топоними 227
- КАМЕНАРИ - Топоними 229
- КАРАНТИНИ в. ЛАЗАРЕТИ
- КАРАЦИЋ, Вук Стефановић (1787-1864) - У архивској грађи 292
- У Боки Которској 234
- КАТАСТАР - Рисан - 1704. год. 21
- Херцег-Нови - 1704. год. 21
- КИПАРСКИ РАТ, 1570-1573. год. - Учешће Боксља 106
- КЛИМА - Бока Которска 136
- Хелиотермички услови - Бока Которска 137
- КЛИМАТОТЕРАПИЈА - Могућности - Бока Которска 154, 155
- Црногорско приморје 153
- КНЕЗЛАШКИ МИР, 1870. год. 56
- КОВАЧЕВИЋ, Филип (1860-1922) - Преводилачки рад 252
- КОВАЧИЋ, Ристо (1845-1909) - Биографија 339, 340
- КОВАЧИЋ, Ристо - "Прилози за повијесницу Боке Которске" - Прикази 10
- КОМНЕНОВИЋ, Мирко (1870-1941) - Биографија 308
- КПЈ - Бока Которска 72
- Бока Которска - 1919-1921. год. 73
- КОРНЕР, Ђероламо - Извјештаји - 1687. год. 105
- КОСАЧА, Сандиљ Хранић (1392-1435) 359
- Односи са Венецијом 358
- КОСАЧА, Стјепан Вукчић (1435-1466) 359
- КОСТИЋ, Душан (1917-1997) - "Импресије" 260
- КОТОР (Стари град) - Ревитализација 183
- КОТОР - Општинска управа - 16-17 в. - Архивска грађа 97
- КОТОРСКА ПОВЕЉА СТЕФАНА ПРВОВЈЕНЧАНОГ 298
- КУГА (епидемија) - Бока Которска - 16-18 в. 158
- КУЈУНЦИЈА, Петар (златар, 18 в.) 210
- КУЛТУРА - Обнова - Бока Которска - 20 в. 77
- ЛАЗАРЕТИ - Бока Которска - 15 в. 94
- Херцег-Нови - 17-18 в. 148, 149
- Херцег-Нови - 1766. год. 150
- ЛАКИЋ, Зоран - "ЦАСНО" - Прикази 14
- ЛЕГЕНДА О ЉУБАВИ ГАЛЕТЕ И АКИСА - Пераст 246
- ЛЕГЕНДЕ - Пераст 246
- ЛЕД - Коришћење - Камено (село) 178
- ЛЕДАРИ (занимање) - Камено (село) 178
- ЛЕДЕНИЦЕ (пиштољи) - Поријекло - 19 в. 212

- ЛЕКСИКА - Бока Которска 241, 242
- ЛЕОПАРДИ, Бакомо (1798-1837) - Преводи на српски језик - 19 в. 252
- ЛЕПЕТАНЕ - Топоними 229
- ЛИНГВИСТИКА - Заступљеност - У "БОКА: Зборник..." (Херцег-Нови) 237
 - У "Годишњак Поморског музеја у Котору" (Котор) 237
- ЛИПАРИ (логор) - Бокељи - 1941-1943. год. 353
- ЛИПОВАЦ, Васко (1931-) - Биографија 334
- ЛОВ - Туристички значај - Бока Которска 166
- ЛУКОВИЋ, Нико (1887-1970) - In memoriam 303
 - "Љетовалиште Прчан-Бока Которска" - Прикази 4
- ЛУШТИЦА - Општинска управа - 1912-1933. год. 100
- ЉЕКОВИТО БЛАТО - Примјена - Игало 156
- ЉУБИША, Никола Ст. (1868-1919) - Биографија 273
- ЉУБИША, Стефан Митров (1824-1878) - "Меморандум за самосталност Бококоторског владичанства" 50
 - Биографија 274
 - Језик - Лексика 244
 - Језик - Романизми 233
 - Лексика, поморска 243
 - Политички рад 60, 268
- МАГИСТРАТ ЗА ЗДРАВСТВО (Котор) - 15 в. 94
- МАЂАР (породица) 293
- МАНАСТИР ВАВЕДЕЊА Пресв. БОГОРОДИЦЕ (Луштица)
 - Архитектура 202
 - Фреске 202
- МАНАСТИР ПРАСКВИЦА - Повеља Балше III, 1439. год. 300
- МАНАСТИР САВИНА (Херцег-Нови) - Архитектура 201, 203, 204
 - Иконостас 204
 - Ризница 9
 - Рукописи 9
 - Фреске 201
 - Изградња велике цркве - 1777. год. 205
- МАНАСТИР СВ. ФРАЊЕ (Котор) 206
- МАНИФЕСТАЦИЈЕ, туристичке - Значај 124
- МАРМОН, А. Ф. Л. (1774-1852) - У Боки Которској 322

- МАСЛИНАРСТВО - Бока Которска 161
 МАТАВУЉ, Симо (1852-1908) 262
 - О Боки Которској 261
 - У Херцег-Новом 275
 МАТЈАН, Вида - "Игре и пјесме Доброте и Шкаљара" - Прикази 6
 МЕДАКОВИЋ, Дејан - "Манастир Савина (Велика црква, ризница, рукописи)" - Прикази 9
 МИЛОВИЋ, Павле - "Менолог" - Прикази 5
 МИКОВИЋ, Дионисије (1861-1942) - Југословенство 304
 - Уредник 36
 МИЛОВИЋ, Драго (1894-1943) - Биографија 107
 МИЛОВИЋ, Ј. М. - "Петар II Петровић Његош" - Прикази 16
 МИЛУТИНОВИЋ ТЕЛЕМБАК, Матија (златар, 18 в.) 210
 МИЛУТИНОВИЋ ТЕЛЕМБАК, Франо М. (златар, 18 в.) 210
 МИЛУТИНОВИЋ, К. - "Војводина и Далмација 1760-1914" - Прикази 11
 МИЉАНИЋ, Гојко - "Никшићки НОП одред" - Прикази 23
 МИНЕРАЛНА ВОДА - Љековитост - Игало 152
 МИТРОВИЋ, Александар (1870-1921) - Биографија 318
 МЛИНАРСТВО - Бока Которска 179
 МОЈДЕЖ (село) - Становништво - 18 в. 52
 - 18 в. - У архивској грађи 289
 МРЧЕВАЦ (село) - Топоними 227
 МУК, Адолф (1893-1943) - Суђење, 1923. год. 314
 - Хапшење, 1937. год. 315
 МУСИЋ, Срђан (1927-1989) - In memoriam 235
 НАКИЋЕНОВИЋ, Јован (1845-?) - Биографија 305
 НАКИЋЕНОВИЋ, Саво (1882-1926) - Биографија 326
 НАРОДНА ПОЕЗИЈА, српска - Бока Которска 234, 258
 - Варијанте 259
 "НАРОДНА СКУПШТИНА (Бокеља) НА ПРЧАЊУ" - 1. јун 1848. год. 58
 НАРОДНА СТРАНКА - Далмација - 1861-1870. год. 60
 - 19 в. 56
 НАСЛЕДНО ПРАВО - Бока Которска - 19-20 в. 87
 НАСТАВНИЦИ - Професионални статус - 1929. год. 107
 НАТПИСИ, латински - Бока Которска - Средњи вијек 296
 НАУМОВ, Е. П. - "Владајућа класа и државна власт у Србији XIII-XV вијека" - Прикази 12
 НАУТИЧКИ ТУРИЗАМ - Бока Которска 225

НАЦИОНАЛНО ПИТАЊЕ - Бока Которска - 1848. год.	58
- 19 в.	50
- 20 в.	59
НЕВЕСИЊСКА БУНА, 1875. год.	38
НЕНАДИЋ, Антун Иван (1723-1784) - Преводилачки рад	267
НИКОЛА УБЉАНИН (златар, 18 в.)	210
НОБ - Бока Которска - 1941. год.	345, 346
- 1943. год.	348
- У часопису "Историјски записи"	30
- Поморске операције партизана	352
- Херцег-Нови - У историографији	347
ЊЕГОШЕВА КУЋА (спомен-кућа) - Архитектура	208
ОБАЛА - Разуђеност - Бока Которска	290
ОБОДСКА ШТАМПАРИЈА - 15 в.	20
ОМЛАДИНСКИ РЕВОЛУЦИОНАРНИ ПОКРЕТ - Југославија	254
ОРАОВАЦ, Ђорђе С. (1891-1955) - Биографија	332, 333
ОРАХОВАЦ (Котор)	287
ОРЈЕН (планина) - Биоекологија	127
- Туристички значај	127, 132
ОРУЖЈЕ - Умјетничка обрада - Бока Которска	211
ОСНОВНА ШКОЛА МОРИЊ, 1803-1918. год.	108
ОСНОВНА ШКОЛА У ПОКРИВЕНИКУ (Ђеновићи) - Историја	109
ПАВКОВИЋ, Александар Лесо (1814-1885) - Биографија	330
"ПАНСИОН НА ЗЕЛЕНОЈ ПЛАЖИ" (Зеленика) - Архитектура	207
ПАШТРОВИЋИ - Општинска управа - 16-17 в. - Архивска грађа	97
ПЕЈЗАЖ - Планирање - Бока Которска	185, 186
- Туристички значај - Бока Которска	128, 129
ПЕРИОДИКА - Бока Которска - 1844-1984. год. - Библиографија	32
ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ, Петар I (1747-1830) - Синђелија 1809. год.	49
ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ, Петар II (1813-1851) - "Горски вијенац"	257
- И Превлака	88
- Спомен-кућа	208
- У Херцег-Новом	309, 310
- Школовање	306
ПЕЋИНЕ - Туристички значај - Бока Которска	134
ПЕЧАТИ, службени - Будва - 1442-1797. год.	297
"ПЛАЖА" (хотел у Зеленици) в. "ПАНСИОН НА ЗЕЛЕНОЈ ПЛАЖИ" (Зеленика)	
"ПЛАЖА" (хотел у Зеленици) - 1902-1960. год.	170
ПЛАНИКА (биљка) - Бока Которска	163

- ПЉАЧКЕ, оружане - Херцеговски злићи - 1600-1667. год. 86
- ПОВЕЉА БАЛШЕ III, 1439. год. 300
- ПОВЕЉА ТВРТКА I, 1382. год. 299
- ПОЗНАНОВИЋ, Шпиро (1860-1940) - Биографија 331
- ПОЗОРИШТЕ - Котор - 19 в. 221
- ПОМОРСТВО - Херцег-Нови - Историја 175
- Бока Которска - 1566-1650. год. 174
- Дубровачка република - 1566-1650. год. - Учесће
Бокеља 174
- ПОПИЈЕВКА - Особине - Бока Которска 220
- ПОПОВИЋ, Вук (1806-1876) - Биографија 327, 328
- Лексика 240
- У архивској грађи 292
- ПОПОВИЋ, Глигор (златар, 18 в.) 210
- ПОПОВИЋ, Томо Крстов (1853-1931) - Биографија 276
- О Херцег-Новом 265
- ПОТЈЕРНИЦЕ - 1768. год. - Архивска грађа 83
- ПОШУМЉАВАЊЕ - Бока Которска 160
- "ПРАЗНИК МИМОЗЕ" (Херцег-Нови) - Туристички значај 124
- ПРВА БОКЕЉСКА НОУ БРИГАДА - Учесће блех оркестра 350
- ПРЕВЉАКА (сједиште Зетске митрополије) - У тестаменту Катарине
Властелиновић 88
- ПРИВАТНА ЖЕНСКА ГРАЂАНСКА ШКОЛА (Херцег-Нови) - 1921-
1941. год. 110
- ПРИВАТНА ОСНОВНА ШКОЛА СЕСТАРА СВ. КРИЖА (Херцег-
Нови) - 1903-1941. год. 110
- ПРИВРЕДА - Бока Которска - 19 в. 78
- 20 в. 57, 77
- Херцег-Нови - 14-15. в. 355
- ПУТЕВИ, римски - Бока Которска - 4 в. 286
- РАДАНОВИЋ, Божидар (1898-1980) - Биографија 313
- РАДИЋ-КУШЕВИЋ, Ђорђе (златар, 18 в.) 210
- РАДИЋ-КУШЕВИЋ, Стојан (златар, 18 в.) 210
- РАДНИЧКИ ПОКРЕТ - Бока Которска - 1938-1941. год. 74
- У часопису "Историјски
записи" 30
- Котор - 1919-1921. год. 75
- Тиват - 1919-1921. год. 75

- "РАДНИЧКИ ПОКРЕТ, НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКИ РАТ И РЕВОЛУЦИЈА У БОКИ КОТОРСКОЈ"** (зборник), Херцег-Нови, 1983. - Прикази 1
- РАДОЈЕВИЋ, Вељко (1868-1959)** - "О српском језику" - Прикази 19
 - Библиографија 24
 - Биографија 277
- РАДУЛЕ** (сликар, 17 в.) - Утицај на Рафаиловић-Димитријевиће 218
- РАТНА МОРНАРИЦА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ** - 1941. год. 351
- РИБАРСКА ОПРЕМА** - Бока Которска - Етнолошки аспект 169
- РИБЕ** - Биоеколошки услови - Бококоторски акваторијум 131
- РИБОЛОВ** - Баошићи - 1770. год. 167
 - Бока Которска - 19-20 в. 168
- РОВИНСКИ, Павле (1831-1916)** - Преписка 126
- РОМАНИЗМИ** - Бока Которска 231, 232
- РУКОПИСИ** - Бока Которска 48
- СКЈ в. КПЈ**
- СКЈ** - Дјеловање - Котор - 1919-1921. год. 75
 - Тиват - 1919-1921. год. 75
- САВИНСКА ДУБРАВА (Херцег-Нови)** - Планирање 184
- САКРАЛНИ СПОМЕНИЦИ** - Статус - Будва 196
 - Бока Которска - 17-20 в. 197
- САОБРАЋАЈ, колски** - Бока Которска 173
- САСОВИЋИ (село)** - Становништво - 18 в. 53
- СВ. АНА (црква у Котору)** - Фреске 219
- СВ. ГЕОРГИЈЕ (црква у Радованићима)** - Архитектура 198
 - Иконостае 195
- СВ. БОРЉЕ (црква у Ораховцу)** - Архитектура 199
- СВ. МИХАИЛО (црква у Котору)** - Фреске 217
- СВ. ПЕТКА (црква у Мрковима)** - Фреске 195
- СВ. ТРИФОН (црква у Клинцима)** - Фреске 195
- СВ. ФРАЊА (црква у Котору)** - Археолошко налазиште - Средњи вијек 285
- СЕЊАВИН, Димитрије Николајевић (руски адмирал)** - У Боки Которској 364
- СЕОСКА МУЗИКА ЂЕНОВИЋИ (Ђеновићи)** - Дјеловање КПЈ 350
- СИМОВИЋ, Комнен (златар, 18 в.)** 210
- СЛИКАРСТВО** - Стилони - 15-19 в. - Бока Которска 215
- СЛИКАРСТВО, зидно** - Бока Которска 216
- СЛУЖБЕНИЦИ** - Топалска општина - 1719-1759. год. 101

- СМЕДЕРЕВСКА ПАЛАНКА (логор) - Бокелји - 1941. год. 354
- СО (морска) - Производња и пролаја - Бока Которска - 1482-1538. год. 80
- СПОМЕНИЦИ - НОБ - Бока Которска - Туристички значај 190, 191
- Будви 189
- СПОМЕНИЦИ КУЛТУРЕ - Бока Которска - Библиографија 28
- Заштита - Херцег-Нови 182
- Луштица 195
- СПОРТ - Бока Которска - Историја 223
- Херцег-Нови - Историја 222
- СПОРТОВИ (на води) - Бока Которска 225
- СПОРТСКО ВАЗДУХОПЛОВСТВО - Развој - Бока Которска 224
- "СРЕДЊОВЈЕКОВНИ СТАТУТ ГРАДА БУДВЕ" - Прикази 7
- СРПСКА ЗАКЛАДНА ПОМОРСКА ШКОЛА (Херцег-Нови)
- Оснивање и рад 113
- 19-20 в. 112
- СРПСКА НАРОДНА ОРГАНИЗАЦИЈА (Котор) - Дјеловање 77
- СРПСКА ЧИТАОНИЦА ХЕРЦЕГ-НОВИ - 1894. год. - Правилник 34
- СРПСКИ ЈЕЗИК - Дијалекти - Бока Которска 238
- Лексика - Бока Которска 241
- Лексика - Лепетане 242
- Лексика, поморска - Паштровићи 243
- Лексика, рибарска 240
- Правописна пракса - Црна Гора - 19 в. 239
- Романизми - Бока Которска 231, 232
- Употреба у школама - Котор - 19 в. 245
- "СРПСКИ МАГАЗИН" (часопис) - Значај 36
- "СРПСКО-ДАЛМАТИНСКИ МАГАЗИН" (часопис) - Сарадници из
Боке Которске 35
- СТАНОЛЕВИЋ, Глигор - "Катастри Херцег-Новог и Рисна из 1704.
године" - Прикази 21
- СТЕФАН НЕМАЊИЋ, Стефан Првовјенчани (1165-1227) српски велики
жупан и краљ - "Которска повеља" 298
- СТРАНГФОРД, Емили : "Источне обале Јадрана" - Путопис 250
- СУБОТИЋ, Ђуро (1900-1973) - Биографија 319
- Сјећања 254
- СУДОВИ ДОБРИХ ЉУДИ - Бока Которска - 1799. год. 91
- Бока Которска - 1848. год. 92
- Кртоли (село) - 18 в. 90
- Херцег-Нови - 18 в. 84

- СУДОВИ ДОБРИХ ЉУДИ - Херцег-Нови - 19 в. 85
- ТВРТКО I КОТРОМАНИЋ (1338-1391), босански бан и краљ 359
 - Повеља из 1382. год. 299
- ТЕЛЕМБАК, Андрија (златар, 18 в.) 210
- ТЕМПЕРАТУРА ВАЗДУХА - Утицај мора - Бока Которска 136
 - Утицај топографије - Бока Которска 136
- ТИТО, Јосип Броз (1892-1980) - Посјета Боки Которској 125
 - У Црној Гори 311
- ТОМАНОВИЋ, Васо (1896-) - Биографија 236
- ТОМАНОВИЋ, Лазар (1845-1932) 20, 257
 - Библиографија 25, 26
 - Биографија 320, 321
 - Лингвистички радови 239
 - Полемике - Филолошки аспект 249
 - Преводилачки рад 252
 - "О Ободско-цетињској штампарији" - Прикази 20
- ТОМАНОВИЋ, Роксандија - Преписка 126
- ТОПЛА (Херцег-Нови) - Становништво - 18 в. 54
- ТОПОНИМИ - Бока Которска 226, 228, 229
- ТРГОВИНА - Надзор - Херцег-Нови - 18 в. 95, 96
- ТРГОВИНА - Херцег-Нови - 1482-1538. год. 80
- ТРГОВИНА, караванска - Бока Которска - 17-18 в. 79
- ТРГОВИНА, међународна - Бока Которска - 14-17 в. 81
 - Бока Которска - 1480-1700. год. 82
 - Херцег-Нови - 16 в. 176
- ТРИПКОВИЋ, Вишко (1870-1970) - Биографија 324
- ТРОЈАНОВИЋ, Владимир (1864-1904) 256
- ТРОЈАНОВИЋ, Урош (1882-1903) 256
- ТРОПОВИЋ, Јосиф (1775-1828) - Биографија 306, 309
- ТУЖБЕ "ACCIONES POPULARES" - 18 в. - Архивска грађа 95
- ТУЈКОВИЋ, Максим (иконописац, 18 в.) 336
- ТУРИЗАМ - Зеленика 170
 - И ревитализација, урбана - Котор 183
 - Културолошки услови - Кртоли (село) 122
 - Културолошки услови 120, 121
 - Луштица 118
 - Пераст 115
 - Прчањ 116

- ТУРИЗАМ - Рисан 117
- ТУРИЗАМ / БИЉКЕ, украсне - Бока Которска 165
- / ЖИВОТНА СРЕДИНА - Бока Которска 130
- / КЛИМА - Бока Которска 137
- / КУЛТУРА 121
- / ЛОВ - Бока Которска 166
- / ПЕЈЗАЖ - Бока Которска 128, 129, 186
- / ПЕЋИНЕ - Бока Которска 134
- / ПЛАНИНСКО ЗАЛЕЂЕ - Бока Которска 132
- / СПОМЕНИЦИ КУЛТУРЕ 120
- / ХИДРОГЕОГРАФИЈА - Бока Которска 291
- ТУРИЗАМ, манифестациони - Бока Которска 124
- ТУРИЗАМ, наутички - Бока Которска 225
- ЂИРКОВИЋ, Петар (1792-1852) - Биографија 325
- УНГЕР (породица) - Поријекло 293
- УРБАНИЗАМ - Тиватски залив - Историја 181
- Херцег-Нови - Историја 182
- УСТАНАК МОРНАРА, 1918. год. - Бока Которска 66
- УЋЕЛИНИ-ТИЦЕ, Франо (1847-1937) - Биографија 307
- УЧИТЕЉСКА ШКОЛА (Херцег-Нови) - Јубилеј 114
- ФЛОРА - Бока Которска 138, 143
- Ендемске врсте - Херцег-Нови 144, 145
- Херцег-Нови 139, 140, 141, 142
- ФОЛКЛОР - Бока Которска 328
- ФОРТИС, Алберто (1741-1803) - У Боки Которској 251
- ФОРТИФИКАЦИЈА - Херцег-Нови - 16 в. 192
- ФРАНОВИЋ, Антун (? -) - Биографија 315
- ФРЕСКЕ - Бока Которска 216
- ХЕРЦЕГ-НОВИ (Стари град) - Заштита 182
- Борба за националну слободу - 20. в. 59
- Зидине - 16 в. 192
- Зидине - 1703. год. 193
- И улцињски гусари - 1571-1687. год. 172
- Историја 356
- Историја - Архивска грађа 366
- Историја - 14-15 в. 355, 358
- Историја - 15-17 в. 360
- Историја - 17-18 в. 361
- Историја - 1382-1482. год. 359
- Историја - 1797-1815. год. 362

- ХЕРЦЕГ-НОВИ - Историја - 1815-1830. год. 365
- Јубилеји - 1383-1983. год. 40
 - Млетачки извјештаји - 1687. год. 105
 - Општинска управа - 14-15 в. 355
 - Општинска управа - 1807-1814. год. 98
 - Општинска управа - 1870-1940. год. 99
 - Становништво - 14-15. в. 355
 - Топаљска општина - 1719-1759. год - Попис службеника 101
 - Топоними 230
 - У литератури 263, 265, 266
- "ХЕРЦЕГ-НОВИ СА ОКОЛИНОМ" (монографија), Херцег-Нови, 1982. год. - Прикази 8
- ХЕРЦЕГНОВСКИ ЗИМСКИ САЛОН - 1970. год. 39
- ХЕРЦЕГНОВСКИ ОДБОР ЗА СТРАДАЈУЋЕ ХЕРЦЕГОВЦЕ - 1875. год. 38
- ХИПЕРТЕНЗИЈА - И климатски фактори - Бока Которска 157
- ХОЛБАХ, М. М. : "Далмација" - Путопис 247
- ХРИШЋАНСКА ЦРКВА - Херцег-Нови - 14-15 в. 355
- ЦАР, Марко (1859-1953) - Библиографија 27
- Биографија 278
- ЦЕНЗУРА (новинарство) - Аустрија - 1880-1882. год. 93
- ЦРВЕНИ КРСТ - Бока Которска - Историја 151
- ЦРКВЕНЕ РИЗНИЦЕ - Туристички значај - Бока Которска 46
- ЦРНА ГОРА / БОКА КОТОРСКА - Историјске везе 357
- ЦРНОГОРЧЕВИЋ, Нико (? -1925) - Преводилачки рад 252
- ШЕРОВИЋ, Петар (1887-1968) - Биографија 341, 342
- ШИШМАНОВ, Милко (златар. 14-15 в.) 209
- ШКОЛЕ - Оснивање - Црна Гора - 1834. год. 325
- Увођење српског језика - Бока Которска - 19 в. 50
- ШОТРА-ГАЋИНОВИЋ, Милена - "Рад за народноослободилачки покрет исељоника из Боке Которске у Америци" Прикази 15
- Poleмика 253
- ШПАЊОЛА (тирђава у Херцег-Новом) - Ревитализација 194

КРАТАК ПРЕГЛЕД РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА АРХИВСКЕ ГРАЂЕ О КОТОРСКОМ ПОЗОРИШТУ У XIX ВИЈЕКУ

Котор је прастари културни центар и елементи његове културне прошлости су релативно добро познати и добрим дијелом истражени захваљујући, прије свега, остацима писаних споменика.

Географски и геостратегијски положај града Котора са његовим ширим подручјем условили су у прошлости снажан утицај из различитих крајева Европе, а уз то је и доживљавао и већи број смјена власти. Због тога се његова прошлост и културна историја проучава кроз остатке писаних извора, не само код нас, већ и у другим европским земљама, посебно у архивима Италије, Француске и Аустрије.

Међутим, нека питања која чине елементе културног живота Котора у прошлости остала су скоро потпуно неистражена и веома мало позната. Овдје прије свега мислимо на позориште, позоришну дјелатност, па уосталом и на све оне елементе који формирају оно што називамо сценским изражавањем и сценским умјетностима уопште.

Нисмо нашли одговор на питање зашто се проблемом позоришног живота у Котору веома мало бавило када се зна да су други културни центри на Јадрану ипак више осветлили нека од ових питања, а у прошлости су имала сличан историјски пут, па и мање значајан географски и геостратегијски положај.

Чудно, али и ја, као рођени Которанин, са питањем позоришног живота у старом Котору срео сам се по одласку из Котора на студије, почетком седамдесетих година на Академији за позориште, филм, радио и телевизију у Београду. Ту, у ствари први пут сазнајем за Которско позориште у прошлом вијеку којег су изградили Французи и то на предавањима из организације сценских умјетничких дјелатности код проф. Алојзија Ујеса, као и на предавањима из историје југословенске драме и позоришта код проф. др Мирјане Миоциновић и проф. др Рашка Јовановића. То су у ствари биле само мале, кратке notiце о постојању институције о којој се ипак ништа шире није знало, али је код мене иницирало интересовање да се свестраније истражи и објелодани нешто што је очигледно активно постојало, а до данас скоро непознато ширем научном кругу.

Од времена студирања на Академији, некад интензивније а некад мање, своје интересовање сам усмјерио ка проучавању ове проблематике, тако да је овај рад, на одређени начин, резултат дугогодишњег

истраживања архивске грађе у Историјском архиву Котор и шире. Он заокружује једну до сада скоро у потпуности неистражену културно-историјску област живота позоришне институције Котора у прошлом вијеку, овдје представљену у најкраћим цртама.

На самом почетку сматрао сам да ће ми посао бити олакшан захваљујући започетим истраживањима од стране проф. Алојза Ујеса. Он је још 1967. године оставио списак сигнатура докумената о позоришној дјелатности у граду Котору у периоду од 1810. до 1912. године који је веома обиман и обухвата 137 фасцикли са више докумената о позоришној дјелатности у свакој од њих. Међутим, у међувремену је дошло до великих промјена унутар израде информативних средстава у самом Архиву, грађа се обогаћивала, штампао се "Водич кроз архивску грађу Историјског архива Котор са сумарним инвентарима музејских и црквених фондова и збирки" (ИАК, Котор 1977. године). То је условило рашчлањивање старих фондовских цјелина на конкретније фондове повезане у нове логичне структуре, а за истраживача то је значило започети истраживање од самог почетка. Поред овога, као проблем, поставила се и чињеница да код мањег броја аутора који су се овим питањем бавили (као што су Антон Милошевић и Јагош Јовановић) подаци о животу Которског позоришта износе се у изузетно малом обиму, а што је посебна тешкоћа, без навођења оригиналног историјског извора. Временом сам наишао на већи број докумената како у дјелимично архивистички обрађеним, тако и у архивистички необрађеним фондовима и збиркама. Истраживање је захтијевало дугогодишњи рад што је у ствари питање везано за неистраженост фондова и збирки, њихов физички степен очуваности као и чињеницу да су документа писана у рукописима на италијанском, француском и њемачком, а најмање на српском језику.

Поред проналажења историјске архивске грађе у Историјском архиву Котора истраживања су обављена и у Бискупском архиву Котора, Архиву српске православне црквене општине которске, Наджупском архиву Пераста, Државном архиву Црне Горе на Цетињу, па и шире. Наиме, посебни напори уложени су да се истраже инострани архиви Словеније и Француске (Љубљана и Париз) што до данас на жалост није обогатило сазнања стечена у домаћим архивима. То сигурно остаје као потреба и задатак даљих истраживања у будућности. У случају стварања повољнијих друштвених и политичких услова истраживања треба наставити и у архивима у Задру и Дубровнику. Без обзира на сва будућа истраживања већ сада стојимо на становишту да стечена основна сазнања у досадашњем раду не могу бити измијењена, већ евентуално само обогаћена.

Послије обављеног научног истраживачког процеса проналажења, проучавања и анализе историјске грађе на тему

"Которско позориште у XIX вијеку", мали дио научних сазнања добијених на тај начин, представићу у овом раду. Посебно напомињем да је обимна грађа извориште за даља дуготрајна и свестрана истраживања најразличитијих питања од стране разних научних истраживача, разних наука и дисциплина, а посебно из области театрологије и културологије уопште.

Као прво треба истаћи да послије свих непосредних историјских догађања посебно радује чињеница да овај рад износи на свјетло дана научно откриће да је Которско позориште по реду и хронологији културних збивања највјероватније прва културна институција ове природе у држави у којој сада живимо, Савезној Републици Југославији. Ово је научна чињеница од важности првог реда, мада не и једина, али је посебно битно да се на овакав начин верификује - објављивањем пред научном и културном јавношћу.

Може се примјетити да су овакве институције посматране у контексту времена у коме су се појавиле резултата или макар дио резултата туђинских владавина на овим подручјима. Међутим, непобитно то је историја наших народа, који овдје живе и данас, то су остаци културне историје, без обзира како се до њих дошло. То су уосталом и елементи који су послужили да се у тешким временима изборе и остваре своја национална обиљежја.

Крај XVIII и почетак XIX вијека обиљежен је драматичним историјским догађањима на подручју цијеле Европе, па и на овим просторима. Послије неколико вијекова владавине Млетачке Републике (од 1420. г.) која своју власт завршава 1797. године подручје Боке Которске и Котора пролази периоде успостављања власти Аустрије (I аустријска владавина), руске владавине и најзад од августа 1807. године француске владавине која траје до 1813. године.

Французи у Боку и Котор доносе дух рационализма и нових демократских промјена чега су и иначе били носиоци у том тренутку европске цивилизације. По њиховом доласку услиједио је захтјев за изградњу локалног позоришта с једне стране као потреба новопридошлих француских официра и чиновника, а са друге стране и захтјев и потреба грађанства, посебно оног његовог дијела наклоњеног новим демократским струјањима и новој француској власти, као њеног носиоца. Тако се указала прилика да се француска владавина искористи за остваривање битног градског интереса.

Сигурно је да иза свега стоји задатак реализације француске политике наметања француске културе и француских цивилизацијских достигнућа паралелно са учвршћивањем војне и цивилне француске управе. Могло би се чак тврдити да је то дио општег француског плана градње позоришта на новооснованим територијама нове Илирске државе.

Ово се може тврдити зато што позоришна зграда у Котору није постојала до доласка Француза, а иницијатива за њену изградњу је покренута њиховим доласком 1807. године.¹⁾

1) IAK, OK II, 61/1/2/3;

Дошли смо и до неких сазнања о изградњи позоришта у Дубровнику²⁾

2) Иво Фицовић: Дубровачко казалиште у доба француске окупације, Архивски вјесник, Загреб, 1990. стр. 87

као и индикације за градњу, односно идеју о изградњи позоришта у Карловцу. На жалост више од овога не можемо тврдити и за друге градове под Француском владавином што остаје као идеја и проблем истраживања у наредном периоду.

Овдје је за нас битна и интересантна личност Маршала Мармона, војводе од Дубровника, који је оличење француских стремљења тога времена и који декретом од 12. октобра 1808. године³⁾

3) IAK, OK I 30/1 (УПФ CCLXXXVIII/1)

уступа општини Котор позориште и то на тражење председника општине. Ово је у ствари био само завршни чин једног процеса који је започео већ 1807. године генерал Лонен одредиши мјесто за позориште у згради званој "Љартиероне", изграђеној још за вријеме млетачке владавине 1762. године. Тако је Котор добио зграду за позориште, које почиње свој живот од француске владавине кроз период II аустријске владавине до пред крај XIX вијека.

Тачан датум почетка рада нисмо могли одредити, али од тренутка одређивања мјеста за позориште и почетка радова на згради идентификовали смо формирану позоришну комисију под предједништвом председника општине Луковићем и члановима Иваном конте Буровићем и Марком Антонијем Мацојем.⁴⁾

4) IAK, OKOF I - UP 282

На одређени начин је можемо прихватити као неки облик прве управе у позоришту која води све послове везане за обезбјеђивање средстава, формирање акционарског тијела, као и привремено коришћење сале у току карневала 1808-1809. г. Ипак као највјероватнији датум отпочињања рада узимамо 31. август 1809. године⁵⁾ (5) IAK, DEBOF XV (UPF CCXLIX)) када је надзорник инжињерије утврђења Котор предао општини на употребу позориште. Од тада сматрамо да позориште активно ради кроз активност гостовања италијанских позоришних група, а касније имамо гостовања и наших, као и активност которских дилетаната. Прва потврда одржавања представа је кратка notiца у документу из Дубровника којом је генерални администратор обавијештен да група "Опера комика" започиње сезону представа у суботу, 1. септембра 1810. године.⁶⁾

6) IAK, DEBOF XV (UPF CCXLIX)

За ту сезону представа исмамо имена вође групе, репертоар, пропагандни материјал и ту се морамо зауставити на претпоставкама. Али у наредном периоду је позориште сигурно радило јер у свим финансијским

извјештајима општине налазимо на суме намијењене за одржавање и оправку позоришне зграде и њеног инвентара.

У току изучаваног периода видима да француске власти контролишу активности у позоришту, па и по први пут из децембра 1809. године⁷⁾

7) IAK, DEBOF XVI (UPF CCL XI, IX)

што ће се касније често догађати, владин делегат је донио одлуку о понашању за вријеме карневалских свечаности и приредби чиме тежи обезбјеђењу јавног реда и мира.

По архивским изворима и посебно по разноликости докумената аустријски период је много богатији од француског. И поред тога што се у току цијелог периода провлачи проблем о власништву над зградом, власти упорно на разне начине одржавају ову институцију у животу.

Ни један од органа власти током цијелог постојања Которског позоришта не испушта ову институцију из руку управљајући њоме разним наредбама, обавјештењима, интерним прописима, дозволама и прописивањем услова уговора са онима који се у позоришту ангажују. Према расположивим документима, а у складу са незваничном категоризацијом позоришта у аустријској царевини, Которско позориште је имало статус градског позоришта.

Без обзира на кратке периоде прекида у раду и тешкоће око одржавања зграде, па и одузимања од стране војних власти и коришћења за потребе војног смјештаја, ово позориште континуирано ради. Оно је мјесто окупљања најразноврснијих слојева становника Котора тога времена, грађана, војника, официра и чиновника на служби у Котору, као и посјетилаца са стране, а посебно из непосредног окружења из блиских градова и Црне Горе. Из Црне Горе су гости Котора и посјетиоци Которског позоришта, прије свега, њени владари.

Већ из II периода аустријске владавине 1816. године имамо и име првог потврђеног вође позоришне дружине, Мартинелија, који ради у позоришту, па је он, за сада, условно и први познати управник позоришта.⁸⁾

8) IAK, OK I-47

За нас је битна и чињеница из 12. фебруара 1819. године да се са сцене Которског позоришта, у току прославе царског рођендана Фрање И, први пут проговорило српским језиком.⁹⁾

9) IAK, OK I-158

Осим извођења једног драмског комада на италијанском језику "Почасни министар" непознатог аутора, рецитоване су и двије пјесме наших аутора и то господина Мирослава Зановића и велечасног капоника господина Антуна Којовића. Они су своје пјесме сами рецитовали. Пјесма Мирослава Зановића сачувана је у рукопису на нашем језику (илирицо).¹⁰⁾

10) IAK, OK I-158

Из расположиве преписке општинских и државних власти налазимо и на димензије објекта које ће веома прецизно бити изнесене у активностима око рестаурације и адаптације позоришта иза 1840. године.

Ондје је значајно једно случајно откриће документа под називом "Подсјетник за изградњу једног позоришта" у коме су дати детаљни основни подаци значајних позоришта у Италији, Миланске скале, позоришта из Парме, Беневе и Торина са основним грађевинским и архитектонским рјешењима, као и акустичким вриједностима сала, што је требало да послужи приликом реконструкције Которског позоришта. Нејасан је степен остварења ових планова, али сазнајемо да је позориште са 350 мјеста у партеру и у два нивоа ложа којих је укупно било 33.¹¹⁾

11) IAK, OK IX-87

Из 1827. године смо пронашли документа - уговоре склопљене између војних и цивилних власти општине Котор и позоришне групе из Трогира коју води Марангони.¹²⁾

12) IAK, OK III-281

Посебно истичемо чињеницу да су ово неки од доказа почетка развоја регулисања правних односа у културним и умјетничким дјелатностима, односно у области позоришне дјелатности на нашем тлу, што и даље треба да буде предмет изучавања.

Интересантно откриће је и луткарска представа, одржана 1829. године, што је вјероватно једна од првих луткарских представа на овим подручјима, а вјероватно и шире. И она је одржана у оквиру прославе рођендана цара Франџе I.¹³⁾

13) IAK, OK IV-15

Из аустријског периода први пут из 1835. године налазимо на оглас од стране власти којим се одређује начин понашања у позоришту, посебно за мушкарце, посебно за жене, чиме се водило рачуна о нивоу културног понашања у јавним установама овог типа, што ће се касније више пута поновити.¹⁴⁾

14) IAK, OK VI-6

Да је позориште саживјело са градом говори нам једно врло значајно откриће из 1838. године.¹⁵⁾

15) Споменик САНУ СХХVII Београд 1986, стр. 203.

То сазнајемо из рада Теодора Карачаја, аустријског пуковника, заповједника града и тврђаве Котор, да се највећи дио главног градског трга звао Позоришни трг. То се види на његово недантно израђеном акварелу гдје први пут видимо и спољни изглед позоришне зграде. Ово је значајно откриће када знамо да то није био случај са градовима на Јадранској обали чије је позориште, бар до сада, било познатије.

Присуство ове институције у Котору подстиче позоришне активности и за себе везује школску омладину, што сазнајемо из забране Министарства вјера и васпитања из 1856. године да омладина учествује у

сценским дјелатностима у позоришту. Са друге стране у оквиру Српског пјевачког друштва "Јединство" још 1859. године, покренута је активност да се чланови, осим пјевања, баве и позоришном умјетношћу да би већ на дан Светог Саве 1860. године извели представу Јована Стерије Поповића "Кир Јања" у кући њиховог члана Ђура Чучка.¹⁶⁾

16) Јован Бућин: ПРЕГЛЕД РАДА СРПСКОГ ПЈЕВАЧКОГ ДРУШТВА "ЈЕДИНСТВО" У КОТОРУ 1839-1929, Бокешка штампарија, Котор, 1929, стр. 14

Повезујући чињенице из различитих извора закључили смо да су представу извели и у Которском позоришту 11. септембра 1860. године.

Извори код разних аутора који су се бавили проблемом историје позоришта у Црној Гори дали су нам повода да закључимо и о високом степену професионалности Которског позоришта, мада таквих потврда у архивским изворима нисмо директно пронашли.¹⁷⁾

17) Првенствено у раду Јагоша Јовановића: РАЗВИТАК ПОЗОРИШНЕ УМЈЕТНОСТИ У ЦРНОЈ ГОРИ И СТВАРАЊЕ 7 - 8, Цетиње 1954, стр. 417-433.

У тим радовима се помиње да чланова овог колектива има 32 и као први од њих, као режисер и глумац, Марин Стијепић. Није јасно да ли се ради о професионалном ансамблу или некој комбинацији са дилетантима, али појам професионалности је значајно присутан. Име Марина Стијепића се помиње код већине аутора, међутим и поред покренуте активности да пронађемо изворне податке, на жалост ово питање остављамо отвореним са задатком даљих истраживања.

Ипак, цијела активност позоришта и њених чланова, за нас је овдје битна као веза са окружењем и као утицај на развој сличних па и истих активности у другим срединама. Овдје прије свега мислимо на Цетиње.

У позоришту редовно гостују стране, прије свега, италијанске групе, а као први штампани програм је откриће из 1868. године програма позоришта Мауронер из Бреше.¹⁸⁾

18) IAK, OK XXXVI 148

То је и најинтензивнији период активности Которског позоришта од средине седме до пред крај осме деценије XIX вијека, када просјечно гостују двије до три позоришне групе годишње, састава од два до више десетина глумаца, изводећи и по 40 представа. Тада се у Котору оснива Друштво филхармоније и љубитеља драме (21. септембра 1870. године) које је својим постојањем очигледна претходница данашњим асоцијацијама са функцијом популаризације позоришне и музичке умјетности.¹⁹⁾

19) IAK, OK XLII, 73

Велики број италијанских група је један од елемената аустријске политике италијанизације ових подручја. Међутим, у Которском позоришту гостују и наше позоришне дружине из Србије и то "Српско казалишно друштво господина Фотија Иличића" 1874. године²⁰⁾

20) IAK, OK LI, 197, 210, 440

и "Позоришна дружина Ђура Протића" 1878. године.²¹⁾

21) IAK, OK LXIV, 262

Ове групе у Котору изводе репертоар наших аутора и поред очигледне ненаклоности аустријских власти и јасног ограничавања извођења неких патриотских комада.

Из расположиве документације не можемо закључити о реакцији публике на извођење представа у позоришту, али можемо претпоставити да је била веома избирљива и критички расположена. Из пронађених програма уочавамо врло интересантан и разноврстан репертоар. Предњаче дјела Голдонија, Сардуа, Шекспира, Делакура, Диме, Морслија, Скриба, Бомаршеа и других. Оно што изводе наше групе су дјела наших писаца Суботића, Јована Стерије Поповића, Његоша, Кукуљевића - Сакцињског и других. Изводе се и опере углавном италијанских аутора Вердија, Росинија и других.

У току цијелог постојања позоришта неколико пута смо наишли на важна догађања везана за позоришну зграду која на први поглед и нису толико битна, али ипак изгледа да су одлучијуће утицала на његову даљу судбину. Због честих побуна против аустријских власти, аустроугарска царевина је била принуђена да у ову област шаље бројне војне контингенте, а они опет налазе смјештај у згради позоришта (Устанци 1869. и 1882. године). Послије сваког боравка војних јединица у згради позоришта утврдили смо да су зграда и опрема руинирани. Због тога је сиромашна општина морала да издваја огромна средства за оправку позоришта будући да се војне власти очигледно нису одазивале по питању отклањања насталих штета. Поред овога ван града проширена је и адаптирана градска кафана "Дојми" гдје се од 1890. године одвијају активности везане за одржавање карневалских свечаности и по неко ријетко гостовање, као на примјер гостовање позоришне групе Николе Симића 1894. године.²²⁾

22) IAK, OK CXII, 354

Зато је крајем деведесетих година, изгледа, у општини преовладало мишљење да згради Которског позоришта треба одредити другу намену.

Општина је откупила зграду од Управе државних добара 1898. године,²³⁾

23) IAK, OK CXXXIII, 425

адаптирала је и свечано отворила 1902. године као Општински дом.

Сагледавајући документа наредног периода можемо рећи да је послје престанка рада Которског позоришта позоришни живот нагло осиромашно.

Нови, јачи импулс остварен је отварањем Народног позоришта Котор 1. јануара 1950. године, али у другој згради, да би се и ово позориште угасило као професионално у сезони 1958/59. године. Тако Котор данас нема више своје позориште.

На жалост општина је имала прилика да се старо позориште обнови, које нису искоришћене. Најзначајнију прилику можемо сматрати послје земљотреса 15. априла 1979. године када је зграда оштећена толико ра се морала у потпуности обновити да би се користила. Изношени су предлози да јој се врати та њена најдужа и за Котор сигурно најбитнија намјена. Јер, на основу свега пронађеног могли смо закључити да је Которско позориште XIX вијека било средиште позоришног живота Котора и центар најзначајнијих културних збивања овог подручја. Међутим ова прилика није искоришћена и ентеријер ове зграде је у цјелини адаптиран за потребе објекта угоститељско-забавног карактера.

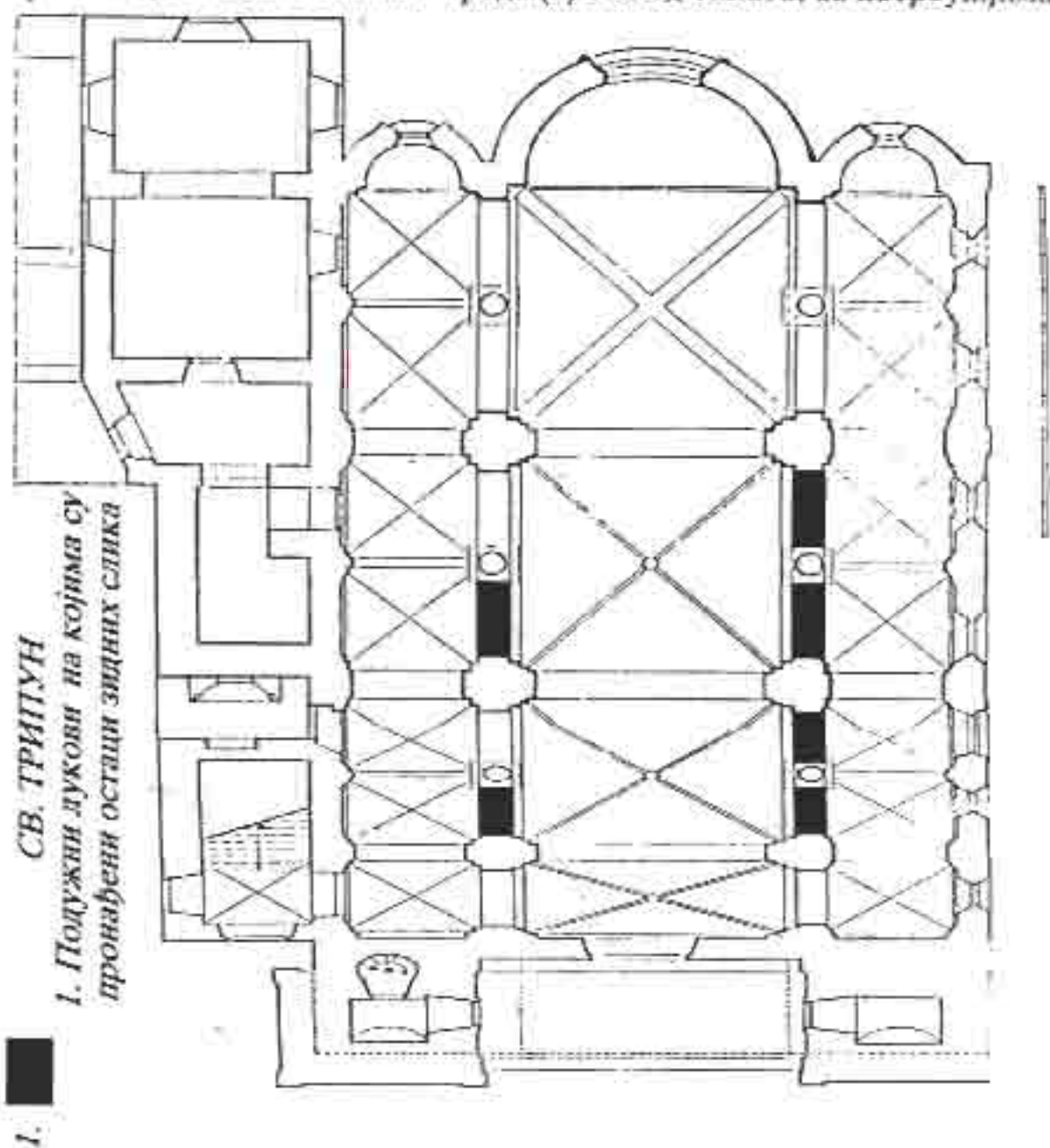
Ради свега наведеног, овај рад смо завршили не само са задовољством што ће свијетло дана угледати непознате и до данас заборављене чињенице везане за живот једне важне културне институције Котора XIX вијека, већ и због тога што је ово можда приметак једне остварљиве идеје да се ова институција врати у оквире објекта у коме је и била.

др ДАРКО АНТОВИЋ

ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ ЗИДНОГ СЛИКАРСТВА У КАТЕДРАЛИ СВ. ТРИПУНА У КОТОРУ

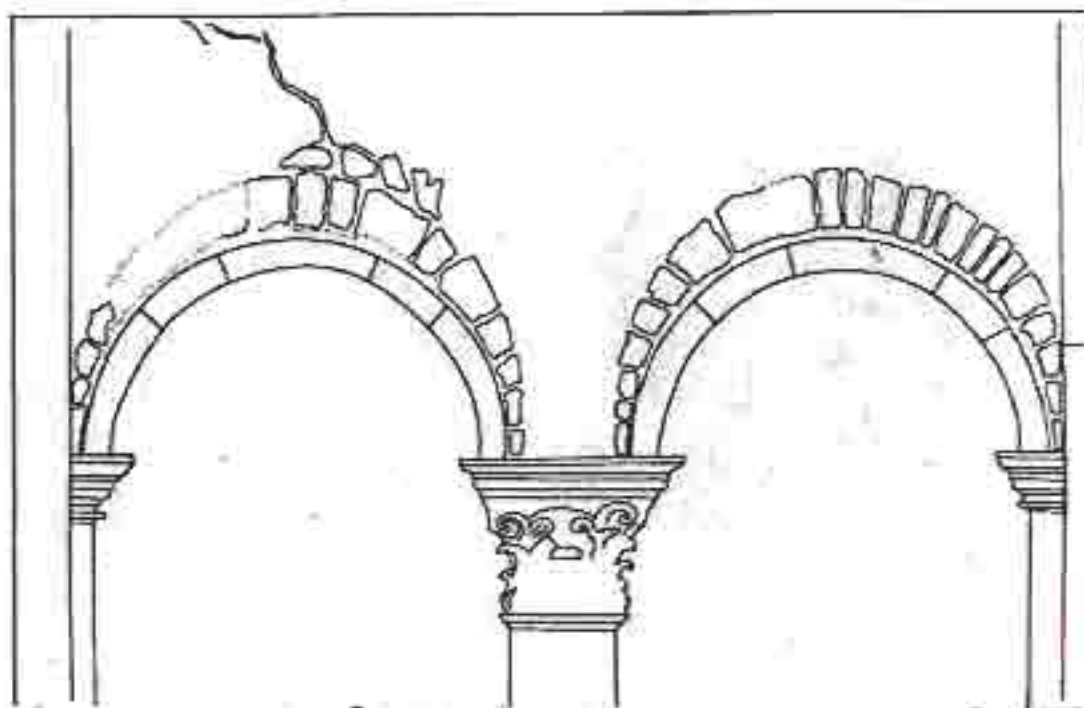
Јасминка Поповић Гргуровић
сликар - конзерватор

Током санационих и истраживачких радова на катедрали св. Трипуна у Котору, у јесен 1989. године, демонтиране су камене барокне оплате (цртеж бр. 1), којима су били обложени подужни луци и стубци зидова њеног главног брода.(1) Испод оплата, на потрбушјима

Цртеж бр. 1
Катедрала св. Трипуна -Котор
Цртеж основе са означеним подужним луцима на којима су
1989. год. пронађене зидне слике

лукова (цртеж бр. 2), у средњем и западном травеју,(2) откривени су остаци зидних слика.

Цртеж бр. 2

Катедрала св. Трипуна - Котор

*Средњи травеј, источни подужни лук на јужној страни прије
демонтирања камених оплата, поглед из средњег брода*

Чишћење ових зидних слика од кречно-пјешчаних премаза и наслага и конзерваторски радови на њима изведени су од 1. јуна 1990. године до 1 јануара 1991. године.(3) Као резултат ових радова на шест

Цртеж бр. 3

*Катедрала св. Трипуна - Котор
Св. Марија Магдалена, св. Марга*

подужних лукова откривени су дјелови дванаест светитељских фигура распоређених у паровима који се ореолима додирују у тјемну.

У средњем травеју, на јужној страни, на источном подужном луку откривене су представе св. Марије Магдалене и св. Марте (цртеж бр. 3).

*Фотографија бр. 1
Катедрала св. Трипуна - Котор
Св. Марија Магдалена*

Св. Марија Магдалена (фотографија бр. 1), обучена је у једноставни црвени огртач са капуљачом. У десној руци држи двоструки крст бијеле боје који клинасто завршава у доњем дијелу. Њена лијева рука дланом је окренута према посматрачу са раширеном шаком у ставу молитве. На жалост, лик није сачуван. Горњи слојеви инкарната су општећени, али по облику главе може се закључити да се радило о складној и љупкој представи младе жене.

Насупрот Марији Магдалени, на западном дијелу истог подужног лука, откривена је представа св. Марте.

Св. Марта (фотографија бр. 2 и фотографија бр. 3), је заогрнута једноставним њежно-зеленим огртачем који пада у широким наборима. Њиме је прекривена њена лијева рука, док у десној држи једноструки крст, црвене боје. На њеном лицу истичу се дубоке, тамне очи, издужен нос и пуне усне. Сјенке су зелене и дају лику озбиљност, док пуне

*Фотографија бр. 2
Катедрала св. Трипуна - Котор
Св. Марта*

црвене усне дају извјесну путеност. Изванредан сликарски ефекат постигнут је уз помоћ танке бијеле нити која уоквирује и на тај начин истиче крајеве рукава и мараме којом је испод зелене капуљаче повезана њена коса. Овај ефекат потенциран је и контрастом између црвеног крста и зеленог огртача којим је св. Марта огрнута. Истовремено, уочава се несразмјере у величини између Мартине руке, лица и тијела. Рука, иако сликарски добро урађена, величином, у односу на тијело, подсјећа на дјечију, која случајно и нелогично вири испод огртача.

Обје представе идентификоване су откривањем натписа са њихове десне и лијеве стране у нивоу ореола.

*Фотографија бр. 3
Катедрала св. Трипуна - Котор
Св. Марта - детаљ натписа*

Обзиром да су св. Марија Магдалена и св. Марта, приказане заједно, на истом подужном луку, вјероватно је, како се то понекад дешава Марија Магдалена поистовјећена са Маријом, сестром Марте и Лазара.

*Цртеж бр. 4
Катедрала св. Трипуна - Котор
Св. Маргарета и св. Катарина*

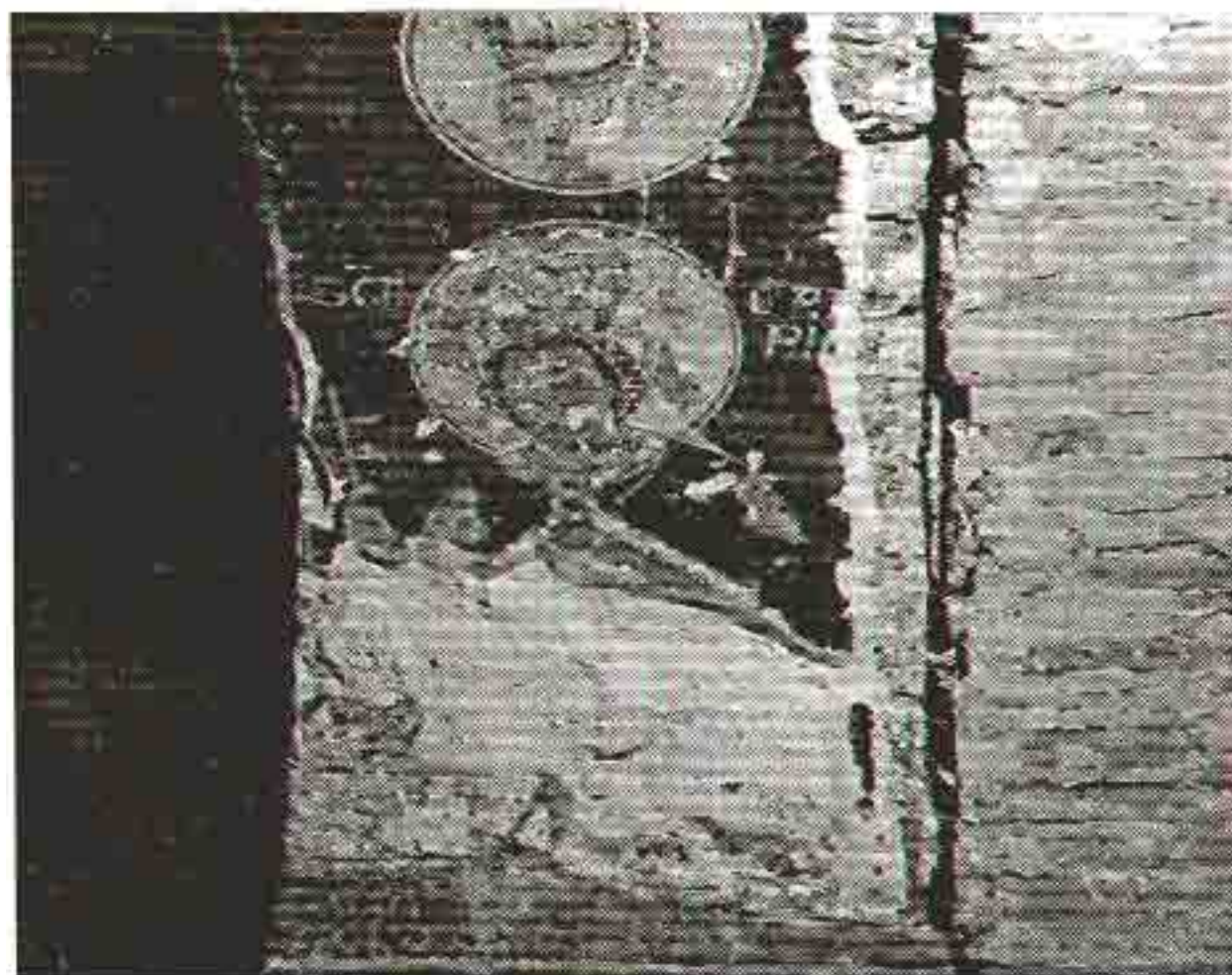
У средњем трансју, на јужној страни, на западном подужном луку, откривене су представе св. Маргарете и св. Катарине (цртеж бр. 4).

*Фотографија бр. 4
Катедрала св. Трипуна - Котор
Св. Маргарета*

Св. Маргарета (фотографија бр. 4), приказана је у тамно-плавој хаљини која је око рукава украшена везом. У десној руци држи једнос-труки крст бијеле боје. Заогрнута је фино везеним огртачем боје вина који је по рубу, око врата и низ груди украшен бисерима. Приказана је са царском круном на глави, од које се до рамена спушта бијели veo украшен црвеном траком. Њена коса је прикупљена фином мрежицом. На облом лицу истиче се оштар поглед и тврдо скупљене усне. Сјенке су зелене и потенцирају пластичност. Сачуван је цео натпис у висини орео-ла са десне стране, тако да је њена представа јасно дефинисана.

Насупрот св. Маргарете, на западном дијелу истог подужног лука приказана је св. Катарина (фотографија бр. 5), у тамно-плавом огртачу који је по рубу и на раменима украшен златним везом и бисер-има. Испод огртача извирује црвена хаљина. У десној руци држи дупли крст чији је доњи дио рашчлањен у виду биљног мотива. И она је, као и св. Маргарета приказана са круном на глави, што се објашњава њеним краљевским поријеклом. Испод круне до рамена спушта се бијели veo. Коса јој је прикупљена фином мрежицом. Лице св. Катарине је оштећено, сачувани су само подсликани дјелови у зеленом тону.

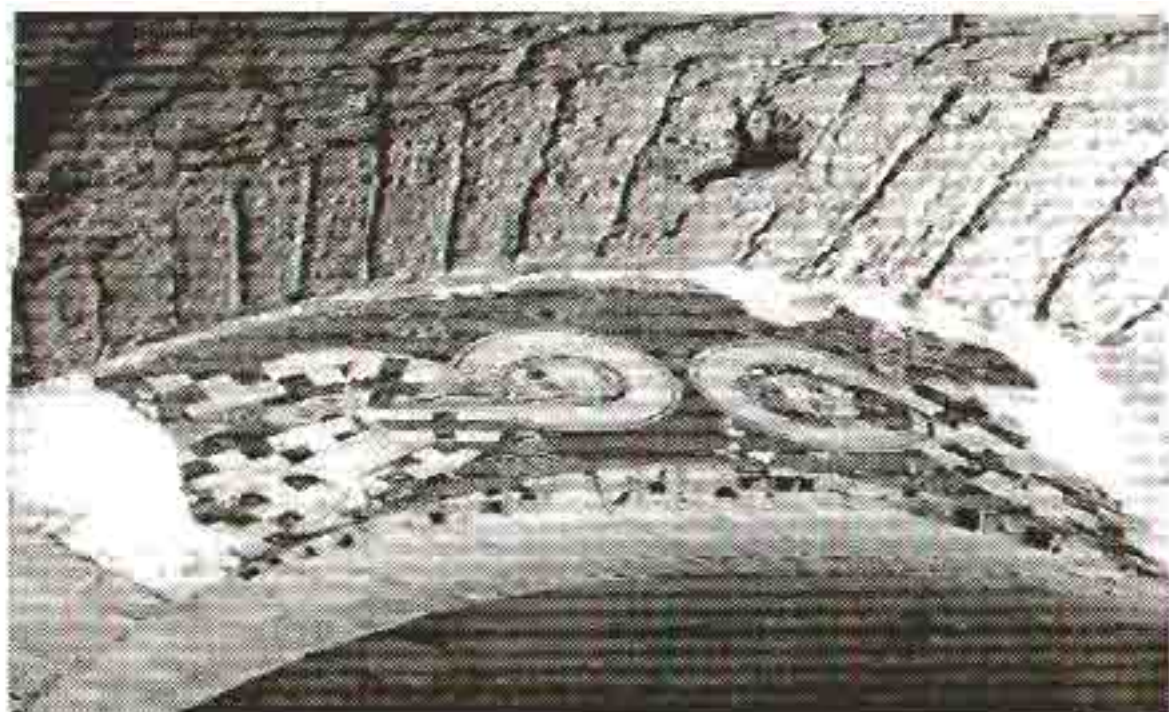

Фотографија бр. 5
Катедрала св. Тритуна - Котор
Св. Катарина

У истом травеју (средњем), на сјеверној страни, на западном подужном луку откривене су представе св. Амброзија и св. Августина (цртеж бр. 5 и фотографија бр. 6).

Цртеж бр. 5
Катедрала св. Тритуна - Котор
Св. Амброзије и св. Августин

Фотографија бр. 6
Катедрала св. Трипуна - Котор
Средњи травеј, сјеверна страна, западни подужни лук
(поглед из наоса)
Св. Амброзије и св. Августин

Св. Амброзије (фотографија бр. 7), један од четворице великих латинских црквених отаца (IV вијек), насликан је у одјећи византијских епископа, у полиставриону и са омофором украшеним смеђим крстовима. Полиставрион прекрива његову лијеву руку, док десном светитељ благосиља. Његова глава и лице насликани су веома пажљиво. Просиједа коса, дубоки залисци, високо чело, ситне продорне очи и дуга сиједа брада сложена у правилним праменима, извучени су најфинијом четкицом и стапају се у једну цјелину.

Фотографија бр. 6
Катедрала св. Трипуна - Котор, Св. Амброзије

У јакој мушкој фигури насупрот њега, која је исто тако заогрнута полиставрионом са смеђим крстовима и омофором какав носе епископи у Источној цркви и који благосиљају као и св. Амброзије, препознајемо св. Августина (фотографија бр. 8). Његову слику допуњује чврсто мишићаво лице, продорне очи, одлучно скупљене усне и кратка валовита коса.

*Фотографија бр. 6
Катедрала св. Трипуна - Котор
Св.Августин*

Обојица, и св. Амброзије и св. Августин, били су свети бискупи. Св. Амброзије, осим што је био добар државник, теолог и пјесник, чувен је и по томе што је црквено богослужење обогатио тзв. "амброзијским пјевањем". Св. Августин значајан је прије свега по својим списима. У свом дјелу - Исповјести, описао је историјат свог духовног живота од периода када је био прихватио манихејско учење па до тренутка када је св. Амброзије пресудно утицао да овај прихвати хришћанску вјеру. За њега се везује чувена химна "Тебе Бога хвалимо" (Те Деум).⁽⁴⁾

Начин на који су насликани, њихови ликови, одјећа и сачувани латински натписи много одступа од њиховог уобичајног изгледа што би се једино могло објаснити радом сликара који су свете бискупе насликали на византијски начин јер су имали већ готове византијске предлошке.

У западном травеју на јужној страни на источном дијелу источног подужног лука откривена је женска представа у једноставној тамно-плавој хаљини са марамом, у лијевој руци држи затворену књигу украшену бисерима. На издуженом лицу истичу се крупне очи. Од нат-

писа сачувана су само два почетна слова ТЕ, у нивоу ореола, са десне стране (цртеж бр. 6). Обзиром на аналогију и представи св. Текле на потрбушју подужног лука између трећег и четвртог стубца сјеверног, спољног брода у цркви посвећеној Богородици Љевинској у Призрену, (5) требало би закључити да се овдје ради о св. мученици Текли која је сликана са књигом у руци јер је проповједала јеванђеље. (6)

*Цртеж бр. 6
Катедрала Св. Трипуна - Котор
Св. Текла и Св. Агата*

Насупрот св. Текли на западном дијелу истог подужног лука откривена је представа св. Агате (7) (фотографија бр. 9). Приказана је у тамно-плавој доњој хаљини, а огрнута је црвеним огртачем са марамом. У рукама држи једноструки бијели крст, симбол њене вјере и мученичког страдања за Христом. На троугластом ситном лицу издвајају се мале очи, издужен, узак нос и скупљене усне. Сви дјелови лица, заједно са малим рукама као да су се скупили и увукли у огртач. Као да њена представа и на тај начин симболизује муке којима је била изложена, када је између

осталог мучена и одсецањем дојки које јој је, по легенди, сам апостол Павле излијечио.

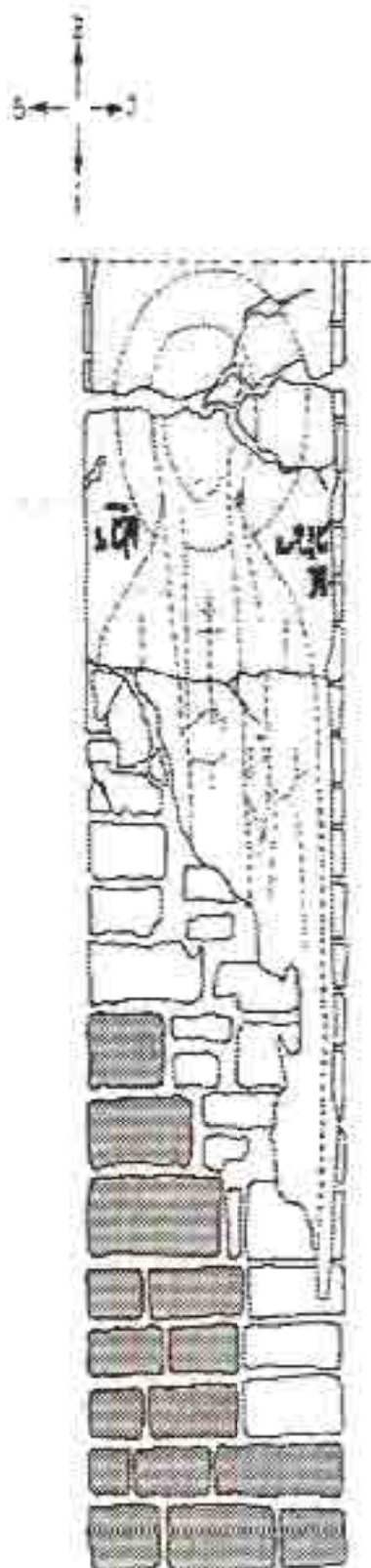

*Фотографија бр. 9
Катедрала Св. Трипуна - Котор*

У западном травеју, на јужној страни, на западном подужном луку, откривене су представе св. Луције и св. Кларе (цртеж бр. 7 и цртеж бр. 8).

*Цртеж бр. 7
Катедрала Св. Трипуна - Котор
Св. Клара*

*Цртеж бр. 8
Катедрала Св. Трипуна - Котор
Св. Луција*

Св. Луција (8) (фотографија бр. 10), обучена је у плаву доњу хаљину. Заогрнута је црвеним огртачем. Њена глава обавијена је црвеним марамом. Огртач на грудима није закопчан тако да се доња плава хаљина показује цијелом дужином од врата на доље, као издужена плава трака. На овај начин наглашен је вертикализам и смиреност цијеле фигуре.

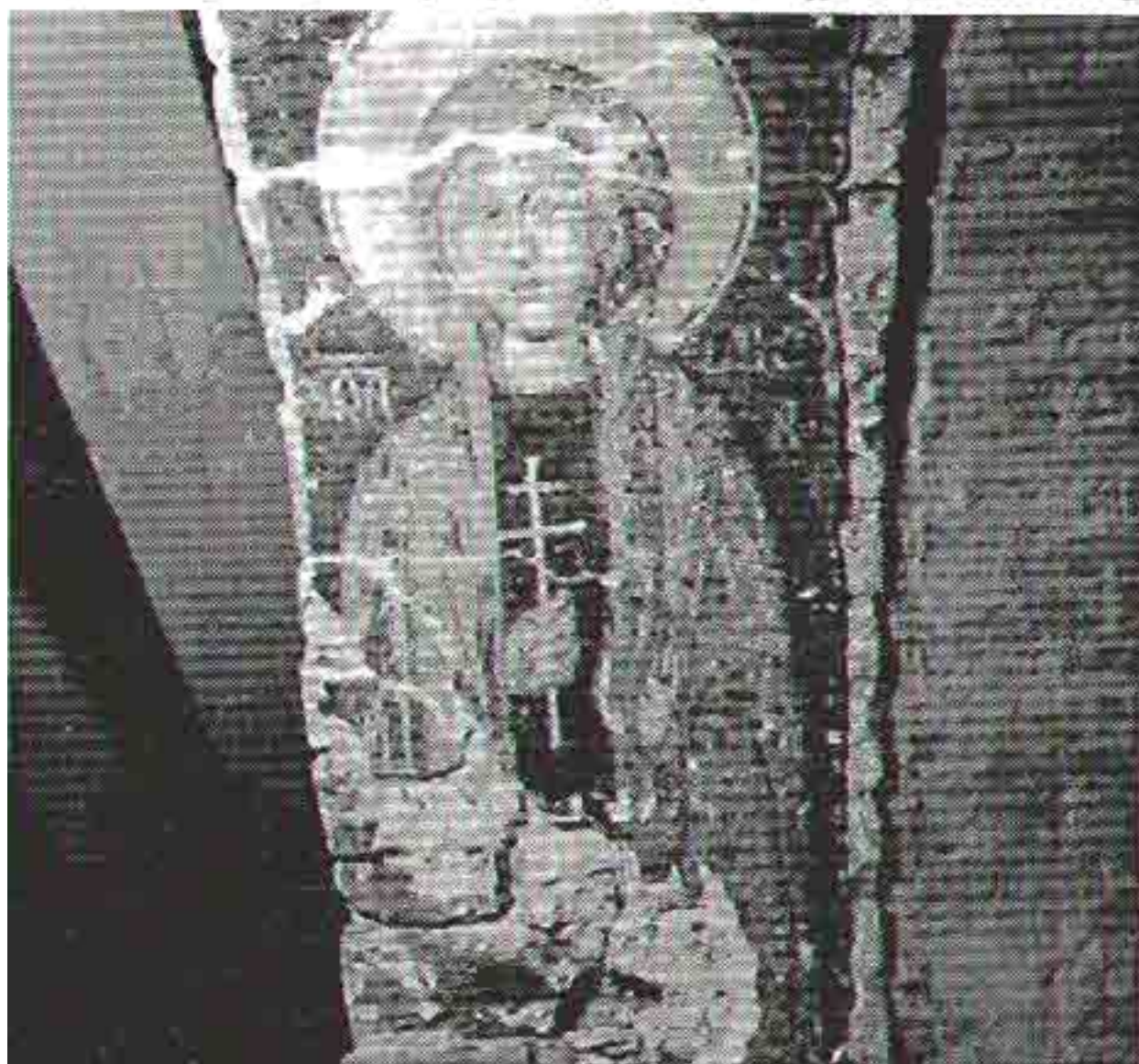

*Фотографија бр. 10
Катедрала Св. Трипуна - Котор
Св. Клара*

уре. Изванредним контрастом ова два интензивна тона плавог и црвеног, као небеског и земаљског, још више је истакнута њена изузетна љепота. На пуном, издуженом лицу доминирају велике очи. Усне су обликоване меко и при томе су упадљиво нарукмењене. Обрве, образи и брада су благо заобљени. Сјенике су зелене што је у контрасту са црвеном марамом. Св. Луција десном руком придржава двоструки крст бијеле боје који у доњем дијелу клинасто завршава. Крст је приклоњен на њене груди. Њена лијева рука је окренута дланом према посматрачу, а шака је раширена у положају молитве. Руке су, међутим, несразмјерно мале у односу на лице и тијело. Треба истаћи да св. Луција у Которској катедрали није приказана онако како се приказује у западној иконографији, са очима које држи у руци јер их је по легенди сама себи ископала да не би младића који је њима био очаран навела на зло.

Насупрот св. Луције у једноставној смеђој хаљини и смеђем огртачу са капољачум, онако како то њен рад захтјева представљена је св. Клара

(9) (фотографија бр. 11). Ова светитељка се поштује као оснивач реда сиромашних клариса и од осталих сачуваних представа мученица на подужним луцима у Которској катедрали, разликује се по томе што у

*Фотографија бр. 11
Катедрала Св. Трипуна - Котор
Св. Луција*

рукама држи затворени свитак. Наиме, као ученица св. Франс Асиршког, Клара је 1212. године положила фрањевачке завјете на чистоту, послушност и сиромаштво и убрзо је добила дозволу да оснује свој ред.

У западном травеју, на сјеверној страни, на западном подужном луку откривене су представе још двије свете жене Анастасије и Венеранде (цртеж бр. 9).

Св. Анастасија (10) (фотографија бр. 12), је приказана у окер жутој доњој хаљини. Збогнута је једноставним смеђим огртачем. На глави има високу бијелу капу типа високо подигнуте мараме која се у

горњем дијелу шири, а затим се овија око врата и пада на рамена што дјелује као круна прекривена велом. Познато је да се св. Анастасија, на старијим предлошцима, слика у царској одјећи са круном на глави.

*Фотографија бр. 12
Катедрала Св. Трипуна - Котор
Св. Анастасија*

Обзиром да св. Анастасија у лијевој руци држи посуду са љековима (11), закључујемо да се ради о анастасији Фармаколитрија, која је храбрила затворене хришћане и лијечила им ране. У десној руци св. Анастасија држи крст бијеле боје.

Св. Венеранда (12), која је откривена на западном дијелу овог лука приказана је у тамно-плавој доњој хаљини са окер жутиим обрубом око врата и у једноставном њежно-зеленом огртачу са марамом, тачно онако како се у источној иконографији приказује св. Петка. (13) Као симбол свог страдања и она у десној руци држи двоструки крст, бијеле боје.

Ова светитељка се поштује као чуварка усјева и стада и као исцјелитељка од болести и тјелесних мана чиме се и на тај начин објашњава њена веза са св. Анастасијом и то што су насликане једна до друге.

На жалост дјелови лица обеју светитељки су оштећени. Сачувани су само обриси па се њихов изглед тек наслућује.

Уопштено, на шест подужних лукова у Которској катедрали откривено је дванаест светитељских представа. Од тога десет представа светих мученица и двије представе светих црквених отаца. На јужној страни у средњем травеју откривене су св. Марта, св. Марија Магдалена, св. Маргарета, св. Катарина, св. Агата, св. Текла, св. Клара и св. Луција. На сјеверној страни у западном травеју откривене су св. Венеранда и св. Анастасија, док су на истој страни у средњем травеју откривени св. Амброзије и св. Августин.

Осам светих мученица обучено је у једноставне хаљине док су двије од њих, св. Маргарета и св. Катарина обучене у царску одјећу, што се објашњава њиховим племенитим поријеклом.

Међу светитељкама и светитељима који су насликани заједно на истом подужном луку постоји међусобна веза у начину на који су прихватили хришћанску вјеру или у начину на који су је испољавали, те у значењу које им се у цркви придаје. Тако су св. Маргарета и св. Катарина насликане заједно. Прва се призива у породичним боловима, док се друга слави као заштитница дјевојака. Св. Марта и св. Марија су сестре и обично се сликају заједно. Њиховог брата Лазара је Христ излијечио. Своју вјеру и захвалност Марија је исказала помазавши му ноге и преобративши се са пута грешнице којим је била кренула. У овом случају је, како се може претпоставити Марија Магдалена замјењена са Маријом, сестром Лазаревом па је насликана са св. Мартом на истом подужном луку. Могуће да је до ове замјене дошло због значаја који је имао култ св. Марије Магдалене у средњевјековном Котору.

Св. Агата и св. Текла насликане су заједно јер је на обије утицао апостол Павле својом вјером. Св. Агати је излијечио одсјечене дојке, док се св. Текла завјештала на дјевичанство када је чула његове проповједи.

Св. Анастасија и св. Венеранда, насликане су заједно јер се поштују као исцелитељке од тјелесних и душевних болести. Име Луција потиче од латинске ријечи дух, што значи свјетлост. Св. Клара, која је насликана преко пута ње на истом луку такође представља свјетлост, то значење је заслужила својим дјелом. Наиме, св. Клара је оснивач новог фрањевачког реда чији је циљ збрињавање и васпитање сиромашних дјевојака.

Св. Амброзије и св. Августин насликани су заједно јер је св. Амброзије својим проповједима утицао на Августина да онај прихвати хришћанску вјеру.

Сматрамо да је важно истаћи да се свете мученице називају и невјестама Христовим, (14) јер због вјере у њега и љубави према њему нијесу склапале брак већ су примиле завјет дјевичанства и с радошћу су подносиле страдања и муке којима су биле изложене. Вјеровале су да му се само жртвом могу приближити и да му само на тај начин могу исказати своју вјеру и љубав и склопити небески брак са њим. Затваране су у тамнице, њихова тијела су распињана између точкова, одсјецане су им дојке... Оне су трпјеле и вјеровале. А као доказ да су на правом путу, он би им се јављао или им указивао помоћ преко својих анђела. Својом вјером и жртвом уградиле су се у цркву, као њени стубови.

У Которској катедрали свете мученице су насликане на подужним луцима, површинама које су незгодне за сликање у техничком смислу. И поред тога сачувани дјелови њихових ликова, разрађени су у сликарском смислу до најфинијих детаља. Исти је случај и са представама светих црквених отаца, св. Августина и св. Амброзија, које су уједно и најбоље сачуване. Прво је цијела површина лица подсликана зеленом бојом, а затим су нанесени горњи слојеви боје у нијансама од свијетло-ружичастог до цинобера на образима. Сјенке око браде, на врату и око очију по правилу су зелене. Руке су често несразмјерно мале у односу на лице и тијело. Могуће је претпоставити да сликар није познавао довољно анатомију или да су то грешке које су настале комбинацијом различитих предлогака и услед незгодног положаја при раду. Драперије су урађене широким потезима и падају у једноставним наборима. Употребљене боје су интензивне и живе. Понављају се црвена, њежно-зелена, тамно-плава, смеђа и окер-жута. Однос свјетлости и сјенке ријешен је бијелим намазима који се изнијансирано утапају у тамнија поља преклопа и набора. Уочљив је префињен осјећај за сликарске ефекте, исказан упоредним слагањем најњежнијих товова изразито супротних боја како у великим површинама тако и у акцентима. Фигуре су биле осликане у природној величини, око 1,80 м. 15 На жалост, њихови доњи дјелови свуда су оштећени. Уопште, укупна површина новооткривених остатака зидних слика на потрбушјима подужних лукова у Катедрали је само 11,6 м².

Упоредо са чишћењем ових зидних слика и конзерваторским радовима на њима, изведени су и истраживачки радови на осталим унутрашњим зидним површинама у катедрали, сакристији и реликвијару, са циљем идентификације и заштите других евентуално сачуваних остатака зидних слика. Закључено је да је унутрашњост Которске катедрале, заједно са сакристијом у данашњем просторном склопу цијела била једновремено осликана.

Већи фрагмент овог сликарства пронађен је и у главној апсиди катедрале још 1900. године, приликом предузетих рестаураторских радова. На том мјесту, у главној апсиди налазио се камени зидни споменик которског бискупа Трипа Бизантија. Овај споменик

постављен је 1540. године, после његове смрти и прислоњен је преко тада већ прскречене зидне слике. Те, 1900. године Бизантијев споменик је премјештен на јужни зид у дну цркве, а фрагмент зидне слике је фотографисан, описан и поново прскречен. Поводом прославе 800 - годишњице Катедрале, 1966. године, овај фрагмент је очишћен и конзервиран. На фрагменту је представљена сцена - Скидање с крста - (16)

Током истраживачких радова на унутрашњим зидним површинама у Катедрали, током 1991. године, осим остатака зидних слика на подужним луцима, откривено је и неколико мањих остатака зидних слика са мотивима биљне и геометријске декорације. (17) У зидовима главног и бочних бродова и у испунама испод камених оплата, којима су били обложени стубови између главног и бочних бродова Катедрале, пронађен је велики број камених блокова са фрагментима зидних слика у секундарној употреби, што говори о рушењу дјелова зидова са зидним сликама и поновној употреби појединих блокова за градњу. (18)

Истом приликом истражени су и остаци трагова кречно-пјешчаног малтера са додатком сламе који по оптичким карактеристикама одговара малтеру на којему је сликано. Закључено је да се они трагови могу континуирано пратити на већим зидним површинама у Катедрали, нпр. на своду и дијагоналним ребрима у источном травеју, као и на свим зидним површинама у сакристији. Закључено је да је унутрашњост Катедрале, заједно са сакристијом (19) у данашњем основном облику, била једновремено осликана. На основу сачуваних остатака овог сликарства може се говорити о многобројним сценама које су покривале њене зидове. У централној апсиди, око главног олтара биле су распоређене сцене Страдања Христових. На подужним луцима налазиле су се представе светих жена и црквених отаца. Наос су од бочних бродова дијелили разнобојни петолисни стубци. Пиластри прислоњени уз зидове бочних бродова изгледали су као да уз њих у висину, пут сводова расту расцвјетали бијели љиљани. (20) Са бочних галерија продирала је свјетлост обасјавајући разнобојне трифоре.

Овај рад односи се само на слој сликарства који је настао једновремено и од којег су сачувани већи фрагменти на подужним луцима и у главној апсиди. Током истраживачких радова на зидовима Катедрале дефинисани су и старији и млађи остаци сликарства. Старији остаци сликарства откривени су и дефинисани у сакристији, док су млађи откривени и дефинисани на зидовима реликвијара. Како ови остаци сликарства нијесу тема овога рада важно је напоменути да су и они конзервирани и припремљени за презентацију.

Осликавање Которске катедрале, заједно са сакристијом могло је започети крајем прве половине XIV вијeka. На овакав закључак

упућује и сачувани документ из Которског архива од 10 јуна 1331. године. У том документу помиње се да "група грчких сликара преузима бојадисање катедрале на рачун познатих которских породица Марина Мекше, Петра Бугова, Миха Буће и Ивана Дабронова." (21) На зидовима саме катедрале у њеном изворном просторном склопу, нијесу откривени трагови сликарства старијег од овога које се везује за XIV вијек. Питање зашто је до осликавања најзначајније срдњовјековне которске грађевине дошло скоро два вијека послје њене градње, остаће и овом приликом отворено. Зидне слике у катедрали помињу се и у каснијим сачуваним архивским изворима, мада веома ријетко. Тако се 1433. године, помиње слика св. Николе, под једним од својева катедрале. (22)

Године 1520. и године 1523. очишћене су слике у апсидној конхи, изнад главног олтара. (23) Которски pjesник, Иван Болица де Болирис, средином XV вијека у својим стиховима говори о труду који је потребан да би се набројале насликане фигуре у катедрали: (24)

"Сликаних фигура помен
напор је велики сада".

Не зна се поуздано када су нестале зидне слике са зидова Которске катедрале, али се претпоставља да се то десило у другој половини XVI вијека, тачније у периоду велике обнове, између 1583-1613. године када је цијела унутрашњост катедрале барокизирани. Могуће је претпоставити да су зидне слике тада већ биле јако оштећене, првенствено услед честих земљотреса (1563. године, 1608. године) (25), а да је обнова катедрале само убрзала њихово обијање.

Сликари који су осликали катедралу били су грчког поријекла или PICTORES GRAECI, како се у напред наведеном архивском документу назива њихова група којој је 1331. године исплаћена одређена сума за сликарске радове. На поријекло сликара може нас упутити и византијски израз који преовлађује у њиховом начину рада. Малтер на којему је сликано је чврст и добро везан за зид носач. Састављен је од креча којему је додата сјечена слама, комадићи дрвета и комадићи опске разних величина.

Малтер је прво био нанесен на зид у слоју од 1 цм до 3,5 цм, а затим је преко њега још свјежег, прснучен и углачан тањи слој чистог креча, дебљине око 0,5 цм, без додатака сламе. На овом слоју, још свјежем, директно се сликало. Малтер је наносен у виду дневних површина, тзв. ђорната чији спојени се јасно могу запазити на спољним ивицама лукова, на мјестима бордура. Цртеж оштрим предметом урезиван је у свјеж малтер. Трагови овог цртежа могу се пратити и на драперијама и на дјеловима инкарната.

Закључујемо, осликавање Которске катедрале изведено је на свјежем малтеру техником "al fresco". При томе су дослиједно спроведена византијска правила по којима је ова техника рађена, што је резултирало квалитетном везом бојеног слоја са малтером на којему је сликано,

а и самог малтера са зидом носачем. На појединим дјеловима зидних слика примјетна је и примјена технике вал сецог, што значи да је сликано на већ осушеној подлози. Резултат оваквог поступка су поједини дјелови бојеног слоја који су јако нестабилни, нпр. дјелови плаве позадине. У случају плаве позадине подлога је могла бити засићена "al fresco" нанесеним црним слојем, а тек затим је "al seco" нанијет плави тон. Натписи су такође урађени у "al seco" техници бијелом бојом.

Предлошци по којима су фигуре сликане су очигледно византијски па се тако дешава да свети црквени оци св. Августин и св. Амброзије изгледају као византијски епископи, или да светитељке и одјећом и светачким ознакама личе на свете мученице на начин како се оне сликају у источној цркви. Упоредо, у смирености, равнотежи, израженој симетрији и благом руменилу на лицу код св. Луције, осјећамо дах запада. Као да се готика прошетала између лукова са византијским представама и својом четком нанијела акценте.

Сви натписи на зидним сликама у Которској катедрали су латински, готичког дуктуса. Уочљиво је да сликари нијесу најбоље познавали натписе које су изводили. На то нам указује и начин на који је изведено име св. Амброзија (у нивоу ореола са његове лијеве стране) - AMBROSIU (R). Слово (R) је заборављено, а затим накнадно уметнуто.

Због свега напред наведеног, када говоримо о зидним сликама у Которској катедрали можемо говорити о једном специфичном умјетничком компромису, византијско-готичком стилу. У вријеме када су настале ове слике готика је већ нашла своје мјесто у сусједној Италији па тамо можемо тражити најближе узор оваквих компромиса, нпр. у Апулији и Венецији, или на мозаицима насталим у XIII вијеку. Тако нпр. на остацима мозаика из XIII вијека у цркви S. Paolo Fuori le Mura у Риму, византијско-готички утицаји се уочавају у начину на који се урађене главе апостола. (26) Треба нагласити да овај стил или прецизније речено овакав компромис свој врхунац достиже тек у мозаицима насталим крајем XIII и почетком XIV вијека, међу којима посебно треба издвојити оне у цркви sta Maria Maggiore i sta Maria in Trastevere у Риму. (27) Исто тако треба подјетити да у то вријеме у цркви св. Петра у Риму већ стоји Ботов познати мозаик Navicella. (28) Отвореност которске бискупије према византијским облицима може се објаснити на два начина. У првој половини XIV вијека надбискупски центар которске бискупије налазио се у Барију, тако да су везе Котора са сусједном Италијом биле сталне и обавезујуће. Византијски утицаји у Италији преплићу се са романичким, готичким и ренесансним. Како смо већ раније истакли они утицаји стижу и до самог папског сједишта Рима. Истовремено, почетком XIV вијека, Котор се налазио у саставу Српске државе на чијој територији се у то вријеме осликавају зидови Богородице Љевишке у Призрену, манастира Бање у Прибоју, Краљеве цркве у Студеници, Грачанице код Приштине, Старог Нагоричина код Куманова

(Македонија крајем XIII и почетком XIV вијека улази у састав Српске државе), а прије свега Хиландара на Светој Гори у Грчкој. У таквој клими настају зидне слике у Високим Дечанима, највећој и најмонументалнијој грађевини у средњовјековној Србији коју гради фра Вита мали брат из Котора. Зидови Високих Дечана осликавају се крајем прве половине XIV вијека, истовремено када и зидови Которске катедрале. Сликаство у средњовјековној Србији развија се на византијским узорима који стижу директно из Константинопоља. На таквим узорима формира се и рашка сликарска школа. Да ли је потребно доводити у питање могуће везе између унутрашњости Српске државе и приморја? Каравани путују, а са караванима и сликари, њихови помоћници, пигменти, четкице, предлошци. Различити су само они који их ангажују. Треба свакако подјетити да и нотарске књиге которског архива из периода када су сачуване, значи између 1326-37. године и 1395-1400. године, помињу неколико грчких сликара који су живјели и радили у Котору. (29) Издвајамо Георгија Грка, (30) који се помиње као покојник 1398. године, а код којег 1377. године учи сликарство Теодор Санин из Котора. Обзиром да је 1377. године Георгије Грк већ формиран сликар, који има свог ученика, можемо претпоставити да је он четрдесетак година раније могао учествовати у осликавању катедрале св. Трипуна, макар као један од помоћника. Ово је свакако само претпоставка која се заснива на чињеници да осликавање Которске катедрале представља један од највећих сликарских послова, поред осликавања Високих Дечана, крајем прве половине XIV вијека на територији Српске државе. Како се зна да су сликари одлазили и долазили, а да би се задржавали у мјестима у којима су имали веће послове, сама чињеница да о грчким сликарима у Котору знамо најчешће из докумената у којима се говори о судским процесима које послје њихове смрти воде њихове жене или неки други чланови њихове породице, говори о томе да су они са својим породицама живјели у Котору, а самим тим и о могућим великим сликарским пословима који су се у Котору дешавали током XIV вијека. На челу которске бискупије у вријеме када су ангажовани грчки сликари за радове на осликавању у Которској катедрали, 1331. године, налази се бискуп Рајмунд Агонти. Како су се у овом времену бискупи јако брзо мијењали већ 1333. године као которски бискуп спомиње се Тома Улцињанин. (31) Те 1331. године, краља Стефана Дечанског на пријестолу Српске државе смјењује краљ, касније цар Душан. На његовом двору, као и на двору његовог оца, чести су гости Которани из племићке породице Бућа. Познато је да је Никола Бућа, (32) најславнији Которанин средњег вијека био протовестијар цара Душана. Његов брат Михаило Бућа (33) био је један од четворице старатеља имовине катедрале св. Трипуна, који се спомињу у сачуваној исправи о сликарским радовима из 1331. године. Он је одржавао живе везе са двором, а истиче се и као закупник сребра, олова, бакра и злата из чувених рудника

Србије. Значајну улогу у трговачком животу средњовјековне Србије имали су и њихов отац Петар и стриц Трифун. Мотив сребрних кринова на плавом пољу, који се налазе у грбу ове которске породице, налазимо на више мјеста у катедрали. Овај мотив се понавља цијелом висином средишњег поља пиластара прислоњених уз зидове њених бочних бродова. Истовремено, овај мотив налазимо и на дијагоналним ребрима која ојачавају њене романичке сводове.

* * *

Како у средњовјековном сликарству ништа није случајно, већ свака композиција има свој дубљи смисао, поруку и симболику коју треба уочити и објаснити, сматрамо да треба обратити пажњу и на могућу везу између избора светитељки које су насликане на подужним луцима у Которској катедрали и значаја њиховог култа у Котору, крајем прве половине XIV вијека, у вријеме када су насликане.

У Котору, у XIV вијеку култ св. Марије Магдалене био је јако поштован. Зна се да је колегијална црква св. Марије (данас позната под називом Блажена Озана), саграђена још 1221. године. (34) Такође је познато да је 1326. године, постојала црква посвећена св. Марији Магдалени и то испод сада постојеће цркве св. Јосипа. (35) Црква посвећена св. Марији спомиње се и 1360. године у близини моста на Гордићу. (36)

У Котору је у то вријеме постојала и црква посвећена св. Катарини. Ова црква се налазила изван градских зидина, уз цркву св. Франа, а спомиње се 1397. године, када је поправљена и повјерена бризи редовника св. Фране. (37)

Култ св. Агате је такође био поштован о чему свједочи црква подигнута у њену част, а налазила се у близини цркве св. Николе морнара (38) и спомиње се 1326. године. Ова црква средином XV вијека још постоји и о њој пјева Иван Бона Болица. (39)

Да је у то вријеме у Котору била поштована и св. Луција свједочи податак да је 1360. године уз цркву св. Марије у близини моста на Гурдићу доиздана капела посвећена овој светитељки. (40)

Интересантно је свакако напоменути да се поштовање св. Кларе зачело у Асизију у Италији на самом почетку XIII вијека, а да је њена представа већ крајем прве половине XIV вијека нашла своје мјесто на зидовима најзначајнијег которског средњовјековног споменика. А о мјесту које је у Котору у XIV вијеку имао ред сиромашних клариса чији је оснивач св. Клара, свједочи и дозвола папе Урбана V, из 1364. године, којом се женски бенедиктински самостан на мјесту данашњег франчевачког, преграђује и повјерава редовницама св. Кларе. (41)

* * *

Најзад, једна од битних одлика средњовјековне умјетности је улајамност функционалног и симболичног, па с тог аспекта треба указати на могућу симболику између сачуваних светитељских представа и мјеста на којима се оне налазе. Подужни луци као ојачања и растерећења горњих дјелова цркве, гледајући одоздо из наоса визуелно чине цјелину са куполом. Зна се да је катедрала у XIV вијеку имала куполу. (42) Може се претпоставити да је у куполи био насликан Христос. (43) Онај који се обраћао Христу морао је да сагледа и оне који су насликани на подужним луцима. Ако је наос цркве земља и ако смо ми на њој, онда су они између нас и Њега. Они су се уздигли снагом своје вјере, јер као што луци морају бити чврсто и правилно грађени да би растеретили доње и одржали горње дјелове цркве, тако и вјера онога који гледа пут Христа мора бити чврста да би имао своје мјесто до њега. То је можда била порука онога ко је осмислио осликавање Которске катедрале у XVI вијеку.

НАПОМЕНЕ:

1. Демонтирање камених барокних оплата извела је специјализована грађевинска оператива Регионалног завода за заштиту споменика културе из Котора, под стручним руководством М. Франковића. Приликом демонтирања барокних оплата М. Франковић је примјетио фрагменте зидних слика на потрбушјима лукова главног брода. Фрагменти су били прекречни и прекривени слојем кречно-пјешчаног малтера.

2. Остаци зидних слика нијесу пронађени у источном травеју између осталог и због тога што камене барокне оплате у овом травеју нијесу затечене јер рестаурацијом Которске катедрале у XVI вијеку није био обухваћен овај дио објекта па је свод у источном травеју остао оригиналан - романички.

3. Чишћење ових остатака зидних слика од кречно-пјешчаних премаза и наслага прљавштине и калцинираних соли, као и конзерваторске радове на њима извела је Јасминка Поповић Гргуровић, сликар конзерватор, аутор овог прилога, под стручним надзором и упутствима Вишег савјетника, проф. Милорада Медића.

4. Аугустин Блажовић, Свечи у црквеном љету, I - II, Беч 1966. године, стр. 39.

5. Јанко Радовановић, Невјесте у живопису Богородице Љевишке у Призрену, Иконографска истраживања српског сликарства XIII и XIV вијека, стр. 67-78, Српска академија наука и умјетности, Балканолошки институт, посебна издања, књига 32, Београд 1988. год. Ј. С. Поповић, Житија светих за септембар, Београд 1976., стр. 443-452.

6. Св. мученица Текла је поштована и на Истоку и на Западу. Била је веома лијепа. Вјерила се, али чувши проповјед апостола Павла, зајетовала се да живи у дјевичанству. Пратила је апостола Павла на његовом путовању у Антиохију, гдје је мучена. Проповједала је јеванђеље. Настанила се на једној гори у сирији и живјела је испоснички. Страдала је почетком II вијека.

7. О св. Агати, види Лексикон иконографије и симболике западног хришћанства, Хришћанска садашњост, Загреб 1990. године, стр. 104. Св. мученица Агата, живјела је у III вијеку на Сицилији. Обзиром да се није хтјела одрећи хришћанске вјере мучена је на начин да су јој одсјечене дојке, а затим је бачена у ватру. Спашена је Божјом помоћи. Ноћу јој је, по казивању, св. Петар у пратњи анђела исцјелио

озлијеђене груди. Обично се приказује са послужавником с двије женске сисе. Каткад се у њезиној руци или до ње виде маказе или клијснта.

8. О св. мученици Луцији и начину на који се слика, види. Лексикон иконографије литургијске и симболике западног хришћанства, Загреб 1990, године, стр. 386.

Августин Блажовић, Свечи у црквеном љету I - II, Беч, 1966. год., стр. 58. Света мученица Луција потиче из Сиракузе на Сицилији (III вијек). Мучена је на начин да је спезана ужетима и упрегнута у јарам волова. Обзиром да није могла бити спаљена јер је ватра није дириула избодеи јој је врат ножем и она је умрла. По легенди, сама је себи ископала очи да неби младића који је њима био очаран навела на зло.

Св. Луција се приказује с очима на послужавнику или их држи у руци на који други начин. Остале су ознаке св. Луције нож и рана на врату и светилка која означава божанску мудрост. Име Луција долази од ријечи LUX, што значи свјетло, па јој се с разлогом као ознака придају и очи и свијетло.

9. О св. мученици Клари и начину на који се слика види, Лексикон иконографије, литургијске и симболике западног хришћанства, Загреб 1990, стр. 329. Постоји легенда која каже како је она једном приликом, док су њезин самостан опсиједали Сарацени, устала из кревета, отишла у цркву и пиксиду с посвећеним хостијама ставила на праг самостана. Ту је клекнула и почела молити и пјевати. Када су невјерници спазили хостију бацили су оружје и побјегли. На основу те легенде светачка ознака св. Кларе је пиксида с хостијама. Умрла је 11. августа 1253. године. На тај дан се и поштује.

10. О св. Анастасији види, Лексикон иконографије литургијске и симболике западног хришћанства, Загреб 1990, год., стр. 112. Ј. С. Поповић, Житија светих за децембар, Београд 1977, стр. 655-699.

11. Може се наћи аналогија са начином на који је приказана св. Анастасија Фармаколитрија на унутрашњој страни лука, између четиртог и петог ступца сјеверног спољњег брода у цркви Богородице Љевишке у Призрену. Идентичан је облик посуде коју обје представе држе у лијевој руци. О томе, Ј. Радовановић, Иконографска истраживања српског сликарства XIV и XIV вијека, САН-у, Балканолошки институт, књига 32, Београд 1988, год.

12. О сликању св. Венеранде (св. Петке), види, *Lehikon der Christlichen Ikonographie* 8, Rom, Freiburg, Basel, Wien 1988.

13. Ст. Новаковић, апокрифно житије свете Петке, Споменик СКА XXIX, Београд 1895, стр. 25, стр. 31, 32.

14. Св. Текла је слушала апостола Павла како говораше о дјевичанству, наглашавајући да дјевојка која чува дјевичанство своје из љубави према Христу, постаје невјеста Његова, а Он је њен женик који је уводи у небеске дворе. Текла тада одлучи да постане невјеста небеског женика, одби да се уда говорећи: Женик је мој Христос Син божји, с њим сам вјенчана духовним браком.

J. С. Поповић, Житија светих за септембар, Београд 1976., стр. 443-452.

15. По обезбојеним траговима малтера на којему је сликано закључује се да су светитељски ликови на подужним луцима првобитно били осликани у природној величини, око 1,80 м, а да су приликом постављања оплата обијени њихови доњи дјелови. Позадина на којој су ликови осликани била је ријешена на начин да је опонашала зону земље и зону неба, тако што је у нивоу светитељских ногу постојала трака у зеленом тону, ширине око 0,4 м, док је остали дио позадине ријешен у интензивно плавом тону.

16. О овом фрагменту види, М. Милошевић, Фреске у Которској катедрали, Зограф бр. 1, Галерија фресака, Београд, 1966. стр. 34.

17. - Остатак зидне слике пронађен је у романо-готичком прозору на сјеверном зиду цркве у новоу везне просторије са Бискупијом укупне површине 51 cm² (у горњем и божном, западном дијелу прозора).

- Остатак зидне слике у окер жутом тону, као трака дужине од око 2 m, а ширине десетак сантиметара, пронађен је на сачуваној, оригиналној кривини попречног источног дијела западног стубца на јужној страни. Иста оваква трака само дужине од око 1 m, у смеђем тону пронађена је на сачуваном источном дијелу средњег стубца на јужној страни.

- Остатак зидне слике са траговима зеленог тона пронађен је на сјеверном зиду цркве у доњој зони у нивоу сакристије.

18. Велики број остатака зидних слика пронађен је на лучним каменим блоковима затеченим у секундарној употреби. Лучни камени блокови су дјелови оригиналних петолисних стубаца који су у обнови катедрале током XVII вијека сасјечени и обложени каменим барокним оплатама. У испунама испод оплата откривени су ови блокови са остацима зидних слика и то у испуни средњег ступца на јужној страни 17 комада, и у испуни западног стубца на сјеверној страни 3 комада. У испунама дијафрагми и у дјеловима зидова изнад потпрозорника трифора на јужној и на сјеверној страни откривено је још 44 комада. Укупно, пронађена су 64 лучна камена блока са дјеловима зидних слика. Обзиром да су ови блокови дјелови оригиналних петолисних стубаца, детаљном анализом је идентификовано шест основних тонова боје. Овај закључак искључује могућност да су ступци у паровима били бојени јед-

нако. У том смислу могуће је успоставити везу у начину бојења дјелова стубаца и то по попречним луцима, дијагоналним ребрима и по приложеном луцима.

Треба свакако споменути да су у секундарној употреби, у зидовима катедрале пронађени и оригинални капители и базе. На капителима су пронађени фрагменти зидних слика, а што се тиче база закључено је да оне нијесу бојене што је свакако оправдано обзиром на технички проблем одржавања подова у цркви.

Приликом ових радова у зидовима катедрале пронађено је и неколико клинастих каменних блокова, дјелова дијагоналних ребара са фрагментима зидних слика.

Остатак зидне слике са мотивом ситне лозице пронађен је и на профилисаном каменом дијелу куполног вијенца што је још један доказ о постојању куполе, а свакако и о томе да је била осликана у XIV вијеку. Пронађено је и неколико каменних блокова, дјелова равних зидних површина са остацима зидних слика на којима су сачувани дјелови сцена, од којих су посебно занимљива два и то два дијела ратника, један који у руци држи мач и други који у руци држи копље.

Најзад, дјелови зидних слика пронађени су и на унутрашњим странама трифора. Приликом ових радова закључено је да су сви дјелови декоративне пластике, било затечене на лицу мјеста, или у секундарној употреби, нпр. камена пластика осликаног готичког прозора у нивоу везне просторије са бискупијом и елементи оригиналних трифора пронађени у испунама дијафрагми били бојени непосредно. На више мјеста уочена је веза између елемената декоративне пластике и зидова помоћу танких слојева зидне слике.

19. Трагови зидних слика са истим карактеристикама пронађени су на свим зидовима затеченог архитектонског склопа сакристије. Важно је напоменути да су овакви трагови пронађени у затеченом отвору за врата на јужном зиду, у готичком прозору на сјеверном зиду и на вертикалним странама некадашњег продора за степениште које је водило из олтарског простора у Бискупију.

20. Приликом истраживачких радова у зидовима катедрале пронађена су три камена блока са исликаним ромбоидним преплетом од бијелих кривова. Ови блокови по димензијама одговарају дјеловима пиластара на јужном и сјеверном зиду цркве.

21. Овај уговор са грчким сликарима око израде зидних слика у катедрали св. Трипуна, датиран са 1. јуна 1331. године, чува се у Државном историјском архиву у Котору, СН I - 180.

Архив и наука, изложба докумената историјског архива у Котору, Београд 1980. године.

нако. У том смислу могуће је успоставити везу у начину бојења дјелова стубаца и то по попречним луцима, дијагоналним ребрима и по прислоњеним луцима.

Треба свакако споменути да су у секундарној употреби, у зидовима катедрале пронађени и оригинални капители и базе. На капителима су пронађени фрагменти зидних слика, а што се тиче база закључено је да оне нијесу бојене што је свакако оправдано обзиром на технички проблем одржавања подова у цркви.

Приликом ових радова у зидовима катедрале пронађено је и неколико клинастих каменних блокова, дјелова дијагоналних ребара са фрагментима зидних слика.

Остатак зидне слике са мотивом ситне лозице пронађен је и на профилисаном каменом дијелу куполног вијенца што је још један доказ о постојању куполе, а свакако и о томе да је била осликана у XIV вијеку. Пронађено је и неколико каменних блокова, дјелова равних зидних површина са остацима зидних слика на којима су сачувани дјелови сцена, од којих су посебно занимљива два и то два дијела ратника, један који у руци држи мач и други који у руци држи копље.

Најзад, дјелови зидних слика пронађени су и на унутрашњим странама трифора. Приликом ових радова закључено је да су сви дјелови декоративне пластике, било затечене на лицу мјеста, или у секундарној употреби, нпр. камена пластика осликаног готичког прозора у нивоу везне просторије са бискупијом и елементи оригиналних трифора пронађени у испунама дијафрагми били бојени непосредно. На више мјеста уочена је пеза између елемената декоративне пластике и зидова помоћу танких слојева зидне слике.

19. Трагови зидних слика са истим карактеристикама пронађени су на свим зидовима затеченог архитектонског склопа сакристије. Важно је напоменути да су овакви трагови пронађени у затеченом отвору за врата на јужном зиду, у готичком прозору на сјеверном зиду и на вертикалним странама некадашњег продора за степениште које је водило из олтарског простора у Бискупију.

20. Приликом истраживачких радова у зидовима катедрале пронађена су три камена блока са исликаним ромбоидним преплетом од бијелих кринова. Ови блокови по димензијама одговарају дјеловима пиластара на јужном и сјеверном зиду цркве.

21. Овај уговор са грчким сликарима око израде зидних слика у катедрали св. Трипуна, датиран са 1. јуна 1331. године, чува се у Државном историјском архиву у Котору, СН I - 180.

Архив и наука, изложба докумената историјског архива у Котору, Београд 1980. године.

22. Ова зидна слика помиње се у тестаменту Марина Лекје, који 1433. завјештава да се сахрани испод свода цркве св. Трипуна гдје је слика св. Николе.

Р. Ковијанић и И. Стјепчевић, Културни живот старог Котора (XIV-XVIII вијек), књига II, Цетиње 1957. год. стр. 100.
И. Стјепчевић, Катедра св. Трипуна, Сплит 1938. год. стр. 77. напомена 100.

23. И. Стјепчевић, Катедра св. Трипуна, Сплит 1938. год. стр. 77, напомена 101.

"... 1520. последњег дана јуна, мајстори Николи столару да направи скеле повише великог олтара да се очисте фигуре... дан 10 августа, мајстору Ивану сликару са галије који је почео да чисти фигуре иза главног олтара"

"... 1523. дан 27. јануара, рачунато је мајстору (господину попу) Трипу Драго који је очистио сликарство у конхи у апсиди иза великог олтара... За његов труд, урачунавајући скеле, такође за боје и за премаз (лак) који је дао г-дин Јаков трговац."

24. Књижевност Црне Горе од XII до XIX вијека, Ђ. Бизанти Љ. Пасковић, И. Б. Болица, "Обод", Цетиње 1996. Иван Бона Болица, Опис залива и града Котора, стр. 328.

25. Милош Милошевић, Архивска грађа о земљотресима у Котору и околини,

Црногорска академија наука и умјетности, Титоград, 1983. стр. 91
Јеленко Михаиловић, Сеизмички карактер и тресне катастрофе нашег јужног приморја, САН, Београд 1947. стр. 17.

26. Walter Oakeshott, Мозаици Рима, Издавачки завод Југославије, Београд, 1977. стр. 281.

Израду мозаика у цркви С. Paolo Fuori le Mura у Риму наружио је Хонорије III 1218. године. Они мозаици су страдали у великом пожару 1823. године. Касније су рестаурирани на основу Pinellievih цртежа. Овом приликом говоримо о фрагментима овог мозаика који представљају оригиналне цјелине из почетка XIII вијека, а то су четири главе апостола од којих се три чувају у предворју сакристије, а четврта у Ватиканском подруму.

27. Walter Oakeshott, Мозаици Рима, као напред, стр. 279. Посебно треба обратити пажњу на мозаике у цркви Sta Maria Maggiore и на серију Живот Богородице коју је радио истакнути умјетник Торити између 1290-1325. године. Из ове серије треба издвојити сцену Смрт Богородице која иако зачета на византијским основама, новинама које уводи - ритам, контрапункт одјеће, индивидуализирани лица, отвара нову епоху у историји Римског мозаика.

28. Foto, Nardini Editore, Centro Internazionale del Libro S. p. A. Firenze, 1977, стр. 10.
Ченино Ченини, сликар и писац умјетничких расправа у свом дјелу "Књига о умјетности даје дефиницију Ботовог умјетничког израза на следећи начин: Бото је умјетност сликања превео са грчког на латински начин и то сажео у модеран израз: тако је достигао савршенију умјетност од било које раније настале."
29. Р. Ковијанић и И. Стјепчевић, Културни живот старог Котора (XIV-XVIII вијека), књига I, Цетиње 1957, стр. 93-101.
30. Р. Ковијанић и И. Стјепчевић, Културни живот старог Котора (XIV-XVIII вијека), књига II, стр. 97.
31. Попис которских бискупа, Водич кроз архивску грађу, Историјски архив Котор, Котор 1977, стр. 432-434.
32. О Николи Бући, Ристо Ковијанић, Которски медаљони, Београд 1980, стр. 47.
33. О Михаилу Бући, Р. Ковијанић, Которски медаљони, стр. 49
Р. Ковијанић, И. Стјепчевић, Културни живот старог Котора, стр. 100
34. И. Стјепчевић, Катедра св. Трипуна у Котору, Силит 1938, стр. 57, 58.
35. И. Стјепчевић, Катедра св. Трипуна у Котору, стр. 59
По овом извору патронат над овом црквом имала је породица Де Сцитис, касније Драго.
36. И. Стјепчевић, Катедра св. Трипуна у Котору, стр. 62
По овом извору уз цркву је постојао женски пустињачки самостан, који се крајем XVI вијека налази порушен. Крајем XVII вијека у цркви се обуставља богослужење.
37. И. Стјепчевић, Катедра св. Трипуна, стр. 59
Ова црква је по овом извору била скоро порушена, а затим је поправљена трошком Млечића Марка Нигра, трговца у Котору.
38. И. Стјепчевић, Катедра св. Трипуна, стр. 59
Јуспатронат над овом црквом имала је породица Буцхиа. Црква је касније придружена бискупској мензи.
39. О овој цркви пјева Иван Бона Болица у спјеву Опис залива и града Котора, Књижевност Црне Горе од XII до XIX вијека, Обод.

Цетиње 1996. године, стр. 327.

Пјевајући о цркви св. Николе морнара коју назива звијездом мора, он даље каже:

“До њега Агата дјева са ниско пуштеном косом,
исчупаних руку и груди сједи да видиш је ти,
те унутрашњост храма свог светица затвара дјева.”

40. И. Стјепчевић, Катедрала св. Трипуна, стр. 62.

Р. Ковијанић и И. Стјепчевић, Културни живот старог Котора, књига И,
Цетиње 1957, стр. 131.

41. И. Стјепчевић, Катедрала св. Трипуна, стр. 62.

42. Треба подсјетити да је током истраживачких радова у зидовима катедрале откривено више профилисаних камених дјелова куполног вијенца. На једном од тих дјелова пронађен је фрагмент зидне слике на којему је осликан мотив ситне лозице.

43. Аналогије ради потребно је подсјетити да је и у Колегијалној цркви св. Марије у старом граду, која је осликана око 1300. године, у капели приказан Христос као Пантократор са натписом SALVATORE NOSTRE.

VEDUTE HERCEG-NOVOG DO KRAJA XVII VEKA

Broj štampanih gravira Herceg-Novog je priličan. Po ličnom saznanju ima ih više nego na primer Kotora, Budve, Bara ili Ulcinja, te Dubrovnika, ali ih je manji broj nego gravira Beograda. Ovo je razumljivo, jer su naši gradovi bili u žiži interesovanja uglavnom u vreme ratnih sukoba ili nagoveštaja.

U to vreme su borbe oko Beograda sa Turcima bile značajnije u opštim razmerama nego oko Herceg -Novog koje su imale uglavnom lokalni značaj. Sa druge strane Herceg-Novog je bio u rukama Turaka, pa osvajanje od hrišćana, dok Kotor nikad nije bio u rukama "nevernika". Pobjeda i osvajanje Herceg-Novog od hrišćanske koalicije morala je biti posebno postavljena jer je bila od interesa i značaja za celu Evropu.

Treba posebno istaći da je Herceg Novi u posmatranom periodu bio tipičan grad - tvrđava sa manje civilnog stanovništva, koje nije bilo direktno vezano za vojsku.

Pobrojani listovi gravira u prilogu nikako ne obuhvataju sve postojeće gravire, već samo izvestan broj, u prvom redu iz pripadajuće mi kolekcije, kao i jedan broj poznatih primeraka iz drugih kolekcija koje su mi bile dostupne.

Obuhvaćeni su isključivo štampani primerci iz razloga:

- što je broj istih ograničen,
- oni su većim delom poznati,
- služili su savremenikima za upoznavanje izgleda grada,
- i danas su pristupačni, kao kolekcionarima, tako bibliotekama, muzejima i arhivima.

Pored ovih štampanih gravira postoje brojni crteži, akvareli, uljane slike, i slično, koje su imale vojne, katastarske ili dekorativno-ilustrativne ciljeve, a nesumnjivo su u celini brojnije, ali i teže dostupne pošto su sačuvane, po pravilu, van naše zemlje, prvenstveno u Veneciji, delimično u Beču, dok turski i drugi arhivi nisu još dovoljno istraženi. Sve ovo zahteva posebnu studiju.

Ovaj popis je ograničen do kraja XVII veka, jer je u tom periodu nastao veći deo gravira, i to je ujedno bilo razdoblje, kada su se oko Herceg Novog vodile vojne operacije.

Prvi prikazi gradova su štampani dvadeset godina posle Gutenbergove Biblije, u okviru njegove Wenera Rolwintca (1425 - 1502), kelnskog kaludera, u knjizi "Fasciculus Temporum", koja je prvi put štampana 1473 - 1474 i doživela

više izdanja. Tu su, u okviru teksta, prikazani u drvoreznoj tehnici razni evropski gradovi, po pravilu, nerealno i uprošćeno, a mnogi gotovo indentični jedan sa drugim (n. pr. Lyon, Trier i Atina, a ima i drugih slučajeva). Od naših gradova ovde je bio prikazan samo Dubrovnik, iako uglavnom netačno, ipak daje asocijaciju na ovaj grad. Isti je slučaj sa Venecijom.

Međutim prvi realni izgledi gradova na posebnom listu i odgovarajuće veličine, dati su u knjizi Bernarda Braydenbacha "Hodočašće u Svetu zemlju", - prvo izdanje 1486, a bilo ih je više na raznim jezicima do 1506 god. Poznato je da je crtač bio Erhard Rewich. Ovde je kao prva usputna stanica posle Venecije, kao polazna tačka, prikazan Poreč (dimenzije 39,3 x 25 cm), takode u drvoreznoj tehnici i sa verovatno približno realnim izgledima ondašnjeg grada. Ovo, inače vrlo retka gravarska inkunabula, ukazuje da je jedan naš grad veoma rano na prilično maestralan način prikazan tadašnjoj čitalačkoj publici.

Do 70-tih godina veka i drugi naši gradovi su retko prikazani. Tako je osvajanje Beograda (Griehisch Weissenburg) od strane Turaka 1521. prikazano na posebnom letku 1522 god. radenom od strane Dürerovog učenika Hansa Sebald Beheima (doskoro se smatralo pogrešno da je autor istog bio Wollfegang Reych), u tri varijante. Ovu sliku nešto izmjenjenu i umanjenu preuzela je čuvena i vrlo popularna "Cosmografiya" Sabastijana Münstera, a u okviru odgovarajućeg teksta u svojim brojnim izdanjima na više jezika od 1540. do 1628. god. Od naših gradova tu je prikazan još samo Zadar (Iadera). Ova knjiga je bila u ovom periodu gotovo jedino istorisko-geografska knjiga tadašnjeg obrazovanog sveta.

Kiparski rat izazvao je interes u svetskoj javnosti, a posebno u Veneciji za naše priobalne krajeve, kojima je ona dominirala. Tako se od 1568 god. do 1575 god. javljaju brojni prikazi naših krajeva i gradova.

Pored rata tome su doprineli i sledeći faktori:

- Venecija kao posednik naše obale bila je u to vreme prva štamparska sila sveta, te je imala primat u graverskoj tehnici. Međutim, uskoro, kao posledica rata i epidemije kuge, primat prelazi na sever, u Holandiju Flandriju i Nemačku:

- Razvoj pomorske trgovine, posebno venecijanske, izazvao je prast interesa za pomorske puteve, posebno prema Istoku, te je izrada tzv. portolana, sa regionalnim geografskim kartama i izgledima lučkih gradova, trebala poslužiti i za praktično-trgovačke svrhe:

- Najzad, u ovom periodu geografske karte, a uz njih i vedute, počinju da se zajednički spajaju i formiraju u povezanim zbirkama. Za prioritet ovakvog povezivanja postoji rivalitet između Rima (Lafreri), Amsterdama (Ortelius) i Venecije (razni izdavači). Ovo je doprinelo da se od ovog perioda štampane geografske karte i vedute sačuvaju za buduća pokoljenja jer su, dotada izdvojeni štampani primerci istih mnogo lakše propadali. Ovo je razlog da su oni, ili retki, unikatni, još češće zametnuti, ili čak definitivno izgubljeni.

Iz perioda ovih zbirnih portolana sačuvana su tzv. u "Male Camotieve Atlante" u kojima često nalazimo dve geografske karte sa prikazom Boke Kotorske

i tri Herceg-Novog. Slobodno možemo reći da je u ovim, i danas popularnim portolanima, Herceg-Novog najčešće prikazan. To nas pobuđuje da se na istim posebno zadržimo.

Pored većeg broja ovakvih sačuvanih zbirki (misli se da ih ima oko 70 u svetu) i znatne dokumentacije, koja postoji u venecijanskim arhivima, ne može se sa sigurnošću utvrditi autorstvo pojedinih geografskih mapa i veduta. Naime, u to vreme bilo je uobičajeno da ličnosti crtača, gravera, štampara, knjižara - prodavaca i najzad organizatora celog posla, - izdavača, budu odvojene.

Iz tog razloga savremena dostignuća nauke u ovim portolanima danas su na prinližno sledećim pozicijama:

a) da su ove mape prvobitno cirkulisale, iako jednake veličine, pojedinačno; tek su naknadno iz postojećih zaliha sastavljene u celovite Atlante, kojom prilikom im je pridodata i naslovna strana.

b) Poznata su uglavnom sledeća izdanja:

- "Il primio libro dell Città et Forteazza Principali del Mondo..." Venetilis 1565-67 sa 37 listova. Tvorci: Poalo Forlani i Domenico Zenoi,

- "Le vere imagini..." Venetilis Donato Bartelli 1569. Ima 51 lista.

- "De disegni delle più illustri e Fortezze..." Vinegia, Bolegnino Zalteri 1569.

- "Civitatum Aliquot ..." Venetilis, Zenoi Domenico 1573. Ima 50 listova.

- "Nuovo ristampato ..." Venetilis 1573 Simon Pinargenti (u saradnji sa Nicolom Nelliem). Ovde ima naših gradova, ali ne i Herceg-Novog, koga u videnom primerku nisam našao. U pitanju je vrlo retko izdanje.

Ovde treba napomenuti da su mnogi od ovih atlanta, sem onih koje imaju fiksne brojeve odštampane ili uvek rukom označene, sastavljeni različito, - zavisno od zemlje kupca, ili u nekim slučajevima od raspoloživih zaliha pojedinačnih primeraka.

- "Civitatum Aliquot ..." Venetilis iz 1574. donato Bartelli. Ima 68 gravira, a ponegde ima i manje. Ovo je, verovatno, prošireno izdanje ranijeg, od istog autora. To je najčešće portolan i većina pojedinačnih primeraka, koje se nalaze u prometu, nastale su razdvajanjem ove zbirke i prodajom istih,

- "Isole famose, porti, fortezze ..." In Venetia alla libleria del Segno di S. Marco. Ima 88 listova. Bez naznake sastavljača i datuma izdanja. I ovaj se portolan nalazi najčešće u prometu. Zanimljivo je da se u njemu nalazi najveći broj gravira (12) sa potpisom Camotia (Camocio), što je navelo autora iz prošlog veka Marinelija i Cigogna da ovaj Atlanta pripisu Camotiu i da odere, kako verovatno godinu izdanja, 1571 ili 1572. To je zatim usvojeno kao uobičajno u literaturi. Tako se ovi Atlantanti pogrešno i popularno nazivani Camotivi. Isto tako i godina je ponekad pogrešno naznačavana, jer je to isto moralo biti posle 1574 godine. Ovo utoliko pre što je Camotio imao izdavačku kuću pod znakom piramide, dok je u naslovu ovog portolana bio Sv. Marko, te je izdavač i ovde morao biti Donato Bartelli.

Pored toga posle 1575 god. Camotio se nije više oglasio te se smatra da je umro u epidemiji kuge 1575 godine. Zna se da Camotio nije bio ni crtač ni graver već samo štampar i izdavač.

Brojni tadašnji venecijanski crtači, graveri, štampari i knjižari su međusobno saradivali, konkurisali, otkupljivali međusobno, te nasljeđivali već izgravirane bakarne ploče. Ovako dobijene ploče su upotrebljavali, a često ih dopunjavajući i neznatno mijenjajući, kako bi prisvojili autorstvo istih. To je razlog da se one međusobno unekoliko razlikuju.

Svojstvo bakarnih ploča je da se one upotrebom - štampanjem troše, te su prva izdanja bila jasna i finih preciznih crta, dok su vremenom postajala nejasna, odnosno mutna ili kako se to popularno kaže, postala su "umorne ploče".

Tako je ovo, pored različitog papira i vodenih znakova na istim, jedan od načina utvrđivanja približnog redosleda godina izdanja. U ovoj oblasti su dali doprinos i mnogi značajni umetnici koji su, inače, radili umetničke religiozne slike, portrete ili istorijske događaje. Od naših umetnika toga doba, treba posebno istaći dva Šibenčanina: Martina Rotu Kolunića i Natalija Bonifacija.

Napominjemo da su sve ove vedute izvedene u finoj bakroreznoj tehnici ("talle douce") koji je tada u renesansnoj Veneciji Dominirao i dopuštao najpreciznije crteže koji su izvedeni na kvalitetnom papiru rimskih i venecijanskih proizvođača, što svedoče vodeni znaci na istim. Veličina svih ovih veduta se kretala oko dimenzije 20,5 x 15 cm.

Posle ovog superijornog venecijanskog perioda, kao posledica rata i epidemije kuge, nastaje očigledna dekadencija, te se samo reprodukuje ili stvara novo na lošijem nivou, jer se rad na izdavanju sličnih malih Atlanta - portolana mora nastaviti s obzirom na narasle potrebe i potraživanje istih.

Tako beležimo sledeće Atlante različitih sastava, zavisno od zaliha i potražnje, sa "umornim" gravirama, a ponekad i novo pridodatim:

"Vere illustrissima urbus imaginis ..." Venetia apud Stefanum Scolari ad signem tre virtu MDCXXXIII Libreria Arrigoni deli Oddi. Ima 29 slika.

- "Rosalote de piu illustri e famose citta di tutto il mondo"... od Francesca Valegia, bez datuma. Verovatno da je bilo više izdanja, ali u svakom slučaju posle 1590 godine. Imaju razni broj prikaza sa mnogo novih, a najveći broj u ovim izdanjima je 235 listova.

Sa prestankom ovih portolana, uz povećanu potražnju, javlja se nova serija koja se inače često sreće u javnim institucijama, kod kolekcionara i u javnom prometu. To je "Viaggio da Venetia a Constantinopoli per mare e per terre ..." od Guuseppa Rossccio ..." in Venetia appresso Giacomo Franco 1606." Verovatno da je ova zbirka nastala u saradnji oba ova autora, a Herceg Novi se nalazi pod brojevima 18 ili 22, zavisno od izdanja (nema kopije ove gravire).

Medutim, ovi listovi se mnogo manje umjetničke vrednosti u odnosu na "Camotiove atlase", a ujedno i manjih dimenzija. Opši utisak je da je uzorak ovih gravira bio "Camotovi atlas", ali znatno uprošćeni i bez umjetničkih pretenzija.

I pored toga, ove ploče su upotrebljavane još dugo vremena. Često su i pojedinačno štampane, a na kraju su, u većem delu, poslužile za izdavanje popularne enciklopedije L'assor de Varca 1713 god.

U ovom periodu javlja se još jedan štampani putopis ilustrovan sa gravirama "Relation journaliere du voyage du Levant faite et decrit par haut et puissant Seigneur Henri de Beauvau" izdato u Nancu 1629 godine. Na sedmoj strani nalazi se Herceg Novi, a ima i ostalih naših gradova. Ove gravire posjećaju na Rossacciove, ali su ipak izmjenjene.

Tako se ovaj period smatra pod uticajem Rossaccia, koji inače nije uživao, niti danas uživa, niti danas uživa, ugled dobrog gravira, već je samo popunio komercijalne praznine, nastale u dekadenciji. Ne isključuje se da je u ovom periodu bilo i drugih sporadičnih gravira Herceg Novog ali zasad nisu poznate.

Dekadencija je definitivno prekinuta delatnošću Vincenza Coronellia (1650 - 1718) kontraverzne, svestrane, dinamične, isključive i darovite ličnosti. Najveći majstori izrade globusa svih vremena, osnivač Prvog geografskog društva u svetu (Argonauti), general franjevačkog reda, zvanični kartograf Serenisime, začetnik Prve naučne enciklopedije, prirodnjak i tehnički znalac, ujedno je bio i veliki izdavač atlasa sa geografskim kartama i vedutama. Računa se da ih je bilo oko 1200.

Dugo je posle smrti podcenjivan i zaboravljen, da bi od sredine ovog veka bio rehabilitovan i uvažavan. Njegove brojne gravire su često nalaze i obavezuju da njihovom tvorcu posvetimo veću pažnju.

Čer njegov opus u ovoj oblasti mogao je ostvariti zahvaljujući širokom organizovanju dobijanja podataka, a uz podršku zvaničnih organa, zatim korišćenjem već postojećih mapa, uglavnom holandskih i nemačkih autora. Ujedno je angažovao niz gravera i crtača, pošto sam nije bio ni jedno ni drugo, a delimično je štampao u manastiru u kome je živeo. Pored toga je koristio i druge štamparije neujednačenih kvaliteta.

Pošto je njegov deo u ovom poslu bio nesumljivo odlučujući, to sve ove gravire sa pravom nose naziv "Coronellieve", tim pre što je on kao jaka i isključiva ličnost postepeno potisnuo dokaze o prisustvu svih svojih saradnika. Njegov rad u ovoj oblasti se proteže od 1684 do 1710. godine. Pred kraj života, lišen svih zvaničnih tiula, posvetio se drugom radu i umro je, kako je živeo, za pisaćim stolom.

Njegova velika karta Boke Kotorske iz 1685 (rede izdanje) preštampana 1688 godine smatra se jednim od njegovih originalnih i najmarkantnijih ostvarenja, kako u pogledu umetničke vrednosti, tako i preciznosti, jer nije imao do tada odgovarajući uzor. Po izvesnim indicijama, njegov red na ovoj mapi iniciran je prikazom Herceg-Novog.

Samo njegove vedute Herceg-Novog nisu spektakularne ni izgledom ni veličinom, utoliko pre što su bile više prateći materijal uz mape ili uz tekst. Ne treba pri tome zaboravit da se Herceg-Novog tada nalazio u turskim rukama. Docije vedute, gravirane ili crtane, potiču iz vremena kada su Herceg-Novog našao pod

dominacijom Venecije. Njegove gravire Herceg-Novog su izdavane pojedinačno, nekad sa posvetom, ali ipak najčešće u okviru njegovih velikih Atlanta "Morca ..." "Teatre citta ..." "Citta e Fortezza ..."

Nešto veći i detaljniji prikaz Herceg-Novog dat je na graviri "Osvajanje Herceg-Novog" gdje je pokazana i šira okolina grada, te raspored vojnih jedinica. možemo reći da je ovaj crtež originalan i da se svojom veličinom izdvaja od ostalih.

U isto vreme kada je radio Coronelli, u Rimu je zapažena delatnost Giovanni Giacomo Rossija, koji je izdavao geografske mape i izgled gradova u "Stampariji al Pace". O njegovom životu i radu se malo zna.

Njegova delatnost pada u periodu 1649 do 1690. Misli se da je bio štampar, knjižar i izdavač. Pored ostalog ovde se na prvom mestu ima u vidu njegov vanredan prikaz bitke za osvajanje Herceg Novog kao i prikaz grada u "Teatro delle guerre contro il Turco ..." izdato 1687 god. Ovde ni ime crtača, ni gravera, nisu poznati zbog nedostatka biografskih podataka. Inače ima brojne mape i vedute iz naših krajeva uključujući one sa kopna i to uglavnom iste koje je izdavao Cornelli, međutim one se razlikuju izradom i izgledom.

U isto vreme posebno ukazujemo na veliku graviru zauzeća Herceg Novog sa potpisom Arnolda van Westerhouta, koji zbog niza detalja zaslužuje posebnu pažnju. Inače nije poznato da je ovaj autor prikazao bilo koji drugi grad ili istorijsku scenu iz naših oblasti. Ovo je očigledan primer glorifikacije jednog događaja, bilo po narudbi ili inspiraciji.

Neosporno posle ovog, plodni graveri i izdavači Buttats i Peeters izdali su gravire naših gradova, a između njih i Herceg-Novog. U odnosu na ostale gradove, koji su prikazani (n. pr. Beograd ili Kotor), ovaj njihov prikaz je sasvim neoriginalna i umetnički skromna tvorevina, kao da je poslužila da popuni prazninu.

Na prelazu u 18. vek možemo pomenuti i gravire u izdanju Mortier-a, koji već pokazuje novije i modernije načine u prikazivanju grada. Nažalost, ovde se više išlo na umetnički utisak nego na precizne detalje, a što je već u to vreme bio slučaj. Na taj način smo, nažalost, lišeni jednog dobrog dokumenta o izgledu Herceg Novog, bez obzira na znatne dimenzije ove gravire.

ZAVRŠNE NAPOMENE

Izučavanje izgleda naših gradova u prošlosti sa starih gravira, je zapostavljena disciplina. Ovo ne važi samo za naše podneblje, već je to, u priličnoj meri, slučaj i u svetskim razmerama. Dok se stare geografske karte izučavaju već vekovima, ozbiljnije izučavanje veduta počinje tek poslednjih decenija, uglavnom u skromnijim razmerama. Uvek se smatralo da su Atlantima - atlasima, osnovne geografske karte, a izgledi gradova eventualno prateći materijal. Kada se štampane vedute u većim domenzijama, imale su uglavnom umjetničke pretenzije ili kao ilustrativno-dekorativan materijal.

Ovome doprinosi činjenica da, dok su geografske karte uglavnom prikazivane u atlasima, a rede u knjigama, dotle su gradovi štampani, pored atlasa, pretežno u knjigama, novinama, pojedinačno, jednom rečju bili su raspršeni i teško sabirljivi. Dok su geografske karte detaljno analizirane i izdavane su brojna monumentalna dela, u oblasti veduta još uvek nema neko sveobuhvatnije delo, što otežava izučavanje ove materije.

Tom prilikom se zaboravlja da nam ova istraživanja mogu pružiti:

1. odličnu dokumentaciju o istoriji naših gradova, jer pored izmišljenih i samo umetnički doživljenih, imamo delimično ili u celini (posebno u kasnijim periodima), gradove prikazane na realističan način. Tako bi se, upoređivanjem sa arhivima, pisanim izvorima, arheološkim nalazima, moglo rekonstruisati mnogo toga kako su naši gradovi izgledali. Štampane gravire, kao i drugi likovni uzori, to dočaravaju više nego išta drugo. Međutim, ne treba ovde zaboraviti da je manje viđenih i na licu mesta nacrtanih gradova - dakle originala, a više kopiranih veduta. Ovo se odnosi na ranije periode;
2. oni nam ilustruju kako su pojedine gradove videli i doživeli savremenici t. j. deo obrazovane javnosti, koji je pratio zbivanja. Pri tome ne treba zaboraviti da je kretanje ljudi bilo otežano i u manjoj meri nego što je to danas slučaj. To je bio jedini način dobijanja predstava o udaljenim gradovima i krajevima;
3. pojedine vedute predstavljaju mala umjetnička dela, pogotovu ako su kolorisana. Ovo naročito važi kada su kolorisana u vreme njegovog stvaranja. Ponkad su ih slikali ili gravirali vrsni umetnici, odnosno zanatlije, tako da dekorativni momenat i umetničko doživljavanje u nekim slučajevima dolazi u prvi plan;
4. pored izgleda gradova, u detaljima možemo uočiti razne tipove brodova, oružja, nošnji, uniformi, izgleda kuća, tvrđava, crkvi idr.

To su samo neki od aspekata mogućih analiza, ali nam ovde i prostor i znanje nisu dopustili da govore u pitanju detaljno analiziramo. Stoga bi ukazali na mogućnost, možda neophodnost, da ovu disciplinu treba kod nas razviti, jer se u svetu poslednjih godina javljaju monografije koje to rade pa se u nekim slučajevima i daleko odmaklo. Čini mi se da naši muzeji, biblioteke, arhivi i druge javne institucije obraćaju manju pažnju na njihovo skupljanje i što je još važnije, njihovo

adekvatno, permanentno izlaganje javnosti, jer mislimo da bi to podstaklo odgovarajuća proučavanja.

Pri ovom netreba zaboraviti:

- da se ovi listovi gotovo isključivo štampaju u inostranstvu gde se sada gotovo jedino mogu naći. Ukoliko ih i ima, oni su kod nas u celovitim zbirkama i nije ih moguće izložiti;

- da postaju sve rjeđi, te njihovo pribavljanje predstavlja znatan napor, vremenski utrošak, skopčan sa odgovarajućim, ne malim, materijalnim troškovima;

- da je biblijografija i u svetu prilično retka i neophodna u odnosu na slične discipline. Kod nas gotovo da ne postoji i zamjenjuju je, po pravilu, izložbeni katalozi sa kratkim, ponekad netačnim komentarima. To znatno otežava identifikaciju pojedinih primeraka i objašnjavaju;

- da kompletnija analiza veduta predpostavlja poznavanje više uporednih disciplina: gravrske tehnike, vrste papira, nauke o vodoznacima, istorije uopšte, a grede u pitanju posebno, autore izrade gravire uopšte,

Sve ovo može zahtevati potrebnu organizacije multidisciplinarnog rada.

POPIS

gravira o vedutima Herceg Novog do kraja XVII-og veka

1. a) Iz tzv. grupe "Camotiovih atlasa". (1560 - 1580)

b) Slike i potpis ukazuje da je uzet iz zbirke "Civitatum Aliquot ..." Venetiis MDCLXXIII Donati, Berteli. Ovaj album se nalazi najčešće u muzejskim kolekcijama sveta, a sama gravira je na 12. mestu.

c) Potpis Dominico Zenoī (Zenonī) ne znači da je on istu crtao ili gravirao, s obzirom da je često kupovao, prepravljao i menjao graverske ploče. Tako je bio optužen i platio kaznu zbog nepravilnog prisvajanja autorstva. Njegova delatnost je između 1560. i 1580. poznata, a smatra se umetnikom srednjeg nivoa. Radio je samostalno, ali je i saradivao sa ostalim poznatim graverima, štamparima, izdavačima i knjižarima Venecije toga doba.

d) Gravira je veoma uprošćeni prikaz gradske tvrđave. Vidi se i Perast kao i okolni teren koji je nerealan, pošto je Herceg Novi uveličan.

e) Gravura je radena sa tzv. finim rezom na bakarnoj ploči, a dimenzija je 15 x 20,5 cm. Iz kolekcije je autora.

2) a) Takođe iz grupe tzv. "Camotiovih atlasa". (1560 - 1580)

b) Slika i broj ukazuje da je uzet iz "Isole famose Venetia Librerija di S. Marco." Nalazi se pod br. 21 u zbirci od 88 gravira.

c) Nema potpisa niti objašnjenja, tim pre što je mesto za legendu ostalo upražnjeno i navodi se na razna razmišljanja jer je to neuobičajno.

d) U odnosu na prethodnu graviru sasvim je različit izgled gradskih zidina, raspored zgrada unutrašnjeg dela grada i okoline i uopšte ne podsjeća na ostale gravire Herceg-Novog iz tog perioda. Očigledno da predstavlja rad drugog majstora - slikara i gravera.

e) Izrada je u istoj tehnici kao i prethodna. Nalazi se u zbirci Miroslava Viktorovića, kolekcionara iz Beograda, a presnimljena je iz "Politike" od 1.2.1979. god.

3) a) Takođe gravira iz tzv. "Camotievih atlasa." (1560 - 1580. god.)

b) Primerak je uzet iz "Isole famose ... Venetiis Libreria di S. Marco" i nosi br 20 na kome se mestu i nalazi od 88 listova ovog Portolana.

c) Autor je nepoznat, ali veoma podsjeća na sledeću graviru, po mnogim elementima: slovima, izgledom grada, brdima, predstavom kuća i dr. elementima. Moguće je da je autor Šibenčanin Martin Rota Kolunić, vrsni graver mnogih umetničkih gravira religiozne sadržine (ovo u prvom redu navodi Ljubić, ali pri tome ne pruža i odgovarajuće dokaze). Neki autori prihvataju ovo.

d) Reklo bi se da je ovo red većeg umjetničkog dometa, nego prethodna dva i bez sumnje je najinteresantniji u ovoj grupi listova. Sama gravira prikazuje napad hrišćanske flote sa mora 1687. god. i možda bi trebalo analizirati svaki od prikazanih brodova. Ima prikaza i rasporeda trupa u napadu, te zapovedačkog logora. Sam grad je prikazan sa turskom zastavom. Može se reći da je ovo jedna od najvrednijih i najinteresantnijih gravira iz cele ove zbirke.

e) Radena je u istoj tehnici kao i prethodna, a nalazi se u zbirci autora, s tom što je bojena finim okerom. Ovde se podrazumeva da je sama štampa bila u crno-beloj tehnici, a boja je naneta naknadno u neutvrđenom periodu.

4) a) Takođe iz grupe "Camotievih atlasa". (1560 - 1580. god.)

b) Pripada zbirci "Isole famose ..." Ima mesto i nosi broj 19, od 88 listova.

c) Po pisanju autorstva važi sve što je rečeno za prethodnu, sa kojom ima mnogo sličnosti, pogotovu u generalnom utisku.

d) Ova takođe lepa gravira prikazuje Boku sa severnijim delom naše obale, obuhvatajući i Dubrovnik. Tako se pre može svrstati u geografske karte, a ne vedute grada. Međutim, kako su sva tri grada (Dubrovnik, Herceg Novi i Kotor) data naglašeno, a u nekoliko i detaljno, to može spadati i u grupu veduta. Ovo u toliko pre što je ovo prvi malo veći i plastičniji prikaz grada Kotora na nekoj od gravira, kako je to poznato. Da se ovo može smatrati umetnički lepša geografska karta, ukazuje činjenica da je poslužila za obrazac prikazivanja područija obuhvaćenog zemljopisom 1667. god., čak skoro vek kasnije u vrstnoj radionici naslednika Matiasa Meriana, a takođe i za male hidrografske prikaze Boke Kotorske francuskih i engleskih autora 18. veku. Postoji još jedan prikaz Boke Kotorske u ovim atlasima i prikazuje Boku sa južnim delovima do albanske granice. Međutim ovo je daleko manje umetničke vrednosti, ali navodi veći broj mesta. Ponekad ovaj drugi prikaz nosi potpis Zanonja (Zenoi). Inače je neuobičajno u ovoj zbirci da se ista oblast prikaže dva puta.

e) Radeno u istoj tehnici i veličini kao i prethodni. Iz kolekcije je autora i takođe naknadno obojena - ne zna se u kom periodu.

5) a) U gornjem delu se predstavlja zamišljena slika zemljotresa u Dubrovniku.

b) To je uzeto iz "Der Beschreibung vierdet (oder das Theatre Europei zahnter Teil von der 1665 Jahr bis Anno 1671 beschrieben von Wolfgang Jakob Geiger in Verlog Matthei Merian (Casper Marijan und Matthia Götzers, MDCXXVII)". Moguće je da je to izašlo neposredno posle događaja kao prigodan letak, pa je naknadno otisak ploče stavljen u pomenuti atlas. Postoji ovo izdanje u 1703 godini.

c) Radi se o čuvenoj radionici Matthiasa Meriana koja je bila jedna od najboljih u to vreme, a u svakom slučaju najplodnija. Osnivač iste Matthias Marian umro je 1650. godine, a nasledili su ga dva sina i zet. Najznačajniji od njih bio je sin Caspar Merian (1627- 1686) i sam graver i izdavač. Uopšte je teško sa sigurnošću utvrditi ko je u ovoj radionici radio brojne gravire iz niza evropskih zemalja, pa i ovu u pitanju.

d) Kao osnova ove gravire služila je gravira koja prikazuje Boku i Dubrovnik iz "Camotievih atlasa" (u našem prikazu pod br. 4) U levom gornjem uglu ima posebnu sliku požara u Dubrovniku, nastalog posle zemljotresa, što deluje originalno i upečatljivo ali je u osnovi samo umetnička fantazija.

Može se reći da je delo na visokom umjetničkom nivou, premda je očigledno da slikar, odnosno graver, nisu poznavali ovu oblast, niti prisustvovali zemljotresu. Prikazana je cela oblast obuhvaćena zemljotresom, ali je Dubrovnik stavljen u centar događaja, pošto je bio najznačajniji grad u ovoj oblasti. Tako

povod za predstavu široj čitalačkoj publici ovog puta nije bio rat već prirodna nesreća, o kojoj je tadašnje javno mjenje govorilo.

e) Izrada je u bakrotisku, a uzeta je iz kolekcije Đorđa Radivovića.

6) a) Naziv ove gravire je "Pianta della Città et Fortezza di Castel Nuovo"...

b) Možda je ovo bi prvobitno letak koji je crtan i štampan 1684. god. Inače je uključena u :

"Conquiste de la ser.ma Republica di Venezia Epiro et Morca ..." Venetia 1686, izdavač Vincenzo Coronelli - "Morca ..." Venezia 1686, izdavač V. Cornelli i "Morca ..." Pariz 1687.

c) Kao autor (crtič) navodi se N. N. a kao graver Domenico Rosseti poznati umetnik - graver, rođen u Veneciji 1650 a umro 1736 u Veroni.

Za ovu gravuru postoji crtani predložak i opis Herceg-Novog na dve strane, pisan rukom. Crtež je indentičan sa gravurom koja se nalazi u Bibliothéque Nationale, Pariz.

Ne može se izbeći utisak da je ovo bio zametak velike Cornellijeve karte Boke Kotorske koja je prvi put štampana 1688. godine ime gravera bilo izostavljeno.

U svakom slučaju posebno je naznačeno da je ličnost N. N. prikupila podatke za ovu mapu, dala nacrt, opisala grad i okolinu u pisanom prilogu i najzad ime gravera, što je u to vreme bio redak slučaj za ovakvo izdvajanje funkcija.

d) Po ovoj prilici ovde se radilo o vojnoj mapi tuđe teritorije koja se prikazuje pred eventualni napad, ali neku posebnu vrednost, utoliko pre što je to tlocrt grada i bliže okoline, a ne veduta.

e) Rađena je u bakropisu i u vlasništvu je Bibliothéque Nationale, kako gravira, tako i autogram i pismeni izveštaj.

7) a) Herceg-Novog sa okolinom - očigledno inspirisan prethodnim gravurom tlocrt, samo videno iz drugog ugla.

b) Primerak u pitanju je sa posebnim dekorativnim okvirom i verovatno je dat u okviru posebno štampanog atlasa. Inače, ova je gravira bez okvirnog rama, štampana u : "Morca ..." Pariz 1686 i druga izdanja Moree "Isole e Citta ..." 1689 Venezia "Teatro Citta ..." Venezia 1696-1697. Ovo je uobičajan Coronellijevski prikaz Herceg-Novog, jednostavan u izradi i verovatno, možemo Rossetija smatrati njegovim autorom - graverom. Bez obzira na jednostavnost postoji sklad i ravnoteža prikaza grada, okoline, broda u blizini luke, imena grada, kao i dekorativno graviranog rama koji je lepši nego što je slučaj kod drugih takvih ramova kod Cornellija.

c) i ovde je u pitanju bakrorez, a uzeto je iz kolekcije Đorđa Radivovića.

8) a) Naziv gravire je "Fortezza di Gornji Grad"

b) Ovaj bakropis je takođe u više mahova štampan i nalazi se često u raznim Cornellijevim izdanjima, n. pr.: "Morea..." Pariz 1686. Morea..." Venezia 1687. "Isole e Citta ..." Venezia 1689 itd.

c) Predstavlja poseban i jedini prikaz hercegnovskog gornjeg grada. Teško je reći koliko je on dat realistički, tj. da li je slikan na licu mesta ili zamišljen, što bi trebalo utvrditi. Predstavlja odsrednji umjetnički rad. Obim ove gravire varira u raznim

izdanjima od 13,2 x 17,1 cm do 13,3 x 17,3 cm . Ovo se odnosi na uobičajnu graviru, a ne sa dekorativnim okvirom.

d) Iz kolekcije Dorde Radivovića.

9) a) Naziv gravire je "Castel Nuovo in Dalmatia reso (umesto "proso") le 30 Setebre 1687 "Gravira je nepoznatog autora i uzeta je iz nepoznate zbirke.

b) Po svoj prilici se radi o jednoj od brojnih prikaza gradova koji su u to vreme izdavani. Da je uzet iz neke zbirke ukazuje broj u levom gornjem uglu.

Karakteristično je kao što je to slučaj u ovoj grupi, tada popularnih veduta, da je grad prikazan u četiri dela" 1) donji grad, 2) višnji grad, 3) tvrđava Sulman-Agwe, 4) gornji grad. Posebno je pokazana reka Zelenika pod 5).

c) Naslov ukazuje da je verovatno crtan, graviran i štampan primerak neposredno posle osvajanja grada. Veoma podsjeća na Rossijev (koji je ovde prikazan pod brojem 10), prem da je ovaj imao, očigledno, manje umetničke domete. Teško je odrediti koji je kome u ovom slučaju prethodio.

d) Bakrorez je iz kolekcije Dorde Radivovića.

10) a) Naziv gravire "Castel Nuovo in Dalmatia"

b) Autor - izdavač Giacomo Giovanni Rossi. Ovo gravira kao i druge njegove gravire su visokog umetničkog dometa. Natpisi delova grada su indentični kao u prethodnoj graviri. Predstavlja vanredno fini i slikoviti prikaz. Posebno je pitanje realnosti prikazivanje grada tj. dali su slikar i graver radili na licu mesta ili po ranijim uzorima. Pored grada ukazujemo na prikaz i na lepe slike brodova.

c) Garavira je uzeta iz atlasa "Teatro delle guere contro il Turco dove sono le piante e le vedute delle principarlli citta et fortezze dell Ungeria, Morea et d'altre provincie de G.G. Rossi 1687". Tu ima i drugih naših gradova. Inače ovaj atlas, pa i ova gravira, spadaju u retke primerke i nije im poznato da ima više izdanja. Izvesno je da je Rossi bio izdavač, ali kao ni kod drugih, ne zna se ko je bio crtač i graver.

d) Tehnika je bakrorez, a primerak je iz kolekcije Dorde Radivovića.

11) a) Predstavlja osvajanje Herceg Novog od G. G. Rossi-a.

b) Ovo je raskošna i umetnički veoma lepo obrađena gravira. Svakako se radi o umjetnički najljepše prezentiranoj graviri Herceg Novog uopšte. Međutim, ima se utisak da je data prednost umjetničkoj obradi, a manje na realnost prikaza događaja osvajanja Herceg Novog. Posebno estetski su prikazani čamci prepuni invazionih trupa. Mogu se uočavati pojedinačni likovi, odeća i oružje, kao i brodovi koji su učestvovali u ovoj invaziji. Izgleda da je ovu graviru radio drugi umetnik, a ne isti koji je radio graviru pod brojem 10.

c) Ovaj primerak se često sreće i moguće je da se nalazi i u drugim izdanjima sem pomenutog pod brojem 10 iz koga je uzeta ova gravira.

d) Tehnika bakroreza. Iz kolekcije je Dordea Radivovića.

12) a) Veliki letak Arnolda Westerhouxta koji pokazuje osvajanje Herceg Novog 1687. god.

b) Autor (crtač - graver, verovatno i izdavač) je rođen u Amsterdamu 1651. god a umro 1725. god. Živio je u Amsterdamu, Prafu i Rimu. Veoma često je izdavao pojedinačne gravire sa religioznom, zatim istorijskom sadržinom, kao i portrete.

c) Ovaj letak je, prema naznačenom datumu, izdan 16 dana po osvajanju Herceg-Novog, vjerovatno na bazi nekog detaljnog izvještaja, upravo prispjelog sa ratišta, pošto je veoma detaljno u opisima pojedinih faza bitke, a čiju verodostojnost treba detaljno i svestrano proveriti. Sledi i niz pojedinačnih objašnjenja iz scene bitaka, što posebno ukazuje na sveobuhvatnost i dokumentarnost ove gravire.

d) Kao pojedinačni letak ove gravire je izuzetno retka i nije mi poznato da figurira na popisu poznatih prikaza istorijskih scena ovog autora. Sa druge strane ona je velikih dimenzija i kao takva slična prethodnoj, djeluje vrlo dekorativno, iako je umetnički utisak nešto veći. Iz kolekcije je Đorđa Radivovića.

13) a) Gravira "Castal Nuovo assediato e preso dal Cav. Proc. Girola Corner"

b) Izdato u "Citta Fortezze e Isole" od Coronellija.

c) U pitanju je redak atlas, dakle i retka gravira. U ovom atlasu ima gravira još drugih naših gradova.

d) Nepoznat je crtač i graver ove vedute koja po stilu ne liči na uobičajne iz Cornellijevih atlanti. Ista predstavlja dosta široku oblast oko grada, ali nedostaju objašnjenja po detaljnim prikazima. Po umetničkom dometu zaostaje za dva prethodna prikaza znatno.

e) Tehnika bakroreza. Vlasništvo je "Bibliothèque Nationale", Pariz.

14) a) Autor je Jacques Peters (1637-1695) iz Amsterdama i Caspar Bootats (1634-1718) iz Beča, koji su u svom "Atlas of Hungary and Dalmatia ..." iz 1690 dali graviru mnogih naših gradova, od kojih je brojne potpisao Peters. Međutim, smatra se da je bio veći autorski doprinos Bouttatsa.

b) Obrazac za izradu ove gravire, nazvane jednostavno "Castel Nuovo", je gravirao u našem prikazu pod br. 1. iz "Cestal aliquot ...", dopunjena sa pet brodova i drugim manjim izmjenama.

Uopšte gravire iz ovog albuma su uvek uzimale neke obrasce iz već postojećih gravira, unočulo ih menjajući, ovo iz razloga što nisu imale nove crteže očevidaca koji bi poslužili za izradu originalnih gravira, Tako je ova gravira lišena svake autentičnosti i originalnosti.

c) Uzeta je iz kolekcije Đorđa Radivovića. Rađena je u bakrorezu.

15) a) "Castel Nuovo" je velika i efektna gravira. Razmere 41,5 x 51 cm.

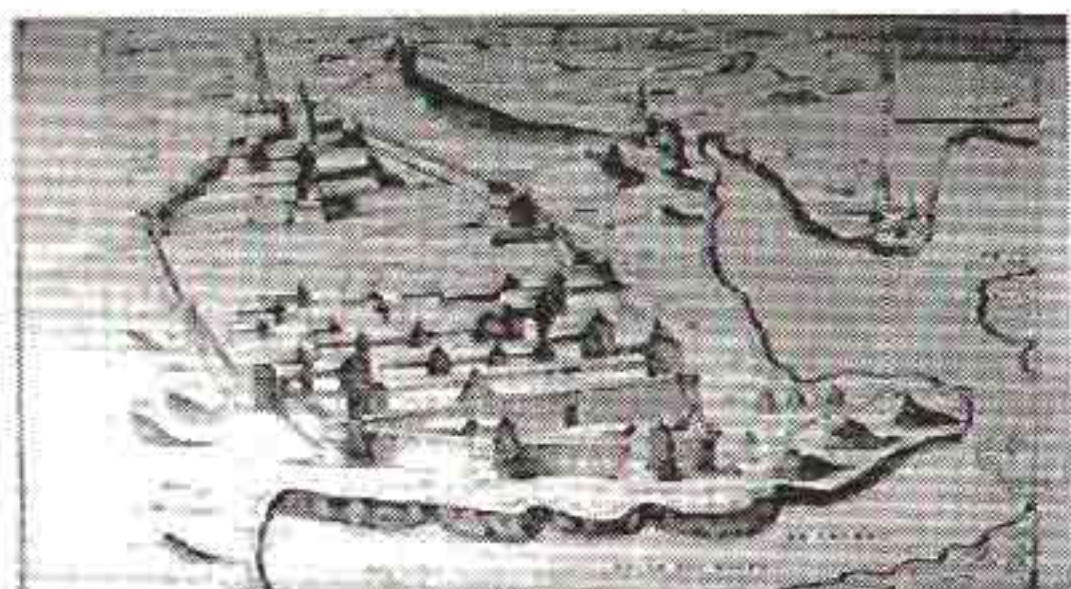
b) Uzeta je iz "Nouveau theatre d'Italia", Amstardam 1704 od J. Blaeu koji je posthumno izdao i predavao Pierre Mortier (1661-1711). Tačno se ne zna ko je crtač i graver, ali je moguće da je za života bio J. Blaeu je poznat kao stvaralac vrsnih geografskih karata. Napominjemo da je, iako izdana 1704. god., verovatno rađena u 17. veku s obzirom da je Blaeu umro 1673. g.

c) Ovaj rad je po opštem utisku neobičan i originalan i predstavlja nagovještaj novih pravaca u izradi veduta gradova. Nema nikakvih objašnjenja šta je neobično za graviru ivakvog formata.

d) Ova gravira se često sreće. Vlasništvo je Đorđa Radivovića.

16) a) "Castel Nuovo" gravira vrlo malog formata, iscčena sa Kotorom i stavljena, zapravo sleoljena sa gravirom istog formata grada Kotora u jedan dekorativni gravirni okvir, sa posebnom posvetom. U stvari indentična je sa gravirom pod br. 7. u ovom prikazu s tim što su joj dimenzije umanjene.

b) Verovatno je izdvojena iz dela Coronellijevog "Republica di Venecija IV Albanija" izdana cca 1708. god. Važe sve primedbe kao za gore pomenutu graviru. Iz kolekcije je Dorda Radivovića.

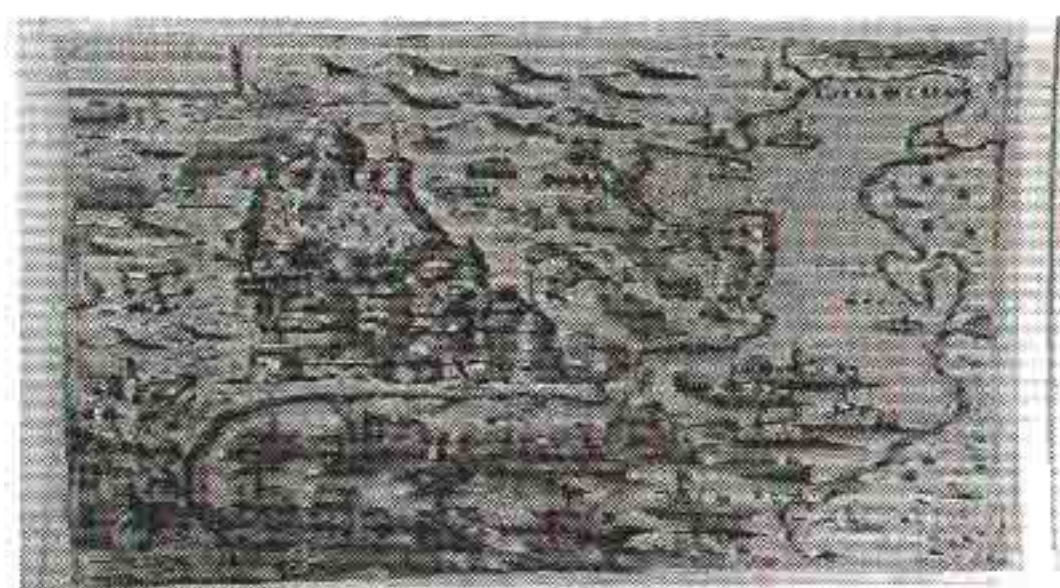
Slika 1.

Slika 2.

Slika 3.

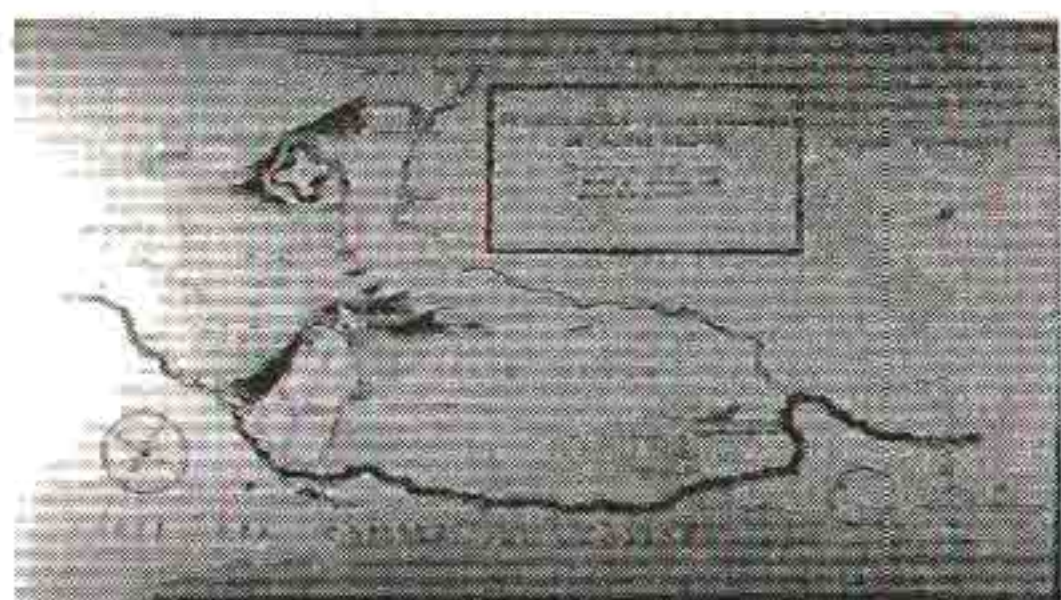
Slika 3a.

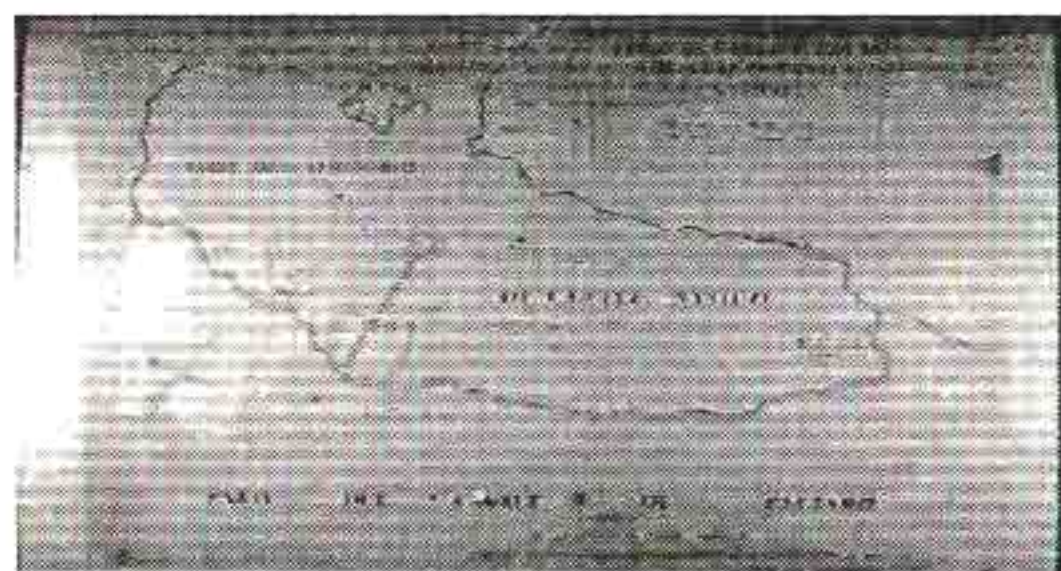
Slika 4.

Slika 5.

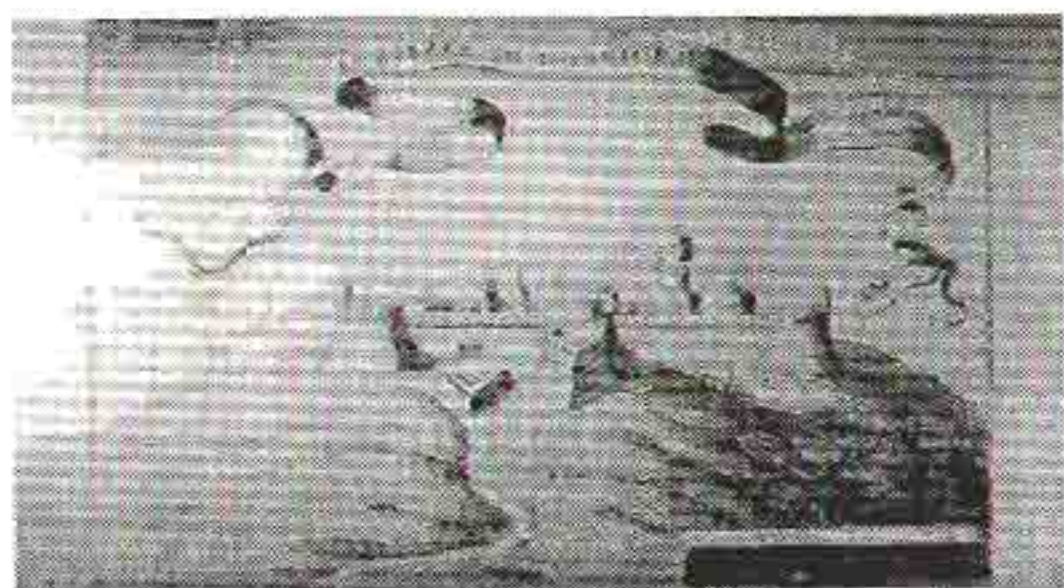
Slika 6.

Slika 6a.

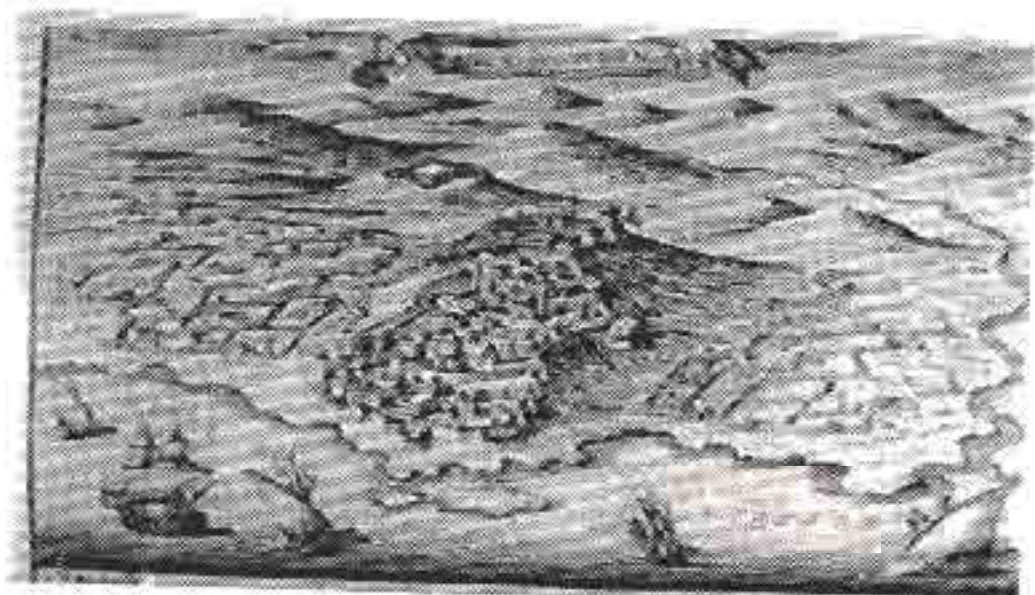
Slika 7.

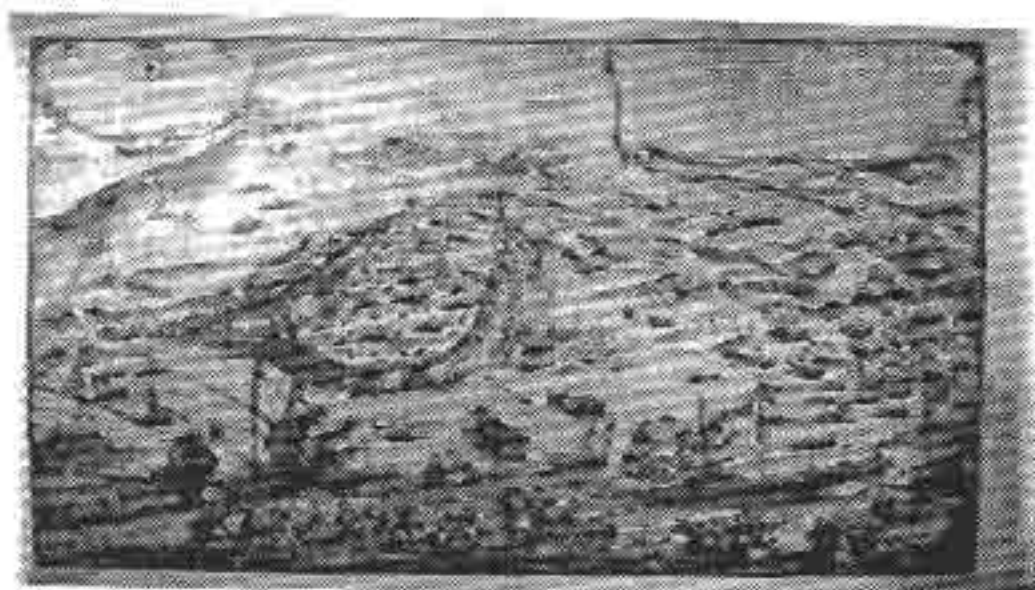
Slika 8.

Slika 9.

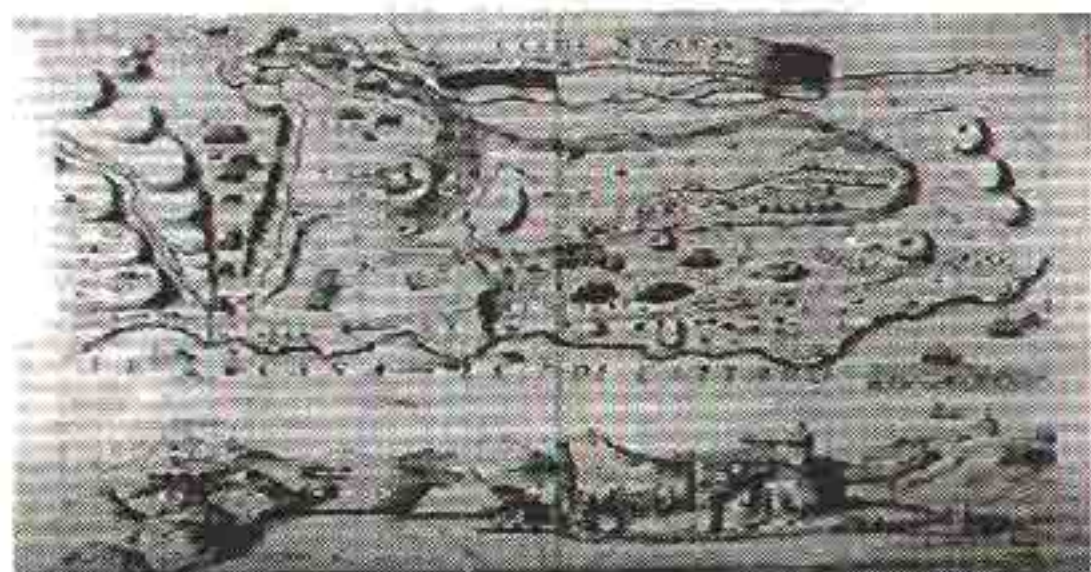
Slika 10.

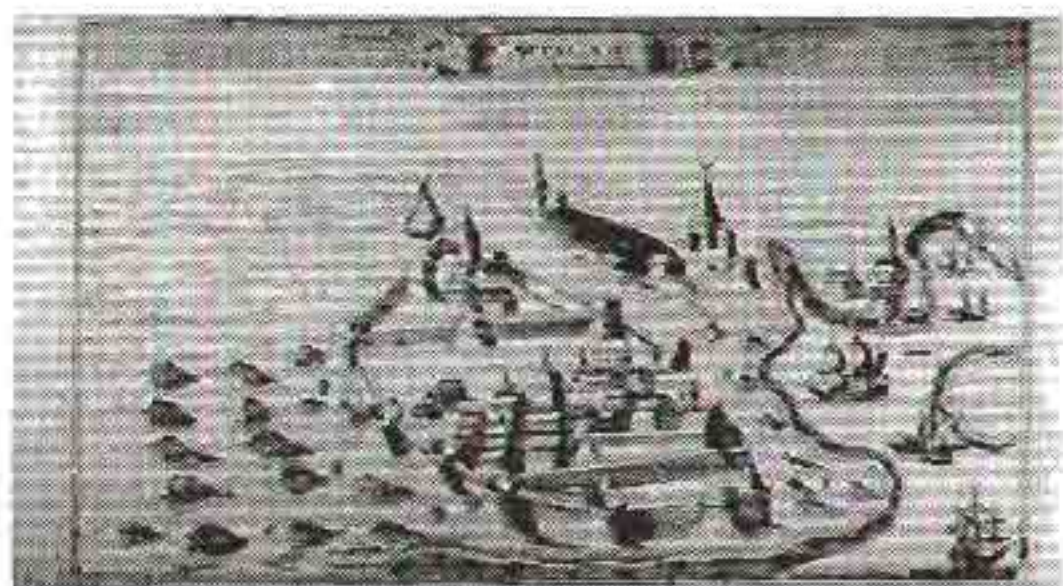
Slika 11.

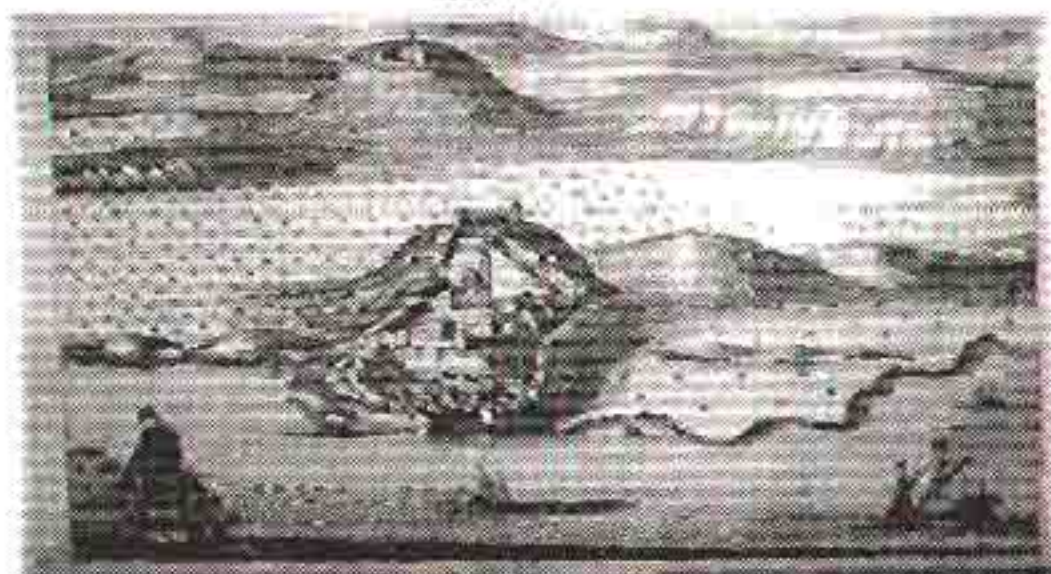
Slika 12.

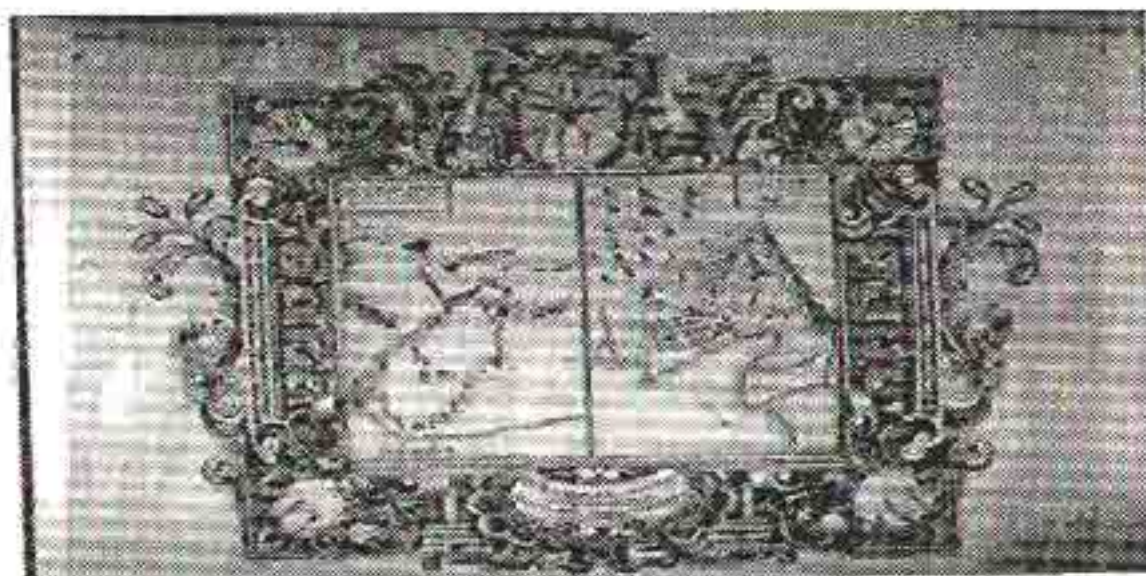
Slika 13.

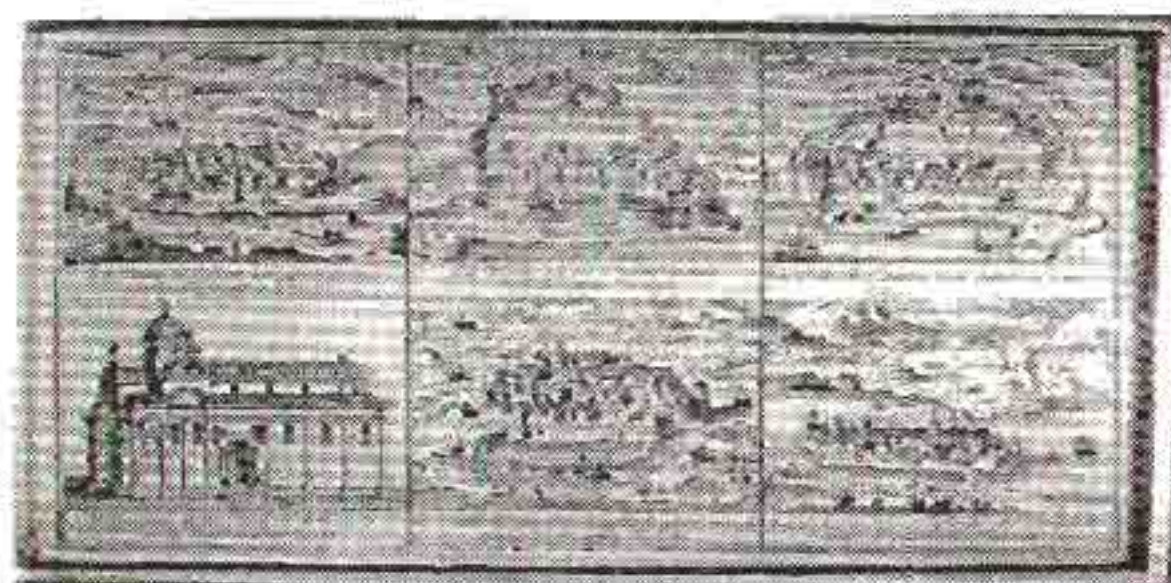
Slika 14.

Slika 15.

Slika 16.

Slika 17.

BIBLIOGRAFIJA

1. Frank - Dietrich Jacob: Historische Stadtansichten, Veb. R.A. Seeman Verlag, Leipzig 1982.
2. Mireille Pastoreau: Les Atlas Francais VIe-XVIIe Siecles, Paris 1984.
3. R.V. Tooley: Tooley' s Dictionary of Mapmakers, Map Collector Publications Limited, 1979.
4. Zdenek Wirth: Prag in Bilden aus Fünf Jahrhunderten, Artia Prag 1954.
5. Mireille Forget: Illustration du Vieux Toulon, Aubanel, 1983.
6. Jacquesen Wilhelm: Paris au cours des siecles, Hachette, 1961.
7. Peter Babendererde: Dekorative Graphik, Klinkhardt und Bierman, Braunschweig 1975.
8. Martin Engelbrecht: Europäische Städte im Rokoko, F. Bruckmann Verlag München, 1966.
9. Leo Bagrow, R.A. Skelton: Meister der Kartographie, Propilän Verlag, Berlin 1985.
10. Phillips, F.R.G.S.: A list Gergaphical Atlases in the library of congress, od I - IV dela, Qashington Government Printing Office 1909 -1920.
11. Jean E. Bersier: La gravure, Editin Berger-Lervaurt, 1963.
12. Ales Krejca: Les techniques de laa gravure, Gründ 1983.
13. Fredrich Bachmann: Die Alten Städtebilder, Verlag Karl W. Hiersemann, leipzig 1939.
14. R.V. Toolye: Maps in Italian Atlases of the Sihteenth Centry, časopis Imago Mundi
15. Lamberto Doneti: Martino Rota, Incisore Sebenicense
16. Lamberto Doneti: Alcune Stampe Sconosciute di Martino Roto, oba uzeta iz Archivio Storico per la Dalmazia
17. Ermano Armao: Vincenzo Coronelli, Bibliopolis Librerijo Editrice Firenze 1944.
18. Roymond Lister: How to identify old maps and globus, G. Bell and Sons itd. London 1965.

БИБЛИОТЕКА МАНАСТИРА САВИНЕ

Први штампар код Јужних Словена монах Макарије у првој европској државној штампарији Ђурђа Црнојевића записао је у поговору цетињског Псалтира 1495. г. умне и поучне мисли: "Сви који хоће могу се богато наслађивати ово књигом. Ко њу чита: био то цар или владика, или кнез или простак, сиромаш или пали у безбројне напасти - имаће сваку утјеху. Јер књига је ова наставник чистоте, промјена жалости, чувар дјевојаштву, приближавање Богу, учитељ животу, покретач сваком добру, а с Богом измирење и самотворење. Али читалац треба да чита са знањем и пажњом, да не би с непажње пропустио мало, а оштетио се у велико", 1)

Због своје педагошке вриједности Псалтир је био и остао најчитанија од свих књига Библије у богослужбеном животу Цркве и окушао је пажњу за изучавање свих библиста. Како је задатак овога рада да прикаже фондове рукописних и штампаних књига богослужбено-теолошког садржаја у библиотеци манастира Савине са гледишта литерарно-историјског коментара, у даљем излагању, особито приликом описа и тумачења садржаја појединих књига, повремено ће се објашњавати садржина, употреба и историјски развитак појединих књига, које су и данас од виталног значаја као посведневна или повремена лектира. Како највећу вриједност ових фондова у савинској библиотеци чине баш ове књиге, а савременим научницима нијесу довољно познате по свом пореклу и функцији, сматрамо да се добро користе у бољем упознавању ове и свих манастирских библиотека.

О библиотеци манастира Савине прилично се писало. Сва досадашња литература о њој своди се, углавном, на информацијске текстове изузев оних нових капиталних радова Димитрија Богдановића, ауторитетног научника у области српско-словенске књижевности и посебно палеографског и археографског истраживања. Његов вишегодишњи труд на овом послу у савинској библиотеци донио је драгоцјене резултате. Овај рад је покушај да се на основу старих и нових сазнања о овим књижевним фондовима пође даље у проширењу литерарног и историјског видика о личностима и њиховом труду на формирању ових књига.

До прије двије деценије мало смо знали о постанку манастира Савине: мало из науке, а више из предања које се оснивало на

националним емоцијама и помјерало датуме у далеку прошлост. Дотле су били познати само оскудни документовани подаци, као онај запис на петохљебници коју је пожаревачки мајстор Нешко 1625. г. израдио за манастир Савину бригом и трошком савинског јеромонаха Евгенија.²⁾ Према једном ранијем читању записа на овој петохљебници изгледа да потиче из 1599. г. и тако, ако је тачно прочитано, манастир Савина се спомиње знатно раније, то јест "да је мала савинска црква постојала и појала још у XVI веку"³⁾ Истраживања архитектуре и живописа мале цркве у комплексу манастира Савине утврдила су да она потиче из XV в. и да је њен ктитор, можда, херцег Стефан Вукчић - Косача. Тако је пронађен и запис, из турског периода владавине, да је црква живописана 1565. г. Из овог записа се сазнаје да бригу о цркви воде јеромонах Пајсије и у заједници са већим бројем људи обавио је оправке храма и скупио средства за живописање.⁴⁾ То је "нека врства колективног ктиторства, облик даривања који је карактеристичан у обновљеној Пећкој патријаршији"⁵⁾ кад су све српске области у ропству и ктиторство владара преузимају свештена лица и народ. Нову свјетлост баца на прошлост манастира Савине проучавање Херцеговског дефтера Олге Зиројевић, на основу кога је утврдила да је "године 1519. у тимар једног новског спахије улазило и имање манастира Савине (400 акчи). Иста сума уписана је и 1585. године; манастир овога пута држе два хришћанина, један од њих је поп" (Херцегов. дефтер бр. 484)⁶⁾

Овај кратки осврт на постанак и прошлост Манастира Савине треба да послужи за постављање хипотезе о почецима манастирске библиотеке, за коју вјерујемо да је постојала и током кризног времена настала. На то нас упућују неке чињенице из живота херцег Стефана и његових пријатеља и сарадника, које ћемо више навести. Проучавања проф. Војислава Ђурића о постанку мале Богородичине цркве у Савини и њених фресака драгоцен су допринос историји манастира и њених културних тековина. Први и најстарији слој фресака у овој црквици, према његово истраживању, вјеројатно да буде негде око 1455. године,⁷⁾ у вријеме када је херцег Стефан био у пуноћи своје моћи и у Херцеговини и имао дипломатске и привредне контакте са Котором и Дубровником. Познато је да је био врло богат. У неким документима назива се вчасни војвода Стефан од св. Савег. Сналажљив и упоран у мутним играма тадашње политике са сусједима успио је, да и поред промјенљивих војних ситуација, одржи власт и прошири границе своје државе. Тако је држао Конавле, јужне предјеле Зете вОногост, Пљевља, Дурмитор, Пријеноље и манастир Милешевог.⁸⁾ У Новој је имао луку и бродове и индустрију сукна. Тако је у вријеме Стефана Вукчића жупа Драчевица, као и остала Бока уз море, нарочито истицала у трговини, привреди и поморству". Успио је да низом повластица доведе "у свој град велики број становништва са разних страна, а особито из наших источних страна.⁹⁾ У доба своје прилично дуге владавине (1435-1466. г.) увапредно је како своју владарску моћ тако и привреду државе.

Не знамо колико је урадио у области културе. Његова сарадња са милешевским епископима индиректно на то упућује. Пред смрт је позвао тадашњег милешевског митрополита да му напише тестамент. То свједочи да је у личности митрополита Давида имао једног од најближих сарадника. Познато је да су "Косаче наставиле с његовањем култа св. Саве и с везивањем за манастир Милешеву".¹⁰⁾ Претпостављамо да је херцега Стефана савјетовао његов пријатељ митрополит Давид, или неко од православних великодостојника тога времена, да измири богумиле са православнима, што се показало приликом писања његовог тестаментa у Новоме да су уз митрополита Давида потписници опоруке гост Радин, богумил и Прибисав Вукотић, римокатолик који су, несумњиво, такође били дворски људи,¹¹⁾ и да подигне на малој удаљености двије своје задужбине: поменути храм у данашњој Савини и цркву св. Сергија и Вакха у Подима изнад Херцег-Новога.¹²⁾ На основу свега овога може се закључити да је херцегова задужбина, црквица Успења Богородице, макар да је била у функцији дворске цркве или манастира, у што више вјерујемо, имала и приручну библиотеку, састављену од најпотребнијих књига. Како су у то доба радили црквени скрипторији на острвима Скадарског језера, а Херцег једно вријеме управљао јужним крајевима тадашње Зете, ове књиге могле су отуда најлакше да се донесу у овај храм или из Милешева као резиденције тадашњих митрополита.

1. Литература о манастирској библиотеци

Још 1826. г. објавио је Вук Караџић у своме забавнику "Даница" истраживачки рад "Почетак описанија српски манастира" у којем је дао извјестан редослед којим треба да се проучавају ове наше задужбине и њихово културно наслеђе. Тамо Караџић овако пише: "Ја сам одавно зажелио да се сви наши манастири опишу тројако: 1) где је који и на каку мјесту; 2) ко га је зидао и шта се о њему зна или приповиједа; 3) шта има у њему од стари књига или други неки натписа и потписа, који би макар најмање могли засвијетлити у тамошњој историји народа нашега. Паметноме и управо ученом човеку не треба доказивати како би таково описаније ови драгоценни остатака наше старине и једини чувара и стубова нашега закона и досадашњег књижевства било важно и полезно не само за нас Србље него и за остале све народе..."¹³⁾ Оно што је још тада Караџић урадио у своме изучавању девет манастира у Србији може и данас послужити као примјер како се проучавају наше задужбине са гледишта науке и предања. Посебно нас овдје интересује како је он биљежио све записе до којих је дошао прелиставајући старе манастирске рукописне и штампане књиге и дешифрирајући често тешко читљиве текстове. Овај његов аматерски рад чини нам се као да је

послужио за углед и првим проучавањима савинских књига, који су такође писали популарно. Њихове радове налазимо у вСрпско-далматинском магазинуг. Први је написао анонимни аутор и приказује само двије рукописне књиге и то Савинску крмчију коју назива вЗаконикг и Стихологију писану у Милешеви.14)

Послије скоро три деценије појавио се чланак ученог дубровачког пароха, протојереја Георгија (Борђа) Николајевића о Хронографу званом Тројадик у којем даје за оно вријеме занимљив опис текста, запис скриптора и цитира важније датуме из летописа.15)

Трећи рад у овом часопису објавио је некадашњи сабрат и настојатељ манастира Савинс, иначе познати црквени писац, Гедсон Јуришић и приказује само седам савинских рукописних књига.16)

У међувремену прије публиковања ова два рада, штампао је архимандрит Герасим Петрановић, познати епископ бококоторски и дубровачки, у овом Магазину за 1852-53. г. чланак о манастиру Савини, у којем није приказао ниједну књигу из савинске библиотеке. У фусноти испод Јуришићевог рада Петрановић је, као тадашњи уредник Магазина, то овако објаснио: "Када сам у Магазину за 1952. г. описао манастир Савину нијесам ове књиге побидљежити могао, јер онда мучно је ко до манастирских књига могао доћи".17)

Проћи ће опет дуги временски период до појаве нових радова о савинској библиотеци.

У школском извјештају Задарске богословије за 1883/84. г. познати црквени историчар и правник, далматински епископ Никодим Милаш, описао је Савинску крмчију.18) То је први стручни рад о једној рукописној књизи из ове библиотеке и остаје усамљен за скоро један вијек све до појаве студија о овом рукописном фонду пок. Димитрија Богдановића.

Десет година доцније опет један црквени историчар и правник бави се проучавањем библиотечких фондова рукописних и штампаних књига у Савини. То је нишки епископ Никанор Ружичић, који није успио да обради све примјерке књига.19) И њему се десило нешто слично као и Петрановићу, па је записао: "Ми нисмо описали ове древности зато што нам калуђери рекоше да их је до сада њих 7 - 8 прегледало и описивало и међу њима г.г. Миклошић, Качановски и Јиричек. Стога смо се ми уздржали од описа, само их набрајамо".20)

Значајан догађај у појави манастирских монографија десно се штампањем књиге "Манастир Савина у Боки Которској" из пера великог ентузијасте и трудољубивог проучаваоца и истраживача бокелских црквених старина, Младена Црногорчевића. Све доскора до публиковања студије Дејана Медаковића о манастиру Савини Црногорчевићева књига је била једини приручник и полазиште у даља научна истраживања. Она је и послије Медаковићеве књиге у много чему остала актуелна и непревазиђена. Црногорчевић је први дао

потпунији и детаљнији опис штампаних и рукописних књига од свих дотадашњих. Из његовог описа појединих књига и исписа њихових записа сазнајемо више драгоцених детаља. 21)

Локални историчар Томо К. Поповић у својој монографији "Херцег-Нови - историјске биљешке" само узгред спомиње ову библиотеку и истиче да "манастирска библиотска заслужује спомена ради ријетких књига, старина и рукописа што се у њој чувају". 22)

Бокељски етнограф и историчар протојереј Саво Накићновић у дјелу "Бока, антропогеографска студија" само поименично биљежи поједине рукописне књиге. 23) Значајан је његов истраживачки рад о србужама у Боки Которској у коме је дао краће коментаре на поједине савинске рукописне књиге. 24) Овдје треба споменути и његово проучавање бокељских читуља које се у савинској библиотеци чувају. 25)

У споменици манастира Савине штампан је списак важнијих рукописних и штампаних књига и то непотпун, без икаквих објашњења. 26)

Ове фондове тек 1949. г. стручно је прегледао и описао Ђорђе С. Радојичић и то је први научни рад о савинској библиотеци. 27)

Скупљајући грађу дуго година за своје дјело "Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа" проф. Владимир Петковић у кратко спомиње неке књиге. 28)

У једном публицистичком чланку Петар Шеровић набраја савинске књиге према списку који је штампан у поменутој манастирској Споменици. 29)

Нико С. Мартиновић је проучавао књижевне фондове у Црној Гори и доста простора у једној својој студији посветио манастирским библиотекама. Један кратак одјељак садржи описе појединих књига из Савине и помиње само Крмчију и Љествицу грбаљског протопопа Стефана Влатковића. Писац напомиње да се овдје налазе и прва издања знаменитих француских рационалиста из XVIII вијека. У закључку Мартиновић упоређује Савинску библиотеку са библиотеком црногорских митрополита Петра I и Петра II Петровића и сматра да су ви једна и друга библиотека скоро истовјетне по примјерцима књига руских издања, издања наших рационалиста с краја XVIII вијека као и издања претеча и духовних вођа прве француске револуције". 30)

Највећу заслугу у проучавању савинских рукописних књига има Димитрије Богдановић, који је својом научном акрибијом и одличним познавањем нашег средњовјековног књижевног и књижарског стваралаштва, писаца и скриптора, језика и писма ових списа, урадио три студије од којих су двије још у рукопису. 31) Његов истраживачки труд донио је нова сазнања о савинском рукописном фонду и чини драгоцен прилог нашој савременој археографској науци. Приликом даљег

излагања о овим књигама служићемо се резултатима овог његовог рада, што ћемо у фуснотама и наглашавати. Резултате овога Богдановићевог проучавања понегдје ћемо допуњавати извјесним историјским литерарним допунама, што смо у почетку истакли, ради нових сазнања о вредностима савинске библиотеке.

У своме раду "Библиотеке православних манастира у Боки Которској и Паштровићима" потписани је посветио доста простора библиотеци манастира Савине и са особитом пажњом настојао да опише значајније рукописне и штампане књиге. Том приликом користио је поменуту литературу, а једним дијелом излагање допуњавао својим запажањима. 32)

2. Оснивачи и дародавци

Градња мале Богородичине цркве у Савини стручним проучавањем одређена је половином XV вијека, и односи се на херцега Стефана Вукчића Косачу, па доводи до претпоставке да је та црква служила потребама херцеговог двора или у функцији манастира, односно парохије цркве, имала неку макар за оно доба и најпотребнију библиотеку. Рукописне књиге су биле ријетке и скупе, па су се са особитом пажњом чувале. Херцег Стефан је био богат и могао је и да наручује њихово преписивање. Везе са Милешевом, а посредништвом ове задужбине можда и са Хиландаром, то су му омогућавале. Посебно овдје треба истаћи његову везу са Зетом, особито откако се оженио ћерком рано преминулог зетског господара Балше III. Познато је да је његова мајка кнегиња Јелена, ћерка кнеза Лазара, а удова Ђурђа Страшимировића Балшића (+1386) била врло просвећена и учена жена, имала око себе учене духовнике из Византије и бавила се књигом. Зна се да је и сама писала и имала пјеснички таленат. Њен духовник игуман Никон Јерусалимац, настојатељ манастира Врањине, бавио се књижевним радом, од кога су остала два значајна списа, од којих се један чува међу рукописним књигама манастира Савине. Била је врло имућна и давала новац на чување и приплод код которског привредника Луке Паутинова. По своме канцелару Добреку Маринићу послала је на двије године пред смрт которском златару Андрији Изату у мају 1441. г. одређену количину сребра да од њега внаправи за донесену књигу корице са ликом Спаситеља према слици на другој књизи која му је показана као модел" што је и урадио до почетка јула исте године. 33) Зна се да је кнегиња Јелена често боравила на двору херцега Стефана у Новоме код своје унуке Јелене, која није баш била срећна у браку. Нешто доцније саградила је свој замак у коме је проводила, због повољне климе, већи дио године. 34) Свакако да је дјеловала на свога зета да набавља књиге, а вјероватно је била и донатор његове задужбине. Ово би могло да буде хипотеза о постојању неке прве малене

савинске библиотеке, од које се до данас није могло ништа сачувати. Можда је и јеромонах Пајсије, обновеитељ архитектуре и живописа у овом храму, набављао неке књиге уколико је могао да купи оне најпотребније за богослужење. У Пајсијево вријеме већ је афирмисана увелико штампарија Божидара и Вићенција Вуковића у Венецији и постоје повјереници у Дубровнику и Котору који отуда Вуковићеве књиге набављају и достављају, не само по Приморју, него и по унутрашњости. 35) Када савински калуђер Евгеније скупља новац и поручује чак у Пожаревац да му мајстор Нешко изради онако дивно умјетничко дјело обликовано у петохљебници, сигурно да се бринуо и о набавци књига. Нажалост, ни од његовог труда ништа није остало осим усамљене петохљебнице, узорног свједока великих прегнућа савинског монаха и живота, макар и врло скромног, у манастиру Савини у доба турске окупације.

Да ли је прекинут континуитет манастирског опстанка од 1652. до доласка тврдошких калуђера са митрополитом Саватијем? То је кратак размак, али довољан да се запусте ова задужбина, ако није у њој било монаха. Не можемо пратити ово вријеме и догађаје у њему, јер немамо података.

Доласком поменутих калуђера у Савину и транслацијом књига из библиотеке манастира Тврдоша у Савину наступа нови период живљења књиге у овој задужбини. Они су се старали да, поред пренесеног књижног фонда и ризнице из Тврдоша, и даље набављају књиге и ствари за своју нову обитељ.

Према сачуваним архивским подацима, које су забиљежиле млетачке политичке власти, у Савини је 1758. г. било укупно двадесет монаха и монашких приправника. А према попису из 1785. г., поред осталих лица, налазе се осам презвитера (свештеника) и један ђакон. 36) То је период интензивног рада на обнови читавог савинског комплекса, а посебно градњи Велике цркве, за коју се тада највише бринуло и жртвовало. А жртве тога великог подухвата били су савински калуђери од којих су двојица и живот оставили у туђини, скупљајући средства за свој нови храм. То су архимандрит Данило Рајовић и јеромонах Симеон Марковић - Драгуличић, познати и као библиофили и донатори савинске библиотеке. 37)

Међу првим донаторима спомиње се Сава Владиславић, дипломата у служби руског цара Петра I, који је био особито дарожљив према бокељским манастирима. Тестаментом из 1738. г. одређује да се пошаљу "два сандука словенских црквених књига годишњег круга, које су биле још прошле године припремљене за оданиљање у Српску земљу ради милостиње, и то поименично један сандук у Требињски манастир при Каstellновом" а други у манастир Житошплић. 38) Под књигама годишњег круга овдје се подразумијевају дванаест мјесечних минеја, октоиси, триоди, јеванђеље и апостол, као и псалтир и часловац. Ово су

књиге које се у богослужбеној пракси у току године стално употребљавају.

Поменути јеромонах Симеон Марковић показао је изванредно пожртвовање боравећи у Русији дванаест година на скупљању новца за градњу Велике цркве, као и набавци одежда, ствари и књига. У рукописној књизи Синодик биљежио је имена свих дародаваца. При повратку разболио се, осјећајући да му се ближи крај, задржао се у румунском манастиру Св. Димитрија код Букурешта и написао опоруку звану "Духовница". Ту је умро и сахрањен 1773. г. У њој је забиљежено што је све сакупио за тако дуго вријеме и то не само за Савину него и за друге манастире и парохијске цркве у Боки Которској. Одавде се сазнаје да је осим означене суме новца, оставио седам сандука одежда, сасуда и књига. 39) У јесен исте године братство манастира Савине одредило је свога сабрата јеромонаха Инокентија Дабовића, као врло повјерљивог и интелигентног, да пође и преузме ову оставштину, која се тада налазила код Симеоновог пријатеља петроварадинског трговца Јована Чичелића, који је тада боравио у Букурешту. Калуђеру Инокентију Топалска општина је дала овлаштење да за потребе манастира Савине преузме поменуте сандуке и новац. У овлаштењу се истиче да је "опште познат као честит и побожан калуђер". 40) Извршиоци Симеоновог тестаментa су се на Симеоновој опоруци потписали. Поред настојатеља поменутог манастира архимандрита Филарета, су кнез Антоније Стратимировић, мајор Иван Петровић-Требињац и поменути трговац Чичелић, коме препоруча да ове сандуке понесе до Петроварадина. Литерарни споменик о његовом пожртвовању сачуван је у рукописној књизи Синодик у коју је биљежио имена свих приложника за свој манастир. О овој књизи детаљан опис је изложен у поглављу о библиотечким фондovima рукописа. Још 1746. г. јеромонах Симеон је платио повезивање савинског Летописа, рукописне књиге из 17. в. У запису се истиче: "Ова књига звана Хронограф светоуспенског манастира Савине обновљена је настојањем и новцем јеромонаха Симеона Савинца Марковића названог Драголичића у Задру 20. век. 1746г. 41)

Запажени дародавац је и архимандрит Леонтије Аврамовић, веома угледна црквена личност у XVIII в. Родом је био из Требесина из породице која је дала овом крају више заслужних свештених лица. Замонашио се у Савини и рукоположио га је митрополит Саватије Љубибратић. Бокелци су га хтјели за свога епископа, а такође и православни Далматинци. Овај избор омеле су млетачке власти, јер је два пута ишао у Русију и тамо добио чин архимандрита. Отуда је доносио за Савину поклоне у новцу и утварама. Томо К. Поповић писао је о њему опширно у свом необјављеном раду "Угледни и заслужни Бокелци: 43) Његов рођак савински јерђакон Стефан израдио је 1758. г. рукописну читуљу манастирског братства. 43) Архим. Леонтије умро је и сахрањен у Савини 1742. г. У току својих путовања по Русији неке књиге купио је

од свог новца и завјештао савинској библиотеци. Тако се спомињао да је купио збирку поука св. Григорије Назијанзина и на ијој записао: "1729. 18. јула Ову Богом спасоносноу књигу звану Григорије Назијанзин купих за цекин и по у царском граду Москви ја смирили Леонтије Аврамовић, архимандрит требињски, ради душевне користи оних који је буду прилежно читали, које молим и прсклињем да би рекли: Бог да му душу прости".44)

Вјероватно да је још са првог путовања даривао двије књиге и та Поуке св. Јована Златоуста и Баронијеве црквене анализе. О томе су се сачували следећи записи: "Ову књигу звану Маргарит купих за два цекина у царском великом граду Москви 1722. мјесеца јулија 18. дан ја смјерни Леонтије Аврамовић, архимандрит требињски ради душевне користи читалаца и молим свакога ко би је прочитао да каже: Бог да му душу прости". Ова књига штампана је у Москви 1698. г.

А исте године и мјесеца купио је "чувену руску прераду Баронијевих црквених анализа, која је 1719. г. штампана у Москви у два тома, књигу која је постала "омиљена лектира у нашим манастирима у XVII в., утичући и на српску барокну иконографију". На овој књизи пише: в1722. јула 18. Ову Богом спасоносноу књигу звану Барони или Историја купих за два цекина у царском великом граду Москви ја смирили Леонтије Аврамовић, архимандрит требињски ради душевне користи оних који пажљиво читају и молим их да би рекли: Бог да му душу прости".45)

Поред ових налазимо још неке књиге са записима архимандрита Леонтија. То су Октоих на коме је дародавац забиљежио да га је донио из Москве 1729. г. ради вдуховне користи будућих покољењаг. Те исте године потписао се и на примјерку Триода - фарисејевца, богослужбене књиге која се употребљава у току великог поста. Ову књигу добио је на дар од Синода Руске цркве.46)

Половином прошлог вијека некадашњи калуђер - сабрат манастира Савине, протосињђел Кирило Цвјетковић, родом из Баошића, заточен у манастиру Бездину у Румунији, пресудом бечке владе због борбе против уније у Далмацији и Боки Которској, послао је неколико књига овој библиотеци. У писму своме братанцу Николи Цвјетковићу, пароху у Баошићима, пише 27. марта 1857. г. да му шаље сандук са књигама: "Шињем ти 60 комада књига од којих ти овдје прилажем назначеније и које су завијене у једном воштаном стародревном платну и онако завијене и свезане са шпагом ставио сам их у једној кашети у којој јошт неколико књига има, које ја за признателност мога пострига у наш манастир Савину шаљем, гдје ћеш ти ове теби намијењене књиге примити". Из приложенога списка се види које је све књиге послао братанцу, али нијесу назначене књиге упућене на дар савинској библиотеци.47)

Епископ Герасим Петрановић је цијенио улогу Савине, стално бринуо о унапређењу манастира и одредио га за своју љетну

резиденцију. Одличан проповиједник и писац низа историјских студија, човјек високог образовања, посебно се бринуо за манастирску библиотеку. Од појединих власника успио је да откупе и манастиру приложи четири значајне рукописне књиге, писане у XVII в. То су: Јерусалимски типик, Ирмологија, Зборник и Љествица.48)

Поред ових личности сигурно да се на савинским књигама налазе записи и других дародаваца.

Понекад су одавде у друге манастире или цркве слати примјерци књига на поклон. Тако је архимандрит Данило Јоацо-Рајовић са братством даровао Часловац, московско издање из 1642. г., свештенику Василију Злоковићу у Бијелој, а цркви св. Спиридона у Трсту московско Јеванђеље из 1687. г. И на овај начин савински монаси су "стицали пријатеље" и помагаче у скупљању средстава за градњу импозантне задужбине.49) Библиотеци манастира Бање код Рисна архимандрит Данило с братством поклања 1. јануара 1776. г. Нови Зајет с упоредним мјестима, штампано у Москви 1765. г. с напоменом да се "даде у руке господина оца игумана Мојсија Калуђеровића".50)

Мисли се да су и збјегли калуђери из Милешеве, послје пљачке и пустошења своје обитељи, овдје се склањали и донијели неколико књига током XVIII в. 51)

3. Фондови савинске библиотеке

Већина манастирских библиотека, поред богослужбене и теолошке, популарне и научне литературе, посједује и готово сва важнија дјела из области разних друштвених наука, а добрим дијелом и важнија издања из домаће и стране белетристике. Од друштвених наука у првом реду су заступљена дјела античких, средњовјековних и савремених философа, социолога и педагога. Такође су добро заступљене: етнографија, историја и географија, особито у бројним часописима, домаћим и страним. Током времена, развитком друштвених и егзактних наука, у манастирске библиотеке стижу и савремена научна дјела тако да се ове библиотеке сврставају у ред научних књижних фондова. Временом оне постају дио живог културног организма нашег народа тако да у њиховој литерарној имовини можемо да нађемо највјернија објашњења за многе културне, посебно литерарне, покрете. Те библиотеке су нам сачувале од пропасти готово све готово сву домаћу штампарску литерарну продукцију на народном, као и на страним језицима. Како се у свакој од њих, више или мање, чува и рукописних дјела, то их с пуним правом ваља убројити међу најзнатије и најзаслужније чуваре културно-литерарних добара нашег народа.52) У новије вријеме постоји богата библиографија радова о манастирским и епископским библиотекама.53) Библиофилска настојања наших епископа и калуђера у очувању рукописних и штампаних књига и данас

се уочава, особито при изучавању њихове опреме (повези, окови, украси, копче и др.). Према испитивањима Загорке Јанц "Бројност сачуваних повеза, висок ниво њихове занатске израде и извесне естетске предности показују да их треба ставити у ред са осталим гранама... Књига је било у свим манастирима и њихово повезивање и преповезивање није било искључиво везано за преписивачке радионице. Рађени у манастирима кожни повези су сматрани неком врстом домаће радиности. Према подацима који дају записи на књгама, може се претпоставити да је било мајстора обучених за повезивање књига, али стоји и чињеница да је врло велики број калуђера, свештеника и црквених великодостојника знао овај посао... Поред дијака, монаха и архимандрита, налазимо имена попова, митрополита и архиепископа српских" 54)

У кодиколошком проучавању савинских рукописних књига пок. Димитрије Богдановић је доста урадио и дао стручни увид у стање и опрему појединих књига.

Први помен о савинској библиотеци уочи пожара 1807. г. налазимо у поменутом мемоарима протосињела Кирила Цвјетковића, који је тада био манастирски ђак. Он је био очевидац пожара и учествовао у гашењу. Он то овако описује: "На 21. октобра у недјељу обноћ упали се, и то озгор с крова (изнад келија) и ово запаљеније сумњало се да је учињено или од житеља дубровачког предјела или од самшје Француза, будући били су 3 официра у манастиру и ту вече нису дошли спавати. А кад огањ узме мах, њихове слуге пред цркву су били и у град отишли без да што помогну или на помоћ кога из града доведу. Она част манастира, гдје су разне ствари стојале, под истим покровом било је наслагано много дасака, које су биле спремљене за столове, све то изгоре и у пепео се претвори; многа златоткана одјејанија црковна, крсти оковани, књиге од велике важности, такође много сребрни кандила... и какав је снажан вјетар ону ноћ од сјевера дувао да околни народ није прискочио, сав би манастир изгорио." 55) Из овог описа дознајемо о великој штети од пожара у коме су, поред осталих драгоцености, и књиге од "велике важности" нестале.

Други бољи опис даје епископ Никанор Ружичић у чланку о манастиру Савини у коме је дјелимично приказао рукописне и штампане књиге. Поред осталог пише: "Колико смо год до данас посјетили манастира, нисмо видјели не веће ни лепше уређене књижице, сем што је у Гргетегу већа. У библиотеци манастира Савине има разних књига, преко хиљаду. Но главно је што се у њој налазе најстарије и врло ретке штампане књиге. У њој ћете наћи све списе светих Отаца и многе књиге богословскога садржаја првих година руске штампе. Има их на разним језицима: српском, руском, грчком, немачком, латинским, италијанском. Има много и нових историјско-богословских књига нарочито часописа. Све су нумерисане и сложене по величини формата лепо у ормаре, па их милина гледати..."

Ружићић наглашава да манастир "има врло богату и по најновијој системи уређену библиотеку, коју красе не само печатане старе и нове књиге на разним језицима, него и неслико србуља од најстаријега доба... Манастир Савина је врло богат црквено-богослужбеним књигама стародревним рукописима. И једне и друге су врло лепо уређене и чувају се: скупоценије у ризници манастирској, а остале су у библиотеци... Побројали смо и рукописе, али их нисмо описивали, јер нам калуђери рекоше да је то више пута стручњацима учињено. Не знамо само јесу ли описи на јавност избили. Ако још нису, сигурно скоро ће се јавити."56)

Из Црногорчевићевог описа библиотеке сазнаје се да је размјештена у крајњој соби до епископске дворане у западном крилу манастирском.

Горње је одјељење потпуно запремљено лијепо поређаним књигама, док је доње одјељење у коме се хране рјеђе књиге, србуље и листине, затворено дрвеним вратанцима. У библиотеци имају уз књиге и важни ликови и друге старине. Уређена је и књиге јој редом побилежене у нарочити списак 1893. г. ... Изнутра, повише улазних врата, записане су мудре ријечи:

"Добро је поштовати књиге. Оне су сличне морској дубини из које они који роне износе драгоцјени бисер"(Стара руска пословица)

"Што користе књиге скривене у ковчегу или соби".

(Л. Мушицки)

Библиотека има преко осам стотина побројаних књига. На гласу је како по обилности тако и по ријеткости књига и рукописа... Међу свјетским писцима заступљена су дјела Волтра, Русоа, Монтескјеа, Бурхарда, Корнеја, Гросета, Ариоста и других... Врло су важни записи који су или резани у сребро и злато или су билежени пером које куда... Чисто жалимо што нам прилике не допуштају да донесемо литографске снимке појединих украса, минијатура и палеографских појединости на разних књига, србуља и листина".57)

А) Рукописне књиге

Као што смо већ нагласили у опису овог фонда користићемо дјелимично поменуте радове палеографско-кодиколошког истраживања Д. Богдановића, који су неопходни сваком осврту на ове књиге. Наводићемо само нешто од резултата његових проучавања, који су потребни за постављање поједине књиге у оквире историјско-литерарних сазнања о њеном пореклу и функцији. Записе са ових књига, што их је својевремено објавио Љ. Стојановић у наведеној збирци, а исписивао их од првих истраживача, и публикованих у "Српско-далматинском магазину" и "Шематизму православног епархије

бококаторско-дубровачке" саопштавамо у савременом српском преводу ради бољег упознавања читалаца са односним текстонима. Овим желимо да дамо бољи увид у културну вриједност књига уз употребу литературе која нам је била доступна.

У овом раду упоређивали смо Богдановићеве написе штампане и остале у рукопису. Нисмо изоставили ни осврте на оно што су писали први аутори као анонимни писац, затим Б. Николајевић и Гедсон Јуришић у поменутом Магазину као и запажања М. Црногорчевића и Г. Петрановића. Код сваког од њих налазе се појединости које употпуњавају сазнање о овом фонду.

У "Инвентару рукописа манастира Савинег Богдановић је урадио класификацију ових рукописних књига према садржају. Како су ове књиге донијете из манастира Тврдоша крајем XVII в. а тамо приспјеле са разних страна, а неке и у њему писане, спомињу се у неким записима на њима појединих херцеговачки митрополити о којима се мало зна у црквеној историји тога подручја. Настојаћемо да дамо и ту нека објашњења са којима располажемо.

Слиједимо редосљед описаних рукописа књига према Инвентару Д. Богдановића и то:

1. Четверојеванђеље, трећа четвртина XIV в. Из истог доба је и кожна повез.
2. Четверојеванђеље, потиче око 1375. г. Кожни повез је из новијег доба.
3. Поред обрађена два Октоиха из XV и XVI в. задржаћемо се у опису Октоиха из 1509. повезаног у кожи у XVI у кожи је у XVI в. Љ. Стојановић је публиковао у својој збирци опширан запис из овог Октоиха, који овдје дјелимично наводимо у савременом преводу:

"Довде писа Марко Требињац... Ради грехова наших стиже нас измаилска жељезна пали ца, која непоштедно руши правила право славне вјере и свете цркве ... у то вријеме ... списа се ова књига звана Октоих. Писа смјерни међу монасима свештенмонах Марко" У даљем тексту пише да је ово урадио по жељи епископа Висариона у Требињском манастиру.

У доњем дијелу записа текст: "Одавде поче писати Марко Пивац и исписах сви два гласа 7 и 8". 58)с

Према истраживањима црквеног историчара Ђока Сљепчевића, поменути Висарион "био је херцеговачки митрополит и резидирао је у манастиру Тврдошу. Постављен је на ову дужност 1591. г. Управљао је западним дијелом Херцеговине која је у то вријеме чинила посебну епархију. Сачувао се његов печат." Један је од угледних учесника покрета на ослобођење од Турака који је проводио патријарх Јован и који се у овом запису спомиње као архиепископ. Водио је преписку са појединим западним војсковођама о организовању устанка. 59)

4. Архијерсејски службеник с краја XVI в. Кожни повез је из XVII в. Погрешно се назива код већине пописивача ових књига "Хертунција" што је погрешно читање наслова који гласе "Хиртонција". У овој књизи,

поред литургија св. Јована Златоустог и св. Василија Великог налазе се и чиновни рукоположења (хиротоније) у чин ђакона и свештеника. Постоји више записа, а у појединим од њих, ова књига је била својина "владике захумског Симеона". Ово је други херцеговачки односно требињски митрополит са именом Симеон и први пут се помиње 1678. г. у управљао је овом епархијом до 1688. г., када је постао београдски митрополит. Овдје је остао све до 1690. г. када није пошао са патријархом Арсенијем III у Угарску него се преселио у Херцег - Нови. Ишао је у Хиландар, а изгледа, и у Јереусалим, јер га неки записи називају хацијом. Наслиједио га је у Тврдошу митрополит Саватије Љубибратић. Он је наслиједио овај примјерак књиге, о чему постоји запис. 60)

5. Архијерејски службеник, потиче из 1675. Кожни повез је из истог доба. Рукопис је украшен, "орнаментика богата минијатурама, заставицама, иницијалима и литургијским представама". Ово је комплетан архијерејски чиновник, јер садржи све три уобичајене Литургије, чиновне посвећења и рукоположења и освећење храма. 61)

6. Три примјерка Требника, сва три потичу из разних четвртина XVI в. Сви имају кожни повезе, потичу, према записима, из Требињског манастира и, углавном, с малим разликама садрже све обреде предвиђене за ову врсту богослужбене књиге. На једном од њих има запис митрополита Саватија, добро познатог из новије историје манастира Савине. Запис спомиње да је водачаством от Пиве, а постригом манастира Требињег. 62)

7. Акатистник с краја XVI в. Повезан је у сребрне корице "барокног типа". То је збирка похвалних пјесама званих акатисти у славу Исуса Христа, Богородице и светитеља. Читају се одређених празника у њихову част.

8. Каноник из 1635. г. То је молитвеник који поред дневних молитава, садржи и посебне врсте црквених пјесама за сваки дан у седмици.

9. Ирмологија потиче из посљедње четвртине XVII в. Има 103 листа у кожном повезу. Садржи ирмосе и стихове, изабране псалме и антифоне. Ирмологија је врста богослужбене књиге која садржи специфичне црквене пјесме зване ирмоси од којих се састављају веће цјелине зване канони и посвећени су разним празницима. У ирмологији "осим ирмоса имамо и других разних додатака, а то су разне песме које се појају на свакодневном богослужењу. Ирмологија је намјенена појцима да би на једно месту имали ирмосе и остале песме које се често поју". 63) У овом примјерку постоји и Мали катихизис (Дидаскалија хришћанска). Била је својина Тома Никићеновића из Кута. Купио је епископ Герасим Петрановић 1883. г. Овдје нас посебно интересује текст многољетствија српском патријарху у којем је садржана његова титула која спомиње све предјеле Пећке патријаршије од обнове 1557. г.

Трудољубиви Младен Црногорчевић преписао је текст овог многољетсвија (инапијелаг) у поменутој монографији о манастиру Савини. Доносимо га овдје према његовом препису са аутографа:

"Всесвјатјешему и блажењејшему оцу и господину и учитељу нашему архиепископу свјатије архиепископије пекске и првије Јустинијане и западног Поморија и Далмације и Травуније и Вретанским острвам. Патријарху насем Србљем и Болгаром, оцем оцу, пастирем пастиру, архијерејем архијереју, светитељем светитељу, сијатијешему Патријарху и Господину нашему поклоннику Светога Гроба Господња и неопалимјег купиње кириу кир хаји... многаја љета... 64) Овај текст је узет вдобрим дијелом из грамате патријарха Арсенија од 29. маја 1689. г. којом потврђује посједе манастиру Раваница и у којој се садрже нови елементи у Патријарховој титули... Ови елементи при пут сада улазе у званичну титулу пећкога патријарха. Интитулација у овој граматини је једна од најразгранатијих титула патријарха Арсенија III и пећких патријарага уопште. Поред тога назив архиепископа Прве Јустинијанске цркве био је елемент у титули који је имао да истакне јачу легитимност Пећке патријаршије и да подвуче њену православну припадност. 65)

Сличну титулу патријарха Арсенија IV цитира Љ. Стојановић према једном запису. Један нејасан наслов за неупућеног читаоца је у титулатури помен о Вретанијским острвима. Од почетка 17. в. па до друге половине, изабрани епископи за предјеле пресељених Срба вод Сењског приморја па до Ђура и Коморанаг рукополагани су у Пећи и носили титулу вретанијских дијецезана и имали сједиште у манастиру Марчи. Тако су и пећки патријарси, у исто доба, унијели у свој велики свечани наслов да су патријарси не само западних страна, као до тада, него и "Вретанијских острв". 66)

10. Јерусалимски типик из 1674. г. има 153 листа. И ову књигу купио је од породице Накићеновића епископ Герасим, о чему постоји запис на корицама из 1881. г. Типик или богослужбени устав је таква књига која садржи "систематски поредак и начин свршавања црквених служби, које се тичу практичног обављања богослужења по разним књигама.. Осим ове главне садржине, у њему су и правила о храни хришћана уопште, а нарочито монаха, правила о посту, као и правила црквеног поретка и понашања у цркви, за трпезом и уопште у манастиру.г 67) Први типик написао је палестински монах св. Сава Освећени из IV. в. Касније је настало више редакција Типика.

Црногорчевић примјећује да је при дну листова црвеним мастилом забиљежено о смрти краља Милутина, Стефана Дечанског, цара Душана, Уроша V и погибљи кнеза Лазара и о Стефану Лазаревићу. Према запису са овог примјерка објављеног у Шематизму Бокоторско-дубровачке епархије за 1882. г. (с. 32) Стојановић је исти пренео у своју збирку одакле дајемо превод:

"Ова света и души корисна књига звана Типик то јест Устав исписа се у Светој Гори Атона звана "Око непорочист, писа се у Светој Ани руком многогрешног и најмањег међу монасима јеромонаха Антонија, а бригом и трошком чеснога и смјерног духовника кир Висариона јеромонаха са својом сабраћом. И послаше је у свој манастир звани Рача гдје с у примили свети монашки образ да служи у светој обитељи. И нас грешне спомињите Господа ради као и сву браћу". 68)

11. Крмчија савинска, из средине XVI в. има 396 листова. Из тог доба је кожни повез. Има таблицу степена сродства. На њој је више записа о власништву и о земљотресу 1568. О Савинској крмчији доста се писало. Прије излагања литературе о овој књизи, наводимо компетентне оцјене о самој Крмчије као црквено правном кодексу. Учени Никодим Милаш објашњава да је то назив за "Словенски канонички зборник", који је саставио св. Сава у Хиландару почетком XIII в. Назив потиче од кормила којим се управља бродом, па тако и овим зборником црквених и државних прописа као општим Закоником управља се Црквом као институцијом. По ријечима Д. Богдановића Крмчија је основни правни извор, неизменљив правни кодекс на коме се имало заснивати све друго право у српској држави: читав правни поредак средњовековне Србије "Богдановић наводи све примјерке преписа са свтосавског оригинала. Послије Београдског преписа из прве четвртине XV в. долази Савинска и онда Пећка и Морачка крмчија. Богдановић напомиње да то значи да је Крмчија, поред Душановог законодавства, служила као правни извор и за време Турака у оквиру правне аутономије српског народа". 69) Савинску крмчију први је приказао јавности непознати аутор у Српско-далматинском магазину 1839. г. О њој је написао укратко "Законик ин фолио. Чисто минејски написана. Не зна се кад и гдје је ова заиста ријетка књига писана". Одавде доносимо и запис са Крмчије: Ова света и божанска књига Законик митрополита херцеговачког кир Силвестра. И даде га у манастир храму Успенија Пресвете Богородице који је у Требињу и да се нико не усуди да је одузме од овога манастира. Ако се ко дрзне да одузме овај Законик да одговара Господу Богу и Пресветој Богородици и да му је Причиста супарница на Страшном суду. Ово писах 7-ог децембра 1063. г." 70) О Савинској крмчији писао је укратко Нићифор Дучић. Упоређивао је са Морачком и закључио да су "једнаке језиком и садржином, само има гдје гдје мале разлике у правопису. Мислим да је преписана с Крмчије будимљанског епископа Теофила, као и Морачка, а ова с Крмчије св. Саве из 1252. г." 71) Стручни суд о правном садржају овог споменика и његовим карактеристикама дао је својевремено Н. Милаш, што спомињемо у литератури.

12. Требињки хронографиз 1654. г. има 166 листова, а испред њих Богдановић је шест листова означио римским бројем. Има кожни повез веома оштећен. Писао га је требињски калуђер Исаија. Ово је Љетопис

црквених догађаја какав се практичао да пише по нашим средњовјековним манастирима и назива се још и "Тројадик" или "Цароставник". Љетописи су уствари хронике (анали) појединих владара и читаве лозе изложене у духу византијске хронографије, у природном временском редоследу. Поред свога главног хронолошког садржаја има додатке: "О разуму и философији" и "О митарствима". О Требињском љетопису први је писао Ђорђе Николајевић. Овако га описује: Књига је писана минејским словима прекирасно и чисто да се лако читају може. У њој има 101 глава. За онога који би писао историју црквену од велике користи ова би ми књига била". 72) По његовом препису запис доноси и Љ. Стојановић. Због опширности доносимо га у скраћеном изводу: "Ова књига Тројадик писа се у манастиру званом Требиње близу Приморја у великој цркви у храму Успења Пресвете Богородице..."

Браћо и Оци, који будете читали ову књигу и гдје нађете недостатак ријечи за ово вас молим да ми опростите, јер не бијох никад у миру док ово написах тада бијох настојатељ ове обитељи. И бојим се да сам чиме увредио Бога и човјека. Зато молим и вапијем: Владико мој Христе, као што си примио од удовице двије леште и прими и ово мојом руком сложено од грешног монаха Исавје. И вас молим који прочитате ову књигу благословите труд наш да и благослов наслиједите. Почет писати 10. априла, а заврши се 5. августа од Рож. Христова 1652.г 73)

Николајевић даље наводи и наслов текста писан црвеним мастилом "Пролог - зборник од многих љетописца од Адама и царева јудејских и римских и многих царстава сложени укратко". Писац даје наслове свих поглавља овог Љетописа, која се завршавају последњим о паду Цариграда 1453. г. Податак у књизи су: Посланица св. Јована Дамаскина о Философији, тумачење приче о злим виноградарима, Поуке аве Доротеја и Казавања о митарствима. Ову књигу дао је у Задру да се повеже о свом трошку познати савински калуђер Симеон Марковић - Драгуличкић 20. децембра 1746. г. 74)

13. Шестодневник Никона Јерусалимца из 1440. г. има 292 листа и кожни повез. назив је добио по садржини првог списка у њему; то је познати егзегетски рад св. Василија Великог (IV в.) вХексамерон-Шестодневг у којем се тумачи постанак свијета према опису у првој књизи Библије. остали списи су исихастичке садржине. Исихазам је "синтеза читаве доктрине раног источног монаштва", која се доцније научно формирала у Светој Гори. Исихасте су монаси усамљеници који активно медитирају у самоћи и тиховању ("Ен исихиа"). 65) Такав је био и монах Никон, духовник и савјетник зетске кнегиње Јелене Балшић. Написа је и чувени "Горички зборник", антологију разних описа, углавном теолошке садржине. Постоји и његов запис на књизи. 76)

14. Зборник из 1428. г. има 292 листа и кожни повез. И ово је зборник исихастичких списа. Од посебног је значаја што су се с амо у њему сачувале посланице монаха Силуана, српског књижевника из XIV в. 77)

15. Љествица протопопа кир Стефана Влатховића из Горњег Грбља. Писана је 1688. г. Има 126 листова и кожни повез. Њен пун наслов гласи "Љествица о врлинама и митарствима, о седамесет ртних греова и о степенима сродства". Садржи низ података из астрономије и пасхалију и један дио датума из уобичајеног Љетописа. Књигу је купио хиландарски игуман Иларион и приложио у Тврдош. Има више записа као што су из 1711. г. да је својина протопопа Стефана из Грбља и о боју на Царевом Лазу 1712. г. 78)

16. Синодик манастира Савине, књига јеромонаха савинског Симеона Марковића из 1762. г. у коју је уписивао грилоге за градњу Велике цркве. Има 181 л. Текст са насловне стране доносимо као илустрацију у овом граду. О јеромонаху Симеону смо већ написали у одјелку о оснивајима и дародавцима ове библиотеке 79)

17. Читуље, збирка од 69 књижица из XVIII-XIX в. из разних бокољских породица, које су се овдје доносиле у богослужбене сврхе. Из њих су се спомињали на литургијама и парастосима умрли и живи чланови породица. Поред њих спомињемо и три Поменика, врсту колективне читуље у коју су се уписивали поименично сви чланови из свих породица појединих братстава, тако да су три бокољске општине биле у Савини представљене овом врстом читуља. То су Поменици: Луштице из 1725, има 79 листова; Грбља из 1750, има 125 л. и Кртола из 1756, има 82 листа. Ове читуље пружају податке за етнографско-демографска истраживања о поријеклу наших насеља и о миграцијама. 80)

18. У овом фонду налази се и низ других рукописних књига које овде само помињемо: То су: Пет Зборника од XV до XVII з., три апокрифна Зборника, Мали катихизис которског пароха Андрије Петровића из 1786. г. Општи лист (читуља) ман. Тврдоша из XVIII в., административне и матичне књиге. 81) Значи чајна је књига Љетопис Јована Дабовића у којем су описани догађаји од 1751. г. на овамо, као изградања Велике цркве и црквени догађаји на почетку XIX в. 82)

Б) Штампане књиге

У првом реду су богослужбене књиге, које чине окосницу овог фонда и имају своју историјску вриједност.

Користимо раније наведену литературу о овом фонду. То су истраживања Никанора Ружићића и биљешке Младена Црногорчевића. Због ограниченог простора помињемо само најважније књиге:

1. Јеванђеље, сребром оковано и позлаћено са иконама васкрсења Христовог на предњој и Лазаревог васкрсења на последњој страни корица у великим медаљонима. Запис на књизи гласи да је ово Јеванђеље воковано пуковник Јован и приложио манастиру Требиње... Михаило Требињац, схимник потруди се да кажу браћа: Бог да опростиг. Запис је из 1652. г.

2. Јеванђеље великог формата (70 x 48 cm) тежине двадесет килограма. Московско издање 1684. г. Има 310 листова са орнаментиком. Купио га је у Букурешту Радивоје Србин и поклонио 1702. г.

3. Јеванђеље, сребром оковано и позлаћено, увез у кадифу. Својина београдског митрополита Симеона из 1685. г. Спомиње се патриарх Арсеније III.

4. Два стара Јеванђеља са новим оковом, позлаћено сребр.

5. Сребрно и позлаћено Јеванђеље, ликови Христа и еванђелиста. Москва 1862. Дар Стефана Александрова Милановића.

6. Два велика Јеванђеља у кадифи са емајлираним медаљонима.

7. Пет примјерака Јеванђеља, московско издање с краја XVIII в. шести примјерак московско издање из 1668. г. 83)

С. Накићеновић у студији "Србуље у Боки... с. 435 (фуснота 24) спомиње примјерак Празничног минеја Божидара Вуковића. То је постинкунабила, Венеција 1538. Штампано је јерођакоњ Мојсије из Дечана. На крају поговора пише: "Као што морнари на немирној пучини желе да што прије стигну у мирну луку, тако и ови који су се трудили желе да што скорије заврше ову књигу". Овај минеј даровао је цетињски митрополит Данило 1706. г. ман. Дуљеву. А 1784. јеромонах Стефан Дуљевац продао га је свештенику Николи Костићу из Кртола за седам талира. (Записи и натписи, II, 2164) Насљедници поменутог свештеника продали су га Караџићевом сараднику Вуку Поповићу - Ришњанину, од кога је откупио епископ Петрановић и даровао Савинској библиотеци.

Од осталих богослужбених књига набрајамо:

1. Пет примјерака Апостола, штампаних током XVII и XVIII в. са орнаментиком и повезаних у кожу.
2. Псалтири из разног доба издавања у кожном повезу.
3. Шест примјерака Октоиха из XVIII в.
4. Посни и цвјетни триоди из XVIII в.
5. Мјесечни и општи минеји из истог доба.
6. Велики и обични требници (парохијалници) из XVII, XVIII и XIX в.
7. Више примјерака часловца, молитвника, и ирмологије.
8. Библија на фолио у кожи.
9. Типик, зборници и службеници.
10. Крмчија, руско-словенско издање из прошлог вијека.
11. Два примјерка Библијске симфоније, штампане у Москви 1734. На једном је сачуван запис јеромонаха Амвросија, родом из Пода.

Од књига теолошке, поучно-аскетске, садржине спомињемо:

1. Недјељне поуке Св. отаца
2. Бесједе св. отаца
3. Учење православне цркве
4. Бесједе св. Јована Златоуста (три књиге)
5. Бесједе св. Кирила Александријског

6. Бесједи св. Јефрема Сирина
7. Бесједи св. Григорија Назијанзина
8. Црквене поуке
9. Бесједи св. отаца (двје књиге)
10. Маргарит св. Ј. Златоуста (двје књиге) Маргарит значи - бисер на грчком
11. Житија светих Кијев 1705. Запис савинског архимандрита Нектарија Љубибратића од 15. јуна 1760. г. да су својина ман. Савине
12. Алфавит духовни (поуке азбучним редом)
13. Тумачење псалама
14. Камен вјере, догматски спис кијевског митролита Стефана Јаворског. Запис савинског архимандрита Никанора Богетића из 1790. г.
15. Театрон, С - Петербург 1720. г., врста библијске, црквене и грађанске хронике
16. Диоптра (Огледало) морално - философски спис Михаила Псела, византијског богослова из XI в. Сва ова издања су на руском језику.
17. Два буквара. Први је московско издање из 1692. из кога је Његош учио. Други је влашко издање из 1727. г.84)

У Савинској библиотеци богато је заступљена световна литература на разним језицима. У току 1951. г. рађен је нови инвентар овог дијела библиотеке. Укупан фонд овог дијела износи преко хиљаду и двеста бројева, рачунајући и бројне домаће и стране часописе. Од најстаријих часописа на српском језику с почетка прошлог вијека спомињемо комплете Љетописа Матице српске и Српско - далматинског магацина. Заступљени су овдје готово сви црквени и световни листови и часописи који су се на нашем подручју издавали.

Према овом инвентару шематски овдје приказујемо стање фонда световне литературе. Цитирамо редне бројеве према Инвентару:

1. Домаћи часописи бр. 1 - 115
2. Књиге са српско - хрватског језичког подручја, 116 - 976.
3. Руски црквени и световни часописи, 977 - 997.
4. Књиге на руском језику, 998 - 1124
5. Књиге и часописи на њемачком језику, 1125 - 1176
6. Књиге и часописи на француском језику, 1177 - 1205
7. Књиге и часописи на италијанском језику, 1205 - 1243
8. Књиге и часописи на бугарском језику, 1243 - 1256
9. Књиге и часописи на румунском језику, 1256 - 1262.

Од француских писаца заступљени су Волтер, Монтескје и Расин.

Од руских спомињемо Реторику Михаила Ломоносова из 1748. г. Од италијанских превода блаженог Августина (В в.) и дјела Гросета и Ариоста.

Осим тога и "Житија светих за сваки дан" Венеција 1803; Ортографска енциклопедија талијанског језика, "Венеција 1824." и "Итало - илирско - латински речник Рагуза 1810."

Од домаћих писаца сачувана су прва издања Д. Обрадовића, П. Соларића, З. Орфелина, Г. Зелића, Ј. Рајића и В. Ракића. Ту су и сва издања дјела Никодима Милаша.

Савински монаси из покољења у покољење велику бригу и жртву поклањали су својој библиотеци. На Вуков Ријечник 1818. г. претплаћују се настојатељ архимандрит Никанор Богетић и јеромонаси Макарије Грушић и Јосиф Троповић. Међу савинским библиофилима спомиње се и јеромонах Герасим Раповац, познат по култури и духовности. 85)

Савинска библиотека претрпјела је штете у ратном и поратном времену од несавјесних корисника њених фондова. То се односи нарочито на световну, у првом реду белетристичку литературу.

1. Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи, Београд 1982. књ. 1. с. 119. бр. 383.

2. Записи и натписи, 1. с. 371. бр. 1485.

3. Никанор Ружић, Манастир Пресвете Богородице на Савини, Старица Српског археолошког друштва, Београд 1894. с. 119.

4. Војислав Ђурић, Манастир Савина, Бока, 5/1973. Херцег - Нови, зборник радова из науке, културе и умјетности, с. 15. (слика бр. 19)

5. Дејан Медаковић, Манастир Савина, Београд 1978. Институт за историју уметности Филозофског факултета, Монографије, књ. 6. с. 12.

6. Олга Зиројевић, Савина, Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године, Историјски институт, Београд 1984. с. 180, 255.

7. В. Ђурић, н. д. с. 11.

8. К. Јиречек, Историја Срба, Научна књига, Београд 1952. књ. 1, с. 401.

9. Максим Злоковић, Словенска жупа Драчевица, Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, Херцег - Нови, 1/1969. с. 68.

10. В. Ђурић, с. 14.

11. К. Јиречек, књ. 1. с. 396.

12. В. Ђурић, с. 14.

13. В. Караџић, Почетак описанија српски наманастира, Даница, забавник за годину 1826. издао Вук Стеф. Караџић, у Бечу, у штампарији Јерменскога наманастира, Дела В. Караџића, Даница, Просвета, Београд 1969. с. 9. 14. Аноним. Опис старих књига из манастира Драговића и Савине, Српско-далматински магазин IV/1839. с. 135-136.

15. Николајевић Георгије, Тројадик манастира Савине, Срп. далм. магазин, XXVI/1867. 157 - 168.

16. Геден Јуришић Рукописне књиге манастира Савине, Срп. далм. магазин, XXVII/1868. 168. - 170

17. Срп. далм. магазин, XXVII/1968. с. 170.

18. Никодим Милаш, Крмчија Савинска, сепарат прештампан из Извештаја Православне богословије у Задру за 1883/84. школ. годину, печатња IV. Водицке Задар 1884. с. 8

19. Никанор Ружићић, Манастир Пресвете Богородице на Савини, Старинар Српског археолошког друштва, година XI, Београд 1894, с. 121 - 125.
20. Н. Ружићић, н. д. с. 123.
21. Младен Црногорчевић, Манастир Савина у Б. Которској, Београд 1901, библиотека, опис важнијих рукописних и штампаних књига, с. 29 - 44.
22. Томо К. Поповић, Херцег - Нови - Историјске бљешке, књ. 1, Херцег - Нови 1924, 125.
23. Саво Накићеновић, Бока, антропогеографска студија, Београд 1913, с. 499.
24. С. Накићеновић, Србуље у Боки, Весник Српске цркве, Београд 1924, св. 9, с. 431 - 440; св. 11-12, с. 529 - 555.
25. С. Накићеновић, Неколико цштуља из манастира Савине, Гласник православне цркве у Далмацији, Задар 1910, св. II, с. 64 - 66, III, 81 - 84; IV, 97 - 100; V, 113 - 116; VI, 129 - 133; VII, 142 - 144; VIII, 160 - 164.
26. Споменица манастира Савине, уредио Јеротеј Петковић, Котор 1930, 33-35. Исте године штампао је у Загребу Бошко Стрика своју књигу и Далматински манастириг у којој пише опширно о манастиру Савини и спомиње њену библиотеку (с. 231-233) особито Савинску крмчију окована јеванђеља и неке богослужбене књиге.
27. Ђ. Сп. Радојичић, Извештај о раду на проучавању старих српских рукописних и штампаних књига као и других старина, Историјски часопис 2, Београд 1951, с. 338-348. Овај опис савинских рукописних књига је непотпун, јер приказује само осам примјерака из богате колекције.
28. В. Петковић, Преглед црквених споменика кроз позесницу српског народа, Српска академија наука, посебна издања, књ. CIVII, Одељење друштвених наука Нова серија, књ. 4, Београд 1950, с. 291.
29. П. Шеровић, Завичајни музеј у Херцег-Новоме са архивом и Библиотеком, Музеји, 10, Београд 1957, с. 41-42. Изгледа да је Шеровић писао и списак књига у поменутој Споменици.
30. Нинко С. Мартиновић, Стари књижни фонд у Црној Гори, Скрипторији и манастирске библиотеке у Црној Гори Централна Народна библиотека С. Р. Црне Горе, "Бурђе Црнојевић", Посебна издања, књ. 13, Цетиње 1989, Савинска библиотека, с. 23.
31. Димитрије Богдановић, Инвентар рукописа манастира Савине у књизи Д. Медаковића, Манастир Савина, Београд 1978, с. 89-96. У рукопису се налазе: вРукописи манастира Савине-кодиколошки елаборатиг рађен у ман. Савини 1985. г. и "Опис ћирилских рукописа манастира Савине", спремљен за штампу.
32. Васо Ивошевић, Библиотека манастира Савине у раду вБиблиотеке православних манастира у Боки Которској и Паптровяћима, Зборник "Скрипторији и манастирске библиотеке у Црној Гори", Цетиње 1989, с. 63-76.

33. Росто Ковијанић, Јелена Балшић, Помени црногорских племена у которским споменицима (XIV-XVI вијек) Историјски институт С. Р. Црне Горе, књ. II, Титоград, 1974. с. 195-196.
34. Сима Ђирковић, Херцег Стјепан Вукчић - Косача Посебна издања СаН, Одељење друштвених наука, књ. 48, Београд 1964, с. 18. М. Злоковић, н. д. с. 66. Опширније о Јелени Балшић у књизи Миодрага Пурковића, Кћери кнеза Лазара, Мелбурн 1957, с. 73-101.
35. Ристо Ковијанић, Неколико података о растурању књига Б. Вуковића, Штампарска и књижевна дјелатност Божицара Вуковића - Подгоричанина Радови са Научног скупа одржаног у Титограду 23-30 септембра 1983. Црногорска академија наука и умјетности, Научни скупови, књ. 13, Одјељење умјетности књ. 4, Титоград 1986, с. 174-176.
36. Према извјештају млетачких власти на територији Топалске општине те године на дужности је тридесет пет свештених лица. Борђе Миловић, Подаци о популацији подручја Комуникаде топалске, Историјски записи, Цетинје 1956, св. 1-2, с. 234-235.
37. М. Црногорчевић, Манастир Савина, с. 72.
38. Душан Синдик, Тестаменти Саве Владиславића, Историјски институт, Мешовита грађа, књ. VIII, Београд 1980, с. 158.
39. Герасим Петраковић, Извод из опорукe пок. Симеона Марковића - Драгулићина, јеромонаха манастира Савине, Шематизам православне епархије бококоторске и дубровачке за 1882 г. с. 31. Аутограф опорукe је изгубљен.
40. Томо К. Поповић, Писмо Топалске општине калуђеру Инокентију Дабовићу. Ово овлаштење потписао је тадашњи предсједник Топалске комуникаде Марко Ожеговић и иза њега четворица општинских судија (всуђаг) Издато је у Топлој 16. новембра 1773. г. Шематизам... за 1881, с. 32.
41. Записи и натписи, књ. 2, с. 152, бр. 2924.
42. Томо К. Поповић, Архимандрит Леонтије Аврамовић, Шематизам епархије бококоторске и дубровачке за 1906, с. 45-47.
43. Записи и натписи, 2, 192, 3125.
44. Записи и натписи, 2, 80, 2536.
45. Медаковић, с. 27.
46. Медаковић, с. 27.
47. Аутобиографија протосинђела Кирила Цвјетковића, приредио димитрије Руварац, Срп. краљ. академија 1898, с. 249-250. Ово су мемоари савременика значајних догађаја у Боки Которској и Далмацији у првој половини прошлог вијеска В. В. Ивошевић, Протосинђел Кирило Цвјетковић и његова аутобиографија, Православна мисао, Београд, И/1958, св. 2, с. 85-87.
48. Д. Богдановић, Инвентар рукописа манастира Савине, Медаковић, с. 92-94.
49. Д. Медаковић, с. 24.

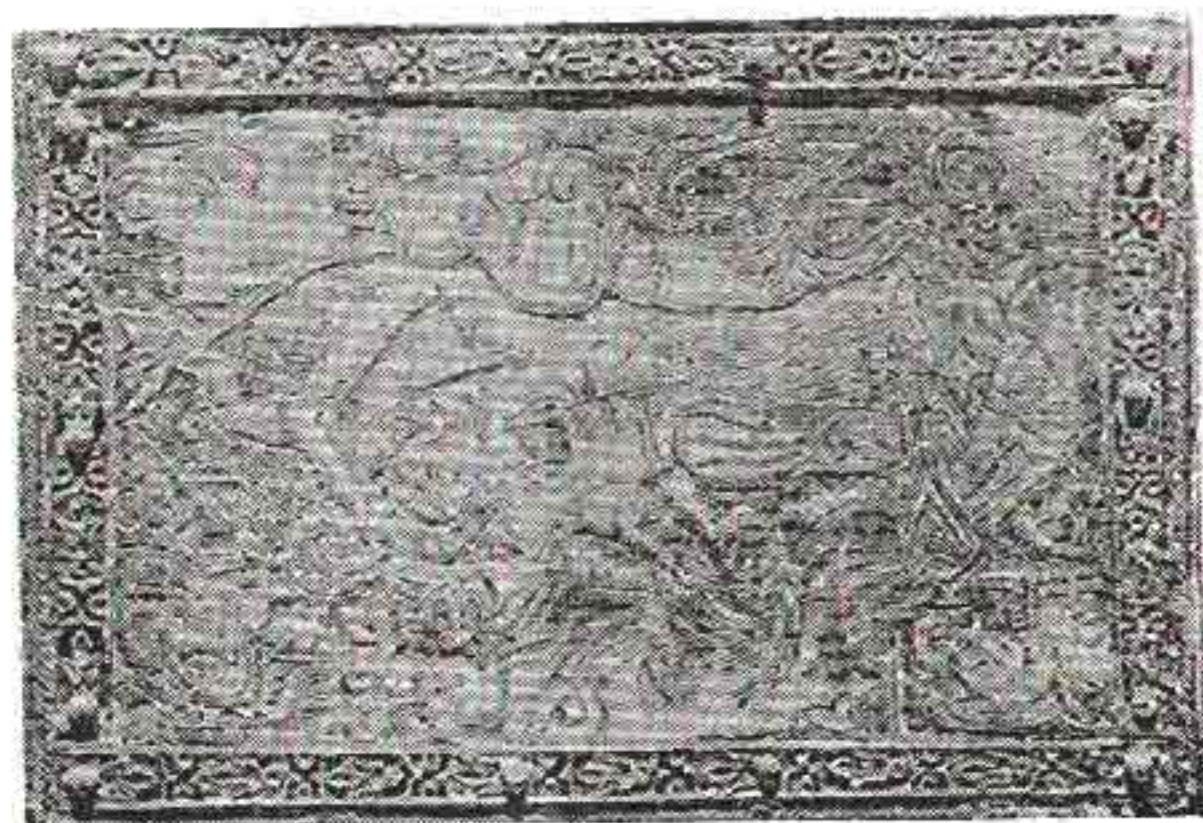
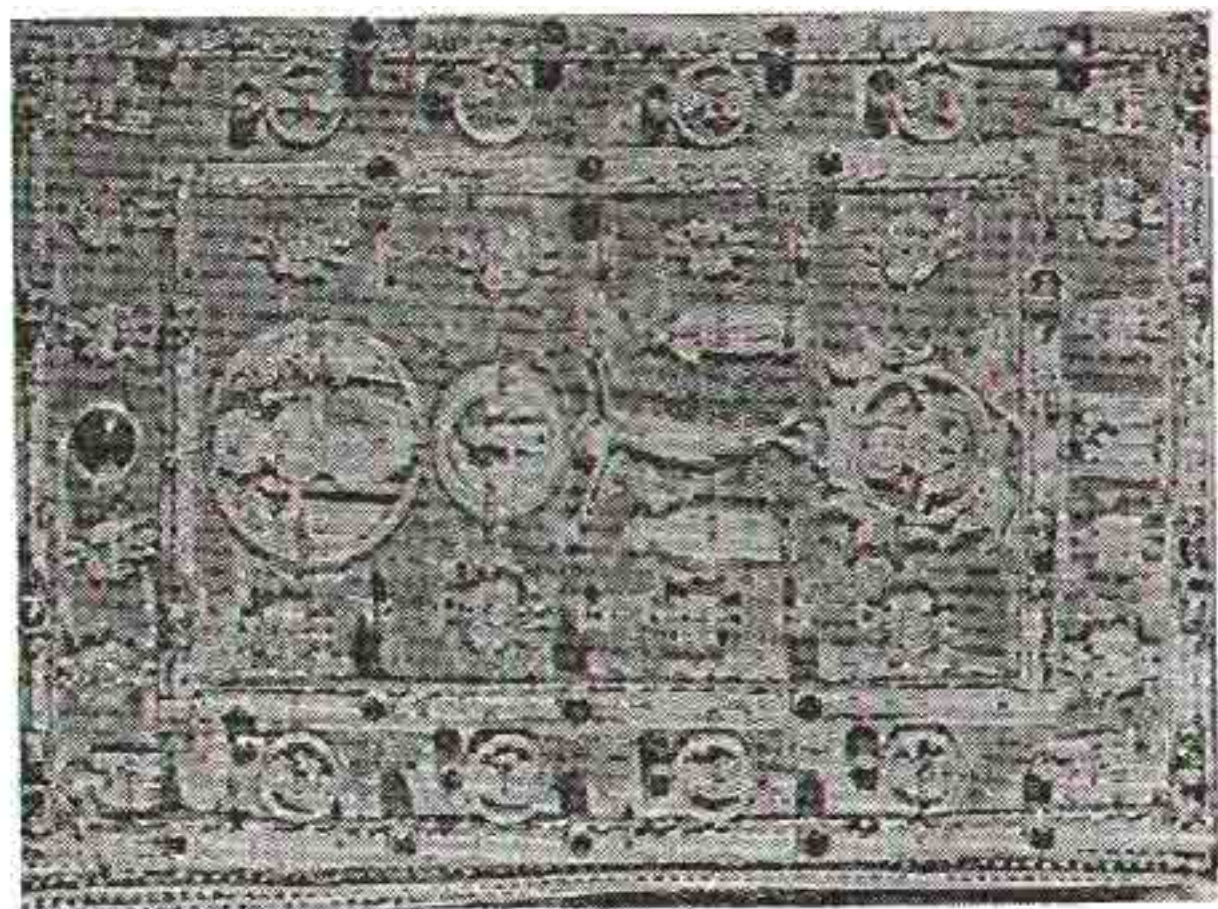
50. В. Ивошевић, Библиотека манастира Бањс, Библиотеке православних манастира у Боки Которској и Паштровићима, с. 81.
51. У том XVIII в. Милешева је пљачкана и рушена 1735. и 1782. г. Петковић, Преглед црквених споменика... с. 190. Медаковић (с. 28) цитира податак из студије проте Стевана Димитријевића, Спаљивање моштију св. Саве, Београд 1935. с. 47. да су тако калуђери прешли из Савиног манастира у Савин манастир тј. из Милешеве у Савину.
52. Ф. Фанцев, Библиотеке у Далмацији, Хрватској и Славонији, Ст. Становјевећ, Народна енциклопедија Срба, Хрвата и Словенаца, Београд 1929. Књ. I, с. 186-7.
53. В. Ивошевић, Библиотеке прав. манастира у Боки Которској и Паштровићима, с. 54.
54. З. Јанц, Иконографске композиције на кожним повезима српске ћириличке књиге. Зборник за ликовне уметности Матице српске, Нови Сад 1967. књ. 3, с. 207-208. В. Д. Медаковић, О умјетничкој опреми старих српских штампаних књига, Библиотекар, Београд 1955. св. 1-2. с. 6-17; В. Мошин, Повез и окови књига из југословенских колекција, Музеј примењених уметности (Каталог) Београд 1974. и Загорка Јанц, Кожни повези српских ћириличних књига, Београд 1974.
55. Аутобиографија протосињела Кирила Цвјетковића с. 25.
56. Н. Ружичић, Манастир Пресвете Богородице на Савини, Старијар Српског археолошког друштва, Београд XI/1894. с. 107 и 121.
57. М. Црногорчевић, Манастир Савина... с. 29-30.
58. Записи и натписи, 1. с. 125-126, бр. 404-405.
59. Ђоко Слијепчевић, Хумско-херцеговачка епархија и епископи од 1219. до краја XIX века, Богословље, Београд 1934. св. 3-4, с. 277-278.
60. Ђ. Слијепчевић, н. д. с. 289.
61. Д. Богдановић, Рукоподи ман. Савине, Медаковић, с. 91.
62. Д. Богдановић, с. 91.
63. Лазар Мирковић, Иромологија, Православна литургија, Први општи део, Београд 1982. с. 156.
64. М. Црногорчевић, Манастир Савина, с. Иромологија, с. 39-40.
65. Мводраг Југовић, Титуле и потписи архиепископа и патријараха српских, Богословље, београд 1934. св. 3. с. 264.
66. Радослав Грујић, Вретанија, Енциклопедија С. Х. С. књ. 1, 425.
67. Л. Марковић, Литургија... с. 142-143.
68. Записи и натписи, 1. с. 413, бр. 1699. Књига је писана 1674. г.
69. Д. Богдановић, Крмчије св. Саве, Сава Немањић - св. Сава (Историја и предање) (Међународни научни скуп, децембар 1974.) САНУ, Научни скупови, књ. VII, Београд 1974. с. 91.
70. Записи и натписи, 1. с. 263, бр. 919.
71. Н. Дучић, Крмчија савинска, Шематизам... за 1883. с. 30-31.
72. Ђ. Николајевић, Тројадик, Српско-далматински магазин за 1867. с. 158-159.

73. Записи и натписи, књ. 1. с. 376. бр. 1504.
74. Записи и натписи, 1. с. 152. бр. 2924.
75. О исихазму опширно пишу: Г. Острогорски, Светогорски исихасти и њихови противници, О веровањима и схватањима Византинаца, Сабрана дела, књ. В Београд 1970. с. 203-223. М. Кашанин, Исихазам, Српска књижевност у средњем веку, Београд 1975. с. 438-443. Јован Радосављевић, Исихазам, Телолошки погледи, Београд 1985. св. 1-3. с. 1-49.
76. Д. Богдановић, Никон Јерусалимац, Стара српска књижевност, Историја Црне Горе, 1972, књ. 2. том 2. с. 372-378. Овдје и о Горичком зборнику.
77. Д. Богдановић, Силуан, Шест писаца XIV века, Стара српска књижевност у 24 књиге, Просвета и Српска књижевна задруга, Београд 1986. с. 16-33. У истој књизи објављене су Епистолије кпр Силуанове, с. 77-87. Богдановић је још раније написао студију Епистолије кпр Силуанове, Зборник Филозофског факултета, XIV-1, Београд 1979. с. 183-209.
78. О Љествици је писао Нико С. Мартиновић, Савинска љествица, Побједа, Цетиње 13. И 1957. с. 3. О запису битке на Царевом лазу 1712. г. који је у овој књизи забиљежен, писали су П. Шеровић, Историјски записи, 1949, св. 5-6, с. 286-288 и Р. Драгућевић, Историјски записи, 1949, 5-6, 289-291. Некадашњи власник протопоп Стефан Влатковић био је парох у цркви св. Мине у Шишићима од 1708. до 1722. г. (Никићеновић, Бока... с. 577) Спомиње су у запису у олтару цркве св. Николе на Пелинову приликом њеног живописања (Записи и натписи, 1. с. 47-48, бр. 2347-48).
79. Д. Богдановић у књизи Д. Медаковића, с. 96.
80. Д. Богдановић, с. 96. С. Накпћеновић, Неколико читуља из манастира Савине Гласник православне цркве у Далмацији, Задар 1910. II, 64-66; III, 81-84; IV, 97-100; V, 113-116; VI, 129-133; VII, 142-144; VIII, 160-164.
81. Д. Богдановић, с. 94-95.
82. Споменица манастира Савине, Котор 1930. с. 13.
83. Н. Ружичић, н. д. с. 122-123. Црногорчевић, н. д. с. 31-32.
84. В. Ивошевић, Библиотека манастира Савине, Библиотеке православних манастира... с. 74-75.
85. М. Црногорчевић, н. д. 75. Протојереј Никола Берберовић спомене га као интелегентног и образованог калуђера у пјесми вРазговор једног звјездочтеца са калуђером савинскимг, Српско-далм. магазин за 1865. с. 64-68.

РЕЗИМЕ:

Васо. Ј. Ивошевић, Библиотека манастира Савине

Библиотека манастира Савине има богате фондове рукописних и штампаних књига. рукописне књиге донијели су монаси из манастира Тврдоша код Требиња кад су се, послје рушења овог манастира, преселили у манастир Савину крајем XVII в. Из фонда рукописних књига има их од велике научне вредности. Писане су у распону од XV до XVII в. Штампане књиге су већином руског издања, као богослужбене тако и остале из области теолошких наука. Манастир посједује доста световне литературе и то књига и часописа око 1.200 на свима главним европским језицима. Записи на овим књигама претстављају посебни извор за познавање црквене и световне историје у Херцеговини и Боки Которској од XVII до XIX в.

Оков Јеванђелја манастира Савине, XVII вијек

Синодик манастира Сзвинс из 1762. године

HABENT SUA FATA LIBELLI RUKOPISI DIONIZIJA DE SARNA KONAČNO U ISTORIJSKOM ARHIVU KOTORA

Davno je već poznat, uobičajen i primjenjivan, a naravno i zakonom utvrđen i preciziran odnos arhiva prema arhivskoj građi van arhiva, i posebno prema privatnim imalcima arhivske građe. Arhivi imaju, pored zakonskog prava uvida i evidencije, još i tri načina da tu građu preuzmu, i to putem depozita, otkupa ili putem poklona. Ma koliko na prvi pogled izgledao jednostavan i zakonski jasno preciziran odnos arhiv - privatni imalac, u praksi je on često komplikovan.

O tom problemu zaštite i preuzimanja arhivske građe od privatnih imalaca dosta je pisano, kako u arhivističkim časopisima, tako i u novinskim člancima, posebno o slučajevima kada građa privatnog imalca nije proizvod njegove privatne aktivnosti, kolekcionarstva i sl., već očigledan proizvod njegove funkcije u određenoj djelatnosti.

Taj problem još je prisutan i u našoj arhivističkoj praksi, i za njegovo rješenje, po našem mišljenju, teško da će se izboriti sami arhivisti. To zahtijeva mnogo širu društvenu akciju i podršku, i prije svega, promjenu svijesti i savjesti onih koji tu građu neopravdano prisvajaju i ljubomorno čuvaju skrivenu od interesa nauke i istraživača, i izdvojenu iz cjelina kojima organski pripada.

Međutim, taj problem nije predmet ovog priloga.

Ovdje želimo da prikazemo jedan slučaj gdje je krajnji ishod - zaštita dragocjenih dokumenata - uspješno okončan.

Krajnji cilj i želja svih arhiva i arhivista kao njihovih posrednika i realizatora je, da se arhivska građa van arhiva zaštiti od propadanja, evidentira, odabere ono što je vrijedno trajnog čuvanja, sredi, arhivistički obradi i učini dostupno istraživačima i široj javnosti.

Svaki, i najmanji uspjeh na postizanju jednog od navedenih poslova, arhivisti pričinjava veliko zadovoljstvo. Zadovoljstvo je pak potpuno, kada se uspiju u pojedinim slučajevima obaviti svi ti poslovi pa se građa nađe bezbjedna i arhivistički obradena u arhivskom depou.

U ovom slučaju upravo se radi o jednoj takvoj arhivističkoj poslastici. Naime, rukopisi i muzička djela Dionizija de Sarno San Dordo, muzičkog stvaraoca koji je dao vidni doprinos ukupnom muzičkom životu krajem XIX i početkom XX vijeka, kako Kotoru, gdje je živio i radio, tako preko svojih djela i mnogo šire, konačno su pohranjena u Istorijskom arhivu u Kotoru.

Istorijat njegovih rukopisa i muzičkih djela, kao i veo neizvjesnosti u pogledu njihove sačuvanosti, zaista je interesantan, pa se sa puno prava može parafrazirati latinska sentenca iz naslova da knjige imaju svoju sudbinu, u: svoju sudbinu ima arhivska građa.

Dionizije de Sarno San Dordo porijeklom je Italijan; došao je u Kotor 1886. godine i ostao do 1892. kada odlazi za Beograd, da bi se u Kotor opet vratio 1932. i živio u Perastu sve do svoje smrti 1937. godine. U periodu boravka u Kotoru bio je pokretač i stub muzičkog života grada i dao puni doprinos njegovom razvoju i napretku u muzičkom smislu. 1)

Raznovrsna i plodonosna djelatnost Dionizija de Sarna rezultirala je bogatom i značajnom arhivskom gradom u širokom smislu te riječi. Tragom zapisanih činjenica poznato je da je tokom Prvog svjetskog rata de Sarno, bježeći iz Beograda, nosio u okovanom sanduku svoju ličnu arhivu, muzička djela, skupocjenu violinu. Kod Užica austrijski vojnici sve su mu oduzeli. 2) Teoretski nije isključeno da se i ta, ili dio te građe, možda nalazi u nekom od arhiva u Austriji, ali realno, šanse su veoma male.

Gradska muzika Kotor, čiji je rukovodilac i dirigent jedno vrijeme bio Dionizije de Sarno, posjedovala je veliki broj njegovih djela koja su uglavnom za nju pisana i njoj posvećena. Prilikom proslave pedesetogodišnjice umjetničkog rada de Sarna 20. oktobra 1936. godine u Kotoru, on je svu svoju tadašnju muzičku arhivu poklonio Gradskoj muzici Kotor, a ona je brojala preko 400 raznih djela. 3)

Marljivo i sa ljubavlju čuvali su članovi Gradske muzike Kotor unutar ostale svoje građe i tu poklonjenu, od tada pa do današnjih dana. Međutim, česte selidbe, nije manje odgovarajućih prostorija, stalni nedostatak potrebnih sredstava i sl., sasvim sigurno ostavili su trajne negativne posljedice na toj građi. U toku 1987. godine poslije dugotrajnih uvjeravanja od strane ovog Arhiva, odgovorni predstavnici Gradske muzike Kotor konačno su uvidjeli da će ta građa ipak biti sigurnija u depoima Arhiva, kao i da će u njemu najbolje biti stručno obrađena, pa su svu svoju arhivsku građu u dužini od cca 13 metara, Arhivu i predali. Tako se ona nalazi sada bezbjedno smještena i zaštićena u depoima Arhiva. Bila je odmah zatim planirana i njena arhivistička obrada, ali kako su uslijedile u to vrijeme obimne pripreme za selidbu Arhiva, pa i obavljanje same selidbe, to je za izvjesno vrijeme obrada odložena. pretpostavljamo da će unutar te građe biti sačuvano i neko djelo Dionizija de Sarna.

Jedan manji dio de Sarnove građe, i to razni rukopisi i muzička djela, nalazio se kod njegovog učenika i prijatelja, Romea Fiorelia, tapetara iz Kotora, i to u "jednom velikom drvenom sanduku". Stanje, količinu i opus te građe iz 1955/6 godine dao je M. Milošević u citiranom radu. Tadašnji vlasnik, kao i poslije njegove smrti nasljednici dugi period godina nijesu željeli građu predati Arhivu ni na jedan od postojećih načina. U zemljotresu 1979. godine, te arhivalije prema tadašnjim saznanjima, propadaju. 4)

Krajem 1988. godine, poslije upornog interesovanja Arhiva o sudbini tih spisa za vrijeme zemljotresa, sticajem povoljnih okolnosti 5), saznali smo da ipak sva građa nije propala, i predstavnica nasljednika Fioreli pohranjuje u Arhivu preostalu građu.

U martu 1989. godine, poslije obezbjeđenja traženih sredstava za otkup, koje odobrava Republička samoupravna interesna zajednica kulture iz svog skromnog fonda za te namjene, Arhiv građu konačno otkupljuje od vlasnika i definitivno pohranjuje u svoje depoe.

Od rukopisa koji su postojali 1955/6 godine, a za koje se vjerovalo da su u zemljotresu propali, sačuvani su i nalaze se u Istorijskom arhivu u Kotoru kako slijedi:

- "La musica" 6), nepotpuna prva verzija obimnog djela Dionizija de Sarna (naslov je sačuvan u prepisu), pisanog na italijanskom jeziku rukom autora, crnim mastilom, pojedini djelovi olovkom. Rukopis počinje 39. stranom i završava 263., što očigledno nije kraj. Prvi dio rukopisa od 39-99 strane križan je po ispisanom tekstu olovkom ili ljubičastim mastilom (a to je zapravo onaj dio koji je prepisan). U Arhivu je zadržana originalna numeracija rukopisa, samo je dobio navedenu signaturu. U ovom svom radu autor obraduje istoriju muzike od samih početaka kod pojedinih naroda, njen razvoj, napredak, vrste, forme, i sl. Nažalost, (kao što je navedeno) nije sačuvan u cjelini.

- Autorov prepis prve verzije gore navedenog djela "La musica", na čijem omotu piše: Dionisio de Sarno San Giorgio, La musica, lunedì, 6. maggio 1895. 7), pisan, naravno, na italijanskom jeziku. Zahvaljujući ovom prepisu poznat nam je početak djela, ali opet ne i njegova cjelina. I prepis je nepotpun, autor je prepisao samo 81 list, što se odnosi otprilike (prepisujući često je mijenjao, izostavljao, dopunjavao) na tekst do 99. strane prve verzije. Prepis je ispisan ljubičastim mastilom (istim, sa kojim je na prvoj verziji križao prepisano). Sastoji se od 9 samostalnih cjelina numerisanih u donjem lijevom uglu od 1-9. Ispisanih listova ima 81, a numerisanih 90.

- Srpskohrvatski prevod djela "La musica" u rukopisu 8) sačuvan je takođe djelimično, od 41-82 strane. Pisan je ćirilicom, rukopisom koji nije autorov. Dakle, od djela "La musica" sačuvan je djelimično rukopis prve verzije, dio prepisa i dio prevoda.

Navešćemo ovom prilikom samo jednu bilješku koja se nalazi u prvoj verziji rukopisa u dijelu koji govori o muzici kao predmetu obuke u školama, pa unutar toga i o nastavi pjevanja. Poslije navođenja stanja u Rumuniji i Bugarskoj, Dionizije de Sarno pominje i Crnu Goru, i kaže da se i u Crnoj Gori, pored postojanja vojne muzike uči i pjevanje u školama, a kralj Nikola je jako naklonjen muzici i uživa glas dobrog pjesnika. 9)

Slijedeći sačuvani rukopisi su:

- Muzički rječnik, zapravo, samo početak tog dijela bez naslova, 10) pisanog na italijanskom jeziku rukopisom autora, ljubičastim mastilom. Ispisana su samo dva lista. Početak je objašnjenje za notu "A", a završava se sa "Acordi dissonanti".

Naredna cjelina sastoji se zapravo od dva rukopisa:

- "Cenni storico-critici sulla musica in Serbia", 11) djelo pisano na italijanskom jeziku rukom autora, crnim mastilom, Pojedine rečenice ili riječi su na našem jeziku, ispisane ćirilicom i latinicom. Ovaj rad nalazi se na stranicama 1-24.

Drugi rad u istoj cjelini je:

- "Del melodrama", pisan takođe na italijanskom jeziku rukom autora, crnim mastilom i olovkom, na stranicama od 25. do 140., gdje je zapravo i kraj toga rada.

Zadnji sačuvani rukopis je: "Istorijska potraživanja o pevanju i muzici kod Srba" 12) što je zapravo dio prevoda na naš jezik prethodno navedenog rukopisa 13). Pisan je ćirilicom, crnim mastilom u stupcima. Rukopis nije autorov, ali je isti kao kod prevoda djela "La musica".

Bez sumnje djelo "Istorijska potraživanja o pevanju i muzici kod Srba" imao izvjesnog značaja za istoriju muzičkog života ne samo Srbije, o kojoj je dosta podataka, već i za naše krajeve, i to pogotovo njegov original na italijanskom jeziku. Dio sačuvanog prevoda na naš jezik, nažalost, daleko je ispod nivoa svog originala. Ovom prilikom navešćemo samo nekoliko podataka iz oba(dva) rukopisa.

U dijelu rukopisa gdje se prvi put govori o guslama, i to u XII vijeku, kaže se da je pjevanje praćeno guslama, a guslari da su "pravi rapsodi u našem narodu", koji su slavili u svojim pjesmama i sa svojim pjevanjem djela znamenitih junaka onog vremena, pa i sami kneževi i kraljevi nijesu zazirali da ih u svoj dvor pozovu. U bilješci ispod teksta daje primjer koji to ilustruje, navodeći djelo kralja Nikole "Balkansku caricu" gdje je guslar pozvan da razveseli mćak kneza Stanka Crnojevića. 14)

U dijelu teksta gdje se govori o naklonosti našeg naroda muzici 15) navodi: "Nema sumnje da naš narod ima veliku naklonost za muziku koju nije mogao pokazati zbog nedostatka muzičkih škola... Za vreme mog sedmogodišnjeg bavljenja u Kotoru, kao direktor orkestra i gradanske bande potpuno sam se o ovome uverio; i rezultat što sam dobio okolo 112 daka, među kojima ima ih priličan broj odličnih, mogu potvrditi to moje tvrđenje. A što ćemo reći za Muzičku školu osnovanu na Cetinju, iz koje, za nepunu godinu dana, mladi učitelj Vimer bio je u stanju da sastavi bandu..."

Interesantno je navesti i mišljenje de Sarna koji smatra da originalnost naše muzike, čisto narodne, malo po malo je nestajala, jer "naš se narod počeo povoditi za pjevanjem svojih ugnjetača, kao i braća počinjena Mlečićima, Madarima i Austrijancima, koji su se povelili za muzikom ovih. Ali se je održalo čvrsto branište naše narodnosti... guslar i njegove gusle". 16)

I još jedan podatak iz ovih rukopisa. U jednoj svojoj bilješci de Sarno navodi da je "...prva srpska koralna pevačka družina osnovana u Kotoru 1839. godine pod imenom "Jedinstvo". 17)

Sačuvani notni materijal koji je pohranjen u Arhivu obuhvata sedam štampanih djela i šezdesetdevet u rukopisu, od kojih sedamnaest su razni komadi za duvački orkestar, dvadesetosam marševa, deset polki, tri galopa, sedam mazurki, četiri valcera. pored toga tu su i njegovih trinaest adaptacija raznih djela za Gradsku muziku Kotor kao i četrdeset raznih djela drugih autora.

Iz obilja ovih muzičkih djela navešćemo samo neka od njih koja se odnose na našu sredinu:

- Crna Gora prilikom vjeridbe Njene Svjetlosti Knjeginice Milice sa Njegovim Visočanstvom Velikim Knjazom Petrom Nikolajevičem, 17. maja 1889. Kolo. Dionizije plemeniti Sarno San Đordo. (Pet strana notnih zapisa ispisanih crnim mastilom) 18).

- Preludio "Balkanska carica" (dodano olovkom: Atto I) Riduzione per l. Orchestra Cittadina di Cattaro. (Šest strana ispisanih crnim mastilom) 19).

- Preludio Atto II dell'Opera "Balkanska carica" del Maestro Dionisio de Sarno San Giorgio. Facile riduzione per Banda dell'Autore (Jedanaest strana, na zadnjoj potpis: Sarno, 21.6.1892.) 20).

- "Balkanska carica" Zbor i Molitva (Živio nam Kruno sjajna!), Đorđe (Slava Bogu ratovanja!). Sarno. (Trinaest strana notnog zapisa, ispod nota tekst; ispisan ćirilicom: "Živio nam kruno sjajna. Živio nam Našljedniče! Živio! Hrabra vojska Ivanova s vojvodama tebi kliče: Hura! Hura! Hura! Dobitniku! Hura! Knjazu i junaku! Od kojega Crna Gora očekiva sreću svaku! Živio! nam kruno sjajna! Živio! Živio! nam Našljedniče! hrabra vojska Ivanova s vojvodama tebi kliče. Huâr! Hura dobitniku! Hura! Knjazu i junaku! Od kojega Crna Gora očekiva sreću svaku. Slava Bogu ratovanja! Slava vama braćo draga. Slava miloj Crnoj Gori koja danas skrši vraga! Slava tebi gospodaru! Slava tebi Gospodaru! 21)

- Reminiscenze dell'Opera Balkanska carica del Maestro Dionisio de Sarno - San Giorgio. Facile riduzione per Banda dell'Autore, 18.6.1892. (Šezdesetšest strana ispisanih crnim mastilom, na zadnjoj potpis: Sarno, 18.6.1892.) 22)

- Reminiscenze dell'Opera Gorde, Libretto di Sava Račeta. Musica di Dionisio de Sarno San Giorgio. L'opera Gorde scritta dal Autore nel 1892 su libretto di Sava Račeta, trovavasi nella biblioteca dello stesso nella sua casa d'abitazione in Belgrado, Krunska 19, che fu completamente saccheggiata dal nemico durante la guerra mondiale.

Queste reminiscenze sono state compilate al saccheggio sulla sescha (!) di alcuni appunti rinvenuti fra poche carte scampate al saccheggio. (Osamnaest strana notnog zapisa. Prvi, sačuvani djelovi ove opere, koje autor pominje u ovoj bilješci na italijanskom jeziku ispisanoj na koricama, umetani su, šiveni za papir, kraj je dodat olovkom). 23)

- Gorde, ili kako Crnogorka ljubi. Drama u tri čina Save Račete po Ljubišinoj pripovijesti. Muzika Dionizije de Sarno San Giorgio. (rukopis drame dosta je oštećen vlagom, numerisano je originalno dvadeset listova, kraj teksta na 15. listu. Pisano je crnim mastilom, latinicom). 24)

- Rapsodia sopra melodie Slave. Numero 2. Sarno per la Banda Cittadina di Cattaro. (Trideset strana notnog zapisa, na zadnjoj strani potpis: Sarno, 21.7.1891.) 25)

- Un saluto a Cattaro, marcia. Sarno, 19.1.1887. (Sedam strana notnog rukopisa, na zadnjoj potpis: Sarno, i navedeni datum)
Od de Sarnovih adaptacija raznih djela za Gradsku muziku Kotor, među brojnim himnama (Švedske, Turske, Rusije, Rumunije, Japana, Danske...) su i:

- Inno Montenegrino di A. Schulz, dedicata a S.A. Nicolo I in occasione della fiera di S. Pietro a Cetinje dalla Societa Serba di Canto "Jedinstvo" in Cattaro il di 11. luglio 1870. Parole di Giovanni Sundečić. (Rukopis notnog zapisa himne je De Sarna i ispisan je na jednoj strani). 27)

- Inno Serbo (Serbische Hymne) von Sewcko (?).
(Jedna strana notnog zapisa, na kraju datum: 30.8.1888.) 28)

Od četrdeset raznih djela drugih autora, među kojima su i nekoliko djela Vedijsa, Vagnera, Donicetija, Mocarta, navešćemo i sljedeće:

- Miloic Miloievitch, *Pesme. Pred vcličanstvom prirode*, (*Devint la majeste de la nature. Textes serbe et français. Deset pesama za jedan glas i klavir*). Izdavač: Društvo za zaštitu jugoslovenske dece, Beograd, Studenička ul. ca br. 62.

Medu ovim pjesmama, za koje je (sve) muziku napisao M. Milojević su: *Molitva majke Jugovića Zvezdi Danici*, iz *Dramske pesme "Smrt majke Jugovića"* (*La priere de la mere Yougovitch a l'etoile du soir*). Stihove napisao Ivo Vojnović (str. 2,3); *Japan*, stihovi O. No *Sukune Yakamohi*; božićna pesma, stihovi Zmaj - Jovan Jovanović; *Pesma orla*, stihovi Momčilo Milošević; *Vetar*, stihovi Jovan Dučić, i dr.

Sva je ova pomenuta arhivska cjelina stručno arhivistički sredena, obradena i trajno pohranjena u arhivskom depou, spremna istraživačima najraznovrsnijih profila na uvid i korišćenje.

A ovoj mali prilog samo je dio zanosa arhiviste koji je imao udjela u njenom pronalaženju, otkupu, sređivanju i obradi. Skretanjem pažnje i na ovu, iako malenu i specifičnu arhivsku građu, koja je ipak značajan svjedok bogatog muzičkog života s kraja XIX i početka XX vijeka ovog kraja, željelo se proširiti saznanje na što širi krug korisnika o vlasnosti Arhiva i nad ovom gradom, dok će radost i stručni zanos u toku rada na njoj, ostati trajno vlasništvo ovog arhiviste.

BILJEŠKE:

- 1) O životu i radu, uz popis i analizu cjelokupnog djela de Sarna, vidjeti obimni rad dr Miloša Miloševića: *Dionizije de Sarno San Đorđo* (sa naročitim osvrtom na muzičko djelovanje u Kotoru 1886-1892 god.), CANU posebna izdanja knj. 15. Odjeljenje umjetnosti knj. 4. Titograd, 1982.
- 2) Op.cit., str. 85, bilješka 5a.
- 3) Op.cit., str. 84 i 85.
- 4) Op.cit., "... da su nasljednici baš u to vrijeme bilo odlučili da se de Sarnova ostavština preda Istorijskom arhivu. Ali kako to nije bilo odmah rečeno i obavljeno, grada je uništena u zemljotresu", str. 85 bilješka 5.
- 5) Jedna od nasljednica Fioreli, Ana Fioreli - Kramberger, školska je drugarica autorke ovog priloga, koja je tada u svojstvu direktora Istorijskog arhiva Kotor preuzela realizaciju otkupa pronadene grade.
- 6) Cjelokupna otkupljena grada pripojena je, već u Arhivu postojećoj Muzičkoj zbirci, kao njena posebna cjelina, a unutar te cjeline formirane su tri kategorije dokumenata, i to: rukopisi, notni materijal i notni materijal raznih autora. Tako ovaj rukopis ima punu signaturu: Istorijski arhiv Kotor (IAK), Muzička zbirka (MUZ), VI, I-1 (39-263).
- 7) IAK, MUZ VI, I-2 (1-81).
- 8) IAK, MUZ VI, I-3 (41-82).
- 9) IAK, MUZ VI, I-1 (225) "... Nel Montenegro, oltre ad una banda militare s insegna il canto nelle scuole, e S. A. il principe Nicola I, felicemente regnate, e amatissimo della musica e gode fama di bon poeta".
- 10) IAK, MUZ VI, I-4 (1-2).
- 11) IAK, MUZ VI, I-5 (1-140).
- 12) IAK, MUZ VI, I-6 (1-9).
- 13) IAK, MUZ VI, I-5 (1-24).
- 14) "... Nel dramma "Balkanska carica" di S.A. il principe Nicola I del Montenegro il gislaro e chiamato rallegrare il pranzo del principe Stanko Crnojević", IAK, MUZ VI, I-5.
- 15) Ovaj citat uzet je iz prevoda, MUZ VI, I-6. Prva verzija rukopisa i njegov prevod dosta se razlikuju. Tako ponekad, podatak naveden u rukopisu ne nalazi se i u prevodu, ili obrnuto. Zato će biti korisno da se obadva obrade i daju "in extenso".
- 16) IAK, MUZ VI, I-5 i I-6. U ovom, kao i u ostalim djelovima svog rada, de Sarno, kada misli na srpski narod, piše "naš narod", "naše narodne pesme", "naša muzika", tj. "il nostro popolo", "Nostra musica", dok druge narode naziva "braća" ("... i fratelli sogetti ai Veneti...") što očigledno upućuje na ljubav prema narodu sa kojim živi, prema njegovoj muzici, a posebno prema njegovoj novoj domovini, koju Sarno, bez sumnje, prihvata kao svoju.
- 17) IAK, MUZ VI, II-6.
- 18) IAK, MUZ VI, II-8.
- 19) IAK, MUZ VI, II-9.

- 20) IAK, MUZ VI, II-9/1.
- 21) IAK, MUZ VI, II-9/2.
- 22) IAK MUZ VI, II-9/3.
- 23) IAK, MUZ VI, II-10
- 24) IAK, MUZ VI, II-10/1.
- 25) IAK, MUZ VI, II-11.
- 26) IAK, MUZ VI, II-34.
- 27) IAK, MUZ VI, II-"V"/1.
- 28) IAK, MUZ VI, II-"V"/3.
- 29) IAK, MUZ VI, III-39.

REZIME:

Zakon je utvrđen i preciziran odnos arhiva prema arhivskoj građi van arhiva a posebno prema privatnim imaćima arhivske građe. Pored zakonskog prava uvida i evidencije, postoje i tri mogućnosti da takvu građu arhiv preuzme, i to putem depozita, poklona ili putem otkupa.

Često se događa da značajna arhivska građa kod privatnog imaoća propadne, bilo zbog njegove nebrige ili nepoznavanja navedenih mogućnosti njene predaje arhivu, bilo zbog nedovoljne angažovanosti samih predstavnika arhiva na tom dijelu posla.

Sticajem raznih okolnosti, arhivska građa o kojoj je riječ u ovom prilogu, za koju se dugo smatrala da je propala, konačno je smještena u Istorijskom arhivu u Kotoru.

Radi se o rukopisima i muzičkim djelima Dionizija de Sama muzičkog stvaraoca koji je dao vidni doprinos ukupnom muzičkom životu krajem XIX i početkom XX vijeka kako Kotoru, gdje je radio i živio tako preko svojih djela i mnogo šire.

ПРИЛОЗИ ВЕЉКА РАДОЈЕВИЋА ТУМАЧЕЊУ "ГОРСКОГ
ВИЈЕНЦА"

(Поводом тридесетогодишњице смрти Вељка Радојевића)

I

Вукова истраживачка путовања која обухватају наше јужне и југозападне крајеве, испуњена истраживачким радом и научним захтјевима у области језика и књижевности, услиједила су послије познанства са Његошем 1833. г. у Бечу. Јуна мјесеца 1834. г. Вук је отпутовао у Боку и Црну Гору гдје је у току више од годину дана пропутовао низ насеља и крајева. 1 Научни резултати које је остварио на овом путовању од изузетног су значаја за даљи Вуков рад у области етнографије, историографије и проучавање народног језика. Вук остварује нова дјела: допуњује и објављује Српске народне пословице (Цетиње 1834), припрема обимну монографију Црна Гора и Бока Которска коју као цјелину није објавио, већ први главни дио, препаћен из српског оригинала излази 1837. у Штутгарту под насловом Montenegro und die Montenegriner, а други под насловом Бока Которска у "Ковчежићу" 1849. г. Вук је у Боки стекао нове сараднике: Вука Поповића и Вука Врчевића. Поповић је био познаник Петра Другог Петровића Његоша из Топалске школе Јосифа Троповића и которских сусрета у кући Ломбардића. Отпочео је примјену Вукових језичких образаца у которском школству, као наставник православног катихизиса. Наставу матерњег језика усавршио је примјеном народног језика и увођењем нове уџбеничке литературе у времену од пуне четири деценије (1834-1869), као православног катихета. 2 Врчевић је каснији настављач Вуковог рада у етнографији. 3 Књижевник Вељко Радојевић (Херцег-Нови 1868 - Сан Франциско 1959) обухватио је својом дјелатношћу сакупљаче и објављивање народних умотворина, обједињујући сакупљачку дјелатност са етнографским записима и филолошким прилозима, поред књижевних доприноса. У младости ученик Сима Матануља и Риста Ковачића Ришњанина у Српској поморској закладној школи у Србини крај Херцег-Новог, поред своје многоструке дјелатности и оне уредничко-публицистичке и просвјетно-хуманитарне у зрелом добу, није заобишао ни актуелне језичке расправе у својем времену. Имао је присне књижевне везе са кругом књижевних и научних радника на Цетињу, не мање и са мостарском књижевном

групом: Шантић, Дучић, Ђоповић. 4 Од године 1891. В. Радојевић пожиње интензивно да се бави питањима српскохрватског језика, укључујући и језичке полемике и расправе које објављује у Јанору (Нови Сад) и Дучи (Цетиње). Његови прилози српском језику поствуковске епохе у Боки и Црној Гори нијесу довољно познати нашој стручној јавности нити у новијој језичкој историји посебно проучавани. Његова пасправа О српском језику (Дуча, Цетиње 1895, св. IV-VIII) лексиколошка је и лексикографска обрада одређених одредница из народних источних херцеговачких говора Гоке, у поређењу са Вуковим лексикографским записима и примјерима Паљетковића Лука Зоре. 5 Послије Бокела, Стефана Митрова Љубише, 6 В. Радојевић био је други по времену коментатор из Црне Горе који је тумачио одређене стихове "Горског вијенца". Прилог коментару и рјечнику "Горског вијенца", В. Радојевић је објавио у Босанској вили 1892. г. (у нашем даљем тексту Рад. ПТВ). 7 "Праву литерарно-критичку слику о "Горском вијенцу" пружио је Италијанима г. Марко Цар у књизи "Studi Slavi" (Задар, 1890). Расправа Г. Цара није велика, али је писана с особитим разумнањем и правом критиком. Он је "Горски вијенац" с правом назвао "Библијом" црногорског народа, и вели, да је "Горски вијенац" најсјајнија Његошева творевина у којој се осећа лепота Омирова, а величанство и снага Дантеова" - Истиче Бокел Дан. А. Живаљевић у свом раду Његош у талијанској књижевности, објављеном у београдском "Колу" 1901. књ. II, Св. 8.448. 8

II

Вељко Радојевић је скоро непознат у његошологији. Његова објашњења одређених стихова и ријечи из Горског вијенца нијесу унесена у бројна издања овог Његошевог дјела. Само именован у Биљешкама и објашњењима Вида Латковића 9 (у нашем даљем тексту Латк. ГВ), заобиђен у критичком издању Горског вијенца Николе Банашевића 10 (у нашем даљем тексту Бан. ГВ). Поред радова Лазара Томановића који се тичу Његошевог живота и књижевног дјела, 11 и Вељко Радојевић је дао свој допринос тумачењу смисла и језичког израза Горског вијенца. Позивајући се на свој завичајни говор, обичаје и вјеровања у Боки, В. Радојевић је објавио одређене допуне објашњењима стихова и значењима појединих ријечи, од којих је неке и исправљао. Прилог коментару и рјечнику "Горског вијенца" (1892) настао је поводом дотадашњих издања коментара Горског вијенца Милана Ршкетара (Загреб, 1890; Биоград, 1892). 12 "Сувишна би била свака похвала која би се изрекла у прилог г. Ршкетару, што нам је, заиста огромним својим трудом, допринио боље разумијевање "Горског вијенца", тог алем камена у српској књижевности... А да ће и потомци наши имати што да пишу о "Горском вијенцу" нема сумње...

Читајући "Горски вијенац" и ја сам по обичају чинио своје примједбе на рубовима не мислећи да ћу их икада предати јавности; али сам доцније увидио, да бих тиме сагријешно сјени пјесниковој и онда кад не би свака моја примједба била на свом мјесту. Нијесам кадар да изнесем много примједба, зато ћу и мало користити коментару и рјечнику "Горског вијенца", а уједно и с мање рђавих тумачења пред публику изаћи" (Рад. ПГВ 157-158). В. Радојевић је свој рад подијелио у два одјелка: Прилог коментару и Прилог рјечнику. Уз навођење стихова и ријечи, В. Радојевић прво износи објашњења М. Решетара, које и ми преносимо овдје у раду, да би затим представио и своју допуу.

III

Прилози коментару

1. Како су ме длани засврбили
да се хоће ко ће поснадити,
биемо глобе големе узели (819-821).

"Када длани сврбе, слуги да ће се нонци примити итд." 13 И ако тај израз заиста значи онако, како га је истумачио г. Решетар, у Боци је двојако: ако сврби лијеви, знак примања, десни - знак давања" (Рад. ПГВ 158). В. Латковић је додао Решетаровом објашњењу мању допуу. В. Латковић у свом коментару код ових стихова преноси Љубишин коментар: "Кад длани сврбе обичај је рећи да приказује скоро примање новаца. У то пријеме кад би когођ свадно главари би га глобили и међу собом новац подијелили" (Латк. ГВ 270). Н. Банашевић такође не преузима ово Радојевићево објашњење, мада је и његово подударно по смислу са Радојевићевим, али непотпуно у доречности детаља. Банашевић се позива на Вуково дјело Црна Гора и Бока Которска: "Кад длан засврби, народ је вјеровао да ће пасти нека нончана добит. Старешине су добијале зараду кад су мириле завађене стране... Вук Раслапчевић, међутим, мисли на добит Црногораца у борби са муслиманима, која не би била плаћена новцем већ турским главама и имањима (мада он то назива глобом - новчаном казном" (Бан. ГВ 242). Радојевићева допуна остала је непоменута и морала би се уврстити у коментаре Горског вијенца. Она појашњава пјесникову мисао: истиче се фигуративно казана сврбежом оба длана да Црногорци добијају, а Турци губе, последице свађе и сјече турских глава.

2. Како су им неки од старијех
оградили негђе воденицу
ће нити је сплаке ни потока,
кад пригради, спази се за воду (838-833).

М. Решетар не објашњава ове Његошеве стихове, а Радојевић наводи: "У Врчевића налази се дотична подругачица, наиме: као у једном селу није било млина брашног него у друго далеко село носили да мељу своје жито. Договоре се сељани и ограде воденицу. Кад је била готова и кад је рекао кнез да пуште јажу, да он први у њој самље своје жито, досјете се тек да су је оградиле на мјесту гдје нема ни запи воде" (Рад. ПГВ 158). В. Латковић објашњава стихове тумачењем П. Поповића, који се опет позива на Врчевићеве Подругачице, али ни Поповић ни Латковић не помињу В. Радојевића као првог коментатора који је објаснио ове Његошеве стихове, већ 1892. г. (Латк. ГВ 170-271). Ни код Н. Банашевића није наведено име најстаријег тумача ових стихова, тумачење је подударно Радојевићевом, уз посебна лексичко семантичка објашњења одредница које даје Банашевић: сдлака, кад пригради, спази се (Бан. ГВ 234).

3. Отвара јој књиге на пророке неки каже: "на сугреб је стала," (836-837).

"Народ вјерује, да ко стане гдје су пси или лисице гребле земљу да му се памет помути. Додуше пјесник је узео тај израз у томе смислу, али код нас у Боци не тумачи се тако. Код нас само велу, да отуда долази позната епидемична болест - свраб (пруриго)" (Рад. ПГВ 158). В. Латковић се позива на коментар М. Решетара (Латк. ГВ 217). Н. Банашевић даје објашњење приближно Латковићевом да се "оболи од краста или полуди" цитирајући одредницу сугреб из Вуковог Рјечника (Бан. ГВ 244). В. Радојевић опет није поменут нити његово објашњење преузето.

4. луча ће се вазда призирати на гробницу вашу освештену! (1072-1073).

"Увијек ће слава обасјавати ваш грб". Овдје г. Решетар персонифицирао лучу (лучом подразумијевају се разна феномени, од којих једну врсту неки наши, па и хрватски књижевници називају "свјетлост луталица", в. загребачки Вијенац од г. 1890, стр. 76, 170, Бос. виду од године 1889, стр. 333, и Разни чланци Вука Врчевића стр. 86) апстрактношћу, што је сасвим погрешно. Код нас у Босни, па и у Црној Гори, мисли се да луча пада на гробове у којима се неко посветио - у којима су закопани створови, који су заслужили неку вишу награду божју од обичних људи, тијем је дакле пјесник рекао да ће се луча призирати на гробницу витезова Срба вртијељских, а су се исти у њој посветили" (Рад. ГВ 158). Дакле на примјеру наведених стихова, В. Радојевић је не само допунио већ унеколико и исправио М. Решетара. У смислу хришћанског посвећења (сакрифицирати се), ове стихове је објаснио и В. Латковић (Латк. ГВ 279). Н. Банашевић наводи: "Песник

је већ раније уврстио Милоша међу богове, а сада и вртијелске јунаке упоређује са светитељима, на чијим се светим (свештеним) гробовима привиђају (призиру) зраци (луче)" (Бан. ГВ 272). В. Радојевић није поменути нити од једног коментатора Горског вијенца.

5. Хиљаду сам плећах оглодао,
али ове не виђс несреће; (1169-1700).

"Вук напротив говори (у рјечн. с.в. плеће) да се с плећа из којег се гата, не смије оглодати месо већ га треба прстима очупати, исп. још и ст. 1725-1728). "Његош има потпуно право: плеће из којег се гата, увијек се оглође, само се не додава из руке у руку него се положи на сто или макар на чем, да га отоле узме онај, што би хтио у њ да гата. А можда и Вук има право, е "колико села толико адета" (Рад. ГВ 158). Стихови су објашњени у коментарима (Латк. ГВ 291) позивањем на Караџићево тумачење, Н. Банашевић их тумачи као и М. Рашетар: "месо с овакога плећа не ваља глодати него се очупа прстима..." (Бан. ГВ 361). Радојевићево објашњење, видјели смо није идентично Вуковом нити објашњењима других коментатора, па га зато треба наводити у издањима Горског вијенца.

6. Што бајете као бајалице
али бабе кад у боб врачају? (1718 -1719).

"Уочи Варина дне (дана св. Варварс, који пада 4. дец. по стар. а 16. дец. по нов. кал.) жене скухају жита од сваке руке, па у јутру по њему гатају каква ће бити година и љстина". Да ли се на дотичном вариву (вари) и гата, не знам, премда сам имао више пута прилике да гледам таква гатања; али увијек сам у тијем случајевима опазио, да се гата само: да ли ће ко из дотичне куће умријети за годину дана (тј. до другог Варина дне). Ако се ужини јамаста (уваласта) површина варе, знак је да је гроб у кући - да ће неко из куће умријети кроз дотично вријеме" (Рад. ПГВ 158). В. Латковић се позива на Љубишина објашњења: "Бабе гатају што ће се догодити измеђући боб или грашак (баба грашара)" (Латк. ГВ 291). "Гатањем у боб или пасуљ (слично је прорицање из кафеног талоба) бавиле су се само жене (нарочито старије), док је гледање у плеће припадало мушкарцима" (Бан. ГВ 371). Дакле, осим В. Радојевића, поменути коментатори нијесу објашњавали сам чин овог прастарог прорицања људске судбине, који је у њиховим коментарима изостао и по имену објашњивача и по његовом опису етнолошких појединости.

7. Ох до бога, аох до вијека!
да чудно ли с главе погибосмо! (1996-1997).

"Ох чула се ова несрећа до бога, спомињала се до вијека." Чудим се да г. Решетар не зна право значење ове свакидашње интерјекције. - Тако ће узвикнути свака особа, која нема никакве наде у будућност и значи тешко мени докле сам жив. То је, дакле, проста такозвана палилогија, што потврђује и синоним исте: "тешко мени до бога и до вијека." Господин Решетар је рђаво ствар истумачио и стога, што није могао да упише у гријех пјеснику што је метнуо у уста Вуку Миљуновићу такову хиперболу која се даде лако опростити, с се може више пута чути у народу, да неко и без потребе тако узвикне, на што га, разумије се, својта и пријатељи почну замучкивати и корити његовом лијепошћу будућношћу. В. Радојевић је в овдје исправи М. Решетарам, дајући нужна и непобитна допунска објашњења смисла у елиптичним исказима карактеристичним за догађивање нових сазнања из општег духовног живота људи Његошевог завичаја.

IV

Филолошко-етнографска разматрања

У одјељку Прилог рјечнику, В. Радојевић ће се лексиколошки осврнути на одреднице: бир, главити, заглицијети, зубља, претунати, разбирати. У свом представљању значења наведених ријечи, В. Радојевић ће их упоређивати са Вуковим казивањима, која се односе на језичке форме и стилистичка обиљежја. 14 Наведене ријечи извучене из стихова Горског вијенца, В. Радојевић је прво представио у Решетаровом објашњењу, уз његов Рјечник иза корпуса Горског вијенца, да би их само допунио својим објашњењима. У нашем раду, наведене ријечи упоређујемо са значењима из Рјечника Његошевог језика (РЊЈ I, II), 15

1. Бир "што се дава попу сваке године од ожењење главе". Тако се зове само у Србији по селима (види Вук Рјечи.); а код нас је бир сасвим нешто друго. Код царох прекади домаћину о крсном имену, плата му је, како гдје, негдје цванцика (плата 34 новч.), негдје 1 форинта, па ма их било с домаћином и десето жењених; и то се зове бир (Рад. ПГВ 158). Објашњење В. Радојевића није подударно ни оном из РЊЈ: "годишња дажбина која се давала свештеницима у новцу или намирницама: Ја ти не би предавао бира / да се слуша зрно дађавоље (ГВ, 2/174-2075), РЊЈ I, 26. Дакле, постоји неподударност у коментару - објашњењу: бир је плата од учинка - прекаде код В. Радојевића према "годишњој дажбини код осталих тумача значења ријечи и стихова из Горског вијенца.

2. Зубља "цјепчица луча. У Црној Гори зубља се зове усукано дрво љесково или дубово које се сухо пали мјесто луча." У Боци се зове зубља и снап сухих тресака, који се употребљава мјесто луча, особито о вјечерњама уз часни пост (Рад. ПГВ 158). РЊЈ не биљежи ово

Радојевићево објашњење. "Комад цепка луча или нарочито за то спремљеног другог дрвета најчешће храстовог, којим се запаљеним у мраку светли. Фиг. светао пример, бесмртно дело (РЊЈ I, 266). 16

3. Главити "договарати се." Главити (imp.) не значи договарати се него утврђивати (нешто договором); тако и углавити (perf.) не значи договарати се него утврдити (нешто договором). Договор је der Rathschluss, consilium, а углава - der Verabredung, die Besprechung, colloquium; по том договарати се = sich berathen, delibero; док главити = bestsetzen, beschliessen, statuo: данас ћемо се договарати, како ћемо сутра главити (утврђивати) (Рад. ПГВ 158). "Углављивати, споразумно утврђивати што, уговарати, договарати се (о нечему) (РЊЈ I, 115). Како се види у РЊЈ је дато тумачење блиско Радојевићевом, али је изостала исцрпност у казивању ширег и тачног лексиколошког значења, заснованог на посебности чина уговарања, као обичајног поступка. Одредница указује на начин споразумијевања у манифестацијама друштвеног живота, само у Радојевићевом тумачењу.

4. Загон. "навала." Навала може бити макар чега и у чему, као нпр. навала стоке на со, на воду, навала људи у продавници итд; а загон је само убојнички нападај, јуриш (der Sturm, impetus), што нам и народни пјесник потврђује: Па на Турке загон учинише (Рад. ПГВ 158). И овдје је В. Радојевић допунио и појаснио смисао Његошеве ријечи, изоштрио лексиколошку одредницу. При томе се служио поређењем њеног значења са оним из њемачког и латинског, попут Вуковог лексикографског метода.

5. Заглибјети "напунити се глиба (и о ушима кад се напуне гнусобе)". Заглибјети значи још о непоштеном, о пријевари радити. Нпр. свакуда је заглибио - више га нико не вјерује. (Рад. ПГВ 158).

6. Претуцати "силно тући, куцати." Претуцати значи још и скитати. Нпр. претуца се (скиће се) од немила до недрага, додаје још објашњењу В. Радојевић (Рад. ПГВ 159). У РЊЈ није дати оно друго допунско објашњење В. Радојевића, стоји само пребијати; у изразу претуца крв пудсирати крвљу; Што су момци прсих ватренијех, / у којима срца претуцају / крв уждену пламеном гордошћу (990-993). (РЊЈ II, 155).

7. Разбирати "1) изабирати 2) уходити 3) разумјети"; а значи још и разликовати (нешто од нечега) (Рад. ПГВ 159). Разазнавати... сналазити се, разумевати се: Свијећа ми је божја пред очима / те разбитам бијелу свјетину (ШМ II, 621-613). А без њих се послават не може / наједно се боље разбирамо ГВ 313-314) РЊЈ II, 209.

З а к љ у ч а к

1. Не мали број јавних и културних радника Боке Которске, почевши од оних с краја XIX вијека укључујући и оне који су им се придружили у времену послје другог свијетског рата¹⁷ дао је своје прилоге изучавању поетског дјела и државотворне мисли Његошине.

2. У свом раду Прилог коментару и рјечнику "Горског вијенца" (1892), поводом издања и коментара Горског вијенца М. Решетара, В. Радојевић је дао нека нова тумачења.

3. В. Радојевић је при протумачио неке ствари везане за обичаје и вјеровања из народног живота (плаци засврбиле, огрлили неће воденицу / ће нити је сплаке ни потока, хиљаду сам плећах оглодао, као бабе кад у боб врачају.)

4. Код стихова луча ће се назда призирати / на гробницу вашу освештену, Радојевићево допунско тумачење: ...Да луча пада на гробове... у којима су закопани створови, који су заслужили неку вишу награду божју од обичних људи... да ће се луча призирати на гробницу витезова Срба вртијелскијех, с су се исти у њој посветили - према Решетаровом "Увијек ће слава обасјавати ваш гроб" треба, свакако, усвојити као истицање осмишљености жртвовања за отаџбину.

5. На примјеру елиптичних реченица са интерјекцијама: ох до бога, аох до вијека, В. Радојевић је исправио мишљење М. Решетара о несрећи "за вечита времена" (како то усваја Банашевић (Бан, ГВ 342), када је нестало "једног од најбољих" (Латк. ГВ 297) и како је ово објашњење задржано до данас у коментарима. Губитак првака у племену, по Радојевићу, није и затирање у будућности, зато објашњење В. Радојевића треба уврстити у нова издања Горског вијенца, јер су она ближа од Решетарових Његошевој мисли.

6. В. Радојевић је боље и потпуније од М. Решетара протумачио неке ријечи. Код примјера на сугреб је стала, поред објашњења да се "оболи од краста" и "памет му се помутити" (које задржавају и савремени коментатори), он истиче да у Боки сугреб изазива епидемичну болест, свраб (?). И овдје је В. Радојевић у праву, па његов коментар треба усвојити.

7. Лексиколошке одреднице: бир, зубља, главити, загон, заглибјети, претупати, разбирати нотирани су и у Рјечнику Његошевог језика (Београд, Српска академија наука и уметности, 1983.). Радојевићево тумачење њихових значења одликује се допунама као одликама у обичајним поступцима (договор, договарати се, главити, углава, углавити). Заглибјети, претупати, разбирати имају и посебна значења, настала из бокелско-херцеговачке друштвене средине. Именице бир, зубља, загон такође су допуњене и у основном значењу.

8. Радојевићеве допуне и исправке значења неких ријечи и стихова првих Решетарових коментара Горског вијенца оличавају домаћу српску старину, сачувану у Боки.

9. Коментар В. Радојевића потврђује отвореност Његошеве садржине Горског вијенца када је требало означити појмове из друштвеног живота и цивилизације преко лексичког фонда. Зато В. Радојевић не би смио бити заобиђен у његошологији.

РЕЗИМЕ

Др Јелисавета Суботић

ПРИЛОЗИ ВЕЉКА РАДОЈЕВИЋА ТУМАЧЕЊУ "ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА"

(Поводом тридесетогодишњице смрти Вељка Радојевића)

Вељко Радојевић (Херцег-Нови 1868 - Сан Франциско 1959), ученик Сима Матавуља и Риста Ковачића Ришњанина скоро је непознат у његошологији. После Бокела С. М. Љубише, био је други коментатор из Црне Горе Његошевог Горског вијенца. Свој рад Прилог коментару и ријечнику "Горског вијенца" објавио је у "Босанској вили", у Сарајеву 1892. г. Овај Радојевићев коментар Горског вијенца настао је поводом два дотадашња издања и коментара Горског вијенца, Милана Решетара (Загреб 1890. и Београд 1892).

Филолошко-етнографска објашњења одређених ријечи: бир, зубља, главити, загон, загдибјети, прстунати, разбирати и појединих стихова допуњена су новим појединошћима у Радојевићевом прилогу. Допуне основним значењима настале су из потврда обичаја и друштвеног живота у бокелској српској старини.

Котор, април 1990. г.

Др. Јелисавета СУБОТИЋ

НАПОМЕНЕ

1 Голуб Добрашиновић, Вукова путовања - Ковчежић, прилози и грађа о Доситеју и Вуку. Београд (Вуков и Доситејев Музеј) књ. V, 96 - 98.

2 Јелисавета Суботић, Вук Поповић и књижевнојезичка реформа Вука Караџића у которској основној школи средином XIX вијека, Ковчежић, прилози и грађа о Доситеју и Вуку, Београд (Вуков и Доситејев музеј), 1977, књ. XIV - XV, 57-70.

3 Миљана Радовановић, Вук Караџић етнограф и фолклорист. - Српски етнографски зборник (Српска академија наука и умјетности), Београд 1973, књ. LXXXV. Одељење друштвених наука: Расправе и грађа, књ. 8. 1-208.

4 Максим Злоковић, Вељко Радојевић, књижевник и фолклорист. - Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, Херцег-Нови, 1979, књ. 11, 301-322; Максим Злоковић, Библиографија Вељка Радојевића (хронологија). - Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, Херцег-Нови, 1980, књ. 12, 349-360; Вељко Радојевић, Поводом Дубровачкијех туђинака од професора Зоре. - Бранково коло, Сремски Карловци II/1896, бр. 30, 954-957; Вељко Радојевић, Збирка нових речи за речник Српске академије наука. - Бранково коло, Сремски Карловци III/1897, бр. 14, 374.

5 Јелисавета Суботић, Један бокелски проучавалац језика с краја XIX вијека о Вуковом Српском рјечнику. - Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, Херцег-Нови, 1980, књ. 12, 243-265.

6 Горски вијенац. Хисторички догађај при свршетку XVII вијека. Сачинио Петар Петровић Његош Владика Црногорски. Пренио с ћирилице на латиницу с тумачењем С. Љубиша, Издао о свом тронку Матица Далматинска. У Задру Тиском Народнога листа 1868. IV+/8/+141.

7 Вељко Радојевић, Прилог коментару и рјечнику "Горског Вијенца". Босанска вила, лист за забаву, поуку и књижевност. Сарајево VII/1892 (10. април), бр. 10, 157-159.

8 Љ. Дурковић-Јакшић, Библиографија о Његошу. - Београд (Просвета) 1951, 234 каже да је у листу *La Dalmazia (Zara)* 10. и 17. VI 1847. изишао приказ Горског вијенца од Италијана: G. Franceski.

9 Целокупна дела Петра II Петровића Његоша (XIII издање) Београд, 1984. (Просвета) Цетиње (Обод), књ. трећа, 225.

10 П. П. Његош, Горски вијенац. Критичко издање с коментаром приредио Никола Банашевић. - Београд (Српска књижевна задруга), четврто издање 1986. XXIII+411.

11 Јелисавета Суботић, Прилози Л. Томановића тумачењу "Горског вијенца". - Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, Херцег-Нови, 1989, књ. 20, 321-332.

12 Др Милан Решетар је био приређивач десет посебних издања Горског вијенца, издатих у посебним књигама, у времену од 1890. г. (ул. Александар Младеновић, О издавању "Горског вијенца" данас. - Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1988, књ. XXXI/2, 59).

13 Тумачења и редослијед стихова дајемо према првом Решетаровом издању: Горски вијенац владике црногорскога Петра Петровића Његоша. Увод и коментар написао др Милан Решетар. У Загребу 1890, стр. 121+248.

14 У својој преписци са Кошитаром, Вук је још 1822. г. извјештавао из Темишвара ... "Ништа друго не помаже него (кад се наштампа пјеснарица) ваља ићи у Црну Гору и у Ерцеговину те ушима својим слушати како људи говоре" (Вукова преписка, Књига прва, 202-203).

15 Михаило Стевановић и сарадници, Речник језика Петра II Петровића Његоша. - Београд (Српска академија наука и уметности - Црногорска академија наука и умјетности - Вук Караџић - Народна књига - Обод - Просвета - Српска књижевна задруга) 1983, XXXIV+608 (I); 660 (II).

16 Интересантно је овдје напоменути да је С. М. Љубина објаснио одредницу зубља у значењу свијетлост, што је Н. Дучић сматрао неповољним, па сам наводи: "Овде је требало да се каже зубља од растове младике или омлатка; (омлаци су оно, што из корјена око стабала израсту), која је подебља од пушчане велике шијеве; па се увије прије него што се посијече и тако увијена и сирова истуче се маљугом на плочасту камену или паљу док се сва не истријеска; али се ипа једно с другијем у свезу држи; те се тако истучене метне извише патре на чепјан, да се добро осуши; па се тек онда употребљана у сеоскијем кућама мјесто свијеће или луча, гдје га нема. А навлаше се употребљавала у зимне мрачне ноћи, кад се по вечери иде из куће у кућу или из села у село на сијело. Зубља као буктиња, гори или свијетли тако да је на најјачи вјетар без јаке кише не може утулити него је још већма распаљује. Ја ћу ово своје објашњење о зубљи поткријепити и једнијем другијем стихом из истога Горскога вијенца: "Рад ноћи се зубље увијају" (878) - завршава Н. Дучић своје објашњење (Књижевни радови Нићифора Дучића архимандрита, књ. I, Примједбе на коментар Горскога вијенца. - У Биограду 1891, 165-166).

17 Послије Његошеве смрти Горски вијенац је први пут штампан у Црној Гори на Цетињу (1913) и у Котору (1913), у славу стогодишњице Његошевог рођења. Посебно издање с уводном ријечи Бокеља, Марка Цара Горски вијенац владике црногорскога Петра Петровића Његоша

било је Издање књижарнице Јов. Секуловића у Херцег-Новој. Штампана Бокешке штампарије у Котору 1913. 16^о стр. 144 Библиотека за народ. Књига I. (Уп. Владимир Ђоровић, Два нова издања Горског вијенца. - Летопис Матице српске, Нови Сад LXXXVIII/1913, књ. 294, 88-89); Вук Врчевић, Живот Петра II Петровића Његоша. - Нови Сад (Матица српска), 1914, бр. 46; Л. Томановић, Проблем Његошева Г. вијенца. - Глас Црногорца, Цетиње XXX/1901, бр. 45, 2-3; др Л. Томановић, Петар Други Петровић Његош као владалац. - Цетиње (Државна штампарија) 1896, XII+222+1/ (уп. Ј. Суботић, Придози Л. Томановића тумачењу "Горског вијенца", Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, Херцег-Нови 1989, књ. 20, 321-322). Луштићанин, Паландечић, далеке 1915. г. издао је у Чикагу Горски вијенац с посебним коментаром: Горски вијенац Владике Црногорскога Петра Петровића Његоша. - Цијена 1 долар. Издање Књижаре и Штампарије Паландечића, Чикаго. Ил. Palandech s Publishing house Chicago, Illinois /1915/ XIV+124+2. У времену од 1952. г. до 1963. г. др Лазо Костић, Бокел, из Кртола објавио је следеће радове о Његошу: 1. Д-р Лазо М. Костић, Из Његошевих дела, Анализе и интерпретације, Поводом стогодишњице песникове смрти. - Published by Palandech s Publishing House 750 S. Wells Street, Chicago 7, Illinois, 1952, стр. 220+1/1. 2. Д-р Лазо М. Костић, Правни институти у Његошевим песмама. - Мелбурн (Српска мисао, год. III, књ. 4), 1958, стр. 160. 3. Проф. Лазо М. Костић, Његош и Црногорци, Поводом стотедесетогодишњице песниковог рођења. - Хамилтон (здање Српске народне одбране у Канади), 1963, стр. 72. 4. Лазо М. Костић, Религиозно-фолклорни став песника Његоша. (Поводом 150-годишњице рођења песниковог). - Српска религиозна библиотека Свечаник, Минхен (Serbische religiöse Bibliothek 8 Munshen 13 - Infanterie str. 12), 1963, стр. 234+1/1.

АМЕРИЧКИ ХЕРОЈ ЈОКО МЕШТРОВИЋ

Свако мјесто које је дало народног хероја са тим се поноси и сваке године обнавља успомене на њега пригодним комеморативним свечаностима. То хероји и заслужују, али не само они из II свјетског рата него и они из ранијих ратова. Нажалост, њих заборављамо, поготово оне који су се борили далеко од наше земље у јединицама савезничких армија. Најзаслужнији од њих је Јоко Мештровић, Бокел, из Кртола. Јубиларна 80-та годишњица од његове херојске погибије прилика је да се и њега сјетимо.

НАЈВИША АМЕРИЧКА ОДЛИКОВАЊА

Амерички херој - то звучи гордо, али не онолико колико гордост појачава сазнање рангирања највиших свјетских одликовања. Инфлација одликовања, као Ордени хероја СССР при чему једно лице може да их добије три-четири, свакако им умањује врједност и значај. У СФРЈ за заслуге у НОР-у додијељено је преко 1.330 Ордена народног хероја.

Највише америчко херојско одликовање је Конгресна медаља части. Одликовање је најприје установљено за Ратну морнарицу (1861. г.), а потом (1862. г.) и за Кошнену војску, уз веома строге критеријуме. На примјер, за I св. рат унапријед су били утврђени критеријуми и квота до највише стотину хероја на милион бораца ангажованих у ратним операцијама. Да би се то испоштвало ова одличја нису додјеливана исхитрено или у еуфорији заноса неким подвизима него су подаци о свим подвизима сабирани у једном оцјењивачком центру и "вагани" по завршетку ратних операција. Од десетина хиљада подвига, селекцијом је број смањиван до утврђене квоте. Подвизи су обиљежавани шифрама, а не именима које оцјењивачке комисије нису знале. И поред тога оцјењивачке комисије су често смјењиване како би избјегла пристрасност. Критерији су били тако строги да на крају рата није ни испуњена квота од стотину хероја. Додијељено је свега 78 Конгресних медаља части. Њих је додјеливао непосредно Конгрес САД и то појединачно за сваки конкретан случај. Та медаља није имала више и ниже степене. Једно лице није могло бити носилац више од једног таквог одликовања (двоструки или троструки херој). Носилац тог одликовања

Херој Америке у
првом свјетском ра-
ту Јоко Мештровић и
његово високо одли-
ковање, ранђирано као
највише на свијету.

није могао бити нико ко није био

непосредни учесник ратних операција (гдје се пуца и гине), макар био генерал у Пентагону или предсједник САД. По томе је америчка Конгресна медаља части одликовање највишег ранга на свијету, вишег него француска Легија части или британски Викторијин крст.

Управо због ригорозне строгиости критеријума, уз миднонско учешће ратника и још већи број подвига, у I свијетском рату су уведена још два херојска одликовања, која није додјелјивао Конгрес него предсједник САД и не за сваки случај појединачно. Та одликовања се могу упоредити са Штитастим Викторијиним крстом. Прво одликовање је Крст за истакнуте ратне заслуге уведене у априлу 1917. такође само за

THE DISTNGUISHED SERVICE CROSS THE DISTNGUISHED SERVICE MEDAL

непосредне ратнике. Ни он се не може добити два пута. Само изузетно, могуће га је одузети ради додјелјивања Конгресне медаље части. Друго је Медаља за истакнуте ратне заслуге намјенена за херојска дјела у позадини (логистика, санитет, Генералштаб, Влада), уведена је јула 1918. а била је нижег ранга од Конгресне медаље части јер је није додјелјивао Конгрес.

АМЕРИЧКИ ДОБРОВОЉЦИ

Опште је увијерење да су сви Срби и Црногорци који су радили у Америци, добровољно масовно долазили у отаџбину још у првим

годинама рата, ако су за то изразили жељу. Међутим, није било тако. Најбољим радницима су послодавци правили сметње и уцењивали их да би их задржали на послу. Када је била у питању војна индустрија и држава је подржавала послодавце. Тек од 2. априла 1917. када је Америка ступила у рат, добровољци нису имали сметње, али под условом да ступе у редове Америчке армије.

На првим списковима пријављених добровољаца били су имена рођене браће Мештровића: Павла (27. г.) и Јока (23. г.). Старијег брата Павла су тада одбили, а млађег Јока су одмах послали на интензивну обуку. прве америчке јединице су стигле у француску луку Булоњ 13. јуна 1917. са америчком крстарицом "Инвикт" (Непобједива) под командом генерала Дона Першинга. Он је касније постао легендарна личност, али захваљујући и својим људима који су се јуначки борили и гинули. Са првим конвојем је стигао и Јоко Мештровић, већ тада унапређен у чин каплара, због ревноности и издржљивости.

Америчке снаге су се прикупљале споро и концентрисале се у долини ријеке Лоаре. Раније придошли старији војници дочекивали су новајлије, обучавали их и припремали за тешке задатке који их очекују. И ту се истакао Јоко Мештровић. Иако једва писмен и без икакве школе, уз то и са slabим знањем енглеског јзика, изванредно је брзо напредовао до наредника и повјерен у је вод војника под команду. Не би требало изгубити из вида да су то тек биле припреме за ратовање.

ЖЕСТОКЕ ЊЕМАЧКЕ ОФАНЗИВЕ

Русија је иступила из рата 3. марта 1918. па су Нијемци знатно ојачали своје снаге на Западном фронту. Само дан касније, 4. марта, примљени су у америчку армију и старији добровољци, који су у првој мобилизацији одбијени. Тако је постао добровољац и Јоков старији брат Павле. Према подацима из емигрантске штампе, заједно у првој и другој мобилизацији било је свега око стотину Срба у америчкој армији. Ту нису урачунати добровољци за црногорску и српску војску, који су из Америке отишли на Солунски фронт.

Њемачки генерал Луденфор је 21. марта 1918. покренуо "урнебесну" или "вулканску" (у зависности како ко преводи) офанзиву, али су га зауставиле двије америчке дивизије. Требало је издржати још 4 њемачке страховите офанзиве, у којима су се њемачке "гвоздене" трупе биле примакле Паризу на домет њихових топова. У тим офанзивама су западни савезници (без Американаца) изгубили више од пола милиона војника. Прекретница је настала 18. јула 1918. када су савезници покренули одлучујућу контраофанзиву. Најжешће и најкрвавије битке у историји дотадашњих ратовања вођене стотинама или хиљадама, па ни десетинама хиљада. Падало је на стотине хиљада младића с обје стране

фронта. Из тог пакла многи су бјежали или се предавали непријатељу. Ко је издржао до краја, самим тим је јунак био, па и да није показао иско ванредно јунаштво којим би се истакао од других.

Ипак је било и ванредних подвига у којима је овјенчан херојском ратном славом: Јоко Мештровић, наредник вјешадијске Ц 111. чете, 28. дивизије. Одликовао га је предсједник САД Крстом за истакнуте ратне заслуге. Дакле, Јоко Мештровић је још за живота добио једно од највиших одликовања за ратне заслуге.

ПРВА "ПОГИБИЈА" ЈОКА МЕШТРОВИЋА

Чудно звучи: прва погибија! Тако је то када некога званично прогласе погинулим, а он је још жив након тешког рањавања, па чак се и даље бори. Павле, Јоков брат који је преживио рат, сачувао је низ новинских чланака који су замрсили, а касније и распетљали информације. Захваљујући тим чланцима није тешко реконструисати догађаје.

Пред америчку контраофанзиву, артиљеријска припрема је преорала непријатељске положаје и пред њима минска поља. Не очекујући јачи отпор, америчке јединице су добиле наређење за јуриш. Међутим, као да су васкрели из мртвих, из земље су изникли њемачки митраљесци и почели косити јуришнике. Приковани за земљу, Американци нису могли ни напријед, ни назад. Најтежа ситуација је била на правцу наступања јединице капетана Вајка, у којој је био и наредник Јоко Мештровић. Да би спасио што више својих момака, капетан Вајк је наредио организовано повлачење у заклоне од њемачке прецизне и убитачне ватре. Овим наређењем спасио је живот већини својих бораца, али је он остао тешко рањен у локви крви на брисаном простору.

Пушчана и митраљеска ватра из стотина њемачких цијеви била је тако густа и жестока да је правило чудо како се ико жив ухватио заклона. Ко је у томе успио није му ни пало на памет да и прст испружи изван рова. Осматрајући перископским дурбином стравичну слику бојишта са изгинулим момцима, Јоко је примјетио да његов капетан помиче руке у безуспјешним полушајима пузања. Не колебајући се ни тренутка искочио је из заклона и сулудо потрчао кроз кишу куршима до рањеног капетана. Охрабрени овим примјером и његови другови су провирили из заклона и брзом паљбом покушавали да заштите свог наредника. Или барем да омету прецизност непријатељеве ватре. Помогли су, али у оном паклу овакав подвиг није могао проћи без нових рана.

Јоко Мештровић је дохватио тешко рањеног капетана и пузећи успјешно га довукао до насипа грудобрана пред ровом својих војника.

Успио га је пребацити преко насипа у ров, гдје су га прихватили други војници. Затим је и сам прескочио насип, али се у ров скропоштао без свијести окупан у сопственој крви. Приликом пружања прве помоћи, установљене су му три прострјелне ране, од којих је најтежу задобио приликом прескакања насипа. Оба рањеника су у бесвијесном стању пренијета у позадину и смјештена у пољску болницу. Капетан Вајк се извукао и за њега је то био завршетак рата. "Сигурне смрти га је спасио његов потчињени сержант Џејмс Мештровић, који је без ичијег наређења, чак и супротно наређењу, изложио свој живот погибији. При том јуначком дјелу је сам задобио тешке ране којима је подлегао". Тако је писало у првим извјештајима о том случају за 10. август 1918. што су пренијели кроз штампу ратни репортери. Тај датум је у неким документима и плакетама, али не у сним.

ДРУГА "ПОГИБИЈА" ЈОКА МЕШТРОВИЋА

Америчка офанзива је настављена новим артиљеријским припремама и јуришима другог и трећег ешалона. У општем метежу током офанзиве санитарци су од умора падали с ногу. Уносили су у пољску болницу рањенике, износили мртве и слагали их једног до другог у дугим низовима покривеним чаршавима. Требало је чекати стручњаке за идентификацију, који су такође имали пуне руке посла. Важно је било спасавати рањенике, а мртви су могли чекати. Није чудо што се у таквој трци с временом могло наћи међу лешевима и неко бесвијесно али живо тијело. То се десило и Јоку Мештровићу. Дошавши к свијести, повукао је чаршав који је био покривен и схватио гдје се налази. У страху да га могу живог закопати, сам је допузао до најближег болничког шатора. Прихватили су га и одмах пренијели у операциону салу, гдје је утврђено да ране нису смртоносне.

Младост, снага, дотадашње челично здравље, воља да се и даље бори, али и да преживи, све је то помогло да се Јоко почне релативно брзо опорављати. Свјестан да ће му брат Павле сазнати за "погибију", замолио је болничарку да пише писмо његовом брату као он диктира. Након саопштења да је жив и да се брзо опоравља, писмо завршава реченицом: "Враћам се на фронт, јер прије него што се вратим кући, морам учествовати у заузимању Берлина." Ово писмо је касније (7. новембра 1918.) објавио калифорнијски лист "Тхе Фресно Хералд" на најистакнутијем мјесту, на средини насловне стране уз Јокову фотографију и обавјештење читаоцима о његовој погибији:

"Џејмс И. Мештровић из Фресна, борио се на западном фронту. По наређењу Генералштаба одликован је Крстом за истакнуте ратне заслуге (Дистингуисх Сервисе Цросс). Проглашен је погинулим у ратним операцијама мало након тога. Спасевајући рањеног официра под

митраљеском ватром и сам је био рањен те се опоравља у базној болници од тада задобијених рана.

Жеље за наставак ратовања до Берлина су једно, а могућности и одобрења су друго. Јока Мештровића нису пуштали из болнице док се не опорави. Поготово не да се врати на фронт. За њега је то могао бити крај рата и да се врати у Америку као херој, јер је већ био одликован једним херојским одликовањем. Новине су писале да је он први момак из калифорнијског града Фресно који је добио знамења и славу хероја у "Великом рату", како су тада називали I свјетски рат.

Фресно је велики индустријски центар који је имао на десетине хиљада радника. Дао је и многе ратнике и жртве, али је Џејмс (како су називали Јока), био још за живота најславнији. Налазећи се на фронту он није био ни свјестан колико је слављен. Стране новине није знао читати, а и дајс знао, на првим борбеним линијама није било времена за читање. Брат Павле му је био у позадинској служби као позач камиона за снабдевање фронта. Он је имао више времена за читање, а новине су му биле доступније. Скупљао је исјетке из новина у којима је глорификовано Локово херојство. И све је сачувао.

Управо тада, била је у току наздржива офанзива француског маршала Фоша. И њу је пратило масовно доношење ратника у пољску болницу и изношење подлеглих тешким ранама. Искуство је дало Јоку идеју како да избјегне транспортовање са тешким рањеницима у Америку. Није ни транспортима било сигурно, јер су страдали од немачких подморница. На фронту се окренула ратна срећа у корист Савезника, а из оног писма се види да је тријумфални улазак у Берлин била Јокова опсесија. Прошетао је око шатора, кришом замијенио војничку напрсну плочницу са једним умрлим војником, чије је тијело лежало иза последњег шатора чекајући на идентификацију.

Ажурирањем болничких спискова успостављено је да међу живима нема Џемса Мештровића. Према идентификационој војничкој плочици, нађен је међу мртвима. Тако се његово име поново 8. септембра 1918. нашло на списку погинулих. У сивмен књизи свих погинулих бораца америчке армије, уз име Џемса Мештровића нашла се фотографија оног непознатог борца са којим је замијенио плочицу. Тај је био знатно старији од Јока и са брковима.

ТРЕЋА ПОГИБИЈА ЈОКА МЕШТРОВИЋА

У међувремену, Јоко се убацио у једно од празних санитарских возила која су се враћала на фронт по нове рањенике. Може се замислити колико је изненадио своје другове, који су знали за његову "погибију". Стигао је да се укључи у најславнију офанзиву генерала Першинга и да сам учествује у величанственој побједи. Због још незалијечених рана, није могао да носи ранац и осталу ратну опрему, па чак и тешку пушку. Њему је био довољан револвер већег калибра "Цолт Њалкер", са угравираним његовим именом. Добио га је као награду када се појавио у јединици "васкрсењем из мртвих".

Америчка офанзива је кршила њемачке дивизије једну за другом. Преживјели Нијемци су се масовно предавали, а америчке јединице незадрживо напредовале. Нове америчке дивизије су пристизале да замијене оне искрвављене из првих борбених редова, али их "серђент Џемс" са својим јуришницима није чекао. Самоиницијативно је наставио гоњене мањих група непријатеља, које нису дизали бијеле заставе. То су били најхрабрији, фанатични војници, па су им се могли супротставити само исто тако несаломиви јунаци. Док су новодошле америчке дивизије заузимале положаје, измрцварене јединице које су пробиле фронт, добиле су лакше задатке. Прикупљале су ратни плијен и спроводиле непрегледне колоне заробљеника. Јоко Мештровић тај посао није сматрао витешким. Имао је и да измири неке рачуне због којих је морао да напусти родни крај и који су му задали тешке ране које је једва преболио, али само у физичком смислу.

Два дана након капитулације главнине њемачких снага, у зони код Кенеја експлодирала је граната (или мина) у непосредној близини серђента Џемса. Његово име се 4. новембра 1918. по трећи пут нашло на списку погинулих. На жалост, овога пута то није била грешка. Несрећа је хтјела да он једини ту погине, али је то помогло да му се гроб обиљежи. Само неколико дана прије тога, погибије су биле масовне, па су и гробови морали бити масовни. За сахрањивање у масовне гробове на десетине хиљада дневно погинулих, требало би ангажовати на десетине хиљада живих. У јеку велике офанзиве то је било немогуће, као што је било немогуће и све мртве транспортовати у позадину. Санитарци нису стизали збринути ни све рањенике, па се број мртвих

стално повећавао. Врућине нису дозвљавале чекање. Није чудо што су појединачна сахрањивања на том бојишту била изузетно ријетка.

ФРАНЦУСКА ПОЧАСТ ИЗУЗЕТНОМ РАТНИКУ

Уз Српски пробој Солунског фронта, савезнички пробој фронта на Марни означио је слом Њемачке и њених савезника. Рај је убрзо био завршен. Четири године након тога, 7. новембра 1922. у бокељском селу Бурашевићи (Кртоли) појавила се прашњава колона од три француска војна возила. На челу су били официри у малим колима, за њима болничка кола у којима се није видјело што превозе и на крају камион са наоружаном пратњом. По ондашњим лошим путевима и са ондашњим типовима војних возила, требало им је три дана да превале растојање од Марне до Бурашевића. Тада је у Боки још било француских војних лица, али су то били упарађени морнари савезничке флоте стациониране у Боки. Нико није знао шта ови прашњави француски пјешадијци траже у Кртолима. А они су прво тражили мјесто гдје могу да се окупају, обрију и дотјерају, и возила да оперу. У безподном крају и у сушном новембру то није било лако наћи.

Тек кад су се уредили, потражили су родбину "сержанта Жана" (како су га Французи називали) Мештровића. Донијели су његове посмртне остатке, алат и материјал да направе гробницу. Сазнавши за њихов долазак, француска морнарица их је снабђевала храном. Предвиђено је да се сахрана посмртних остатака хероја Јока Мештровића обави на четврту годишњицу смрти. Осим почасног вода који је допратио Јокове посмртне остатке и који је испалио три почасна плотуна, био је постројен и један вод југословенске војске, као и официри са француских и америчких бродова. Наравно, ту је био и велики број народа из мјеста и околине. Такво почасно сахрањивање није запамћено у Боки никад раније, али ни касније до данашњих дана.

Ковчег са Јоковим посмртним остацима био је умотан у француску заставу, која је имала исти редослијед боја као југословенска. Колико је била изузетна част само доношење Јокових посмртних остатака може се процијенити по томе што је у борбама на Марни погинуло 80.000 само америчких војника. Погинули из других савезничких армија броје се шестозифреним бројкама. Још више је пало непријатељских војника. Ко би све те посмртне остатке разносио по разним странама свијете? То је учињено само за изузетног јунака.

АМЕРИЧКА ПОЧАСТ ПРОСЛАВЉЕНОМ РАТНИКУ

Годинама послје рата упловљавали су у Боку и из ње испловљавали савезнички бродови. Зато никоме није било необично

што се једна торпиљарка америчке флоте усидрила под обалама Кртола. Необично је било што је та торпиљарка уплсвила у Боку само зато да би донијела највише америчко одликовање херојској мајци Мари. Она о томе није била унапријед обавјештена, па се није дома ни затекла. Било је то почетком 1925. г. када је америчка флота посјетила Сплит. По наређењу адмирала Андроса, једна торпиљарка је издвојена за специјални задатак у Боки. Наравно, о томе су обавијештене војне и цивилне власти, али они нису на вријеме реаговали да обавијесте родбину покојног Јока Мештровића. Или то нису сматрали толико важним, а сигурно нису у детаље упознати какав је церемонијал уобичајен или прописан за уручивање највишег одликовања. Породица је знала да је Јоко херојски погинуо и да је био одликован са одликовањем које му је лично уручено. Јоков брат Павле је послао и Јокову фотографију са одликовањем. Али нико у Кртолима није знао за још више одликовање, "The Congressional Medal of Honor for Valor" (Конгресна медаља части). Она је Јоку додијелена посмртно, 25. новембра 1924. када су одмјерене заслуге свих ратника. Јоко је имао част да буде уврштен међу мање од стотину америчких хероја одабраних селекцијом од милион америчких војника непосредних учесника у ратним операцијама.

Нико од војних и цивилних југословенских званичника није дочекао америчку торпиљарку. Посади је требало времена да уз помоћ мјештана пронађе Јокову мајку. Затекли су је у пољском пољу како обрађује земљу. На усидреном броду стрпљиво су чекали неколико сати, јер је збуњеној Мари требало времена да се снађе, дома дође, спреми се и сиђе до обале гдје је чекао чамац. Када се из чамаца испела на палубу, имала је што видјети. Заставе су биле спуштене на пола копља. Цјелокупна посада је била постројена у парадним униформама. Говор команданта није разумјела, а уручење одликовања је пратило жалосно завијање бродске сирене. Два официра су придржавали Мару да се не стрпошта од жалости и узбуђења. На црвеном плишу унутар кутије, из које је заблестало херојско одликовање, остали су трагови мајчиних суза, и данас видљиви.

Овим церемонијалом Американци нису окривљали сјећање на свог хероја из Боке, породица му је добила низ плакета, неке и величине зидног плаката на најфинијем тврдом папиру.

Између два свјетска рата, сваке године на дан Јокове погибије у његову част је у Фресну (Калифорнија) одржаван комеморативна свечаност, иако Јоко тамо није имао никакве родбине, јер му се преживјели брат Павле вратио у отаџбину, са стеченом ратном пензијом. У Фресну једна авенија (а не споредна улица) носи име "Јамес Мештровицх".

Нажалост, у Боки и његовом родном мјесту ни једна улица, школа, војна касарна, не носи име Јока Мештровића. Нема му ни споменика, ни имена на некој спомен-плочи или на сплску палих јунака,

осим на надгробном споменику. Јоко јесте пао као амерички војник, али у борби против заједничког непријатеља. Није постао добровољац да брани Америку него да се бори против tlačитеља своје отаџбине.

КО СУ БРАЋА МЕШТРОВИЋИ

Уз сазнања о Јоковим јуначким дјелима отвара се интересовање и за његове основне биографске податке.

Иво Павов Мештровић, са супругом Маром родом Костић имао је три сина: Митра, Павла и Јока. Под туђинском влашћу и у сиромаштву није живот био лак, па су се сва три брата обрели у "обсјаној земљи" Америци да зараде кору хљеба.

Митар (1888-1977) најстарији од браће, чим је зарадио нешто новца вратио се дома да преузме бригу о домаћинству и самохраној мајци. Када је започео свјетски рат, као аустроугарски војни обвезник мобилисан је и упућен на западни фронт. Чим му се указала прва прилика, предао се Италијанима са намјером да га као добровољца пребаце на Солунски фронт. Обзиром да су претендовали на Боку, Италијани су нудили Бокелџима да ступе у њихову војску. Ко је то одбио, стрпали су га у заробљенички логор и одуговлачили слање добровољаца у српску војску. Тако је у заробљеништву дочекао и крај рата.

Павле - Паво рођен је 22. новембра 1891. а рат га је затекао у Америци. Из далеког свијета пратио је догађаје у завичају и страдања свог народа. Заједно са млађим братом Јоком ангажовао се око прикупљања помоћи за ратне патнике. Чим је Америка ступила у рат, пријавио се као добровољац у америчку војску. Када је примљен, послат је у Сан Франциско на четворомјесечну обуку у обалској артиљерији, одакле је прекомандован у транспортну чету, са којом је пребачен на европско бојиште код ријеке Марне. Служио је у јединици "Труцк Цо. "Д" А.А.П.Ц.А.Ц. Мотор Сегион 1 ст Арми". Његова јединица је имала 30 камиона и распоређена је за снабдјевање првих борбених линија фронта. До краја крваве битке на Марни од чете није скоро ништа остало. Павле је ипак имао среће да преживи рат. Демобилисан је маја 1919. са карактеристиком "частан војник" и са ратном пензијом. Вратио се у родни крај као амерички пензионер. Све што је тамо стекао уложио је у унапређење домаћинства и грађење двије веће куће у Тивту. Цијењен је као један од најугледнијих Кртољана. Од 1933. до 1936. г. био је предсједник Кртољске општине. Имао је стан и у Котору гдје је проводио старост, умро је 30. јуна 1985. у дубокој старости.

Јоко је рођен 22. маја 1894. а емигрирао је у Америку жим је напунио 18 година. Читава његова биографија све своди на ратна јунаштва, о којима је било ријечи. Обзиром на дубоку старост коју су му браћа доживјела, вјероватно би и он дуго живио и потомство оставио. Од њега су остала само јуначка дјела и "трострука погибија". Као што

се из претходног текста види, по ратним извјештајима погинуо је 10. августа, 8. септембар и 4. новембра 1918. Наравно, само посљедњи податак је тачан, иако документа о погибији носе разне датуме.

БРАТСКО ПРАШТАЊЕ

Вијест о првој "погибији" Јока Мештровића његов брат Павле је сазнао из новина. У туђини су њих два брата били веома емотивно везани, јер тамо никога својега нису имали. Жалосна вијест је Павла тако дубоко потресла да му се јавила неодољива инспирација да своје осјећаје преточи у тужне стихове. Тако су настале двије заиста необичне занимљивости.

Прва занимљивост је што је Павле уопште написао пјесму, а није био ни пјесник ни стихоклепац. Сам је тврдио да га поезија није одушевљавала, па пјесме није много читао. Прије братове погибије није ни један стих написао, као ни након тога. По природи није био неки сањалачки тип. Само једном у животу му се појавио нагон да своја осјећања овјесковјежи стиховима, да олакша патњу души преношењем на папир оног што га гуши.

Друга занимљивост је то што је пјесма мртвом брату написана док је још био жив. Повео се за оним што је прочитао у новинама, пјесми је дао наслов "Братско праштање". Можда пјесма и нема нарочитих умјетничких квалитета, али обзиром ко је писао и у којим околностима, завријеђује специјалну пажњу. Тако је мислио и уредник листа који је ту пјесму први и једини до сада објавио. То је исељенлчки мјесечник "Сокол - Тхе Фалкон", ревија за забаву и поуку. Пјесма је објављена у свечаном новогодишњем броју "Цхристмас едитион" на прелазу 1918. у 1919. годину. Уз пјесму је објављено и попутно писмо уредништву, које је нашло за сходно да објави и то писмо:

*СА БОЛНОГ ПОЉА ФРАНЦУСКОЈ

Новембар 5, 1918.

Штовани г. уредниче "Сокола".

Са ово неколико тужних слова, јављам ти за јуначку смрт мог брата, наредника Јока Мештровића, који је погинуо прошлог мјесеца водећи своју чету у крвану битку. Ево што пише један ларишки лист на енглеском језику: "With complete disregard of his personal safety Serg. James I. Mestrovich left his shelter, went into heavy enemy machine gun fire, and rescued a wounded officer. Decorated with D.S.C." Мјесец дана послје тога пао је у битку.

Штовани уредниче! Молим да уврстите у Ваш цијењени Сокол ово неколико тужних китица те остајем с поштовањем и поздрављам,

Павле Мештровић."

БРАТСКО ПРАШТАЊЕ

смрт наредника Јока Ј. Мештровића
у Француској

Без тебе, брате, тужни су дани,
Сваког су дана гори и тежи,
Кад на ум Јоко, ти мени паднеш,
У прошлост тада душа ми бјежи.

Пет година дана сада ће брзо
Откад се, брате, растасмо млади,
Да ћемо опет састат се скоро,
У тој сам вазда живио нади.

Да ћу ти десну пружити руку,
На братске своје привинут груди,
К оно нас Мајка учаше мале,
Док смо још били нејаки, луди.

Ал твоја, брате, не даде храброст -
Јер тако увјек хероји раде -
Водећи чету ти у боју љути,
За правду свету ко јунак паде:

Десетог овог августа бјеше -
У машински љути огањ када си
Срно без страха - рањену своје
Часнику смјело ти живот спаси.
Још једном жива да сам те мог-о
Видјети, јунаштво честитат твоје,
Па онда, Јоко, да с тобом падох,
Не бих сад им о те боли моје.

Судбино клета и црни дани!
Зашто му душу узесте бјелу?
Уцвили мајку, уцвили браћу,
Уцвили племе, својбину цјелу!

Здравица твоја можда ме чека -
О, камо среће, да брзо дође,
Да ова туга и жалост ова,
Са срца мога за вазда прође!

Поносно, брате, ја сутра крећем,
Гдје сабље, велс, да правду дијеле.

Bratsko Praštanje.

Smrti Narednika Joka J. Mostro-

vca.

u Francuskoj.

Hez tebe brate tužni su dani.
Nrakog su dana gori i teži.
Kad su um Joka, ti meni ponaš,
I prošlost kadu duša mi bježi.

Peš godina dana sadla će brzo
Otklet se, brate rastasmo mladi,
Ih čemu opet sahat se skoro,
U toj sam vauza živio nađi.

Da će ti desnu pružiti ruku,
Na bratsku svoje privinut grudi,
Kona nas Majka učak malo,
Dok nno još bili nejadi, ljudi.

Al Voja brate nedade hrabrost—
Jer tako uvijek heroji zale —
Vodeći četu ti u boj ljuti,
Za pravdu avetu ko junak pade!

Desetog ovo Augusta bješe —
U našinski ljuti oganj kada si
Sruo bez straha — ranjenu svomu
Častniku svijelo ti život spasi.

Još je jednom živu da sam te mogao
Vidjeti, junakstvo čestitai tvoje.
Pa onda, Joka, da s tobom padoh,
Nebi sad imo te boli moje.

Sudbino kleta i crni dani!
Zašto mi duša uzelo bjela,
Ucvili Majku, ucvili braću,
Ucvili plome, svojbinu cjela!

Zdravica tvoja možda me čeka —
O, kamo sreće da brzo dodje,
Da ova tuga i žalost ova,
Na avu moga za vauza prodje!

Ponosno, brate, ja sutra krećem,
Čiže sublje vole da pravdu djelo,
Na preom voskom i ja ti krećem,
Čiže svaku tugu kuršami cjele.

Čikunče Majka, kad čuje glas
O boju, brate, ti da joj pade,
Jer kukom gorkom gojila nas je—
Uba nam davno duh Bogu dade!

Ti se ne kječaš — a i ja malo;
U bošai d'jete ti bješe tuda —
(Godišu punu nemake danu).
Pa naukom, tri nas podiže mada.

I sadla kadu bi ruka joj dali,
Za prošle muke i suze ufrane,
Za mladost, koju za nas je dala—
Danas ti tjelo pod zemljom vau!

OKOL

O kada bjeđna dočuje glas
Čikunče tužno avu avu grudi,
Jer svaka Majka najvradje čeda,
Ko pčela njeđnu ružu, ljubi.

Al, što da tužim i ranu vrdjenu!
Što za vjek ode, vrati se nreć,
Sutra ću i ja u bitku ljutu,
Čiže svaki murti u xurot kreć.

Ipak, što ropah, reći sam moro,
Da avu duša pokoja čade,
Jer sutra, brate, hoćai moć!
Svoiceni Gospod to zamo zade.

Sad zbogom brate i u avu spavaj!
Francuska zemlja biš ti laka,
Heroja takog što slavno krije —
A ja se stalom za vje lo prađam!

Pauls Mostrović
Truck Co., 11th A. A. P. C. A. C.
Motor Section 1st Army
A. S. P. France.

Са првом војском и ја ти крећем,
Гдје сваку тугу куршуми цијеле.

Цикуће мајка, кад чује гласе
У боју, брате, ти да јој паде,
Јер сузом горком гојила нас је -
Бабо нам давно дух Богу даде.

Ти се не сјећаш, а и ја мало,
У бешици дијете ти бјеше тада -
(годину пуну немаше тада)
Па муком, три нас подиже млада.

И сада када би руку јој дали,
За прошле муке и сузе њене,
За младост коју за нас је дала -
Данас ти тијело под земљом вене!

О, када биједна дочује гласе,
Пукнуће тужно срце сред груди,
Јер свака мајка најмлађе чедо,
К о пчела медну ружицу љуби.

Ал што да тужим и ране вријеђам?
Што за вијек оде, пратит се неће,
Сутра ћу и ја у битку љуту,
Гдје сваки смрти у сусрет креће.
Ипак, што рекох, рећи сам моро,
Да срце души покоја даде.
Јер сутра, брате, хоћу ли моћи?
Свемоћни Господ то само знаде.

Сад збогом, брате, и мирно спавај!
Француска земља била ти лака,
Хороја таквог што славни крије -
А ја се стобом за вијек праштам!

ПАВЛЕ МЕШТРОВИЋ

Трунк Цо. "Д" А.А.П.Ц.А.Ц.
Мотор Секцион лст. Арми
А.И.Ф. Франце

Из Павловог попратног писма уредништву Сокола види се да ни он није био начисто са сазнањима када је Јоко погинуо. По датуму се

види да је писмо писано само дан након стварне Јокове погибије. То је случајност, јер вијест тако брзо није могла стићи. Павле је био сигуран да му је брат погинуо, прво 10. августа, па онда "мјесец дана послје тога", 8. септембра, иако је и послје тога Јоко био жив. Не својом кривицом него кривицом болничких саопштења и новинарских извјештаја, Павле је наслутио братову смрт, због чега је осјећао грижу савјести.

Збрка је и у документима, јер је у њима најчешће датим смрти 10. август, односно "прва погибија".

АМЕРИКАНЦИ НЕ ЗАБОРАВЉАЈУ СВОЈЕ ХЕРОЈЕ

Већина новинских исјечака о Јоковој погибији, које је сачувао његов брат Павле, не садрже податке из којих су новина и од којег датума. Ради илустрације, ипак прилажемо један факсимил јер се види да је чланак прештампан из "Ladies Home Journal".

Приликом повратка из Америке, Јоков брат Павле је донио, поред новинских исјечака, и Јокова признања која су Павлу уручена:

SERGEANT JAMES I. MEŠTROVICH

111 th Infantry; Fresno, California

Имена оних 100 heroja u listi generala Pershing-a interesantan je način koji je mjedeni kotao raznih narodnosti sačinjavao Američku Armiju. I tim se pokazalo da heroizam nije bio u duhu samo jedne rase. Narednik Meštrović bio je u borbi blizu Fismette, 10. avgusta 1918. kada je wegova četa bila primorzana da odstupi u pozadini pregrade radi zaštite. On je video svoga komandanta rawena na dolini ncke trideset jardi od borbene linije, narednik Meštrović svojevoqno ustade i ostavi mjesto sigurnosti, provuče se kroz svu kišu kuršuma do položaja gdje ležашe raweni oficir. Podigne svoga komandanta i na svoja leđa ga odnese natrag provukujući se do mjesta sigurnosti u pozadini, gdje mu je pružio prvu pomoć liječewa i sačuvao wegov život. Ovaj junak - narednik kasnije je poginuo u borbi. Za wegovo junačka djela odlikovan je bio od vlade Sjediwenih Država sa najvećim odličjem congregional Medal. Meštrović je rodом Srbin iz Krtola, Boke Kotorske.

"Ladies Home Journal"

2. Књига "SOLDIERS OF THE GREAT WAR - Memorial Edition" у три тома, са укупно 1.480 страна. Књиге су димензија 21 x 27,5 цм тврдих корица обложеним кожом. На 137. стр. И тома је погрешна Јокова слика, а на стр. 139. му је име. Сва три тома садрже око 80000 имена и слика погинулих америчких војника у свјетском рату 1917-1919. године.

3. Повеља са сувим печатом о додјељивању Конгресне медаље части, димензија 37,5 x 32,5.

4. Велика спомен слика војника који клечи пред вилом димензија 45,3 x 55,3 цм.

5. Споменица погинулих са погрешним датумом, димензија 35 x 26,3 цм.

6. Споменица погинулим савезне државе Калифорније, димензија 30 x 28 цм.

7. Велика спомен слика са војницима око анђела димензија 34,2 x 51,6 цм захвалница Француске републике.

8. Споменица погинулих са првим погрешним датумом, формата А-4.

9. Споменица погинулих са другим погрешним датумом, формат А-4.

Повеља, споменице и спомен слике уоквирене су дрвеним оквиром и застакљене као зидне слике.

У нашој земљи, први краћи текст јуначким дјелима Јока Мештровића, објављен је у војној ревији "Фонт" од 11. новембра 1983. а затим је то ушло у књигу "Српска народна гарда - Котор" 1990. године. (Аутор Васко Костић).

Не знамо који од та два текста је дошао у руке оних који брину о палим херојима Америке, али је 12. марта 1991. Југословенском конзулату упућен допис у којем је изражен интерес за гроб Јока Мештровића и жеља да се направи надгробни споменик. Послати су и формулари да се попуне. Од Конзулата, преко Министарства Рада, социјалне и борачко-инвалидске заштите, општине Котор и Тиват до прота Данила Мештровића, Јоковог синовца, и уз повратне информације, најзад је послат потребан новац, који је одмах утрошен за подизање надгробног споменика на гробљу на јужној страни од храма Светог Јована у Дурашевићима.

Овај текст завршавамо факсимилом упућеним Југословенском конзулату, као доказ да Америка није заборавила оне који су се борили и гинули у њеној војсци.

(Неслужбени превод)

516 Sinclair, Apt. 1102
McKeesport, PA 15132
Тел: (412) 673-3933
12.03.1991.

Конзул Југославије,

Драги Господине,

Ја Вам пишем у вези једног правог искреног хероја, Џејмс И. Мештровић.

Џејмс И. Мештровић, рођен 22.05.1894. год. у Црној Гори, дошао у САД и живио је у Питсбургу. Мало се зна о његовом ранијем животу, он је ступио у Америчку војску за вријеме првог светског рата и успео да буде водник у јединици "Ц" - 111 те пјешадијске, 28 ме дивизије.

10. августа 1918. у Fismette Француске, водник Мештровић видео свога официра да лежи рањен 27 метар испред линије фронта, после повлачења његове јединице у заклон за каменог зида. Мештровић је добровољно без заштите, пузио кроз јаку митраљску топовску ватру гдје официр лежао рањен и Мештровић је узео официра и носио на својим леђима пузећи на безбедно сигурно место, указао хитну медицинску помоћ и спасио му живот.

За такав изван-редан акт херојизма он је одликован највећим одликовањем у САД за јунаштво, "Медаља Чести".

4. новембра 1918. седам дана пре потписивања примирја, Мештровић је погинуо у борби у Франкуој код Chaney. Одликован је после смрти.

Мештровић је сахрањен у Кртоли котар Далмација, Југославија. 7. новембра 1922. год. Водник Мештровићу је указана почаст у "Soldiers i Sailors Hall" у Сали за храброст, у Оакланд, секција Питсбург.

Удружење за "Медаљу Чести" преко свог (друштва): Истраживача родних места носилаца "Медаље Чести" из Пенсилваније, желе да на гроб Мештровића поставе обележје или споменик у Југославији.

Ми би ценили Вашу помоћ да утврдите да ли је Мештровић још увек сахрањен на истом месту у Кртоли у Далмацији и да ли се може поставити меморијално обележје на његов гроб. У прилогу Вам шаљем формулар које се треба попунити код скрбника гроба и да се врати назад мени, затим ћемо послати споменобележје у Југославију.

Члан Конгреса из Пенсилваније Јоџе Сајдос и Данс Топић из телевизије КДКА у Питсбургу су нас упутили да контактирамо Вас.

Можете ли Ви да нам помогнете да поставимо обележје на херојев гроб. Ја мислим да би то било лијеп пример сурадње између наше две земље.

Wes Slusher, Савјетник

КРАТАК САДРЖАЈ

Јоко (у Америци звани Џемс) Мештровић, рођен је у Бурашевићима, Кртоли, Бока Которска 1894. године. Чим је напунио 18 година отишао је "обећану земљу" Америку као економски емигрант. Радио је у Фресну, Калифорнија. На почетку Свјетског рата пријавио се као добровољац за српску војску. Био је добар радник па га послодавци нису пустили све док није Америка ушла у рат. Тада је ступио као добровољац у америчку армију. Већ у краћој обуци истицао се од других, па је постао каплар, иако полуписмен и са slabим познавањем енглеског језика. Брзо је напредовао до наредника, јер је био врхунске издржљивости и примјером показивао изузетна јунаштва.

Највеће јунаштво је показао када је спасао сигурне смрти свог претпостављеног капетана Вајка. И то без ичијег наређења, чак и супротно наређењу да се не губе животи у безнадежним покушајима спасавања отписаних. То му је донијело звање Хероја одликовањем *Distinguis Servise Cross*. При том подвигу је био тако тешко рањен да је био проглашен мртвим. Младост, воља и необична снага помогли су му да се брзо опорави, и умјесто да за њега буде завршен рат и да се врати у Америку као херој, побјегао је из болнице у прве борбене редове. Нова јунаштва су му донијела нову славу. Још једном је проглашен мртвим, а био је жив. Треће проглашење мртвим 4. новембра 1918. нажалост је било истинито. Посмртно је проглашен још вишим херојем, јер му је додијељена *The Congressional Medal of Honor for Valor*. Био је један од свега 78 америчких учесника у ратним операцијама који су одликовани тим највишим америчким одликовањем, избором из масе од милион америчких непосредних учесника у рату. био је један од ријетких јунака чије не посмртне остатке донијела француска војска из Марне у Боку да их ту сахрани. Сјетимо се да је у биткама на Марни погинуло на стотине хиљада бораца. био је јдан од ријетких, ако не и једини, коме је америчка морнарица торпиљарком донијела највише одликовање да би га уз највише војне почести додијелила херојевој мајци. Био је једини Југословен посмртно одликован највишим америчким одликовањем за заслуге у I свјетском рату. Његова ратна биографија је необична и веома интересантна.

THE UNITED STATES OF AMERICA

TO ALL WHO SHALL CARE THESE PRESENTS, GREETINGS

THIS IS TO CERTIFY THAT
THE PRESIDENT OF THE UNITED STATES OF AMERICA
PURSUANT TO ACT OF CONGRESS APPROVED JULY 9, 1918,
HAS AWARDED IN THE NAME OF CONGRESS TO

James I. Huston

THE PROFESSIONAL MEMORIAL OF HONOR

WALTER

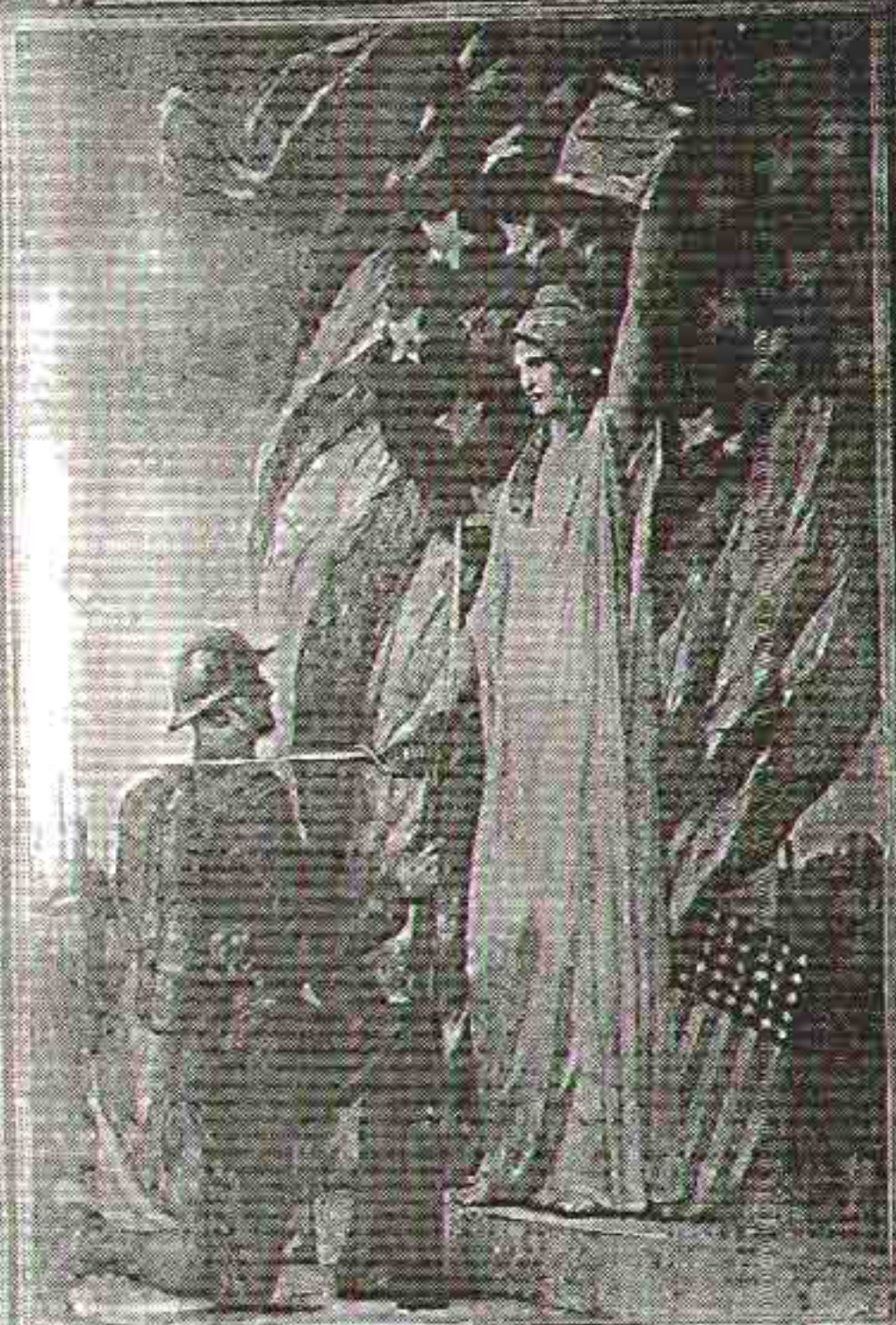
*Walter Huston, born 1881, died 1951, was a member of the
Academy of Motion Picture Arts and Sciences, and a member of the
National Academy of Arts. He was a prominent actor and
director in the motion picture industry.*

THIS MEMORIAL WAS AWARDED TO THE CITY OF WASHINGTON
THIS TWENTY-FIFTH DAY OF JANUARY, 1951

Presented to the City of Washington
By the President of the United States
John F. Kennedy
THE PROFESSIONAL MEMORIAL OF HONOR

J. F. Kennedy
President of the United States
January 25, 1951

COLUMBIA'S SON
THE GREAT CALL OF THE
NEW CHIVALRY OF HUMANITY

James D. Westcott, Sgt. Co. D. 10th Infantry
SERVED WITH HONOR IN THE WORLD WAR
AND DIED IN THE SERVICE OF HIS COUNTRY

Robert R. R.

ARMY OF THE UNITED STATES OF AMERICA

On all who shall see these presents, greeting.

This is to certify that

JAMES I. FLESTROY, I. C. B.

SERGEANT, COMPANY G, U. S. INFANTRY.

did with honor in the service of his country
on the _____ day of _____, 1918.

Given at Washington, D. C., office of The Adjutant General of the Army,
this twenty-first day of September, one thousand nine hundred and eighteen.

Richard J. Quinn

MESTROVITCH, JAMES I. . . . Sergeant

Deceased. Company C, 111 th Infantry. For conspicuous gallantry and intrepidity above and beyond the call of duty in action with the enemy at Fismetter, France, August 10, 1918. Seeing his Company commander lying wounded thirty yards in front of the line, after his company had withdrawn to a sheltered position behind a stone wall, Serg. mestrovitch voluntarily left cover and crawled through heavy machine gun and shell fire to where the officer lay. Sergt. Mestrovitch took the officer upon his back and crawled back to a place of safety, where he administered first aid treatment, his exceptional heroism saving the officer's life. Next of kin, Peter I. Mestrovitch, brother, 1928 Tulare Street, Fresno, Cal.

MESTROVITCH, JAMES I. . . . Sergeant

Deceased. Company C, 111th Infantry. For conspicuous gallantry and intrepidity above and beyond the call of duty in action with the enemy at Fismetter, France, August 10, 1918. Seeing his Company Commander lying wounded thirty yards in front of the line, after his company had withdrawn to a sheltered position behind a stone wall, Serg. Mestrovitch voluntarily left cover and crawled through heavy machine gun and shell fire to where the officer lay. Sergt. Mestrovitch took the officer upon his back and crawled back to a place of safety, where he administered first aid treatment, his exceptional heroism saving the officer's life. Next of kin, Peter I. Mestrovitch, brother, 1928 Tulare Street, Fresno, Cal.

In proof and appreciation of the devotion to his Country and
to its interests of Liberty and Independence which caused
Lieutenant James S. McEntee to
to give his life for their preservation in the great war just
unanimously concluded

THE Society of California

offers to his family and friends this token of its sympathy and
enduring gratitude.

Done in the City of Sacramento this 26th day of December 1862.

[Signature]
President

[Signature]

"It is wished for us to be a day in the grand old country before
we depart from this transient life in that immortal abode where all
rests they give the most full measure of devotion. What we have
gained in this short life shall we give up for a moment's rest?
What shall have we now? Shall we spend our lives in the pursuit
of the profit for the people shall we spend our lives in the
pursuit of pleasure for the sake of a few days? We have the country of California
before us."

UNITED STATES ARMY

IN MEMORY OF

Sergeant James J. Mastronich, Co. G, 10th J. Infantry
who was killed in battle August 10th 1918
He bravely laid down his life for the cause of his country.
His name will ever remain fresh in the hearts of his friends
and comrades. The record of his honorable service will be
preserved in the archives of the American Expeditionary Forces.

John F. Bradley
Commander in Chief

Sergt. J. I. Mestrovitch

Died Sept. 8, 1918.

Killed in Action While Serving
As an Army Officer with
American Expeditionary Forces.

IN LOVING
REMEMBRANCE

He heard humanity's clear
call,
And knew the voice di-
vine;
He gave his life, he gave
his all,
In deadly battle line.
The silent stars in love
look down
Where lies this loyal
son;
In frost and dew they
weave a crown
Of honor he has won.

Copyright 1918, by
H. F. W. of H. L. W. & Co.

ENDEMI DINARIDA U FLORI HERCEG - NOVOG I ŠIRE OKOLINE

UVOD

Tokom višegodišnjih florističkih istraživanja u Herceg-Novom i široj okolini posvetili smo posebnu pažnju grupi endemskih biljaka kao vrlo značajnom indikatoru biljnog sveta kako u prošlosti tako i sadašnjem periodu. Do sada smo objavili prikaz ilirsko-mediteranskih (10) i jugoslovenskih endema (11) u istraživanom regionu, a na osnovu podataka iz dostupne literature i naših ispitivanja na terenu. Ovom prilikom opisujemo dvanaest biljaka iz grupe endema Dinarida (15). Među njima deset biljaka pripada flori jugoslovenskih i albanskih Dinarida, a dve biljke *Amphoricarpus neumayeri* Vis. i *Edraianthus tenuifolius* (Waldst. et Kit.) A. DC. in DC. rastu i u severozapadnoj Grčkoj. Pored ranije opisanih vrsta *Moltkia petraea* (Tratt) Grieseb. i *Viburnum maculatum* Pantocsek, koje spadaju u endemorelikte tercijera njima se može priključiti i *Edraianthus tenuifolius* (Waldst. et Kit.) A. DC. in DC. endem primorskih Dinarida. Endemorelikti su biljke paleoendemi ili konzervativni endemi, ostatak stare tropske flore iz tercijera, koje su u povlačenju, a ranije su imale šire areale. Ističemo da endemske biljke po kojima je Jugoslavija poznata u Evropi predstavljaju značajan i bogat genofond našeg florističkog područja i zbog toga zaslužuju da im se posvećuje posebna pažnja.

FLORISTIČKI, EKOLOŠKI I BILJNOGEOGRAFSKI PODACI

I ovom prilikom kao i ranije u prikazu biljaka obuhvatili smo šire područje Herceg Novog i okoline: od Mojdeža i Sutorine preko Zelenike, Bijele, Morina, Risna do Kotora i Subra, Orijen, Bijelu goru, Jastrebicu, Krstac i Njeguš.

Amphoricarpus neumayeri Vis. - nejmajerova krčagovina

Subra (12); po planinskim kamenjarama na vrhu Jastrebice (2); Orijen, Velika Jastrebrica, Krstac kod Njeguša (14); Orijen, Bijela gora (6); Orijen (Krivošije iznad Risna), Jastrebrica, Bijela gora (15).

Prema flori Evrope to je endem zapadnog dela Balkanskog poluostrva od centralne Bosne preko Albanije do severozapadne Grčke (18). To je biljka pukotina krečnjačkih stena i heliofita. Karakteristična je vrsta sveze *Amphoricarpion neumayeri* Ljksić, koja je razvijena u subalpijskom pojasu primorskog dela jugoistočnih Dinarida, sa locus classicus na Orjenu (Krivošije iznad Risna). U Jugoslaviji raste u Hercegovini i Crnoj Gori (15).

Athamantha haynaldii Borbas et Uechtr. - hajnaldova nevesika

Krstac kod Njeguša, na planini Jastrebići (14); Subra (12).

U flori Evrope ova biljka opisana je kao *A. turbith* (L.) Brot. subsp.

haynaldii (Borbas et Uechtr.) Tutin sa rasprostranjenjem u zapadnoj Jugoslaviji i Albaniji, dok je vrsta prisutna i u Italiji i Rumuniji (18). Ona je značajna kao endem Dinarida sa subalpijski pojas, raste u pukotinama stena u endemskim svezama na pr. u vegetaciji Micromerion croaticae H-at, na krečnjaku. Kod nas je prisutna u Hrvatskoj sa 1. cl. u Gorskom Kotaru, u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Crnoj Gori (15).

Bupleurum karglii Vis. - karglov zvinčac

Po planinskim kamenjarima Jastrebiće (2); Orijen (13); Oko Njeguša i Krstaca (14); Subra (12).

Rasprostranjen je u zapadnom delu Balkanskog poluostrva, u Jugoslaviji i Albaniji (18). Raste na suvim, otvorenim, krečnjačkim kamenjarima kao heliofilna biljka. To je endem Dinarida Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore sa 1. cl. u Hrvatskoj na Velebitu (Velika Paklenica) (15).

Chamaecytisus tommasinii (Vis.) Rothm. - tomazinijeva žučica

Kotor (1); između Krstaca i Kotora, Ivanov lad kod Njeguša (14); Orijen (Krivošije iznad Risna) (15); iznad Bijele i Risna (MO!).

U Flori Evrope se navodi kao endem planina zapadne Jugoslavije i severne Albanije (18). Raste na kamenjarskim livadama, u šikarama i uz rub šuma i iznad 1000 m nadmorske visine. Endem je Dinarida. Prisutna je u flori Bosne i Hercegovine i Crne Gore, u Jugoslaviji sa 1. cl. na Orijenu kod Krivošija iznad Risna (15).

Charerophyllum coloratum L. - šarena krabljica

Krstac kod Njeguša (14); Kameno, Morin u zalivu Boka Kotorske (16); u garigu kod Risna i u vrtovima Savine u Herceg-Novom (MO!).

Ovaj endem je rasprostranjen u zapadnoj Jugoslaviji i Albaniji (18). Raste u submediteranskom i mediteranskom pojasu u pseudomakiji i garigu u vegetaciji Cisto-Ericetalia Horvatić i u degradiranoj šumi hrasta česvine Quercetum ulicis Br. Bl. Prisutan je na skeletnim, krečnjačkim zemljištima i flišu na zapuštenim mestima u maslinjacima, vinogradima i dr. Endem je dinarida Jugoslavije i Albanije, a kod nas raste u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, u Srbiji na Kosovu i u Crnoj Gori (15).

Edraianthus serpillifolius (Vis.) A.DC. in DC. - lopatolisno zvonce

Na planinskim pašnjacima Jastrebiće (2); Jastrebića (14); Orijen, Bijela gora na visini od oko 1800 metara (9).

Endem je zapadne Jugoslavije i severne Albanije (18). Raste u mnogim zajednicama endemičnog dinarskog reda Arabidetalia flavescens Lkšić, kalcifilna je biljka planinskih rudina do snežnika i endem Dinarida. Rasprostranjena je u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori sa 1. cl. u Hrvatskoj, na Biokovu (15).

Edraianthus tenuifolius (Waldst. et Kit.) A.DC. in DC. - uskolisno zvonce

Po kamenjarima oko Krstca (2); Subra (12), Njeguši (14); Orijen, Risan - Crkvice, kod Krstaca i Njeguša na visini od oko 950 metara (9); u pukotinama stena ispred Risna, na kamenjarima iznad Kotora (MO!).

Endem zapadnog dela Balkanskog poluostrva u Jugoslaviji, Albaniji i Grčkoj (18). To je kseromorfna biljka, koja podnosi variranja temperature od -15-50°, a najčešća je na neutralnim zemljištima, na krečnjaku, crnci, rendzinama i dolomitu, rede i u uslovima redukcije svetlosti (9). Biljka je mediteranskog i

submediteranskog pojasa i prisutna u raznim asocijacijama reda Scorzonero-Chrysopogonetalia H-ic. Endem je primorskih Dinarida i rasprostranjena od Istre u Sloveniji, preko Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Crne Gore, u Jugoslaviji. L. cl. je u dolini Vilene drage na Plješevici, blizu Titove Korenice (15). Mi smo ovu biljku velike ekološke valence nalazili na Pelješcu kod Stona i kod Cavtata, u Hrvatskoj. Navode se i podaci za Srbiju: Užička Derventa, Koprivnik (8). Spada u grupu značajnih endemorelikata tercijera.

Helleborus multifidus Vis. - rascijepani kukurijek

Mojdež iznad Herceg Novog (1); podnožje Jastrebiće između 700-1400 m (2); iznad Kotora prema Njegušima i Kameno (MO!).

To je endem Jugoslavije, Albanije i ? Rumunije (18). Smatra se endemom Dinarida. Raste u mediteransko-montanom i submediteranskom pojasu na krečnjaku i dolomitu, u vegetaciji Quercetalia pubescentis Br. Bl. i Erico-Pinetalia (Oberd.) em H-at, u šibljaku, makiji i kamenjarima. Rasprostranjen je u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori sa l. cl. u brojnim regionima cele Dalmacije (15). U Srbiji se navodi za Kotlenik i Goč (8).

Micromeria parviflora (Vis.) Reichenb. - sitnocvjetni vrsić

Pod Krestcom idući ka Kotoru (2); kod Njeguša (14); Kameno iznad Herceg-Novog (MO!).

Biljka je endem južne Jugoslavije i Albanije (18). Raste na ogolelim dolomitskokrečnjačkim i dolomitskim stenama, sa centrom rasprostranjenja na crnogorskim planinama na visini od 50-1400 m, a opisana je za endemsku zajednicu Micromerio-Crepidetum pantocsekii Ritter. Rasprostranjena je u Hercegovini i Crnoj Gori sa l. cl. u Paštrovićima (15). Prema Flori Balkanskog poluostrva prisutna je u Dalmaciji, Crnoj Gori i Albaniji (7).

Senecio thapsoides DC. subsp. visianius (Paraf ex Vis.) Vandas - vizijanijev staračac

Sl. 1. *Vincetoxicum huteri* Vis. et Ascherson
(Štlić: Endemične biljke)

Sub a (12); oko Njeguša (14); Orijen (16).

Vrsta je prisutna u južnom i zapadnom delu Balkanskog poluostrva, a podvrsta je endem zapadne Jugoslavije i Albanije (18). Raste u kamenjaru na krečnjačkim staništima na visini od 1000-2000 m. Karakteristična je biljka endemske asocijacije sa munikom Senecioni-Pinetum leucodermis Fukarek. Endem je Dinarida, a u Jugoslaviji je rasprostranjena u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori sa l. cl. na Orijenu (15).

Silene tomassinii Vis. - tomazinijeva puzavica

Po osojnim kamenjarima na Jastrebići (2); oko Njeguša (14); Orijen, Bijela gora (15).

Spada u endeme Jugoslavije i Albanije (18). Raste u subalpijskom pojasu na zasenjenim mestima, u pukotinama krečnjačkih stena. Endem je jugoistočnih Dinarida. Prisutan je u Hercegovini i Crnoj Gori od Orjena do Rumije sa l. cl. "Ute Sella" na Lovčenu: Štirovnik (15).

Vincetoxicum huteri Vis. - huterova lastavina

Na putu od Risna ka Crkvicama (3); Kod Zelenike (13); Njeguši (14); Šumarci od Herceg-Novog prema kamenu (MO!).

U Flori Evrope ova biljka je označena kao endem severozapadnog dela Balkanskog poluostrva (18). Raste u pojasu termofilnih šuma i š kara, na krečnjaku, u vegetaciji Quercetalia pubescentis Br. Bl. na suvim, osunčanim i umereno kiselim skeletnim zemljištima. Rasprostranjena je u jugoistočnoj Jugoslaviji i severozapadnoj Albaniji. Kod nas je nalazimo u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Makedoniji (Debar - Banja Kosovrasti). L. cl. je na putu od Risna prema Crkvicama (15).

DISKUSIJA

U radu smo detaljnije analizirali dvanaest biljaka, koje spadaju u endeme dinarida. Među njima je jedanaest vrsta i jedna podvrsta Senecio thapsoides DC. subsp. visianius (Paraf ex Vis.) Vandaš, koje rastu u flori bliše i šire okoline Herceg-Novog. Pored ranije poznatih lokaliteta navodimo i jedan broj naših nalaza (MO!) kao rezultat višegodišnjih florističkih istraživanja. Značajno je napomenuti da je do dvanaest biljaka deset rasprostranjeno samo na Dinaridima Jugoslavije i Albanije, dok su dve vrste karakteristične i za floru severozapadne Grčke, a to su Amphoricarpus neumayeri Vis. i Endianthus tenuifolius (Waldst. et Kit.) A. DC. in DC. U Flori Evrope se navodi kao sporno prisustvo Helleborus multifidus Vis. U Rumuniji (18). Među biljke viših regiona spadaju Amphoricarpus neumayeri Vis. u subalpijskom pojasu. Athamantha havnaldii Borbas et Uechtr. u montanom i subalpijskom regionu kao i Bupleurum karglii Vis., Edraianthus serpillifolius (Vis.) A. DC. in DC. raste do snežnika, Senecio thapsoides DC. subsp. visianius (Papaf ex Vis.) Vandas na visinama od 1000-2000 m., Silene tomassinii Vis. u subalpijskom pojasu (15). Uže ograničene areala na Dinaridima imaju biljke Amphoricarpus neumayeri sa arealom od jugoistočne Hercegovine do Lovčena u Crnoj Gori, Edraianthus tenuifolius je endem primorskih Dinarida. Micromeria

parviflora (Vis.) Reichenb. i Silene tomassinii su endemi jugoistočnih Dinarida od Hercegovine do Crne Gore, a Vincetoxicum huteri Vis. raste u jugoistočnim delovima u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Makedoniji, gde je retka biljka.

Većina opisanih biljaka za floru Herceg Novog i okoline rastu kao heliofilne biljke na krečnjačkim, stenovitim mestima, a neke i u endemičnoj vegetaciji. Amphoricarpos neumayeri je karakteristična vrsta sveze Amphoricarpion neumayeri Lokšić. Athamantia haynaldii u svezi Micromerion croaticum H-at, Edraianthus serpillifolius u dinarskom redu Arabidetalia flavescens Lkšić, E. tenuifolius u zajednicama reda Moltkeetalia peirae Lkšić i U subsp. visianius u endemskoj asocijaciji Senecioni-Pinetum leucodermis Fukarek. Na dolomitnim i dolomatiziranim krečnjačkim stenama kao pionirska vrsta raste Micromeria parvifolia u endemskoj zajednici Micromerio-Crepidetum pantocsackii Ritter (15). U termofilnoj vegetaciji submediteranskoj i mediteranskog pojasa nalazimo Chaerophyllum coloratum L. kao vrstu vegetacije Quercetalia ilicis Br. Bl. i Cisto-Ericetalia horvatić, Edraianthus tenuifolius u zajednicama reda Scorzenero-Chrysopogonetalia H-ić, Helleborus multifidus u vegetaciji Quercetalia pubescentis Br. Bl. i Erico-Pinetalia (Oberd.) em H-at i Vincetoxicum huteri u vegetaciji Quercetalia pubescentis, ali na kiselim, humusnim i skeletnim zemljištima (15). Kao izrazitog predstavnika zaseničenih mesta navodimo vrstu Silene tomassinii, koja raste u pukotinama krečnjačkih stena u subalpiskom pojasu.

Za floru ispitivanog područja od posebnog su značaja biljke čiji je locus classicus u bližoj okolini Herceg-Novog. To je Amphoricarpos neumayeri na Oriju kod Krivošija iznad Risna, Chamaecytisus tomassinii Vis. na istom lokalitetu. Senecio thapsoides subsp. visianius na Oriju (19) i Vincetoxicum huteri na putu od Risna ka Crkvicama (3). Najjužeg areala su vrste Amphoricarpos neumayeri, Micromeria parviflora i Silene tomassinii čiji se areal u Jugoslaviji ograničava na područje Hercegovine i Crne Gore.

U najznačajnije vrste naših primorskih Dinarida, kao i Albanije i Grčke spada uskolisno zvonice Edraianthus tenuifolius, koje kod nas raste od Istre, preko Hrvatske, Bosne i Hercegovine do Crne Gore. Ona se može smatrati endemoreliktom tercijera, a do današnjih dana se održala zahvaljujući svojim ekološkim odlikama. Raste i na neutralnim i slabo bazičnim i kiselim zemljištima. Podnosi niske temperature i do -15o, a maksimalne do 50oC. Imá kseromorfnu prilagodbu i jako razvijen koren, a može se naći i na staništima sa reduciranim svetlosnim režimom, što je ređi slučaj (9). U bližoj okolini Herceg-Novog raste na Subri (12) i na Oriju (9).

ZAKLJUČAK

U radu je analizirano dvanaest biljaka i to jedanaest vrsta i jedna podvrsta Senecio thapsoides subsp. visianius. Deset biljaka odlikuje flore Jugoslavije i Albanije, a dve su prisutne i u severozapadnoj Grčkoj: Amphoricarpos neumayeri i Edraianthus tenuifolius.

Na dolomitskim stenama raste vrsta Micromeria parviflora, a na kiselim staništima Vincetoxicum huteri, dok su ostale biljke karakteristične uglavnom za krcnjačku podlogu.

Silene tomasinii je vrsta senovitih staništa za razliku od ostalih biljaka koje su manje-više heliofite: Bupleurum karglii, Chamaecytisus tomasinii i dr.

U vegetaciji raznih endemičnih zajednica prisutne su: Amphoricarpos neumayeri, Athamanta haynaldii, Edraianthus serpillifolius, E. tenuifolius, Senecio thapsoides subsp. visianius, Micromeria parviflora, a u termofilnoj vegetaciji submediteranskog i mediteranskog pojasa Chaerophyllum, Edraianthus tenuifolius, Helleborus multifidus i Vincetoxicum huteri.

Najužeg areala su biljke hercegovačkih i crnogorskih Dinarida: Amphoricarpos neumayeri, Micromeria parviflora i Silene tomasinii.

U ispitivanom području imaju locus classicus biljke Amphoricarpos neumayeri, Chamaecytisus tomasinii, Senecio thapsoides subsp. visianius i Vincetoxicum huteri.

Po značaju za floru Herceg-Novog i okoline izdvajamo endemorelikt Edraianthus tenuifolius, ostatak stare tercijerne flore, kao i biljke jugoistočnih primorskih Dinarida Amphoricarpos neumayeri, Micromeria parviflora i Silene tomasinii.

Nove lokalitete zabeležili smo za vrste: Chamaecytisus tomasinii, Chaerophyllum coloratum, Edraianthus tenuifolius, Helleborus multifidus, Micromeria parviflora i Vincetoxicum huteri.

LITERATURA

1. A d a m o v i ć, L. (1911): Die Pflanzenvelt Dalmatiens. Verlag Dr. Werner Klinkhardt, Leipzig.
2. A d a m o v i ć, L. (1913): Grada za floru Kraljevine Crne Gore. Rad JAZU, knj. 195, Zagreb.
3. A s c h e r s o n, P. (1869): Beitrag zur Flora Dalmatiens. Oesterreichische botanische Zeitschrift, Wien.
4. D e g e n, A. (1938): Flora Velebitica. Magyar Tudományos Akadémiai kiadása. IV kotet, budapest.
5. D o m a c, R. (1973): Mala flora Hrvatske i susjednih područja. Školska knjiga, Zagreb.
6. F u k a r e k, P. (1964/65): Rasprostranjenost i ekološke karakteristike krčagovine Amphoricarpus neumayeri Vis.. Glasnik Zemaljskog muzeja. Prir. nauke, sv. III, IV, Sarajevo.
7. H a y e k, A. (1971): Prodrömus Florae Peninsulae Balcanicae. I-III. Nachdruck im Verlag Otto Koeltz, Koenigstein - Taunus.
8. J o s i f o v i ć, M. ed. (1970,1974): Flora Sr Srbije. I i VI tom. Srpska Akademija nauka i umetnosti, Beograd.
9. L a k u š i ć, R. (1974): Prirodni sistem populacija i vrsta roda Edraianthus DC. Godišnjak Biološkog instituta univerziteta, vol. XXVI, Sarajevo.
10. O b r a d o v i ć, M. (1987): O ilirsko-mediteranskim endemima u flori okoline Herceg-Novog. "Boka" sv. 19, Herceg-Novi.
11. O b r a d o v i ć, M. (1988): Endemi Jugoslavije u flori šire okoline Herceg-Novog. "Boka" 20, Herceg-Novi.
12. O l i v a, A. (1940): Botanička ekskurzija na planinu Subru. Hrvatski planinar, izdaje Hrvatsko planinarsko društvo, god. XXXVI broj 4, Zagreb.
13. R o h l e n a, J. (1922): Additamenta ad floram dalmaticam. Acta botanica Bohemica, vol. I, v Praze.
14. R o h l e n a, J. (1941-42): Conspectus florum Montenegrinarum. Preslia XX-XXI, Praha.
15. Š i l i ć, Ć. (1984): Endemične biljke. Priroda Jugoslavije 4. "Svjetlost", Beograd - Sarajevo.
16. Š m a d r a, J. et al. (1968): Vysledki biogeografskych cest do Jugoslavie v letach 1964-57. Československa akademie ved Geograficky ustav, Brno.
17. T o m m a s i n i, M. (1835): Botanische Wanderungen im Kreise von Kataro. Flora 18., Jena et Regensburg.
18. T u t i n, T. G. et al. (1964-1980): Flora Europaea. 1-5. University press, Cambridge.
19. V i s i a n i, R. (1842-1852): Flora Dalmatica. I-III. Apud Friedericum Hofmeister, Lipsiae.
20. V u k i ć P u l e v i ć (1980): Bibliografija o flori i vegetaciji Crne Gore. Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. Odjeljenje prirodnih nauka. Bibliografije 1. Titograd.

ENDEMI DINARIDA U FLORI HERCEG-NOVOG I ŠIRE OKOLINE

Dr Melanija OBRADOVIĆ

Ovom prilikom opisano je dvanaest endema Dinarida od kojih je deset rasprostranjeno u florama Jugoslavije i Albanije, a dva Amphoricarpos neumayeri i Edraianthus tenuifolius i u flori severozapadne Grčke (18). Kod analiziranih jedanaest vrsta i jedne podvrste Senecio thapsoides subsp. visianius uočili smo nekoliko značajnih odlika. To su uglavnom biljke kalcifilnih, stenovitih staništa i heliofite. Micromeria parviflora je vrsta dolomitskih stena, a Vincetoxicum huteri raste na kiselim zemljištima, dok je za senovita staništa zabeležena Silene tommasinii. Za najviša područja i do 2000 m navode se Amphoricarpos neumayeri, Athamantha haynaldii, Bupleurum karglii, Edraianthus serpillifolius i Silene tommasinii. Grupi biljaka jugoistočnih primorskih Dinarida pripadaju Amphoricarpos neumayeri, Micromeria parviflora, Silene tommasinii, dok je Edraianthus tenuifolius endem primorskih Dinarida.

U vegetaciji endemičnih zajednica opisuju se biljke Amphoricarpos neumayeri kao karakteristična vrsta, Athamantha haynaldii, Edraianthus serpillifolius, E. Tenuifolius, Senecio thapsoides subsp. visianius i Micromeria parviflora. (6, 9, 15). Članovi termofilnih zajednica mediteranskog i submediteranskog pojasa su Chaerophyllum coloratum, Edraianthus tenuifolius, Helleborus multifidus i Vincetoxicum huteri (3, 9, 15).

Floru ispitivanog područja karakteriše jedan broj biljaka čiji se locus classicus nalazi u ispitivanom području. To su Amphoricarpos neumayeri na Orijenu kod Krivošija iznad Risna (20), Chamaecytisus tommasinii na istom lokalitetu (20), Senecio thapsoides subsp. visianius na Orijenu (20) i Vincetoxicum huteri (3), na putu od Risna prema Crkvicama. Biljke najužeg areala su Amphoricarpos neumayeri, Micromeria parviflora i Silene tommasinii. Najznačajnija vrsta istraživanog regiona je Edraianthus tenuifolius endemorelikt, ostatak stare tercijerne flore.

Боро ДАБОВИЋ

ИСТРАЖНИ РАДОВИ НА СПОМЕНИЧКОМ КОМПЛЕКСУ ЦРКВЕ РИЗА БОГОРОДИЦЕ У БИЈЕЛОЈ

Увод

Захваљујући готово свакодневном ангажовању и оперативности чланова Извршног одбора, СИЗ за културу и науку из Херцег-Новог у десетогодишњем периоду од катастрофалног априлског земљотреса 1979. године, успјешно је завршила велики посао на санацији и ревитализацији сакралних, профаних и других споменика културе. Сви они су конструктивно ојачани, што је и био преваходни циљ, ове по свом обиму и уложеним средствима цјелокупне друштвене заједнице, највеће акције каква до сада није забиљежена на пољу културе у Југославији. Али ништа мање није значајан ни посао до сада обављен на снимању постојећег, односно затеченог, стања и систематизацији (по први пут) читавог покретног и непокретног фонда на подручју општине Херцег-Нови. Све то ће сигурно користити и у великој мјери олакшати посао будућим истраживачима наше културне баштине. Тако је и ово кратко саопштење рађено на основу скица и прибиљешки насталих на лицу мјеста, које садржи низ занимљивих техничких података, намијењено искључиво стручњацима - будућим истраживачима културно-историјских споменика на подручју Бокe Которске, односно општине Херцег-Нови.

Начин темељења објекта

У току истражних радова на цркви Риза Богородице у Бијелој, обављених током децембра 1985. године, који су претходили изради пројекта санације за овај вриједни културно-историјски споменик, извршена су и испитивања начина темељења објекта. Направљено је пет грађевинских истражних јама - раскопа ознака Р1 - Р5, који су омогућили да се утврде: облик и величина темеља, материјал од којег су израђени и начин темељења. Сви раскопи били су направљени уз спољне ивице зидова и пружили су нам драгоцене, до тада непознате податке. Нарочито су занимљиви налази у грађевинским раскопима Р1 и Р2, који су направљени уз старију апсиду. У споменутих ископима откривено је да постојећи терен, на коме је раније била саграђена старија црква, чија осликана апсида с краја XII вијека је остала у цјелини сачувана, био нижи за 80 цм, па је касније приликом изградње нове велике цркве, насипањем подигнут на садашњи ново. Након уклањања откопане

земље, појавио се малтерисани дио зида висине 80 цм. Дно темеља овог зида је на дубини 60 цм, од малтерисаног дијела или 140 цм од коте околног терена.

У оба раскопа појавиле су се камене лизене, које иду по цијелој висини зида и малтерисане су до проширења темељне стопе. Ово је важан податак, јер се није знало да су лизене на старејој цркви биле израђене од камена и малтерисане.

На дну темељног рова пронађен је дренажни канал димензија 12 x 6, 5 см, озидан од пуне опеке и вјероватно потиче из 1824. године, када је подигнута нова велика црква. Изнад опеке био је израђен набачај од ломљеног камена различите величине, са завршним слојем набијене земље висине 30 см. Ширина каменог набачаја крече се од 55-60 см. Темељна стопа висине 60 см била је озидана од ломљеног камена, различите висине, са проширењем према вани од 7,5 - 8 см.

У грађевинском раскопу Р2 пронађени су: један добро очувани новчић из млетачког доба и један остатак поклопца некадашње кадионице.

Непознато гробље

Даљим напредовањем истражних радова у раскопима Р3 и Р4 нису пронађени никакви интересантни предмети или њихови остаци. Ту је откривено непознато гробље, чије се поријекло и старост нису могли сазнати из разговора са садашњим мјесним парохом и црквењаком. Гробна мјеста се налазе на јужној страни цркве, а била су ширине 50 см, висине 25 см, направљена у виду канала, чије су странице формирале равне камене плоче дебљине од 4-8 см, са поклопном плочом ширине 60-80 см, и дебљине 6-8 см.

У раскопу Р5 није пронађено ништа интересантно, јер је на овој страни био израђен дренажни канал испод сјеверног потпорног зида, од нове апсиде до потока на сјеверозападној страни. Канал је покривен профилисаним плочама од бијелог фино обрађеног камена дужине 40-55 см, ширине 70 см и дебљине 10-16 см. И на овом дијелу објекта, као и на већ описаним, темељ је био израђен од ломљеног камена различите величине, у виду траке. На мјесту овог раскопа дубина темеља износи само 81 см, од околног терена, за разлику од јужног трагастог темеља у раскопу Р3, чије се дно темељне стопе налази на дубини од 126 см, мјерено од каменог плочника пред бочним улазом у цркву. Испод темељне стопе израђено је "тампон" - камени набачај од већих блокава укупне висине 90 см. На основу наведеног, других теренских показатеља и високог потпорног зида на јужној страни цркве, од фино обрађеног камена видљиво је, да је јужни дио објекта био темељен на насипу, а сјеверни на здравици, што је изазвало неравнојерно слијеганье и различите утицаје сеизмичких сила приликом катастрофалног земљотреса од 15. априла 1979. године, који су изазвали општећења у конструктивном смислу на овом значајном сакралном објекту.

Истраживања настаријој апсиди

На јужној, источној и сјеверној страни мале капелице било је направљено пет зидних сонди са спољне ивице зида у малтеру. Три су биле рађене на мјестима, гдје у унутрашњости постоје мање трапезне нише, док је четврта била направљена на споју између двије апсиде. Сонде су биле величине око 0,30 m², на висини 70 cm од вијенца старије апсиде. На дијелу велике централне нише, у којој је осликан лик епископа Давила, утврђено је да ту раније није био источни прозор. Истраживањима на бочним странама апсиде, установљено је да су постојеће нише некада били бочни прозори, који су касније зазидани и малтерисани, жиме је потврђена претпоставка проф. арх. Ђурђа Бошковића, који је прва истраживања обавио далеке 1937. године.

Поред наведених, извршени су још неки мањи истражни радови, од којих ћемо споменути обијање малтера на сјеверној страни централне куполе, том приликом је установљено да је купола била изведена од фино обрађеног камена, као и њена база и да је вјероватно касније из непознатих разлога била малтрисана.

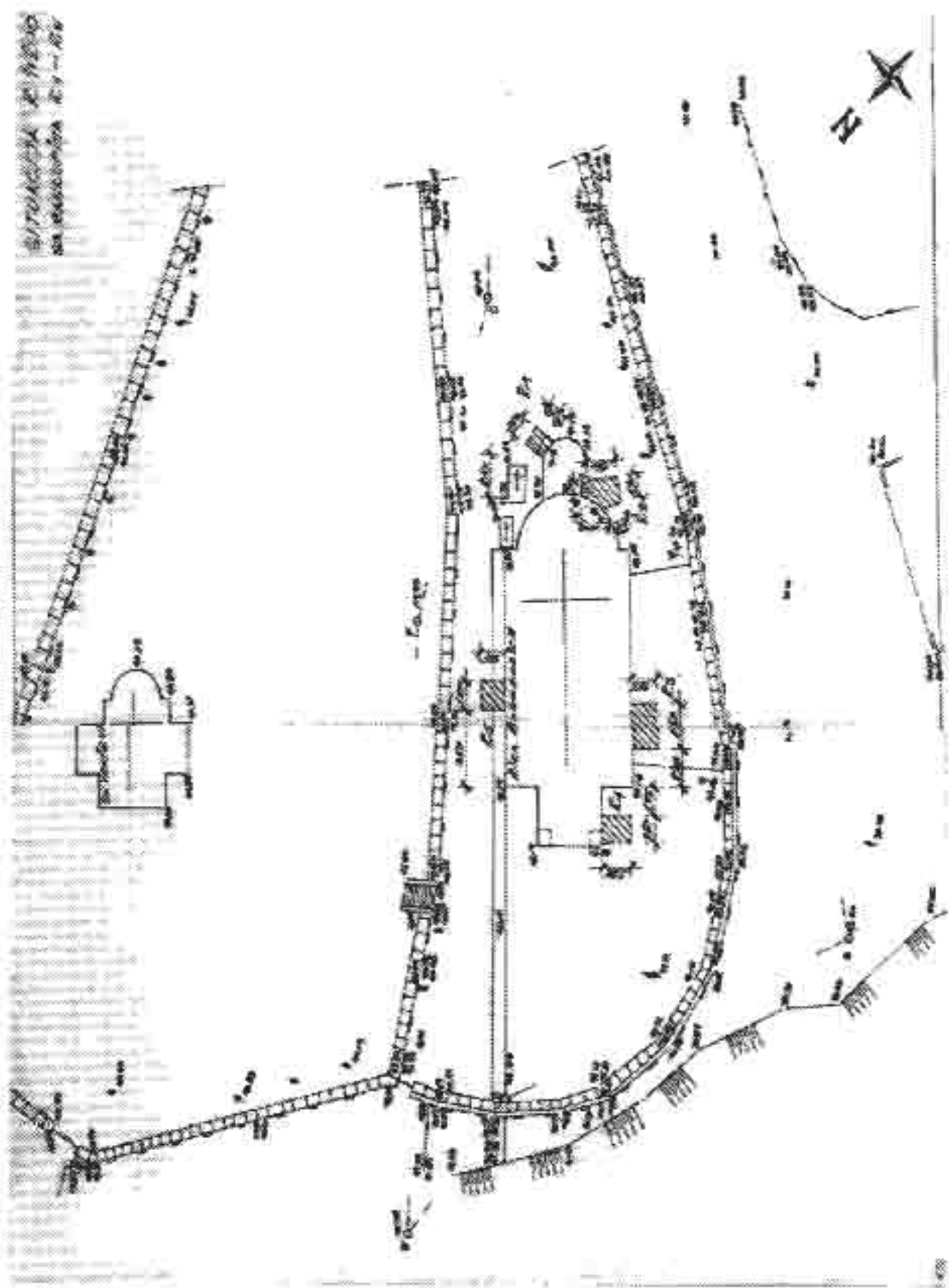
Морамо напоменути, да због зимских услова, нису вршени радови на крову велике цркве. Треба нагласити, да истражни радови практично нису ни прекидани. Због изузетне споменичке вриједности комплекса, истражни радови су вршени и током санације. Мада санација цркве Риза Богородице у Бијелој, није предмет овог рада, ипак морамо указати на један важан детаљ. Наиме, приликом ископа за конструктивну санацију темељног зида на дијелу олтарске преграде, испод постојећег каменог пода старије црквене грађевине, уз низ мањих фрагмената фреско-сликарства, пронађена је добро сачувана глава светитеља у природној величини, идентичне обраде, као на сачуваном, постојећем живопису у старијој апсиди, што недвосмислено потврђује, да је комплетна мала црква била осликана.

По завршетку додатних истражних радова, које су у току санације, у времену од 31.01. до 24.02.1987. године обавили стручњаци Републичког завода за заштиту споменика културе из Цетиња, горе споменути фрагмент као и остали - више од хиљаду и највећи међу њима, са главом светитеља, однесени су у Завод на даљу конзерваторску обраду. По завршетку конзерваторско-рестаураторске обраде, сви откривени налази морали су бити враћени и на одговарајући начин презентирани у великој цркви. Међутим, од тога није било ништа. Иако се у више наврата усмено обраћао за помоћ око рјешавања тог проблема, херцеговским посленицима на пољу културе те Самоуправној интересној заједници културе и науке из Херцег-Новог и Републичком заводу за заштиту споменика културе из Цетиња, даља судбина наведених, приједних остатака фреско-сликарства, аутору овог текста остала је непозната.

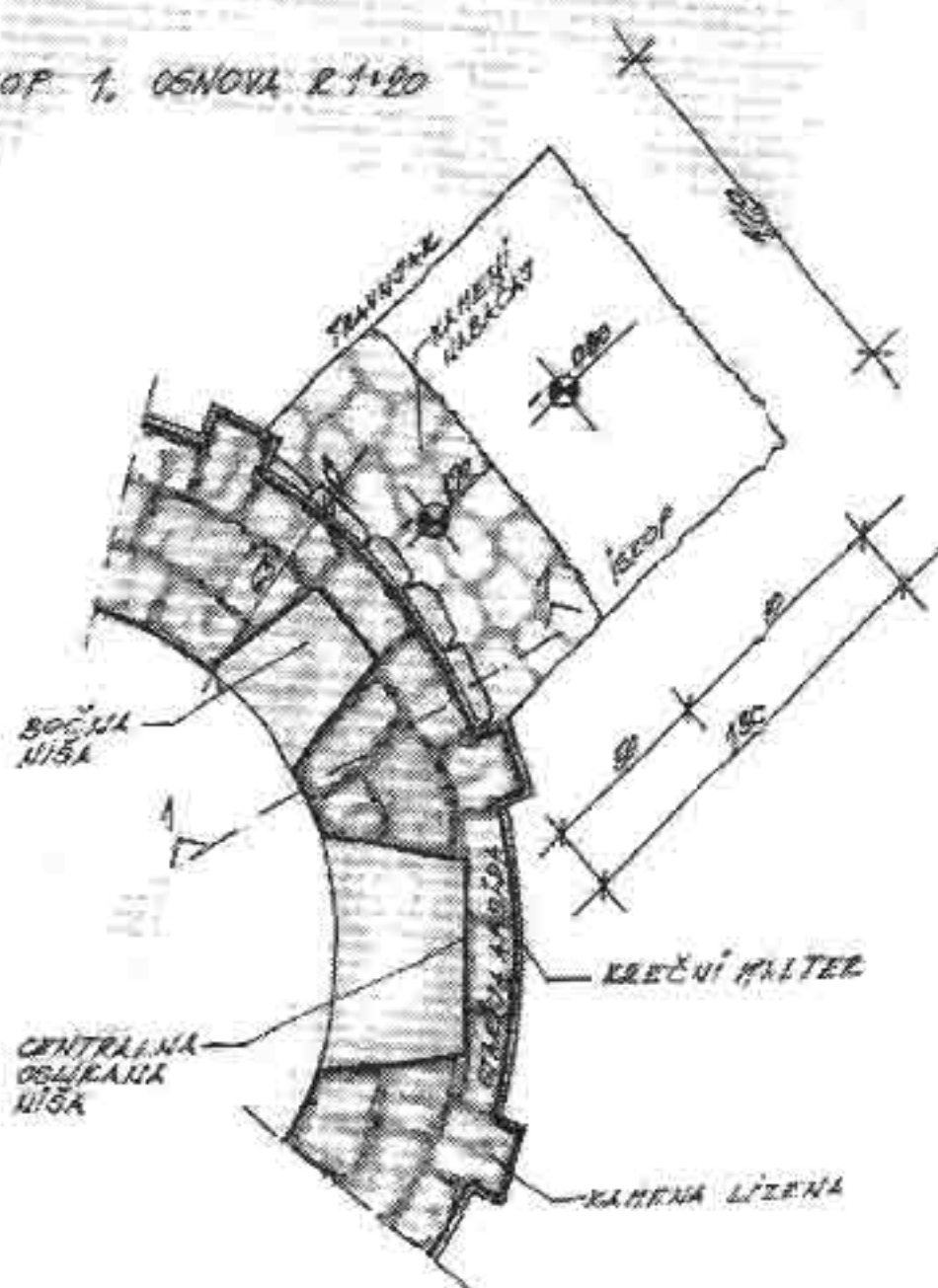
Приликом санације овог изузетно вриједног сакралног споменика, може доћи до нових, за генезу објекта занимљивих података, који се због краткоће времена и релативно малог обима споменутих истражних радова овом приликом нису могли открити.

Херцег-Нови,
26.01.1989. године

Борис Дабовић, дипл. инж. арх.
Херцег-Нови

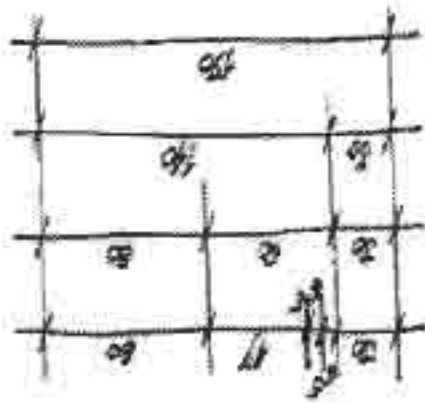
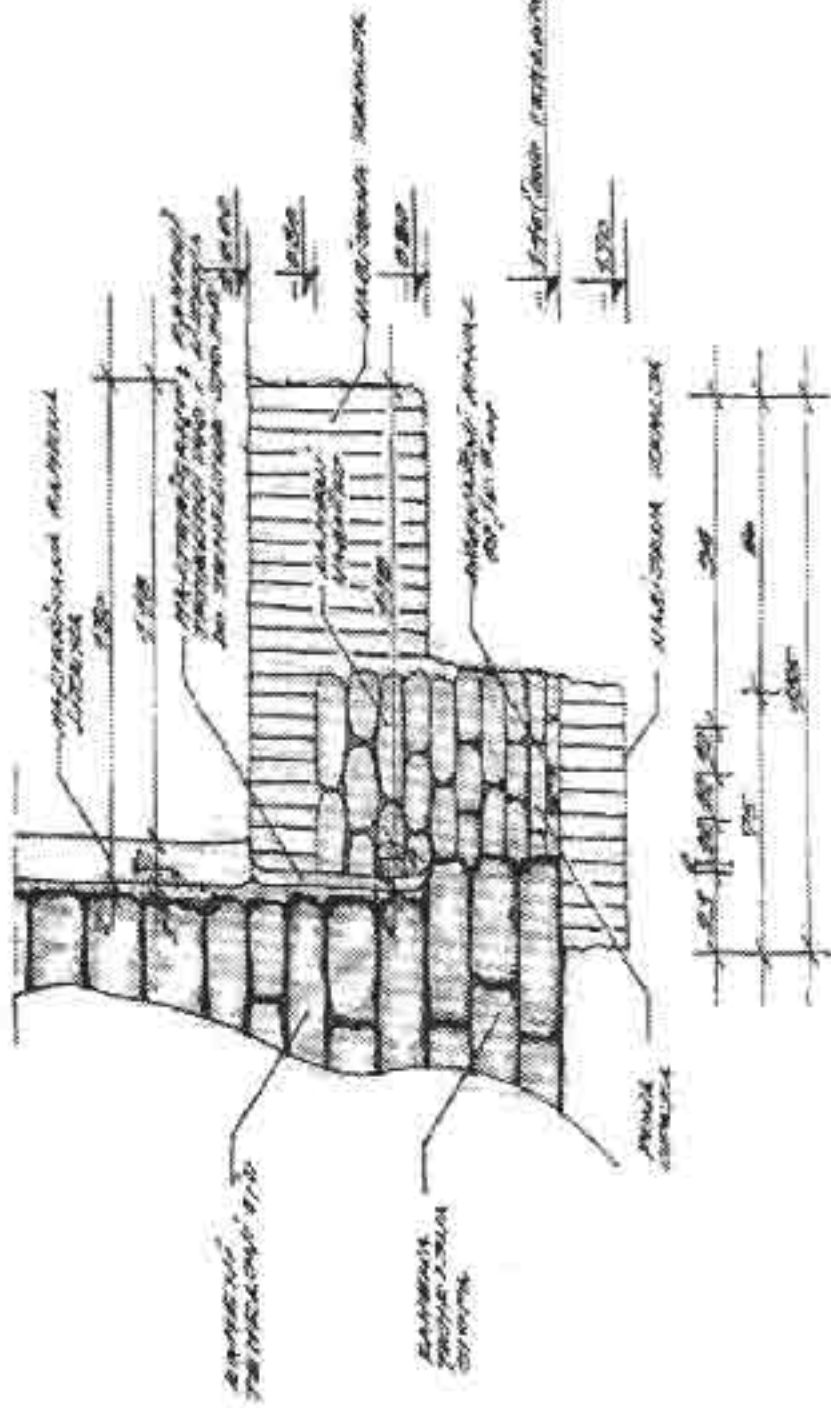

RASKOP 1. OSNOVA R 1:20

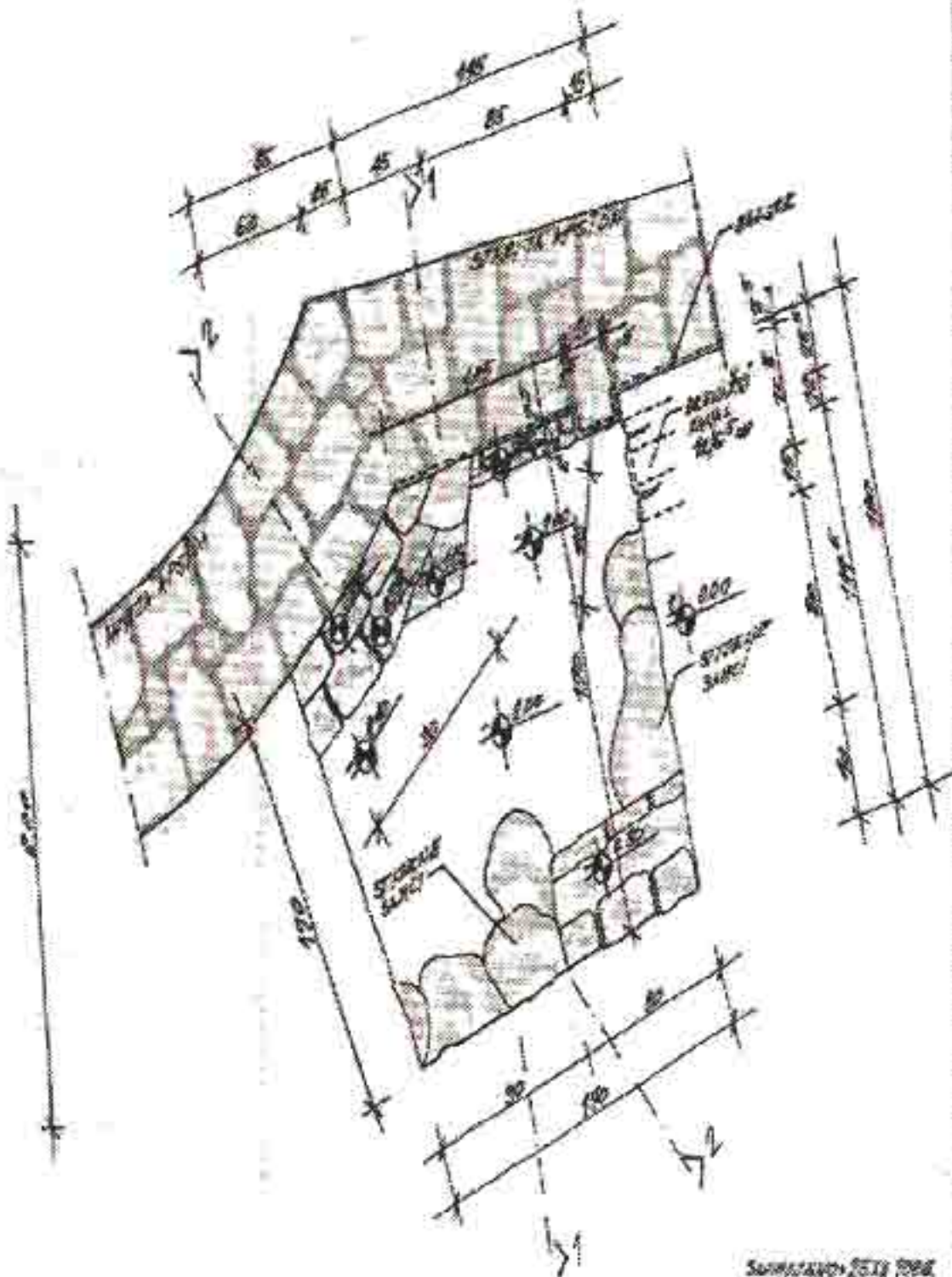

SNIMLJENO 25.XI.1988.

Diagram 1. Construction of a

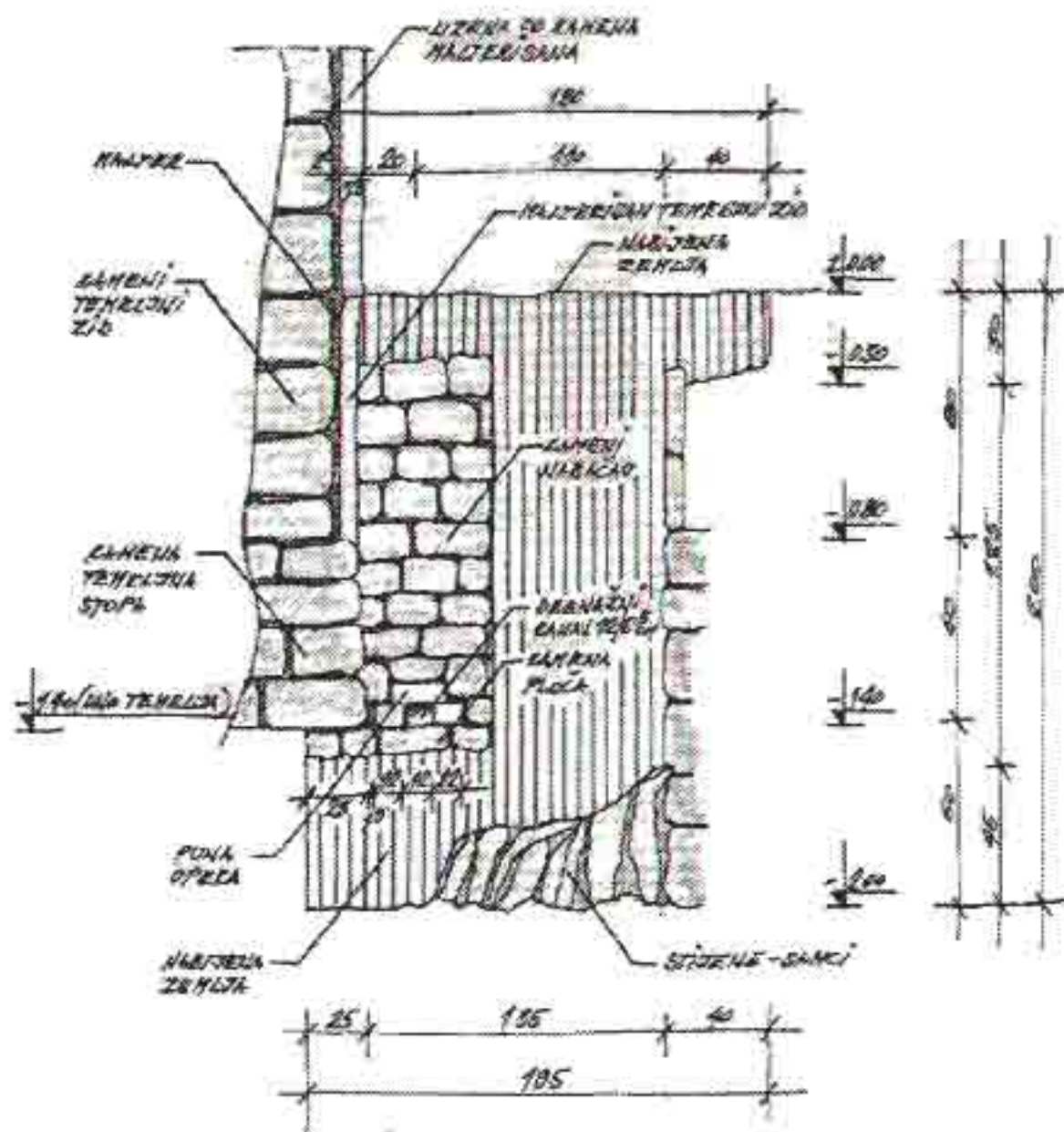

Handwritten text at the bottom of the page, possibly a signature or date.

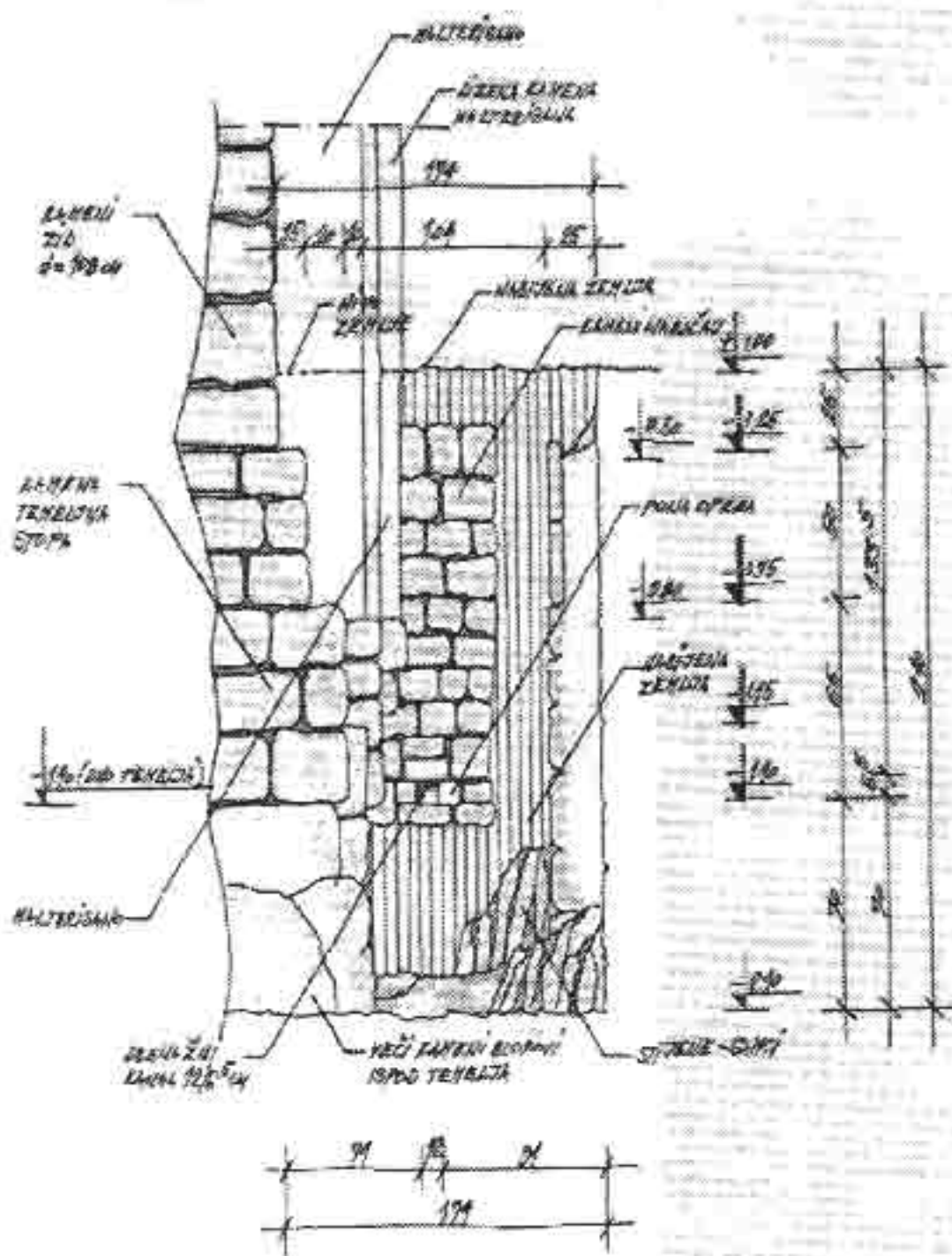
SAHIBKAR 2511 1998

RASKOP 2 PRESJEK 1-1

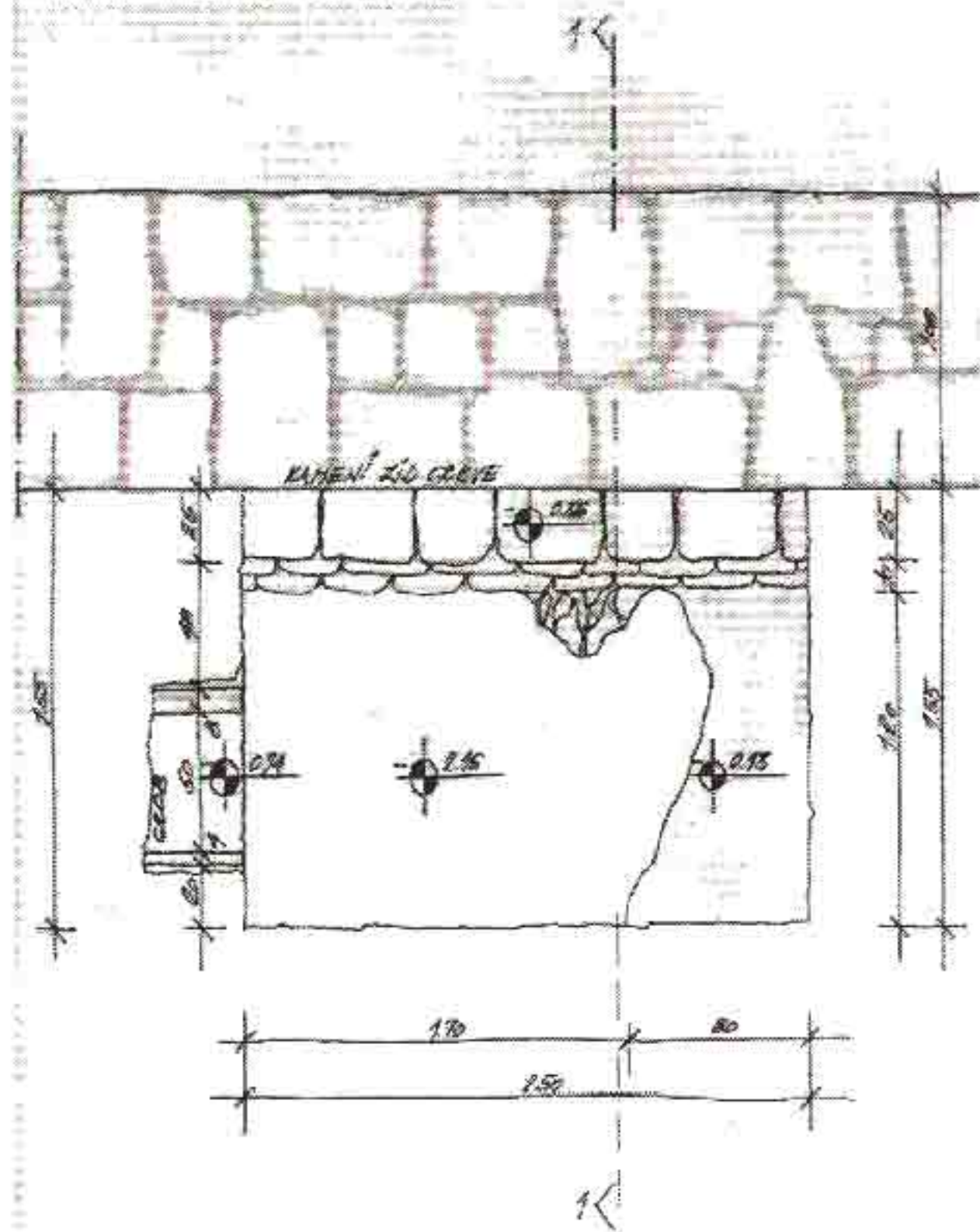
SNIMLJENO 25.XII 1985

KASOP 2. PRESTEK 2-2

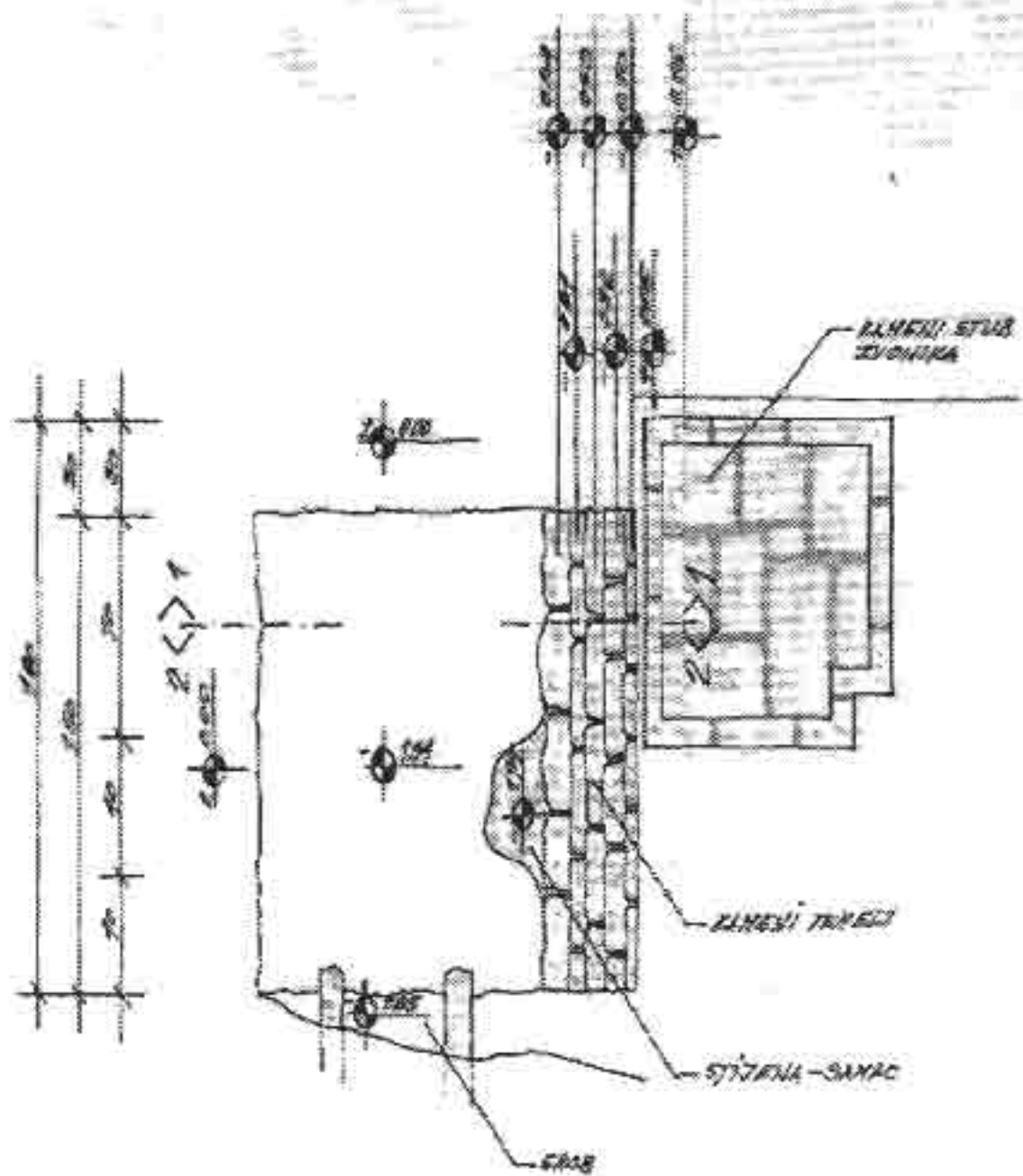
SKRIPSI ENO 2008 1985

НАСКОП 3. ОСНОВА R 1:20

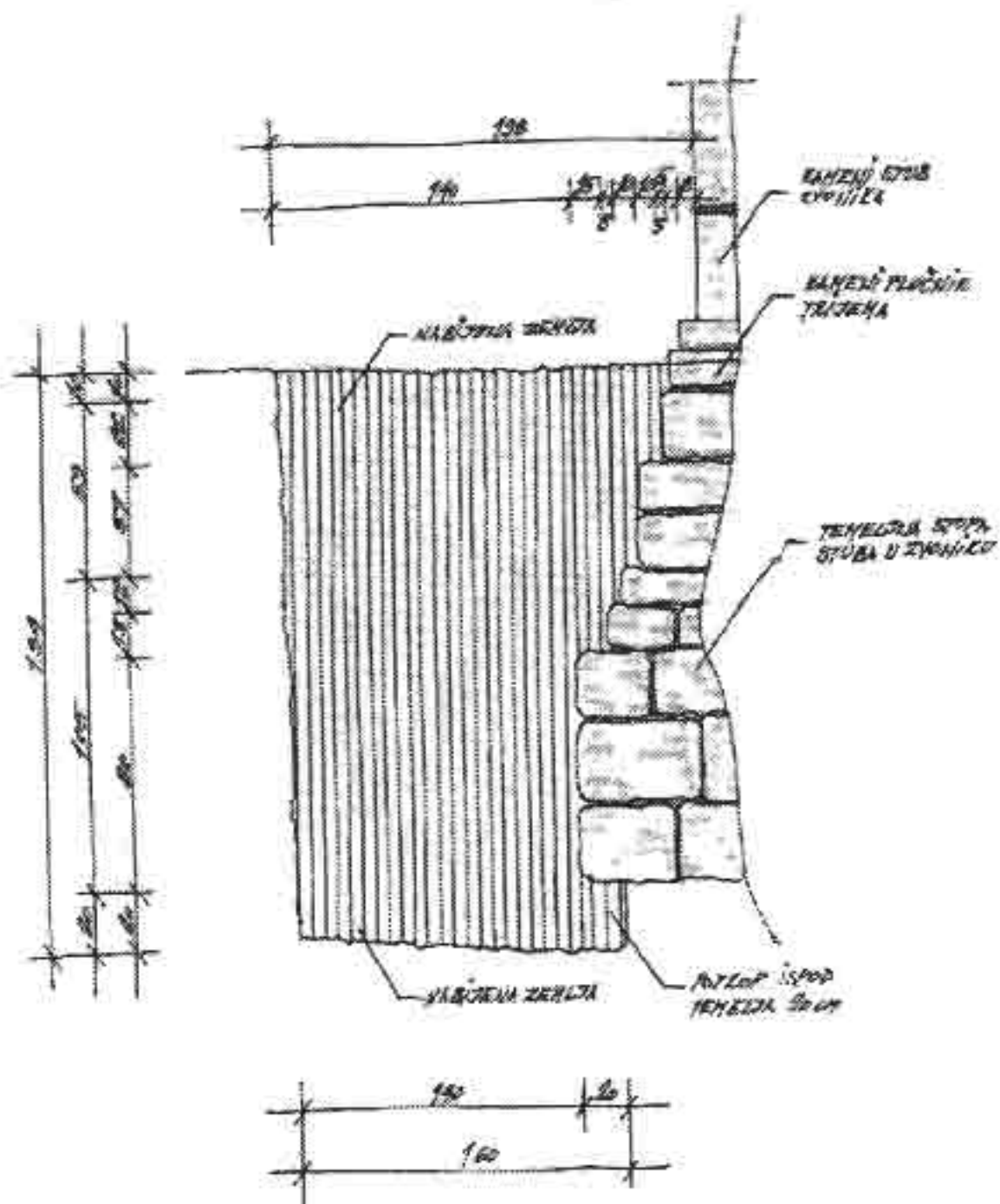
СНИПОВ № 13.01.108

RIZKOP 4, OSNOVA E INDO

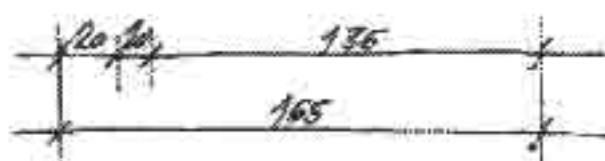
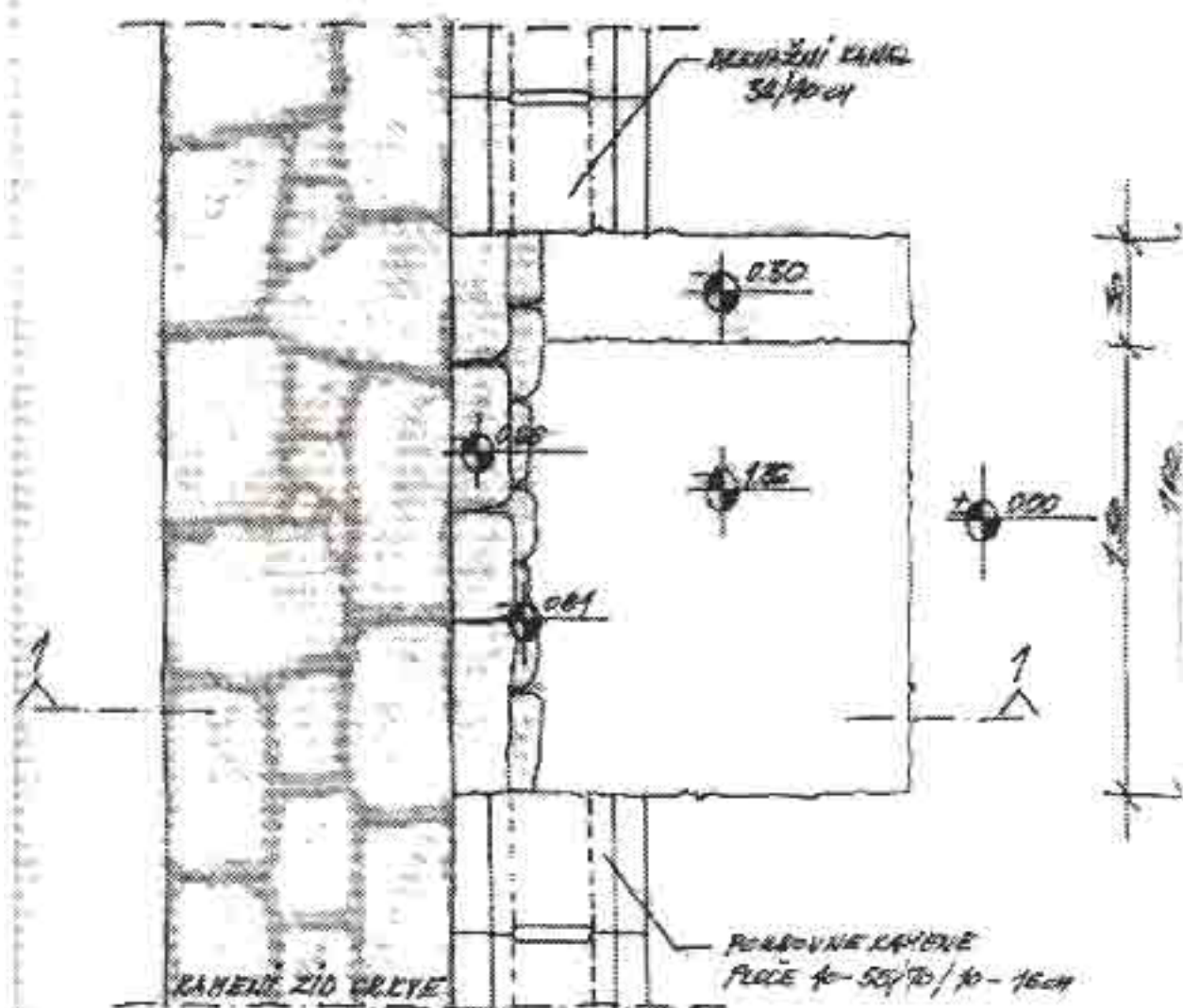
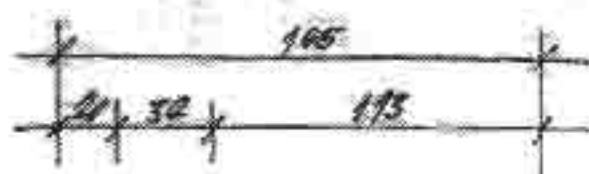
GRAFIČKO OŠTAJE 1985.

RASKOP 4. PRESJEZ 1-1

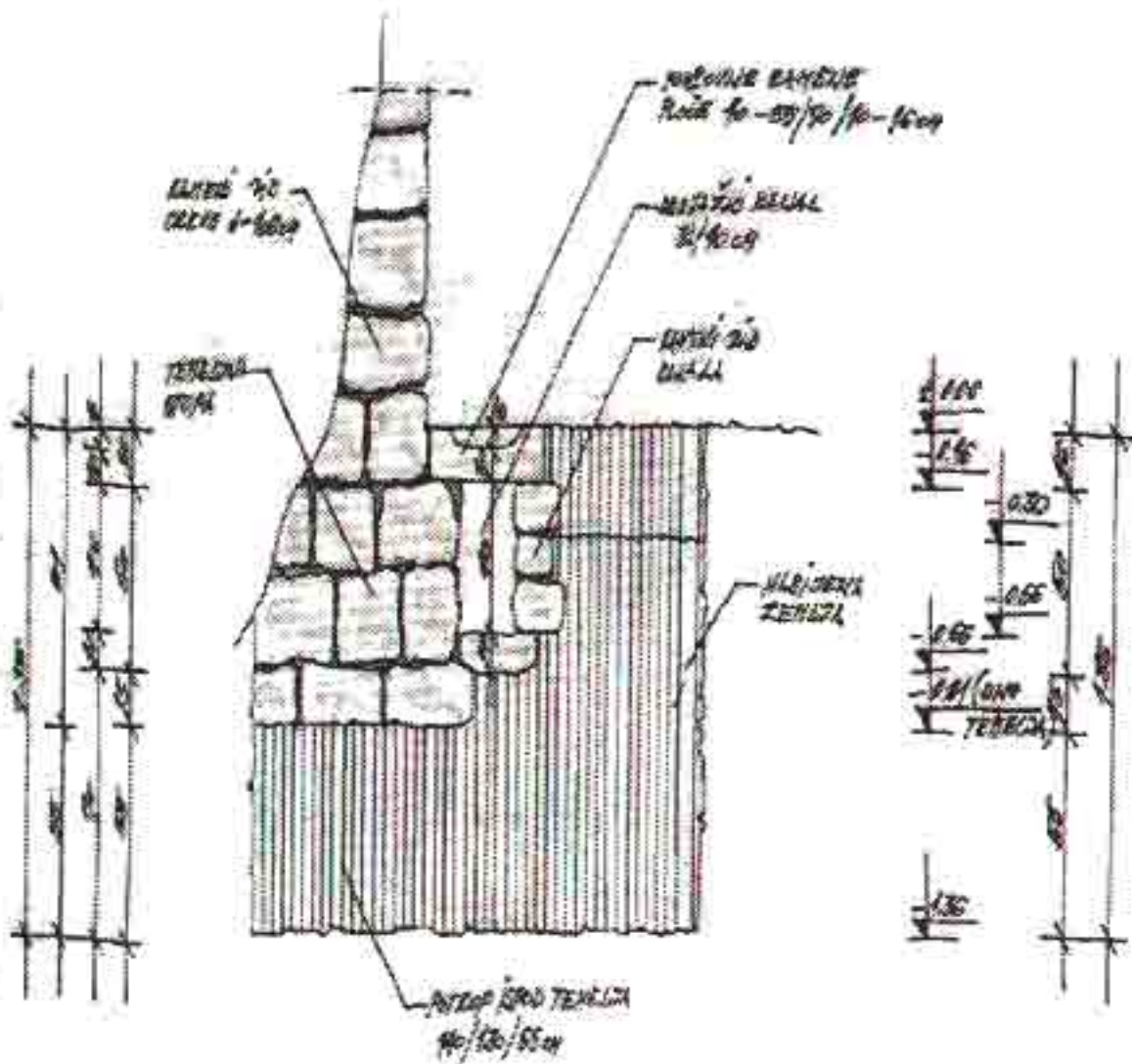
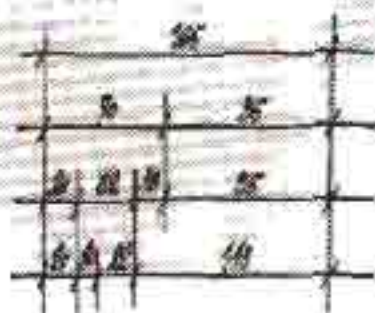

ŠARL. T. E. 10. 30. X. 1915.

RÁSKOP 5. OSNOVA R 1:20

PROJEK S. PRESTEL 1-1

sukses kerja
Basis adalah di bawah

РИСАНСКО ЗАЛЕЂЕ

СПОЧЕТКА XX ВИЈЕКА

Анаграфи Леденица и Горњих и Доњих Кривошија, дају нам приказ домаћинства и то за Леденице из 1909. године, за Горње Кривошије из 1902-1095. године, а за Доње Кривошије из периода 1904-1914. године. Анаграфи су различито писани зависно од свештеника који их је саставио, тако да се у Леденицама и Горњим Кривошијама и удовице помињу као носиоци домаћинства, док се у Доњим Кривошијама само мушка лица, било пунољетна, или малољетна, помињу као носиоци домаћинства. Затим, анаграфи Леденица и Горњих Кривошија вођени су по селима и засеоцима, а анаграфи Доњих Кривошија по братствима.

АНАГРАФ ЛЕДЕНИЦА 1909. године - домаћинства

Горње Леденице

1. Шћепан Ђуров Лазовић
2. Јован Шћепанов Лазовић
3. Филип Шћепанов Лазовић
4. Лука Шћепанов Лазовић
5. Јокна уд. пок. Јола Лазовић
6. Петар Васов Лазовић
7. Петар Милованов Лазовић
8. Лазар Тодоров Лазовић
9. Савета уд. пок. Божа Лазовић
10. Стана уд. пок. Стојана Лазовић
11. Стана уд. пок. Васа Лазовића
12. Вељко Васов Лазовић
13. Филип Савов Лазовић
14. Марко Савов Лазовић
15. Гаврил Савов Лазовић
16. Јана уд. пок. Милоша Лазовића
17. Јашо Милованов Лазовић
18. Стеван Лукић Лазовић
19. Аћим Илин Лазовић

20. Никола Драгов Илић
21. Симана уд. пок. Петра Илића
22. Крсто Мијатов Илић
23. Лука Мијатов Илић
24. Ђуро Драгов Илић
25. Раде Лазарев Илић
26. Митар Андрић Илић
27. Божо Богданов Милетић
28. Јован Туров Милетић

Доње Леденице

29. Аћим Ђуров Суботић
30. Мара уд. пок. Дрека Суботића
31. Јово Јоксимов Суботић
32. Мара уд. пок. Јоксима Суботића
33. Ђуро Андрић Суботић
34. Крсто Филипов Суботић
35. Тодора уд. пок. Сима Суботића
36. марко Митров Суботић
37. Живко Вуков Суботић
38. Митар Антоћ Суботић
39. Ђуро Јоков Суботић
40. Крстиња уд. пок. Митра Суботића
41. Милош Митров Суботић
42. Тодор Јовов Суботић
43. Петар Митров Суботић
44. Раде Андрић Суботић
45. Лазар Андрић Суботић
46. Петар Алексин Суботић
47. Јово Вучков Суботић
48. Мијат Андрић Суботић
49. Спасоје Киков Суботић

На Леденицама су 1909. године живјела четири братства и то: Лазовићи - 19 кућа, Илићи - 7 кућа и Милетићи - 2 куће у Горњим Леденицама и Суботићи - 21 кућа у Доњим Леденицама.

Милетићи славе Аранђелов дан (21. XI), а прислужују Петков дан (27. X) и били су најстарије братство на Леденицама. Накићеновић каже да су дошли с Чева 1650. године, а вјероватно је да су још раније у првој половини XVII вијека дошли из Херцеговине, али преко Чева. Најближи су им Стјеповићи и Видовићи из Рисна, који такође славе Аранђелов дан. 1704. године, биле су на Леденицама 3 куће Милетића: Сава Прица Милетић, Бошко Милетић и Видо Милетић.

Лазовићи славе Бурђев дан (6. V), а прислужују Петков дан (27. X). Накићановић каже да су дошли 1710. године из Црне Горе. По предању Лазовићи и Илићи су од два брата Лаза и Илије који су дошли из Дробњака 1710. године, а од трећег брата су Јауковићи у Дробњаку. Од Лазовића је познати кнез Тодор Лазовић из Кривошијског устанка, а у овом попису се налази и његов син Лазар Тодоров.

Илићи славе Бурђев дан (6. V), а прислужују Петков дан (27. X). Доселили су из Дробњака 1710. године. У катастику за подручје Рисна није их било на Леденицама 1704. године, као ни Лазовића. Осим ових седам кућа на Леденицама, било их је тада још 4 куће у Доњим Кривошијама. Од ових Илића из Леденица је и каснији чувени народни херој Саво Илић, а у овом попису му се налази и његов дјед Лука Мијатов.

Суботићи славе Илин дан (2. VIII), а прислужују Никољ дан (19. XII). Суботићи су доселили из Врбе крај Гацка и то преко Бришна и Чева у првој половини XVII вијека. Дошла су два брата од којих је један отишао на Његуше и од њега су Врбице, а овај који је остао пошто је дошао у суботу на Леденице, прозвао се Суботић. Тако су укрили траг јер су бјежали од крви пошто су убили Турчина док су живјели у Врби. По предању били су убили неког беге Тоновића. Од Суботића су кнез Филип Матов из устанка 1869. године и кнез Јово Антов из устанка 1882. године, као и познати јунак из кривошијских устанака Кико Андрић. У овом попису се налазе домаћинства њихових синова Крста Филипова, Тодора Јовова и Спасоја Кикова. 1704. г. Суботића је било 6 кућа на леденицама. Многа од ових 49 домаћинстава одселила су се у вријеме прије у току и непосредно послје првог свјетског рата. Селили су се у Америку, у Војводину и на Косово, и то како цијеле породице тако и многи појединци, из породица које су остајале. Тако се само из Доњих Леденица иселило шест породица и то: 2 у Америку, 2 у Војводину и 2 на Косово и то у наредних петнаест година.

АНАГРАФ ГОРЊИХ КРИВОШИЈА 1902-1905. године - домаћинства

Драгаљ

1. Илија Јованов Самарцић	11. Петар Вукадинов Самарцић
2. Јована Пулова Самарцић	12. Ђетко Томичин Самарцић
3. Новица Ников Самарцић	13. Живко Перов Самарцић
4. Станко Ников Самарцић	14. Стеван Ђуров Самарцић
5. Стево Митров Самарцић	15. Вуко Васков Радуловић
6. Вељко Лучин Самарцић	16. Марко Ђуров Илић
7. Крсто Марков Самарцић (Вусјо)	17. Кико Милин Самарцић
8. Ђурђа уд. пок. Мрда Самарцић	18. Ђуро Илин Самарцић
9. Савета уд. пок. Тома Самарцића	19. Митар Илин Самарцић
10. Милица уд. пок. Николе Самарцића	20. Лука Ђетков Самарцић

21. Симо Ђетков Самарцић	29. Симо Перов Самарцић
22. Пиљан Живков Самарцић	30. Тодор Томичин Самарцић
23. Пајо Ђетков Самарцић	31. Милован Перов Самарцић
24. Ђетко Којов Самарцић	32. Андрија Митров Самарцић
25. Стоја уд. пок. Јована Самарцића	33. Павле Николин Самарцић
26. Ђурђа уд. пок. Сима Самарцића	34. Лако Николин Кујачић
27. Јаница уд. пок. Петра Радуловића	35. Крсто Гавров Самарцић
28. Свилоје Стеванов Ковач	

Јовичина вода

36. Боко Јованов Самарцић	39. Видак Марков Самарцић
37. Јанко Ђоков Самарцић	40. Никола Андрић Самарцић
38. Марко Шпиров Самарцић	

Бијела гора

41. Станко Горчинов Самарцић	42. Марко Кркин Самарцић

Мачја стопа

43. Васо Тодоров Самарцић	44. Видо Машанов Самарцић

Пољковац

45. Благоје Кркотин Самарцић	55. Милан Илин Бојанић
46. Шпиро Радов Самарцић	56. Стефан Андрић Бојанић
47. Перо Вукалов Самарцић	57. Рако Андрић Бојанић
48. Андрија Вукалов Самарцић	58. Видак Туров Бојанић
49. Лука Андоров Самарцић	59. Голуб Живков Бојанић
50. Милош Кркин Самарцић	60. Ђурица Крстов Бојанић
51. Видак Марков Бојанић	61. Јован Крстов Бојанић
52. Лазар Јовов Бојанић	62. Јово Тришков Бојанић
53. Божо Јовов Бојанић	63. Сава Спасојев Бојанић
54. Благоје Јовов Бојанић	

Браћан

64. Васо Ђулов Жмукић	66. Мргуд Перовић
65. Јован Николин Жмукић	67. Стојан Ђуров Жмукић

Црни нугли

68. Вукале Груичин Жмукић

Зелени дуг

69. Раде Николин Лакићевић	73. Станко Драгов Радојичић
70. Митар Ђуров Лакићевић	74. Јован Андрић Радојичић
71. Симо Драгов Радојичић	75. Јаница уд. пок. Андрије Радојичића
72. Пеко Драгов Радојичић	76. Мујо Лазарев Радојичић

77. Бешо Мујов Радојичић
 78. Никола Мујов Радојичић
 79. Ђорђе Андоров Радојичић

80. Благоје Миланов Радојичић
 81. Вуко Миланов Радојичић

Грандовина

82. Марко Перов Радојичић	89. Ристо Андоров Илић
83. Сокна уд. пок. Јанка Самарцића	90. Лука Илин Ладић
84. Пиљуга Перов Радојичић	91. Шћепан Којов Илић
85. Илинка уд. пок. Живаља Радојичића	92. Мило Симон Илић
86. Анто Станков Илић	93. Ђуро Симон Илић
87. Ђоко Станојев Илић	94. Благоје Симон Илић
88. Стоја уд. пок. Рада Илића	

Омеђине

95. Ђоко Туров Бојанић

Равни

96. Гашо Милошев Бојанић

Јанково село

97. Пајо Јовов Бојанић	98. Вусјо Јанков Самарцић

Загвоздак

99. Живко Милошев Илић	100. Пајо Којов Илић

Малов до

101. Лазар Стојанов Самарцић	112. Лазар Ђуричин Самарцић
102. Шпиро Ђетов Самарцић	113. Ђоко Којов Самарцић
103. Крсто Стојанов Самарцић	114. Крсто Ђетов Самарцић
104. Митар Стојанов Самарцић	115. Савица уд. пок. Јована Самарцића
105. Спасоје Стојанов Самарцић	116. Дамјан Лазарев Самарцић
106. Ђуро Милошев Самарцић	117. Урош попаТрипка Самарцић
107. Лазар Милошев Самарцић	118. Никола Раков Чуплајевић (Благојевић)
108. Андрија Живков Самарцић	
109. Максим Живков Самарцић	
110. Вук Пејов Самарцић	
111. Симо Матов Самарцић	

АНАГРАФ ДОЊИХ КРИВОШИЈА 1914. године - домаћинства

1. Мато Илин Радуловић	Звечава
2. Гајо Матов Радуловић	"

3. Гају Живков Радуловић	"	
4. Буро Андрић Радуловић	"	одселио у Америку
5. Милутин Живков Радуловић	"	
6. Мирко Буров Радуловић	"	
7. Бељо (Милош) Радуловић	"	одселио на Косово
8. Радован Митров Радуловић Унирине	"	
9. Вусјо Бојичин Радуловић	"	
10. Новица Пулов Радуловић	"	одселио на Косово
<u>11. Бубо Стевов Радуловић</u>	"	одселио на Косово
12. Илија Тонов Самарцић	Унирине	
13. Шћепан томов Самарцић	Звечава	
14. тришко Лесов Самарцић	"	
15. Пусјо Самарцић	"	одселио
16. Буро Ристов Самарцић	"	
17. Дука Буров Самарцић	"	
18. Никола иванов Самарцић	"	
19. Шпиро Драгов Самарцић	Унирине	
20. Зеко Драгов Самарцић	Унирине	
21. Симо Драгов Самарцић	"	
22. Буро Драгов Самарцић	"	
23. Мато Буров Самарцић	"	
24. Божо Буров Самарцић	"	
25. Јован Андрић Самарцић	"	одселио на Косово
26. Марко Митров Самарцић	Црквице	
27. Тошан Самарцић	Кнежлаз	
28. Станиша Кркић Самарцић	"	
29. Лука Лаков Самарцић	"	
30. Муса Николин Самарцић	Кнежлаз	
<u>31. Никола Андрић Самарцић</u>	Кнежлаз	
32. Марко Зелов Вучуровић	Звечава	
33. Вуко Митров вучуровић	Звечава	
34. Лука Митров Вучуровић	"	одселио на Косово
35. Илија Вукалов Вучуровић	"	
36. Андро Симов Вучуровић	"	одселио
37. Марко Вукалов Вучуровић	"	
38. Кекоје (Ћетко) Вужуровић	"	одселио
39. Благоје Радов Вучуровић	"	
40. Ђоко Иванов Вучуровић	"	
41. Мијо Мргудов Вучуровић	"	
42. Стево Мргудов Вучуровић	"	
43. Милутин Вуков Вучуровић	"	
44. Раде Васиљев Вучуровић	"	
45. Видо Вуков Вучуровић	"	одселио на Косово
46. Буро Вуков Вучуровић	"	

47. Станко Вулов Вучуровић	*	
<u>48. Андро Вулов Вучуровић</u>	"	
49. Сава Бутуров Ковач	*	
50. Томо Бутуров Ковач	"	
<u>51. Ралован Бутуров Ковач</u>	*	одселио на Косово
52. Јован Лазарев Илић	Звечава	одселио на Косово
53. Мрдак Лазарев Илић	Звечава	
54. Петар Лазарев Илић	*	
<u>55. Саво Лазарев Илић</u>	"	
56. Петар Радов Илић	"	
57. Саво Радов Илић	"	
<u>58. Мирко Лукин Перовић</u>	"	одселио у Србију
<u>59. Стево Јованов Лакићсвић</u>	Звечава	
60. Спирос Митров Одаловић	"	
61. Никола Андрија Одаловић	"	
62. Илија Петров Одаловић	"	
63. Благоје Јохан Одаловић	"	
64. Спасоје Гајов Одаловић	"	
65. Бориша Гајов Одаловић	"	
66. Марко Митров Одаловић	"	одселио на Грахово
67. Стево Јолов Одаловић	"	
68. Саво Јолов Одаловић	"	
69. Васо Петров Одаловић	"	
70. Никола Гајов Одаловић	Драгочево село	
71. Андрија Перов Одаловић	Церовик	одселио
72. Никола Ђуров Одаловић	Пољице	
73. Благоје Лазарев Одаловић	"	одселио на Косово
74. Саво Драгов Одаловић	"	
75. Митар Марков Одаловић	Звечава	одселио на Косово
76. Алекса Перов одаловић	Пољице	
77. Андрија Радов Одаловић	*	
78. Кико Лазарев Одаловић	*	
79. Андрија Новичин Одаловић	Звечана	одселио на Косово
80. Јово Лазарев Одаловић	Пољице	одселио на Косово
81. Мато Ристов Ристелић	Пољице	одселио на Косово
82. Алекса Радов Ристелић	*	
83. Тошан Радов Ристелић	*	
84. Вуко Савов Ристелић	*	
85. Пајто Лалов Ристелић		Пољице
<u>86. Илија Николин Ристелић</u>		"
87. Мато Јевтов Кокот		Кнежлаз
88. Јован Јевтов Кокот		Кнежлаз
89. Тришко Гајов Кокот		"
90. Никола Токов Кокот		"

91. Митар Марков Кокот	"
92. Томо Алексин Кокот	"
93. Тошан Васов Кокот	"
94. Гајо Ђуричин Ђукановић - Бистрић	Церовик
95. Милош Стеванов Ђукановић - Бистрић	"
96. Перо Вујић	Унирина
97. Марко Митров Ковач	Унирина
98. Стеван Илин Ковач	Звечапа
99. Спасоје Илин Ковач	"
100. Митар Перишин Ковач	Драгошево село
101. Лазар Перишин Ковач	"
102. Лазар Радов Водовар	Драгошево село
103. Лазар Крстов Водовар	"
104. Вуко Шћепанов Водовар	"
105. Мијо Шћепанов водовар	"
106. Јован Лазарев Деретић	Драгошево село
107. Крсто Јодов Деретић	"
108. Петар Тодоров Томовић	Унирина
109. Крсто Петров Томовић	"
110. Илија Јованов Здрављевић	Пољица

У Кривошијама су тада живјела многа братства од којих су најбројнији

Самарцићи	84 куће
Одаловићи	21 -
Вучуровићи	17 -
Бојанићи	16 -
Радуловићи	13 -
Радоичићи	14 -
Илићи (Кривошијани)	14 -
Кокоти	7 -
Ристелићи	6 -
Ковачи (Цуце)	5 -
Жмукићи	4 -
Водовари	4 -
Ковачи (Бањани)	4 -
Илићи (Леденичани)	4 -
Лакићевићи	3 -
Деретићи	2 -
Ђукановићи	2 -
Томовићи	2 -
Благојевићи	1 -
Вујићи	1 -
Кујачић	1 - досељеник из Вилуса

Перовић	2 - досељеник из Цуца
Ждралевић	1 - досељеник из Рисна

ЖМУКИЋИ славе Јован дан (20. 1), а прислужују Малу Госпођу (21. IX). Накићеновић каже да су дошли са Грахова 1695. године. Међутим тачно је да су Жмукићи старосједиоци на Дврсну (Горњим Кривошијама) презиме им датира од 1500. године, јер су 1910. године бројали међусобно сродство у 11 пасу, а потиче од старословенске ријечи "жмук" - брзо кретање. Жмукићи су братство од строг словенског племена Риђани које се простирало од Рисна до Никшића. по другима најдаље им је поријекло им Марковине. Године 1689. помињу се Риђани: Стјепан Инић, Милутин Секулов, Абрам Жмукић и Живан Сенић.

(Хајдуци у Боки которској 1648-1718, стр. 491.)

Из ове породице је био Јефто Васов Жмукић потпресједник рисанске општине у међуратном периоду. Почетком XX вијека било их је 4 куће у Горњим Кривошијама.

САМАРЦИЋИ славе Јован дан (20. 1), а прислужују Малу Госпођу (21. IX). Накићеновић каже да су дошли у 17. вијеку из Бајица. По Ердељановићу и Лубурићу, преци Самарцића побјегну из Бајица на Чево, а одатле у Рисан (по 1684. години) и Ђеловићи и Папренице их населе на кривошије. Године 1717. помиње се хајдук Вукадин Самарцић.

(Хајдуци у Боки которској, стр. 764.)

У вријеме кривошијских устанака из овог братства су били познати кнежев и прваци Митар Крстов и Петар Андрић, као и јунаци Ђато Којов, Пуле Машков, Симо Бијели и Стево Митров који је добио и сабљу на дар од Светозара Милетића градоначелника Новог Сада. Такође је био познат и народни мудрац Пиљан Живков. Из времена непосредно посље II свј. рата угледни првак бококоторског среза је био Јово Кукин Самарцић. Почетком XX вијека било је Самарцића 84 куће (20 у Доњим и 64 у Горњим Кривошијама).

БОЈАНИЋИ славе Јован дан (20. 1), а прислужују Малу Госпођу (21. IX). По Накићеновићу Бојанићи су старосједиоци у Кривошијама, али по Ердељановићу они су из Доњег краја и Башина села на Чеву, доселили око 1700. године у Кривошије. У анаграфима се налази 16 кућа Бојанића у Горњим Кривошијама.

РАДУЛОВИЋИ славе Јован дан (20. II), а прислужују Малу Госпођу (21. IX). Радуловићи су из Башина села које је између Чева и Трњина, одакле су се раселили једни у пјешивачко село Милојевиће, а други у Доње Кривошије. 1684. године помиње се поп Милутин Радуловић, а 1696. године Стјепо Радулов са Дврсна. Гајо Живков Радуловић који се помиње у анаграфу Доњих Кривошија био је у вријеме своје младости физички најјачи човјек у Боки па и даље. У анаграфима Радуловића има 13 кућа (11 у Доњим и 2 у Горњим Кривошијама).

РАДОЈИЧИЋИ славе Бурђиц (16. XI), а прислужују Никољдан (22. V). Накићеновић каже да су дошли из Невесиња 1692. године, а у ствари дошли су из Кућишта у Црној Гори. Односно Радојичићи су истог поријекла са Ристељићима из Кривошија и Пешиканима из Цуца, са којима имају истовјетну и славу и прислугу. Преци ових братстава су из Цуца бјежали преко Никшића у Херцеговину и раселили се једни у Сарајеву, а други у Невесиње, гдје их има и данас, а презивају се Никшићи. (Ј. Ердељановић - Стара Црна Гора, стр. 684-685). Касније су се из Невесиња вратили Пешикани у Цуце, а Радојица Савин са братом населио се у Кривошије. Године 1704. у списку пореских обвезника са Кривошија наводи се и барјактар Радојица Савин као власник земљишта и нови становник, који још није био довео породицу вако је добио земљу у Лијешће, Крстуљин до, Продо и Вељи до. (Глигор Станојевић - Катастри Х. Новог и Рисна из 1704.). Познати вођа, први међу једнацима у Кривошијском устанку 1869. године био је Милан Ђуров Радојичић. У Анаграфима се наводи 14 кућа Радојичића у Горњим Кривошијама.

РИСТЕЉИЋИ славе Бурђице (16. XI), а прислужују Никољдан (22. V). По предању Ристељићи и Радојичићи су од два брата, а од трећег су Пешикани у Цуцама. У анаграфима се наводи 7 кућа Ристељића у Доњим Кривошијама.

ДЕРЕТИЋИ славе Јован дан (20. I), а прислужују Јована Богослова (9. X). Доселили су на Кривошије из Попова у 17. вијеку. Године 1704. живјели су на Кривошијама Петар Деретић и Дука Деретић са породицама. Почетком XX вијека исто их је било 2 куће у Доњим Кривошијама.

КОВАЧИ (поријеклом из Бањана) славе Бурђев дан (6. V), а прислужују Бурђиц (16. XI). Године 1704. живјели су на Кривошијама Вуко Ковач и Комнениа Ковачева. У анаграфу их има 4 куће: Свилоје Стеванов у Горњим Кривошијама, и Сава, Томо и Радован Бутурови у Доњим Кривошијама.

КОВАЧИ (поријеклом из Цуца) славе Јован дан (20. I), а прислужују Малу Госпођу (21. IX). Дошли су на Кривошије средином 18. вијека. По сазнању А. Лубурића на Селиштима (у цуцком селу Зовина) су живјели Ковачевићи или Ковачи, који су се сии иселили незнано куде. У Кривошијама како је сазнао г. Лубурић има род Ковачи, који за себе веле да су из Цуца и да су их одатле изагнали Бајковићи, а у Цуце су дошли из Гацка. Славе Св. Јована, а прислужују Малу Госпођу. Може лако бити да су то они Ковачевићи из Селишта. Од њих је био додаје г. Лубурић "вељецуцки кнез (од 1718.) и затим црногорски гувернијадур Станко Ковачевић око 1718-1730. године. (Јован Ердељановић - Црна Гора, стр. 630.). У анаграфу их има 5 кућа и то у Доњим Кривошијама, а то су: Марко Митров, Стеван Илин, Спасоје Илин, Митар Перишин, и Лазар Перишин.

ОДАЛОВЋИ славе Никољ дан (19. XII), а прислужују Никољ дан (22. V). Дошли су у Кривошије из Дугог дола са Његуша и потичу од Пуношевића (Одала). Године 1704. у Кривошијама је живио Вукадин Одало са породицом. У вријеме кривошијских устанака један од чувених првака био је и кнез Томо Одаловић. Почетком XX вијека била је 21 кућа Одаловића у Доњим Кривошијама.

ЛАКИЋЕВИЋИ славе Никољ дан (19. XII), а прислужују Малу Госпођу (21. XI). Потичу од млетачког барјактара Лакића Мијановића из Цуца. "Мијан је имао четири сина: Гаврила, Илију, Радоја и Лакића. Он се са синовима био преселио из Цуца у Ораховац корјенићки више Корјенића тражећи пространије мјесто. Ту се био обогатио. Када су ратовали Млечићи против Новог који је био турски, Лакић Мијанов је ишао као барјактар уз млетачку војску и побо је ноћи барјак у Нови, те је град пао у млетачке руке. У награду за то добио је по жељи од млетачког генерала Попов до у Кривошијама и тамо се наставио. И сад има тамо Лакићевића, његових потомака." (Стара Црна Гора, стр. 693.) Као што је познато Херцег Нови је ослобођен од Турака 1687. године, а већ 1689. године у Д. Кривошијама се помиње Радоје Мијанов као насљеник из Црне Горе. (Хајдуци у Боки которској). Године 1704. Лакић Мијановић се налази на списку пореских задуженика на територији Кривошија. Илија Мијанов је остао у Љубомиру у Херцеговини, а Радоје и Гаврило Мијанови су се вратили у Цуце. 1905. године било је 3 куће Лакићевића и то 1 у Доњим и 2 у Горњим Кривошијама.

КОКОТИ или Кокотовићи су славили Никољ дан (19. XII), а прислуживали Малу Госпођу (21. IX). Накићеновић каже да су дошли из Кокотове главе врха у Трњинама (Црна Гора) почетком 18. Вијека. Ј. Ердџановић каже "Кокотова глава је вис у сјевероисточном крају Претина Дола, а под њом је и Кокотов До (све у Цуцама близу Трњина)". Ставише Кокоти као и све Малоцуце славе Никољ дан, а прислужују Малу Госпођу. Да су за свог живота у Цуцама били запажен род казују нам поменути топоними, као и податак о њиховом претку кнезу Ђуриши Кокоту који се 1631. године помиње међу црногорским првацима, заједно са својим савременицима: спахијом Мирчетом Вујовићем, кнезом Шћепаном Ђеклићем, кнезом Вуксаном из Бјелица и другим. (Душан Вуксан - Главарске титуле и главари у Црној Гори од XV до друге половине XIX вијека, Записи XIX, 1938. г.). Почетком XX вијека било их је 7 кућа у Доњим Кривошијама.

ИЛИЋИ (Леденичани) славе Ђурђев дан (6. V), а прислужују Петков дан (27. X). Лазар Илић је из Горњих Леденица средином XIX вијека преселио у Доње Кривошије. Почетком XX вијека биле су 4 куће Илића - Леденичана у Доњим Кривошијама и то: Јован, Мрдак, Петар и Саво Лазареви.

ИЛИЋИ (Кривошијани) славе Петков дан (27. X), а прислужују Никољ дан (22. V). Поријеклом су из Бјелопавлића из Собајића, а одатле

су преко Загарача и Цуца дошли на терен старог племена Риђани (од Никшића до Рисна). Сродни су им Вучуровићи и Водовари у Кривошијама, Вујачићи у Грахову, Милошевићи у Рвоцима, Вукаловићи у Зупцима, Звицери у Цуцама и Ђупићи у Загарачу. У писму Кривошијана перашком капетану из марта 1661. године, помињу се Илићи на Кривошијама. (Хајдуци у Боки которској). Почетком XX вијека Илића је било 14 кућа и то 12 у Горњим и 2 у Доњим Кривошијама. ВОДОВАРИ славе Петков дан (27. X), а прислужују Никољ дан (22. V). Накићановић каже да су дошли из Добре Воде (између Цуца и Бјелица) 1703. године. Према предању њихов предак се доселио на Кривошије заједно са Вуком Вучуровићем. У анаграфима се помињу 4 куће Водовара у Доњим Кривошијама.

ВУЧУРОВИЋИ славе Петков дан (27. X), а прислужују Никољ дан (22. V). Накићановић каже да потичу из Бјелопавлића. Њихов предак Вук Вучуровић је живио на Доброј Води (између Цуца и Бјелица) прије него је са синовима доселио на Кривошије. Вук је и опјеван у епским пјесмама као јунак "с Добре Воде Вук". Почетком XX вијека било је 17 кућа Вучуровића у Доњим Кривошијама. 1685-87, у више наврата у Боки се помиње харамбаша Вучур Дрљановић и Брат му Војин. (Цану - Најдуци у Боки которској 1648-1718. Титоград 1988.).

ТОМОВИЋИ славе Аранђелов дан (21. XI), а прислужују Мало Госпођу (21. IX). Накићановић каже да су дошли са Грахова 1726. године. У ствари дошли су из Херцеговине преко Грахова у Доње Кривошије, тачније у Унирину. Почетком XX вијека било их је 2 куће.

БУКАНОВИЋИ (Бистрићи) славе Аранђелов дан (21. XI), а прислужују Илић дан (2. VIII). Њихов предак Стеван Букановић је доселио из Ластве Озринићке са Иева у Доње Кривошије (Церовик) око 1830. год. и имао је три сина Ђурицу, Милоша и Васа. Почетком XX вијека биле су 2 куће Букановића у Доњим Кривошијама.

БЛАГОЈЕВИЋИ (Чурлајевићи) славе Тројичин дан (шета по датуму), а прислужују Никољ дан. Дошли су из Пиве почетком XVIII вијека. Почетком XX вијека била је 1 кућа Благојевића у Кривошијама у Маловдолу. Потомци су опјеваног хајдука Благојевић Сима.

ВУЈИЋИ славе Јован дан (20. I), а прислужују Велику госпођу (28. VIII). Доселили су из Бјелица у XIX вијеку. Вујићи су заједно са Драшковићима, Ђетковићима и Правиловићима из Бјелица старином били Милешевићи. У анаграфима се помиње 1 кућа Вујића у Доњим Кривошијама и то у Унирину.

Ако би податке из ових Анаграфа употребили са податцима из 1880. године, објављеним у *REPERTORIO GEOGRAFICO-STATISTICO dei luoghi abitati nel Regno di Dalmazia* (Luigi Mascher) гдје се види да

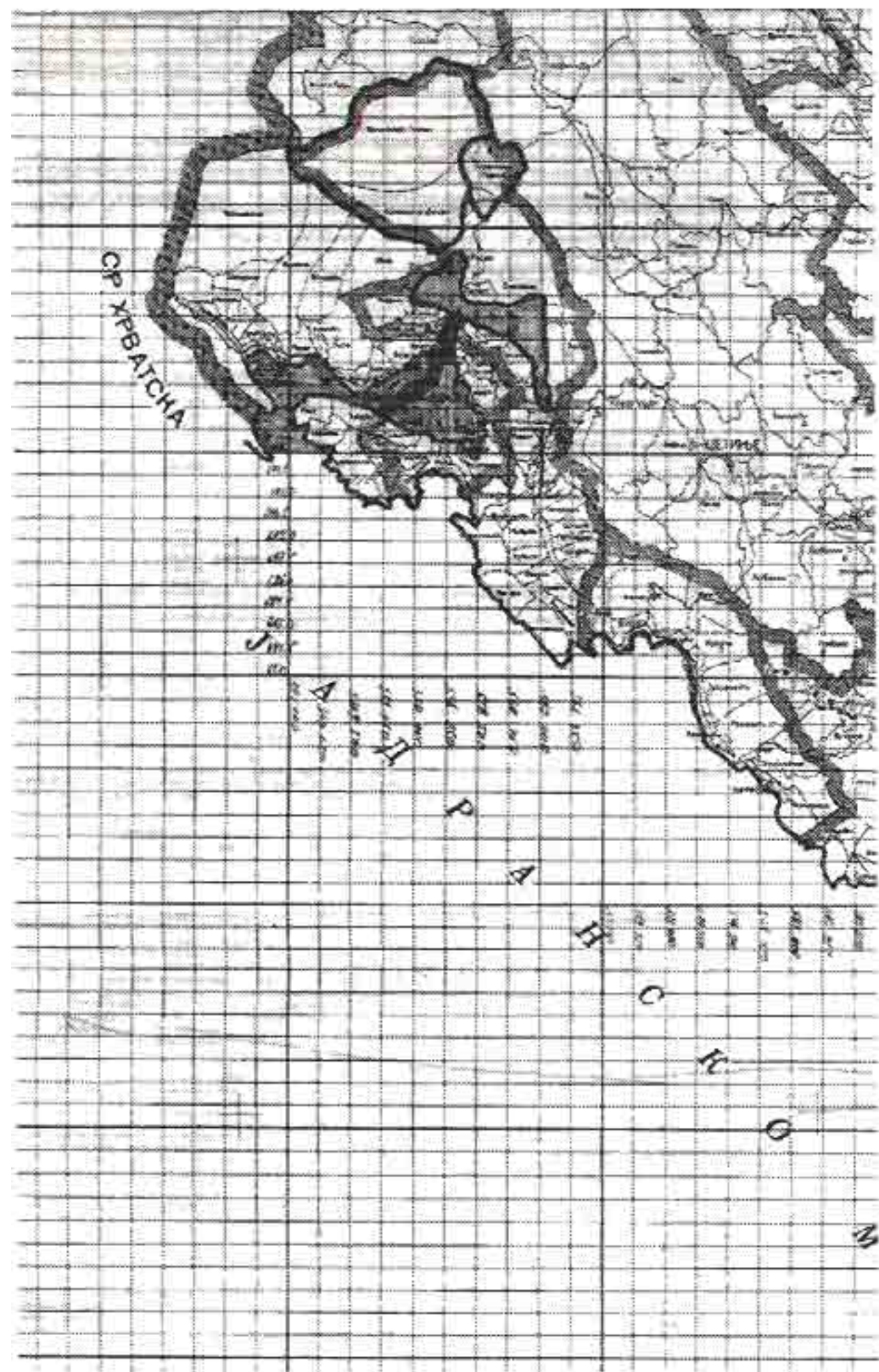
Доње Кривошије имају	114 кућа,
Горње Кривошије	123 куће
и Леденице	49 кућа, видимо да укупно Кривошије 30

година доцније имају 9 кућа мање, а Леденице исти број, пошто почетком XX вијека на Кривошијама и Леденицама није било другог становништва осим православног које је обухваћено овим анаграфима. Убли рисански су тада 1880. године имали 125 кућа. Дакле укупан број домаћинстава Кривошија и Леденица је 1880. године био 286, а 1910. године 277 домаћинстава. Подсјетимо се да је то услед великог иселавања после II кривошијског устанка из 1882. године. Узмимо податак из аката Великог црногорског суда (објавила "Побјсда" 1. IV 1987. године):

"Стога никшићки окружни капетан поп Машан Никчевић тражи савјет 12. маја 1882. године, од војводе Маша Врбице, шта да ради:

"Сад дође Петар Андрић Самарчић Кривошијанин, Јово Антоћ Суботић Леденичанин и Марко Андрић Драгојловић из Убала, а ш њима 150 војника који кажу да су примили наредбу од г. командира Бошка Мартиновића, да ноћас буду сви војници кривошијски, убајски и леденички у Никшиће. Још кажу да им је рекао". Може бит да ћете наћ ту неку наредбу?". Дакле, ја имам наредбу високу да сваки војник иде за својом фамељом пут Шарана, а ови војници још ниједан нема своје фамеље поступит." После овог пребјјега устанка у Црној Гори, многим су и породице добјсале за њима, јер су се плашили Аустро-Угарске одмазде, а неким устаницима су биле и главе уцјењене од стране власти. Тек касније у вријеме амнестије неки се враћају у своја села после петнаестак година. Како је то изгледало најбоље се види на примјеру породице горе поменутог кнеза леденичког Јова Антоћа Суботића који је тада пребјјегао са четири сина и два синовца. Тада је он добио земљу у Рудо поље код Никшића и ту се настанпо. Касније, после смрти Јова Антоћа његова два синовца Аћим и Спасоје и два сина Тодор и Ристо вратили су се на Леденице док су у Никшићу остала два сина Анто и Алекса који је био уцјењен као јунак, те му није био дозвољен повратак.

Уједно период између 1882. године и 1914. године, представља задњи период племенског живота у залеђу Рисна, јер је почевши са великим исељавањима, поспјешеним аустро-угарским етатизмом у овом пограничном подручју, још у овом периоду почео процес раграђивања старог племенског начина живота, што је касније услед два свјетска рата и процеса индустријализације потпуно докрајчено.

РЕЗИМЕ

Горње и Доње Кривошије и Горње и Доње Леденице, представљају најсевернији дио Босне, или залеђе рисанског залива. У средњем вијеку су Леденице и Доње Кривошије припадале жупи Драчевници, а Горње Кривошије (раније Дврсно) племену Риђани. Рисан је заједно са Леденицама и Доњим Кривошијама дефинитивно ослобођен од Турака 1684. године, а 1718. године, Млетачкој републици је припало и Дврсно које се од тада зове Горње Кривошије, а такође је припала територија Горњих Леденица од Грканца до Граница (границе) са Кривошијама (раније Дврсно). Тиме су се територијално заокружиле Кривошије и Леденице као залеђе Рјасна и погранична територија Млетачке републике према Турској империји. Ту исту границу наслиједила је Аустрија у прво вријеме према Турској, а касније према Црној Гори.

Анаграфе за Леденице (из 1909. године), за Горње Кривошије (1902-1905 г.) и Доње Кривошије (1904-1914) водили су почетком овог вјека три пароха из тих села и то сваки на свој начин. За Леденице по селима и братствима, за Горње Кривошије према селима и засеоцима, а за Доње Кривошије по братствима. Пописано је укупно 49 кућа из Леденица, 118 кућа из Горњих Кривошија и 110 кућа из Доњих Кривошија. Анаграфе је учинио доступним обради 1986. године, тадашњи рисански парох Станоје Шкорић.

Уз сва три Анаграфа пописано је Укупно 277 кућа, од тога: Самарчића 84 куће, Суботића 21 кућа, Одаловића 21 кућа, Лазовића 19 кућа, Вучуровића 17 кућа, Бојанића 16 кућа, Радоичића 14 кућа, Илића (Кривошијана) 14 кућа, Радуловића 13 кућа, Илића (Леденичана) 11 кућа, Кокота 7 кућа, Ристелића 6 кућа, Ковача (Цуца) 5 кућа, Ковача (Бањана) 4 куће, Жмукића 4 куће, Водовара 4 куће, Лакићевића 3 куће, Милетића 2 куће, Деретића 2 куће, Букановића 2 куће, Томовића 2 куће, Перовића 2 куће, Благојсвића 1 кућа, Вујића 1 кућа, Кујачића 1 кућа и Ждраљевића 1 кућа. Од укупно 26 братстава, 20 су били поријеклом из граница тадашње Црне Горе, а свега 6 из Херцеговине (Суботићи, Милетићи, Деретићи, Томовићи, Кујачићи и Ждраљевићи).

Објашњења за поједина братства су дата према првенству насељења у том селу. Милетићи су били најстарији становници леденица, а Жмукићи на Кривошијама. Иначе намјера је била да се у свему доследно испопштује садржај црквених анаграфа са почетка XX вијека.

Драшковић Небојша

КРИТИЧКИ ОСВРТ ПРОФ. ДР. МАРКА ЈАЧОВА НА ЧЛАНАК ДР МИЛОША МИЛОШЕВИЋА, ОБЈАВЉЕНОГ У ЗБОРНИКУ РАДОВА НАУЧНОГ СКУПА "ЦРКВА СВЕТОГ ЛУКЕ КРОЗ ВЈЕКОВЕ", КОТОР 1997, стр. 147-185.

КРИТИЧКИ ОСВРТ М. ЈАЧОВА ОБЈАВЉЕН ЈЕ НА ИТАЛИЈАНСКОМ ЈЕЗИКУ У ИТАЛИЈАНСКОМ ЧАСОПИСУ "ЛАРИВИСТА ДАЛМАТИЦА", VOL. LXIX, РИМ 1998, СТР. 149-153.

"Марко Јачов
ЦРКВА СВ. ЛУКЕ КРОЗ ВЕКОВЕ
- полемичка нота -

Преласку Срба Жупе, Побра, Мајина, Црнице и других области које су биле под османском влашћу, а које данас сачињавају саставни део Републике Црне Горе под окриље Млетачке Републике, који се одиграо за време кандијског рата (1645-1669), њиховом насељавању у Котор, Будву и Пераст, њиховом односе према римокатоличкој јерархији, а нарочито према мисионарима Конгрегације за пропаганду вере, посветио сам готово две стотине страна, објављених у мојим књигама: "Млетачко-турски ратови у Далмацији у XVII веку" 1) и "Католичке мисије на Балкану за време кандијског рата (1645-1669)". 2)

Иако је признао да без поменутог преласка Срба под млетачку доминацију не би била објашњива ни историја цркве св. Луке у Котору у оном времену, Милош Милошевић потпуно игнорише постојање мојих горе наведених књига. Упорно, и без икаквог разлога, тврди 3) да један документ објављен у мојој књизи "Документи Тајног ватиканског архива XVI-XVIII века" 4) не може бити узет у обзир. Разлог? Јер Милош Милошевић, како сам тврди, није нашао поменути документ међу фотокопијама које је, наводно, урадио Антуи Белан.

Иако није лично видео у Тајном ватиканском архиву оригиналне извештаје которских бискупа, укључујући и онај који је 1648. написао Вићенцо Бућа, а који садржи вести о цркви св. Луке, Милош Милошевић без икаквог доказа приписује Бућин текст Марину Драгу.

С обзиром да сам објавио и текст Марина Драга из 1692. године, Милош Милошевић противуречисам себи и признаје да два текста, онај који је написао Бућа и онај који је написао Драго, нису идентични, него "готово идентични". Сличност дакле, а не идентичност.

Сличност између једног и другог текста проистиче из чињенице што су бискупи, пишући сваке три године извештај који су лично носили у Рим и предавали Светој Столици приликом "Visita ad Limina", или слали преко поверљиве особе, понављали вести које су се односиле на цркве, манастире, библиотеке, историјске споменике итд., написане од стране њихових претходника. Додавали су само евентуалне промене које су наступиле у току последње три године.

Исто тако и Марин Драго служио се извештајима које су написали његови претходници, чије копије су се чувале у Бискупском архиву. Да је Милош Милошевић читао само неке од ових извештаја, могао би констатовати ову чињеницу и схватити откуда произилази "сличност" између текста из 1692. и текста из 1648. године. Нисам испустио, нити додао "неке речи" тексту из 1692, као што ми у злој намери приписује Милош Милошевић. То је лако уочљиво ако се текст који сам ја објавио упореди са његовим оригиналом.

Милош Милошевић тврди да су у цркви св. Луке у Котору, наводно, 1648. године "читане прве источне литургије, али још увијек у оквиру католичке цркве", јер је ове године бискуп Виценцо Бућа, наводно, дозволио Павлину Демском, мисионару Конгрегације за пропаганду вере да служи "источну литургију".

И ово тврђење Милоша Милошевића далеко је од стварних чињеница. Павлин Демски је стигао у Котор тек почетком 1649. Изузев једног кратког периода у 1651. години када је отишао код српског патријарха, Демски је остао у Котору до 1694. Те године је, у пратњи двојице калуђера поменутог патријарха, отпутовао за Рим. После неколико месеци проведених у "вечном граду" вратио се у Котор. Следеће 1655. године умро је у Будви.

Милош Милошевић игнорише постојање писма од 6. децембра 1649. (и оно је објављено у мојој књизи), у коме Павлин Демски тврди: "Преузвишени бискуп которски ми је хтео дозволити, у случају да није интервенисао господин витез и друга господа овог града, да ми скупштина додели цркву св. Луке, у којој се данас налазим у служби оног неугог српског народа".

Которски бискуп је "хтео", дакле, "дозволити" Демском да служи у цркви св. Луке, али под условом да му ову цркву додели скупштина. С обзиром да није била у питању црква латинског обреда, млетачке државне власти су се одупрле намери которског бискупа. Довољно је сетити се грчких цркава: св. Илије у Задру, св. Јулијана у Шибенику и св. Петка на острву Хвару, које је латински бискуп могао посетити једном годишње, али није могао наметнути сопственог кандидата за пароха, јер нису биле под његовом јурисдикцијом. Не треба заборавити да је баш 1648. године задарски надбискуп Бернардо Флорио доделио једну цркву његове јурисдикције Србима који су се населили у околини Задра, без да га у томе спрече млетачке државне власти.

Демски је био послат у Пећ од стране Конгрегације за

пропаганду вере да би подстакао дијалог између Свете Столице и Српске Патријаршије. С обзиром да је био у току млетачко-отомански рат, у који су биле ушлетене све оне области, због чега је било немогуће доћи до Пећи, седишта Патријаршије, Демски је остао на територији которске бискупије, где је, међу Србима, вршио његову мисионарску делатност. У суштини, Демски једноставно каже да је остао у цркви св. Луке "у служби оног неуког српског народа".

На ове Србе се, према сведочењу которског бискупа Јеронима из 1592. године и мисионара Доменика Бубића из 1658.године, 5) простирала јурисдикција пећког патријарха 6).

Ослањајући се на документа која су се налазила у Бискупском архиву у Котору, скадарски бискуп Петар Богдан написао је 1661. године да је град Котор, пре него је 1420. године прешао под Млечане, био "грчког обреда, будући да су сада свете сасуде и друге утвари којима се служила Света Евхаристија урађене на грчки начин" 7).

С тим у вези треба подсетити да су се у Пећи, седишту српског патријарха, још 1644. године, према сведочењу барског надбискупа Франћеска де Леонардиса, налазиле две капеле: једна грчког, а друга латинског обреда. 8)

Слично, и у седам српских цркава у Боки Которској налазили су се "лотари: један латинског, а други српског обреда". У оним црквама, као и у цркви св. Луке, служили су свештеници који су били под јурисдикцијом српског патријарха и мисионари Конгрегације за пропаганду вере. 9)

Треба подсетити да је само 1647. и 1648. под зидинама Задра и Котора нашло уточиште најмање петнаест хиљада Срба. Млетачка република их је помогла и заштитила, не гледајући на њихову етничку и верску припадност. У овом контексту треба посматрати и цркву св. Луке у Котору. У оно време Срби и њихови свештеници молили су се како у цркви св. Луке у Котору, тако исто и у црквама св. Илије у Задру, св. Јулијана у Шибенку и св. Петке на острву Хвару, као и цркви коју им је доделио надбискуп Бернардо Флорио.

Из млетачких докумената које је објавио Александар Соловјев 10) не резултира, као што тврди Милош Милошевић, да су Срби из Жупе Грбаљске 1657. године "поставили своје захтјеве, међу којима је било и коришћење цркве Св. Луке за православно богослужење". Тек у дукалу који је 30. новембра 1715. године потписао Ђовани Корнер говори се о неопходности да се представницима Жупљана додели једна кућа у Котору да би се олакшала примена њиховог обреда у цркви св. Луке.

У покушају да докаже да је црква св. Луке по први пут била додељена Србима 1657. године, Милош Милошевић цитира следећи текст:

"Die antedicta (Die 7 Augusti 1658). Accessit supradictus Reverendissimus Dominus Episcopus ad visitandam Ecclesiam Sancti Lucae, ubi facta coemeterii

absolutione, interrogavit quis sit Restor eiusdem Ecclesiae et quam obligationem habeat, respondit Reverendus Dominus Lucas Bolizza, canonicus hanc Ecclesiam, sicut succedentem Sancti Michaelis, antiquitatis fuisse de iure patronatus familiarum nostrarum nobilium, cuius beneficium olim cessum fuit, cum aprobatione Sedis Apostolicae et supradictis Reverendis Monialibus Sancte Marie Angelorum, ad sublevendam paupertatem earundem, apud quas et modo preverto quod obligationes tenentur facere a reverendo Capitulo cantare vespervas et Missam in die Sancti Lucae, cum elemosyna quod redditus venit ab ipsis Reverendis Monialibus, distincta nota exhibenda et Ecclesia supradicta praeterito anno concessa fuit, ad requisitionem magistratus laici, Praesbyteris Graecis de Zuppa, in urbe morantibus, pro exercendis officiiis divinis et aliis ad eorum ritum spectantibus" (11).

Овај текст, тврди Милош Милошевић, налази се у Бискупском архиву у Котору и сачињава, наводно, саставни део извештаја који је бискуп Ђовани Антонио Зборовац написао, наводно, 7. августа 1658. на дан када је поменути бискуп, наводно, посетио цркву св. Луке у Котору. Постојање ватиканских докумената (12), које Милош Милошевић упорно игнорише стављају његову тезу под велики знак питања.

Иако је био хиротонисан 1656, бискуп Зборовац није стигао у Котор него 11. фебруара 1657, где је остао до 31. јануара 1658. Тог дана је, због скандала који је избио ради његове сентименталне везе са једном шеснаестогодишњом рибињом исламске вере коју је он крстио, отишао у Трогир. У његовој радној кући бискуп је, заједно са његовом љубавницом, остао до априла 1662, када се, на инсистирање Свете Столице и у пратњи Андрије Змајевића, вратио у Котор. Опет је био контестован од његових верника.

Ове чињенице, базиране на сведочењу Петра Богдана, скадарског бискупа, који се у оно време налазио у Котору, Андрије Змајевића, пераштанског опата, и других католичких свештеника у Котору, као и на вестима којима су располагали нунције у Венецији и Конгрегација за пропаганду вере показују да је бискуп Зборовац од почетка фебруара 1658. до априла 1662. године био одсутан из Котора. Због тога није могао посетити цркву св. Луке 7. августа 1658. нити је доделити Србима.

Да би се схватио циљ критике Милоша Милошевића уперене против мене, хтео бих подсетити да је у разним приликама, а нарочито у току ових последњих десет година, истакнут захтев, објављен у београдским, загребачким и сплитским новинама (13), да ми се забрани изучавање балканске историје, назвавши ме "уљезом".

Напомене

- 1) "Atti e Memorie della Societa Dalmata di Storia Patria", vol. XX, Venezia 1991, str. 1-311.
- 2) Vol. I-II, "Studi e Testi della Biblioteca Apostolica Vaticana", Citta del Vaticano 1992.
- 3) Научни скуп Црква светог Луке кроз вјекове, зборник радова, Котор 1997, 172-173.
- 4) Српска академија наука и уметности, Београд 1983, стр. 60, бр. 46.
- 5) М. Јачов, Документи Тајног ватиканског архива XVI-XVIII века, Српска академија наука и уметности, Београд 1983, 4.
- 6) М. Јачов, *Le missioni cattoliche nei Balcani durante la guerra di Candia (1645-1669)*, vol. I, 703.
- 7) Исто, vol. II, 166.
- 8) М. Јачов, Списи Конгрегације за пропаганду вере у Риму о Србима (1622-1644), Српска академија наука и уметности, Београд 1986, 655.
- 9) М. Јачов, *Le missioni cattoliche...*, vol. II, 170-171.
- 10) Споменик Српске краљевске академије, LXXXVII, Београд 1938, 11-34.
- 11) Научни скуп..., 175.
- 12) М. Јачов, *Le missioni cattoliche...*, vol. II, 122-123, 166-167, 226-227, 225, 409
- 13) "Нив", "Вјесник", "Глас Коншила", "Слободна Далмација", "Данас" итд.

TASSE PERCORSUE - TASSA RISCOSSA - Padova C.M.F.

ISSN 0393-4634

pubblicazione trimestrale

Tab. C - "Spec. in A.P. art. 2, comma 200, Legge 462/1996 - Filiale di Padova"

numero 2 (aprile - giugno)

la Rivista dalmatica

diretta da

7 Nicolò Luxardo De Franchi

volume

LXIX

1998

(anno XLV della [V serie])

ASSOCIAZIONE NAZIONALE DALMATA

I - 00186 Roma - Piazza Firenze, 27

Marko JACOR

La chiesa di s. Luca di Cattaro attraverso i secoli (*)
Nota polemica

Al passaggio dei serbi di Zuppa, Pobori, Maini, Zernizza e di altri territori della dominazione ottomana, che oggi fanno parte della Repubblica di Montenegro, sotto la protezione della Serenissima avvenuto durante la guerra di Candia (1645-1669), al loro insediamento a Cattaro, Budua e Perasto, al loro rapporto con le autorità venete e con la gerarchia cattolica, in particolar modo con i missionari della Sacra Congregazione *de Propaganda Fide*, ho dedicato quasi duecento pagine, stampate nei miei libri *Le guerre veneto-turche nel XVII secolo in Dalmazia*⁽¹⁾, e *Le Missioni cattoliche nei Balcani durante la guerra di Candia (1645-1669)*⁽²⁾.

Pur avendo ammesso che senza il suddetto passaggio dei serbi sotto la dominazione veneta non sarebbe spiegabile neanche la storia della chiesa di San Luca a Cattaro in quel periodo, Milos Milosević ignora completamente l'esistenza delle mie sopra citate pubblicazioni. Ancora e senza fondamento afferma⁽³⁾ che un documento pubblicato nel mio libro *I documenti dell'Archivio Segreto Vaticano dal XVI al XVIII secolo*⁽⁴⁾, non può essere preso in considerazione. Il motivo? Perché Milos Milosević, secondo le sue affermazioni, non ha trovato detto documento tra le fotocopie che avrebbe fatto Antun Belan.

Senza aver visto personalmente nell'Archivio Segreto Vaticano le relazioni originali dei vescovi di Cattaro, inclusa anche quella scritta da Vincenzo Bucchia nel 1648, nella quale è inserito il memoriale concernente la chiesa di San Luca, Milos Milosević, senza nessuna prova, attribuisce il testo di Bucchia a Marino Drago.

*) Atti del convegno scientifico in occasione dell'ottavo centenario della chiesa di s. Luca a Cattaro, Cattaro 1997, p. 282.

¹⁾ In «Atte e Memorie della Società Dalmata di Stori Patri», vol. XX, Venezia 1991, pp. 311.

²⁾ 2 voll. in «Studi e testi della Biblioteca Apostolica Vaticana», Città del Vaticano 1992.

³⁾ Atti del Convegno cit., pp. 172-173

⁴⁾ Accademia Serba delle Scienze e delle Arti, Belgrado 1983, p. 60, n. 46.

РУСКО ГРОБЉЕ У ХЕРЦЕГ-НОВОМ

Када сам у лето 1992. године добио задатак за уређење терена и санацију сачуваних надгробних споменика на дијелу некадашњег Војног гробља, а сада Градског, званог Руско гробље, нисам ни слутио да ћу бити толико заинтригиран, да дније године касније напишем ово кратко саопштење.

Више од стодесет година, тачније од 1887. године, генерације Новљана старосједилаца, нису успјеле трајно ријешити један од најзначајнијих комуналних проблема своје развијене урбане средине. Овдје није ријеч о неком од виталних питања за egzистенцију и даљи развитак града, него о гробљу - вјековном култном мјесту за сахрањивање мртвих, које је код свих културних и цивилизованих народа у свијету увијек побуђивало пијетет, а због своје специфичности и комплексности од искона изискивало и посебну заједничку, а касније и друштвену бригу. У овом раду, посебну пажњу посветио сам херцеговском старом градском гробљу, боље познатом као Војно гробље, односно његовом сјеверозападном дијелу, који је између два свјетска рата, у народу назван руско гробље. И то не због праашине, која се својевремено око њега оправдано, али прекасно подигла, него зато, да се на један скроман начин сачува успомена на те наше некадашње суграђане, од којих је писац ових редака као дијете, неке и лично упознао.

По причању још живих, старих, добро упућених Новљана, руска избјегличка колонија у граду подно Орјена, односно од Игала до Бијеле, некада је бројила око 800 људи. Све те прогнанике из властите земље, у своје окриље, примили су и пружили им скромно уточиште; увијек отворени град Херцег-Нови и његови племенити житељи, Ондашња власт и становници свих већих мјеста у општини, омогућили су им да се смјесте, снаћу и прилагоде новој, непознатој средини и различитим животним условима. Бројним стручњацима омогућено је да се запосле. А они су радили на овим просторима, у свим областима људске дјелатности. Јер, међу њима је било: професора, лекара, инжењера, сликара, вајара, музичара, музичких педагога и других високообразованих кадрова, али и обичних "малих" непознатих људи. Иако су представљали тек ситан дјелић велике руске интелектуалне елите тога времена, у културном живота града оставили су дубоке и неизбрисиве трагове. То најбоље могу потврдити још живи чланови познатих старих херцеговских породица, који су имали ту срећу да се са некима од њих друже. Но, то већ спада у неку другу опсежнију тему, којој би будући истраживачи прошлости овог древног града на улазу у Боку Которску, морали посветити више пажње. А ми да се вратимо нашој одабраној теми.

Судећи по скромним остацима спомен обиљежја пронађеним на најнижем дијелу данашњег Градског гробља, Руско гробље простирало се на два велика платоа укупне површине око 2.500 м², западно од градске капеле, чија изградња је започела 1980. године, а о којој су вијећници херцеговске општине први пут расправљали још далеке 1928. године. ¹ По сачуваним надгробним споменицима, затеченим приликом вишедневног снимања постојећег стања, које је обавио аутор овог саопштења у мају 1992. године, могло се закључити, да је горе наведена површина сада сведена на само 1.600 м². Приликом рада на терену, на дијелу званом Руско гробље, биле су пронађене и евидентиране само 52 гробнице. Од тог броја, без писаних трагова било је чак 13 гробница. Неумољиви зуб времена, а често и зла људска рука учинили су своје. Код преосталих 39 гробница, на надгробним споменицима, сачувани су подаци о сним сахрањеним особама. Пратећи пажљиво све наведене бројке, с правом се можемо запитати, што је било са преосталим члановима споменуте руске избјегличке колоније? На ово питање немогуће је дати прецизан одговор. Јер, на простору, на коме је некад било лоцирано Руско гробље, по нашој процјени, могло се изградити око 350 гробница, а пронађене су само 52 руске. Што је било са осталима, ако их је било, сад је тешко рећи. Може се само претпостављати. Јер, на најнижем, сјеверном дијелу гробља, откривено је само 11 сачуваних гробних мјеста. Преостале се налазе на западном дијелу, који је на нешто вишем терену. Приликом снимања терена, на лицу мјеста, лако се могло уочити да је његов југоисточни дио последњих година био јако угрожен "дивљом" изградњом нових гробница. Кривицу за то сноси: самовоља локалних моћника, тежња појединаца за брзом и лаком зарадом, а прије свега континуирана миграција становништва, започета још далеке 1945. године, која и данас траје. Најнижи сјеверни плато гробља за сада је нешто мање угрожен. На њему је евидентирано укупно само 14 гробова, од којих 11 руских. Преостали дио гробља је наизглед "слободан". Међутим, судећи по стању откривених гробова, а неки су затечени без икаквог обиљежја, с правом се може претпоставити да су на овом дијелу вјероватно биле обичне хумке, без надгробних споменика од трајнијих материјала, па је неумитно вријеме све сранило са земљом. Оно што није стигло вријеме, обавила је несавјесна људска рука. То су само неки од разлога због којих на овом простору више нема видљивих трагова да је и ту, не баш тако давно било Руско гробље.

Но, не смије се занемарити ни претпоставка, да су многи руски емигранти сахрањени и на другим православним гробљима, којих на подручју општине, од Игала до Бијеле. Али, то није предмет разматрања овог саопштења.

Сви ти прогнаници, који су за живота нашли уточиште у једној малој, хиљадама миља удаљеној, али братској земљи, игром судбине нашли су мјесто и за свој вјечни починак. О томе најбоље свједочи

мермерна спомен плоча димензије 96/40 цм, која је 1931. године уграђена на сјверној страни, бетонског обелиска, у виду зарубљене пирамиде висине 380 цм. 1 Марија Црнић - Пејовић: Организација и рад општинске управе Херцег-Новог /1870-1940/, зборник "Бока" број 12/1980, стр. 71, без металног крста, који је висок 80 цм. /Слика 1/. На бази преостале три стране споменика, остављена су правоугаона удубљења од 2 цм на свим пољима, за постављање још три спомен плоче, које нажалост никад нису уграђене. Сви елементи споменика, у основи су квадратног облика, као и бетонски плато око споменика, који је у вријеме снимања био затрпан земљом.

И поред могућности да направим велику грешку, због нечитког натписа на мермерној спомен плочи, што се лијепо види на приложеној фотографији /Слика 2/, преузимам ризик и по први пут објављујем простом руком исписани препис текста, који у оригиналу гласи:

РУССКИМ ЛЮДЬМ
УТЕРЯВШИМЪ РОССИЮ У
ВЕЧНЫЙ ПОКОЙ ВЪ БРАТСКОЙ ЗЕМЛИ
1931.

На крају морамо рећи и то, да је у 39 идентификованих гробница према подацима са надгробних споменика, сахрањено укупно 47 особа. Био сам изненађен податком, да је међу њима било чак 9 генерала, 7 пуковника, 1 потпуковник, 3 капетана и 1 поручник. Међу генералима, један је био и лекар. На његовом надгробном споменику, нажалост без личних података, остала је сачувана само фотографија са ликом човјека у бијелој униформи. Од осталих занимања, споменућемо: 3 државна савјетника, 3 инжењера, два лекара и једног барона. /Слика 3/.

Да би споменуте и све остале људе, који су сваки на свој начин задужили овај наш крај, отргли од заборава, на крају овог рада први пут прилажемо поименични списак сахрањених, оним редом, којим су њихове гробнице евидентирале на лицу мјеста, уцртане и означене на приложеној геодетској ситуацији.

За будуће читаоце овог текста, који знају руски, морамо напоменути, да су сви подаци на поменутом списку, ради аутентичности дословно преписани са споменика слово по слово, знак по знак, са свим словним, правописним и другим грешкама.

Аутор

Херцег-Нови, 29. април. 1994. године Борис Р. Дабовић, дипл. инж. арх.
Херцег-Нови
Јова Дабовића 11

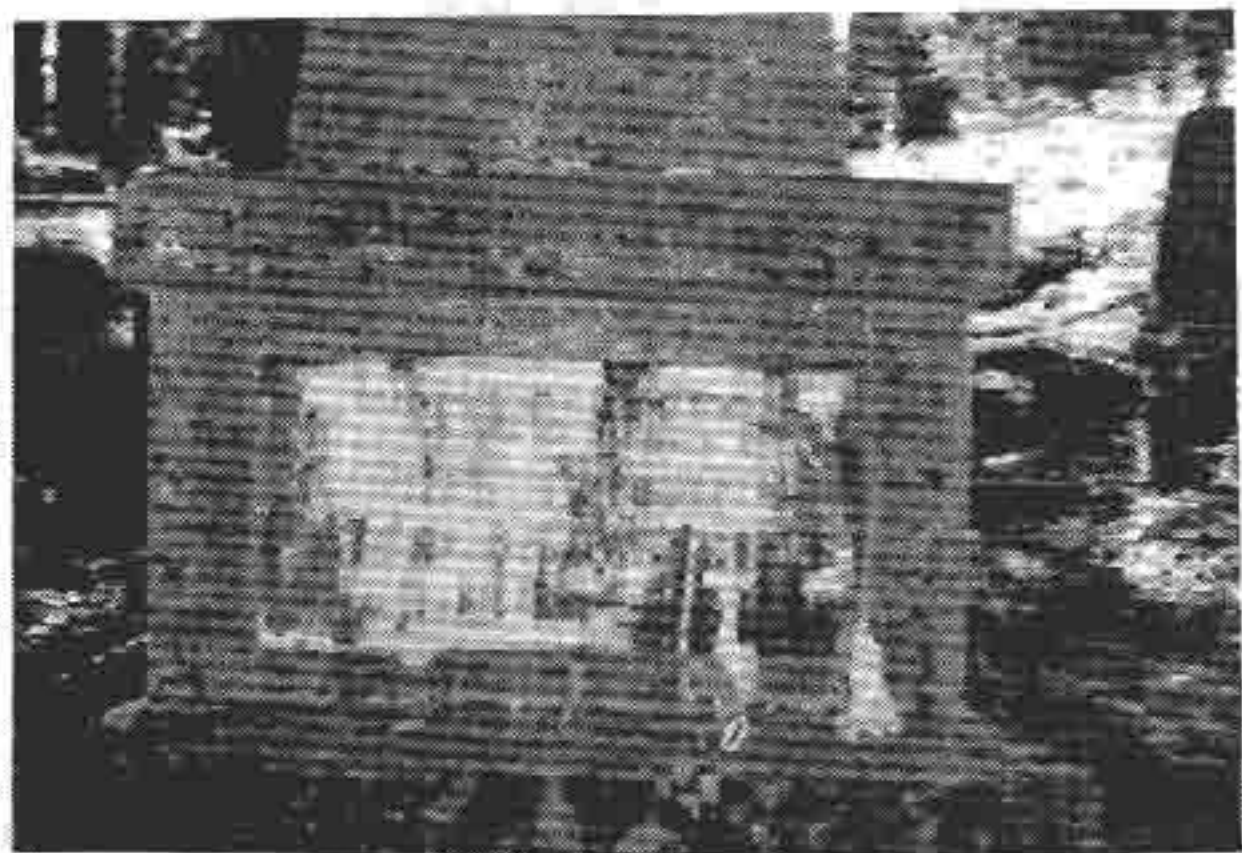
Списак руских граждана сахранених на платоу Б.

Редни бр.	Бр. парцеле
1. АНТОНИНА АВРІЛОВНА ЗОЦЬ	209
2. ГЕНЕРАЛЬ МОЖАЙ МОЖАРОВСКІЙ	207
3. ВАСИЛІЙ В. ШАМОТУЛЬСКІЙ	211
4. ГЕНЕРАЛЬ М. КОРОЛЕНКО МАНУИЛИВАНОВИЧЬ	202
5. ПОЛК. КРАСНИЦКІЙ ГЕОРГІЙ ЛЮЦІАНОВИЧЬ	205
6. СТЕФАН ГОЛОВКО	200
7. ЕЛЕНА КУЗМАНИЧНА ДИТМАРЬ, ШОКАЛЬСКАЯ РОЖД	197
8. ГЕНР. ШТАВА ПОЛКОВНИК АЛЕКСАНДРЬ ГРИГОРЬЕВИЧЬ	197
9. ПОРОДИЧНА ГРОБНИЦА ПОПОВ	195
НИКОЛА	
ЕЛЕНА	
ЕКАТАРИНА	
АНДРЕ	
10. ИВАНЬ ИВАНОВИЧЬ ПУТИЛИНЬ СТАТСКІЙ СОВЪТНИКЪ	193
11. ИВАН КОНСТАНТИНОВИЧЬ ШЕВЦОВЪ	189
12. КАПИТАНЪ ТОРГ... АЛЕКСАНДРЬ БАРТЕИЕВЪ	188
13. ПЕТРЬ ИВАНОВИЧЬ ШАСТИНЬ	185
14. ВАРВАРА МАНЖЕЛЕИ	214
15. ГЕНЕРАЛЬ МАТОР КАЛЧЕНКО НИКОЛАЙ	
КОНСТАНТИНОВИЧЬ	227
16. ГЕНЕРАЛЬ ТУССКОЙ	173
17. ПОЛК. МИХАИЛОВЪ ПЕТРЬ КОНСТАНТИНОВИЧЬ	174
18. ШТП. КАП. ТОКМАНОВЪ ВЛАДИМИРИВАНОВИЧЬ	176
19. ГЕНЕРАЛЬ АНДРЕЙ КОНОНОВИЧЬ ЛИСЕНКО	166
20. ПОРУЧИКЪ ТКАЧЕНКО АКОВЪ СЕМЕНОВИЧЬ	168
21. ПОЛКОВНИК АПТИЛЛЕРІЙ АЛЕКСАНДРЬ	
ГЕОРГИЕВИЧЬ ГАДДЪ	169
МАРІЯ ДИМІТРИЕВНА ГАДДЪ	
22. АПОЛЛИНАРІЙ ДМИТРИЕВИЧЬ МОСКОВЕНКО	153
КАПИТАНЪ 8 АПТ. БРИГАДЫ	
23. МИХАИЛО САМОИЛОВИЧ СЕМЕНТОВСКІЙ	
ПОТПУКОВНИК	152
24. ДОКТОРЬ БОРИСЬ ФЕДРОВИЧЬ ВИКУЛЬ	150
25. ПОРОДИЧНА ГРОБНИЦА БОЛДИРЕВ АЛЕКСА	149
ТАТЈАНА	
ОЛГА БУРМАН	
26. АННА АРКАДЬЕВНА ЯХОНТОВА	
27. ПОЛКОВНИК ДОМСКОГО ВОЙСКА АЛЕКСЪЙ	
ДИОМИДОВИЧЬ АНТОНОВЪ	
28. ВОЕН. ИНЖЕНЕРЪ ГЕНЕР. ШТАБА ГЕН. ЛЕИТ.	

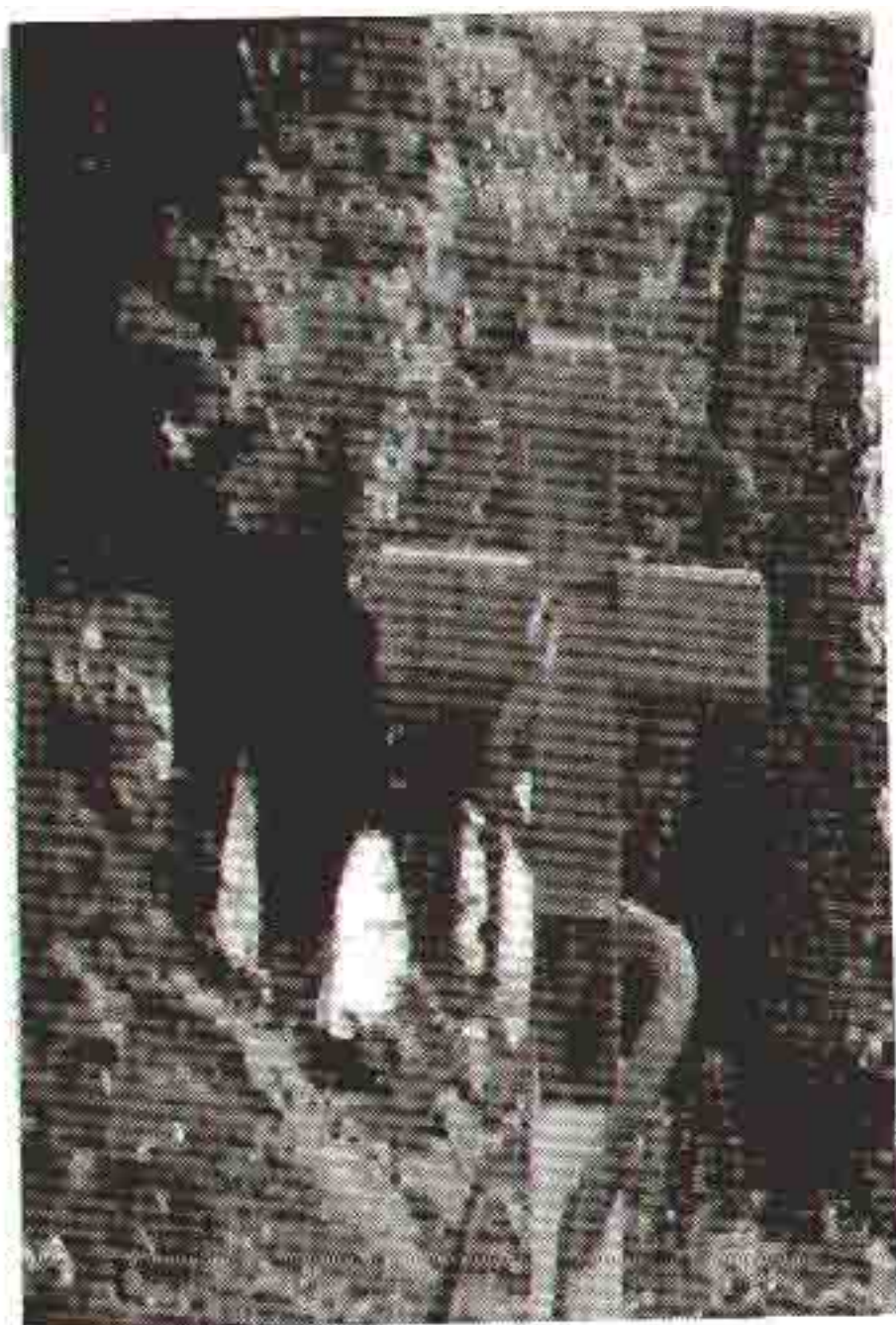
ГАВРИЛ ГЕОРГІЕВИЧЬ МИЛЕАІТЪ	116
29. ГЕНЕРАЛЬ МАІОРЪ НИКОЛАЙ АЛЕКСАНДРОВИЧЬ ДАНИЛОВИЧЬ	117
30. ЗЕЛЬМА Е. ГРЕШИП	118
31. КОЛЕЖСКІЙ СОВЪТНИК ВАСИЛІЙ МАТВЪЕВИЧЬ ЧУФАРОВСКІЙ	119
32. ВДОВА ДЪЧСТИТЕЛЬНОГО ТАИНОГО СОВЕТНИКА С.П.ЧАПЛИНЪА КАМЕРТЕРГ ВЪСОЧАИШАГО ДВОРА Н.Н. ЧАПЛИНЪ	120
33. БАРОНЬ ПЕТРЬ ПЕТРОВИЧЬ ВИГТЕ	121
34. ПРОФ. МОРСК. ИНЖ. БОРИСЬ ЛЕОНИДОВИЧЬ СУШЕНКОВЪ	113
35. ИНЖЕНЕРЪ ГЕНЕРАЛЬ НИКОЛАЙ СЕРГЕВИЧЬ САННИКОВЪ	112
36. ПАВЕЛ ПАВЛОВИЧЬ ОНИХИМОВСІЙ	98
37. ПОЛК. КОШАРКОВСКІЙ ВИКТОРЬ ВАСИЛЕВИЧЬ	94
38. ПОЛК. ОЛЕВИНСКІЙ ВИТОЛЬДЪ	128
39. ГЕНЕРАЛЬ ДОКТОРЪ...	89
40. ПОРОДИЧНА ГРОБНИЦА НИКИТЕНКО	88
41. ШРОЧКА АНДРЕЕВ	178
42. НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧЬ СОКОЛОВЪ	125

Слика 1. Спомен обелиск

Слика 2. Мермерна плоча

Слика 3. Гроб генерала - лекара

ОСАМДЕСЕТ ГОДИНА ДР КОСТЕ МИЛУТИНОВИЋА*

Рођен је у срцу наше питоме Војводине, а васпитаван у дому својих узорних родитеља Николе Милутиновића, књижевника и публицисте, секретара Матице српске и мајке Славке рођене Ђурчић. Коста је добио од најранијих дана правилне и узорне темеље свога васпитања.

По завршетку школовања провео је преко шездесет година тихо и у неуморном раду. Овај наш запажени књижевник, есејист истраживач историских догађаја, факата и личности те свестрани научник.

Књижевно и научно дјело Др. Коста Милутиновића толико је обилно и свеобухватно, да библиографија његових радова преставља интересантну студију своје врсте. Његов књижевни рад, као и многих наших научника, почео је пјесништвом са којим је као седамнаестогодишњи младић скренуо на себе пажњу ондашње књижевне јавности. О збирци његових пјесама "СУТОН", Исидора Секудић се похвално тада изразила пишући у Српском књижевном гласнику о овом младом пјеснику. Осим овога, млади писац је скренуо пажњу књижевне критике својим есејима и другим прозним радовима. Тако наш познати књижевник критичар Бокел Марко Цар пише о Милутиновићевој књизи есеја: "ЛИКОВИ ИЗ СТРАНЕ КЊИЖЕВНОСТИ" следеће "...за литературу има и љубави и разумевања, а што је у критици важно... и храброст да своје мишљење каже увијек јасно и прецизно".

Од овог доба, вјерујемо почиње Милутиновићево друговање и пријатељство са Марком Царем, које је трајало до Маркових последњих дана. Године 1931. појављује се Милутиновићева запажена студија "ПОЛИТОВА ИНТЕРПРЕТАЦИЈА ИСТОЧНОГ ПИТАЊА". Овај рад скренуо је на себе пажњу читаве ондашње научне јавности, која је са симпатијом попратила закључке и приказе, овог тада младог научника о дјелу великог народног борца, научника и мислиоца Михаила Полића - Десанчића. Осим Десанчића Милутиновић је проучавао и писао не само о знаменитим људима, писцима и покретима Војводине, већ и можемо слободно рећи и о свим занимљивијим покретима и писцима Југославије.

Његова љубав, пријатељство и симпатије за Боку и Бокелје огледају се још у његовим првим радовима. У својим написима о Уједињеној омладини српској; прати рад Томановића, Милића, Српског друштва "Јединство", Затим у свом раду: "БОКЕЉСКИ УСТАНАК И ВАГНЕРОВА АФЕРА" говори о развоју и разним аустријским сплеткама у овој гигантској борби шачице бокелјских устаника са

силном царевином. Наравно да су пишчеве симпатије на страни бокелјских устаника, као и његових Војвођана онога времена. У овом раду, као и многим другим, кад је било ријеч о Боки и Бокелјима, писац је користио војвођанску штампу, која је неустрашиво брзила интересе устаника у Боки.

У свом добро документованом раду: "БОКА КОТОРСКА 1797-1815" објављеном у нашем Зборнику бр. 8. приказује оних тешких осамнаест година које су једном магијском олујом протутњале над некада ведрим небом Боке. Писац нам напомиње да је Француски историчар А. Сорел у свом дјелу "ЕВРОПСКА И ФРАНЦУСКА РЕВОЛУЦИЈА" рекао: "Котор ће постати у борби која застаје између Француске и Русије о првенству на Јадрану и на истоку оно исто што је Малта у француско-енглеској броби за хегемонију на Медитерану, кључ доминантан положај, симбол супарништва". Тако и немачки историчар Херман Вендел потврђује ријечи А. Сорела и каже: "Котор је задобио ону важност коју је имала Малта у борби Француза и Енглеза о доминацију на Средоземном мору". О грбалској буни, која је трајала пуне двије године, а која није била мериторно оцијењена од неких наших историчара, писац каже: "Грбалска буна представљала је не само својеврсни национално ослободилачки покрет, који је имао за крајњи циљ сједињење Боке и Црне Горе, него и класни сељачки устанак против феудалаца....."

Аустрија, да би умирала незадовољство и побуне у народу, обећавала је поштовање старих привилегија, које су имале поједине општине. Новоприспело чиновништво настојало је да заведе централистичко-апсолутистичке тенденције Бечке владајуће класе.

Руска владавина у Боки оставила је најлепше успомене у народу. Власт потврђује привилегије појединих општина, потврђује поједине главаре, дозвољава сосоке саборе и.т.д. Руски цар Александар I у једној изјави каже: "Бока има једина позицију која би могла да заустави француске напоре против Истока".

Ремек дјело нашег слављеника је врло студиозна историјска расправа "ВОЈВОДИНА И ДАЛМАЦИЈА 1760-1914" која није могла да мимоиђе Боку и Бокелје (Као и у многим радовима, где се говори о културним везама). Срећемо се ту са Доситејем Обрадовићем, који је у жељи за науком напустио Далмацију и са сто млетачких дуката, упутио се за Котор, са намјером да ту нађе брод и пође за "Грцију". У Котуру се разболи и прекине намјеравани пут. Запосливши се као учитељ у Мајинама у школи, која је била у једној кући манастира Стањевиха. Пошто су Стањевихи били једна од резиденција црногорских митрополита то га је у Ускрсу 11.4.1764. г. на ускршњој литургији митрополит Василије рукоположио за јеромонаха. "У Писму епископу Јосифу Јовановићу - Шакабенди 5.7.1784. г. Доситеј пише: Но може ми ко рећи како међ Србљи и енглески дух слободс? Негдар такови оде у

Црну Гору, Куче, Паштројевиће, Рисан, Кривошије, па ће видјети ни длаке мањи енглески дух слободе. А што су ти ове планине спрема енглескога краљевства ситуације! За нашега времена храбри Кучани, числом једва 600, обратили су у бекство 20 000 љутих Албанеза, Бошњака и Турака. Са Стефаном Малим није било више од 7 000 Црногораца, и победили су и од себе отерали 70 000 Турака... Но књигу би ко могао напунити, кад би хтео сва храбра и преславна дела овог немногочисленог и непобедимог и по вјски испоработеног народа описати (Домаћа писма Доситеја Обрадовића - Београд 1899). Писац нам још наводи једну до сада мало познату, али за нас драгоцену везу Доситеја Обрадовића и Бокелја. Наиме после Доситејева одласка из Далмације, његови списи почели су се ширити, као врло популарна лектира Срба од Трста до Котора. Доситејев ученик Павле Соларић први ће почети сакупљати књижевне списе свог учитеља. Соларић је за овај посао ангажовао Шибеничког пароха Кирила Цвјетковића којег је упознао у Венецији 1816. године. Вриједни и родољубиви Цвјетковић потрудио се и пронашао читав свежањ Доситејевих текстова о чему и сам каже: "И ја такође дам му једну Доситејеву буквицу која је као прво била, коју сам био г. Соларићу послао и три Доситејеве придики и два његова тумаченија, што сам нашао у манастиру Драговићу писано, једно на толкованом псалтиру, а друго наједној књиги Св. Василија. Још сам му дао преспис от три писма петога Доситеја, с оригинала преписана, једно што је писао Симону Куранци у Свету Гору, круго Спиридону Алексијевићу, дјакову и учитељу скрадинскоме, а треће Спиридону Марковићу купцу скрадинскоме".

Иако је Доситејево бављење у Боки било прременски врло кратко, успомена на њега живјела је у народу, чему су придонијеле прве његове књиге које су се са нарочитом пажњом читале и препричавале.

Говорећи о Уједињеној омладини српској и о одјелима њеног рада на Приморју, писац не може да заобиђе учешће Бокелске омладине у овом знаменитом Покрету. "Први организатор, иницијатор и носилац омладинског покрета у Далмацији био је млади Бокел Лазар Томановић. "Говорећи о многоструком Томановићвом раду Милутиновић наглашава: "Чињеница је да је баш он први дошао на идеју да за омладину заинтересује не само далматинске Србе, него и Хрвате Југословенске орјентације и да на тај начин прошири омладинску дјелатност и удари јој шири општејугословенски карактер. Почетак овом раду био је оснивање белетристичког листа "ПРВЕНАЦ ЛИСТА ЗА УПРАЖЊЕНИЈЕ" који су 1865. год. покренули њаш гимназије и богословије у Задру, који су били питомци Српског богословског сјеменишта и Хрватске гимназије у Задру. Први број овог рукописног листа изашао је децембра 1895. год. Из многих докумената види се да су били сарадници и организатори и ученици из Боке који су живјели у "сјеменишту" и то: Лазар Томановић из Лепетана, Јово Накићеновић из Кута, Димитрије Анђус из Паштровића, Ристо Ковачић

из Рисна, Стефан Мрђси из Котора, Петар Мартиновић из Котора и други.

Лазар Томановић, предсједник омладинске дружине "ПРВЕНАЦ", био је уједно и најактивнији сарадник овог листа. У својим радовима др. Милутиновић се освртао на лик овог истакнутог бокелског занаженог књижевника, политичког и јавног радника. Пишући о бокелским устанцима није могао да заобиђе, поред осталих, лик Стефана Митровића Љубише. Писао је књижевним новинама (Београд 1874) врло аргументоване чланке "Стефан Митров Љубиша као друштвено политички радник (Поводом 150-ишнице). Затим годину дана касније јавља се у нашем зборнику "Бока" његова обилна и документована студија: "ПОЛИТИЧКИ ЛИК СТЕФЛАНА МИТРОВА ЉУБИШЕ" у којој писац зналачки излаже сналажење младог Љубише у бурним годинама 1848-1849. Тада је Љубиша био секретар велике скупштине Бокела која се одржала на Прчању. У тим мутним временима непосредно после чувене грбальске буне, Бока је требала да изабере свога посланика за аустријски парламент. Народ је у Боки понудио Љубиши кандидатуру коју је он одбио са ријечима: "Као што појединцу увијек прије свега треба да се стече биће, па да располаже начином како да у свијету живи: тако и једном народу треба да се стече биће, пак да се расположи какве му уставне слободе пристоје. Наш народ у овој покрајини нема бића, јер је угњетан од талијанштине, пак би било по њ излашно... да без властитог народног бића гради себи којекакве туђе установе. Нас је Аустрија, против своје сопствене користи, више поталијанчила у 30 година него Венеција у четири вијека...."

Љубиша је успио да Бока не пошаље свога посланика у Беч, што је била његова прва политичка побједа. У тридесет година (1848-1878) политичког рада Љубиша је доживљавао успоне и падове. Да су његови политички успони били корисни за народ и за његов родни крај најбоље говори успомна која је и до данас свјежа у читавом овом крају. Др. Коста Милутиновић у свом значајном дјелу: "ВОЈВОДИНА И ДЛАМАЦИЈА" даје једно мериторно мјесто међу политичким људима и народним посланицима Далмације.

Интересантан је Милутиновићев рад: "О ПОЛИТИЧКОМ РАДУ ЛАЗАРА ТОМАНОВИЋА". У овом раду писац је приказао многоструки рад, овог вриједног и познатог Бокела. Од српске ђачке дружине "ПРВЕНАЦ" којој је био Томановић иницијатор и оснивач, па до његових многоструких веза са омладинским покретом и политичким првацима у Задру, сјеверној Далмацији, Сплиту, Дубровнику и Бечу видни су дубоки трагови читавог његовог патриотског књижевног рада. Још као млад студент неустрашиво је бранио исправност борбе Бокела за вријеме устанка 1869. г. против Аустрије. У својим чланцима није поштедио ни тадашњег намјесника Далмације, шефа казнене експедиције генерала Вагнера као и многе водеће личности, које су радиле на штету нашег народног јединства.

Томановићева јавна дјелатност током његовог дугог живота, на књижевном, научном и политичком пољу је била нарочито плодносна, свеобухватна и корисна. Милутиновић закључује своју радњу о Томановићу ријечима "проницљиво је сагледао да се сложено источно питање може у крајњој линији ријешити само ширим основама ослобађањем и уједињењем јужнословенских народа изван туђинских оквира".

Осим запаженог рада о др. Лазару Томановићу, др. Милутиновић је написао обимну монографију о Стефану Митрову Љубиши. У овом раду писац нам је на (један) сугестиван и исцрпан начин представио "ПОЛИТИЧКИ ЛИК СТЕФАНА МИТРОВА ЉУБИШЕ" (Бока бр. 6-7 1975). У обимној литератури о Љубиши, вјерујемо да овај рад употпуњава и освјежава један врло интересантан дио политичке активности великог Љубише.

Нарочито је запажен пишчев рад о Марку Цару, објављен у нашем зборнику под насловом "КЊИЖЕВНИ ЛИК МАРКА ЦАРА" (Бока бр. 11-1977) затим "ЗАДАРСКИ ВУК" и прве појаве материјалистичких идеја у књижевности Далмације (радови Ј. А. З. - Задар 1977).

О старом запаженом Бокелском писцу Ристу Ковијанићу пише: "ЕСЕЈИ О СТАРОДРЕВНОМ КОТОРУ" од Р. Ковијанића у Зборнику за историју Матице Српске (Нови Сад 1977. бр. 15).

Године 1974. приказује наш зборник са насловом "ПЕТ КЊИГА ЗБОРНИКА БОКА" где је у Зборнику за историју Матице српске, приказао прве бројеве нашег зборника и тако помогао његов излазак у друштво научних часописа. Његов приказ и оцјена био је мериторио примљен од оних који су то прочитали.

На крају овог нашег поздрава јубиларцу још морамо споменути да га је Бока свестрано интересовала, зато у броју 10. нашег Зборника налазимо његов обиман и добро аргументован рад: "ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ПОКРЕТА ЗА ЕКОНОМСКУ И КУЛТУРНУ ОБНОВУ БОКЕ КОТОРСКЕ".

На крају желимо да овај искрени пријатељ Боке и Бокела поживи до крајњих граница људског живота на корист наше науке, народа, књиге и отаџбине.

Максим Злоковић

- * Рад објављујемо постхумно. Аутор га је доставио редакцији Зборника "Бока" 1989. године. У међувремену оба су преминула: аутор - Максим Злоковић и Др Коста Милутиновић

Лектор:
Нада Васиљевић

Тираж:
500 примјерака

Штампа:
ОДП Штампарија "Требиње" Требиње

За штампарiju:
Жарко Бутулија

Редакција задржава сва права редактуре текстова, наслова, међунааслова и техничког уређења примљеног материјала. Рукописи се не враћају и не хоноришу.

Прештампавање из часописа дозвољено уз навођење извора.